

NGO "German-Ukrainian Dialogue" (Augsburg, Germany)
Lviv National Academy of Arts (Lviv, Ukraine)
Pedagogy and Adult Education Department of the University
of Augsburg (Augsburg, Germany)
The Kunstsammlungen & Museen Augsburg
International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations of National University
"Lviv Polytechnic" (Lviv, Ukraine)
NGO "Ukrainian-German Cultural Society of Chernivtsi"
at the centre Gedankendach (Chernivtsi, Ukraine)
NGO "Center of Social Innovations" (Lviv, Ukraine)

INTERNATIONAL SCIENTIFIC SYMPOSIUM FORCED MIGRATION IN THE XXI CENTURY: CHALLENGES, VALUES, REFLECTIONS

1-3 December 2023, Augsburg, Germany

PROCEEDINGS

NGO «German-Ukrainian Dialogue» (Augsburg, Germany)
Lviv National Academy of Arts (Lviv, Ukraine)
Pedagogy and Adult Education Department of the University
of Augsburg (Augsburg, Germany)
The Kunstsammlungen & Museen Augsburg
International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations of
National University «Lviv Polytechnic» (Lviv, Ukraine)
NGO «Ukrainian-German Cultural Society of Chernivtsi» at the centre
Gedankendach (Chernivtsi, Ukraine)
NGO «Center of Social Innovations» (Lviv, Ukraine)

INTERNATIONAL SCIENTIFIC SYMPOSIUM

FORCED MIGRATION IN THE XXI CENTURY: CHALLENGES, VALUES, REFLECTIONS

1-3 December 2023, Augsburg, Germany

PROCEEDINGS

Lviv
Rastr-7
2023

ERZWUNGENE MIGRATION IM 21. JAHRHUNDERT: HERAUSFORDERUNGEN, WERTE, REFLEXIONEN. Internationales Wissenschaftliches Symposium, 1. bis 3. Dezember 2023, Augsburg, Deutschland: Eine Sammlung von Zusammenfassungen von Berichten. Augsburg, 2023. 359 s.

Wissenschaftlicher Ausschuss des Symposiums:

Tetyana Hoggan-Kloubert, Vorsitzende des Wissenschaftlichen Ausschusses und wissenschaftliche Leiterin des Projektes «Geschichten der Flucht und Ankunft», Dr. habil., Privatdozentin am Lehrstuhl für Pädagogik mit Schwerpunkt Erwachsenen- und Weiterbildung, Universität Augsburg, Vorsitzende des Deutsch-Ukrainischen Dialogs e.V.; **Taras Lesiv**, Dr., Prorektor für wissenschaftliche Arbeit an der Nationalen Akademie der Künste, Lviv; **Olesya Datsko**, Prof. Dr., Dozentin und Leiterin des Lehrstuhls für Kunstmanagement an der Nationalen Akademie der Künste, Lviv, stellvertretende Vorsitzende des Zentrums für soziale Innovationen; **Oksana Matyichuk**, Dr. phil., Vorsitzende des Ukrainisch-Deutschen Kulturvereins Chernivtsi bei Gedankendach; **Nina Petruk**, M.A. in Kulturwissenschaften, Mitglied des Vorstands des Deutsch-Ukrainischen Dialogs e.V.; **Oksana Pyatkovska**, Dr. phil., stellvertretende Vorsitzende des Internationalen Instituts für Bildung, Kultur und Diaspora-Beziehungen an der Lviv Polytechnic National University; **Nicole Luthardt**, M.A., wissenschaftliche Mitarbeiterin am Lehrstuhl für Pädagogik mit Schwerpunkt Erwachsenen- und Weiterbildung an der Universität Augsburg, Mitglied des Vorstands des Deutsch-Ukrainischen Dialogs e.V.; **Svitlana Vardevanyan**, Dr. phil., Dozentin am Lehrstuhl für ukrainische Literatur an der Nationalen Yuriy-Fedkovych-Universität, Chernivtsi.

Die Sammlung enthält Thesen der Vorträge der Symposiums Teilnehmer zu folgenden Thematische Schwerpunkte: Migration und Menschenrechte; kulturelle Dimension der Migration; Auswirkungen der Migration auf die sozioökonomische Entwicklung.

Der Redaktionsausschuss teilt nicht unbedingt die in der Sammlung zum Ausdruck gebrachten Ansichten. Die Autoren der veröffentlichten Materialien sind für deren Inhalt verantwortlich. Die Thesen werden in der Ausgabe des Autors veröffentlicht.

FORCED MIGRATION IN THE XXI CENTURY: CHALLENGES, VALUES, REFLECTIONS. International Scientific Symposium, 1-3 December 2023, Augsburg, Germany: Proceedings of reports' abstracts. Augsburg, 2023. 359 p.

Scientific committee of the Symposium:

Hoggan-Kloubert Tetyana, chairman of the Organizing Committee, Doctor of Pedagogical Sciences at the Pedagogy and Adult Education Department of the University of Augsburg, head of the NGO «German-Ukrainian Dialogue»; **Lesiv Taras**, Ph.D. in Arts, vice-rector for scientific research at Lviv National Academy of Arts; **Datsko Olesya**, head of Arts management Department at Lviv National Academy of Arts, deputy head of NGO «Center of Social Innovations», Dr.Sc. in Economics, associate professor; **Matyichuk Oksana**, head of the NGO «Ukrainian-German Cultural Society of Chernivtsi» at the centre Gedankendach, PhD; **Petruk Nina**, master of cultural studies, member of the board of the NGO «German-Ukrainian Dialogue» association; **Pyatkovska Oksana**, deputy director of International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations of National University «Lviv Polytechnic», PhD; **Luthardt Nicole**, master, research and teaching associate at the Adult and Continuing Education of Augsburg University; **Vardevanyan Svitlana**, lecturer of the Ukrainian Literature Department of the Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, PhD.

The proceedings includes abstracts of the Symposium participants' reports covering the following thematic areas: migration and human rights; cultural dimension of migration; impact of migration on socio-economic development.

The editorial board may not share the views expressed in the collection. Authors of published materials are responsible for their content. Abstracts are published in the author's version.

ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ У XXI СТОЛІТТІ: ВИКЛИКИ, ЦІННОСТІ, РЕФЛЕКСІЇ. Міжнародний науковий симпозіум, 1-3 грудня 2023 року, м. Аугсбург, Німеччина: Збірник тез доповідей. Аугсбург, 2023. 359 с.

ISBN 978-617-8164-23-2

Науковий комітет симпозіуму:

Гогган-Клуберт Тетяна, голова оргкомітету, доктор педагогічних наук катедри педагогіки і освіти дорослих Університету м. Аугсбург, голова ГО «Німецько-Український діалог»; **Лесів Тарас**, к.мист., проректор з наукової роботи Львівської національної академії мистецтв; **Датко Олеся**, д.е.н., доцентка, завідувачка катедри менеджменту мистецтва Львівської національної академії мистецтва, заступниця голови ГО «Центр суспільних інновацій»; **Матійчук Оксана**, к.філол.н., голова ГО «Українсько-німецьке культурне товариство м. Чернівці» при Центрі Gedankendach; **Петрук Ніна**, магістр культурології, член ради спілки ГО «Німецько-Український діалог»; **П'ятковська Оксана**, к.е.н. заступниця голови Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка»; **Лутгардт Ніколь**, магістр, наукова співробітниця катедри педагогіки і освіти дорослих Університету м. Аугсбург; **Вардевanyan Світлана**, к.філол.н. викладачка катедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

До збірника увійшли тези доповідей учасників Симпозіуму, які охоплюють наступні тематичні напрями: міграція і права людини; культурний вимір міграції; вплив міграції на соціально-економічний розвиток.

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст. Тези друкуються в авторській редакції.

© Автори статей, 2023

© Видавництво «Растр-7», 2023

ISBN 978-617-8164-23-2

CONTEXT

In English

Tetyana HOGGAN-KLOUBERT, Chad HOGGAN FROM POSSESSIONS TO NARRATIVES: THE SYMBOLISM OF OBJECTS IN MIGRATION.....	12
Olesya DATSKO FORCED MIGRATION AS A TOOL OF WARS: CULTURAL AND SOCIOECONOMIC IMPACT.....	19
Artur ZIÓŁKOWSKI, Włodzimierz GAŃSKI NATIONAL DIMENSION OF A PROBLEM OF SOCIAL INTEGRATION OF MIGRANTS.....	32
Taras LESIV RESILIENCE IN ACTION: LVIV NATIONAL ACADEMY OF ARTS AMIDST THE CHAOS OF WAR.....	36
Luana BRUNO, Alejandro IBORRA THE SPANISH EDUCATIONAL SYSTEM, A WELCOMING CONTEXT AND DRIVING FORCE FOR CHANGE OR A REFLECTION OF A SOCIETY WHICH STILL DISCRIMINATES AGAINST IMMIGRANTS?.....	40
Oleksandra LIASHENKO THE FRAGILITY OF ECONOMIC RECOVERY IN UKRAINE: THE TRAP OF MIGRATION PROCESSES.....	49
Nataliia CHERKAS GLOBAL IMPLICATIONS OF THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE ON SUSTAINABILITY AND DISPLACED POPULATION.....	52
Iryna LAPSHYNA FORCED DISPLACEMENT FROM UKRAINE: THE ROLE OF THE DIASPORA. CASE OF GERMANY.....	56
Svitlana BALINCHENKO RESILIENCE IN THE COMMUNITIES ALTERED WITH WAR- TRIGGERED INTERNAL DISPLACEMENT IN UKRAINE: GROUP- DIFFERENTIATING MIGRATION CONTEXTS.....	61
Roman DZYK LITERATURE AND EMIGRATION: OVERCOMING THE TRAGEDY OF EXILE.....	65
Svitlana SHEVCHENKO UKRAINIAN WAR MIGRANTS: DIRECTIONS OF SOCIOLOGICAL UNDERSTANDING.....	68

Anna FOMENKO, Roman NESTERENKO	
THE INFLUENCE OF MIGRATION ON THE CULTURAL GROWTH OF UKRAINIAN YOUTH: EMBRACING EUROPEAN ETHICS AND COMPLIANCE.....	71
Maiia DERNOVA	
CONTRIBUTION OF LEARNING COMMUNITIES TO UKRAINIAN REFUGEE INTEGRATION AND ACTIVE CITIZENSHIP.....	76
Andriy CHERKAS	
THE OVERVIEW OF MENTAL AND PHYSIOLOGICAL IMPACT OF THE RUSSIAN INVASION ON UKRAINIANS: INTEGRATING PSYCHOLOGICAL AND BIOMARKER PERSPECTIVES, WITH A FOCUS ON THE SOLDIERS AND DISPLACED POPULATION.....	80
Mykola BILOUSOV	
NON-UKRAINIAN ASYLUM SEEKERS AND REFUGEES FLEEING UKRAINE TO GERMANY: PROTECTION RISKS AND POTENTIAL WAYS TO SOLVE THEM.....	83
Olena IARMOSH	
INTERNATIONAL LABOUR MARKET AND JOB SEARCH BY MIGRANTS AND REFUGEES: AN EXAMPLE OF SWISS PROJECT FOR UKRAINIANS.....	86
Liliia SHUTIAK	
THE COVERAGE OF FORCED MIGRATION IN UKRAINIAN ONLINE MEDIA (2022-2023).....	88
Nataliia NECHAIEVA-YURIICHUK	
SECURITY DIMENSIONS OF THE MIGRATION PROCESSES IN EUROPE: IMPACT OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	91
Yuliia BODASHEVSKA	
CHALLENGES OF EXTERNAL AND INTERNAL MIGRATION UNDER UKRAINE'S MARTIAL LAW.....	94
Hanna SMALIICHUK, Svitlana TARASENKO	
THE EXPERIENCE OF MENTORING AS A TOOL FOR THE INTEGRATION OF UKRAINIAN MIGRANTS IN POLAND.....	97
Svitlana KRAVCHENKO	
CULTURAL HERITAGE OF DISPLACED COMMUNITIES: THE PROJECT «MEMORY FOR LIFE».....	99
Anastasiia HLOTOVA	
PECULIARITIES OF INTERNAL MIGRATION AND SOCIAL ADAPTATION OF MIGRANTS DURING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (on the example of emigrants from Luhansk).....	104

In Deutsch

Tetyana PANCHENKO BLEIBEPERSPEKTIVEN UND RÜCKERABSICHTEN DER GEFLÜCHTETE AUS DER UKRAINE ALS MARKER FÜR DIE INTEGRATION.....	109
Lesya SKINTEY, Dariia OROBCHUK SPRACHLICHE PRAKTIKEN UND BILDUNGSORIENTIERUNGEN GEFLÜCHTETER UKRAINISCHER FAMILIEN IN DEUTSCHLAND.....	115
Elisabeth LANG IM SPANNUNGSFELD ZWISCHEN WISSENS-REPRODUKTION UND MULTIPERSPEKTIVITÄT: HISTORISCH-POLITISCHE BILDUNG IN DER MIGRATIONSGESELLSCHAFT.....	119
Dorota GIERZEWski SOLIDARITÄTSBEWEGUNG DER POLEN ZUR MIGRATIONSKRISE ANGESICHTS DER RUSSISCHEN INVASION IN DER UKRAINE.....	123
Julia HUFNAGL MIGRATIONS- UND GESCHLECHTERBEDINGTE DISKRIMINIERUNG IM AUSBILDUNGSÜBERGANG – EINE INTERSEKTIONALE PERSPEKTIV.....	125
Raphaela STRENG DIE «WEITERQUALIFIKATION FÜR PÄDAGOGISCHE BERUFE IM EINWANDERUNGSLAND DEUTSCHLAND» – EIN WEITERBILDUNGSANGEBOT FÜR MENSCHEN MIT IM AUSLAND ERWORBENEN HOCHSCHULABSCHLÜSSEN.....	128
Yurii NOVACHYNSKYI BERUFLICHE BILDUNG FÜR FLÜCHTLINGE AUS DER UKRAINE: PERSONLICHE ERFahrungen UND QUALITÄTSANALYZE (AM BEISPIEL VON EDV-ANGEBOTEN).....	132

In Ukrainian

Ірина КЛЮЧКОВСЬКА УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО ЗА КОРДОНОМ: ЯК ВПЛИНУЛА ВІЙНА В УКРАЇНІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ).....	135
Наталія КОВАЛІСКО, Христина ПЛИК СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ ЗОВНІШНЬОЇ ТА ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	138

Ірина ТИМЕЧКО ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ.....	144
Анатолій МОКІЙ, Марія ФЛЕЙЧУК, Уляна ІВАНЮК ВПЛИВ МІГРАЦІЇ НА КОМПЛЕКСНУ ДЕРЖАВНУ ПОТУЖНІСТЬ.	147
Юрій ПЕТРУШЕНКО ПОТРЕБИ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ В ГРОМАДЯНСЬКІЙ ОСВІТІ.....	150
Надія МІКУЛА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ.....	153
Олена БУЛАТОВА, Олександр ВИШНЯКОВ ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДИНАМІЧНІ ОЦІНКИ ТА НАСЛІДКИ.....	156
Оксана П'ЯТКОВСЬКА ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ВОЄННИХ МІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ.....	159
Тарас ВАСИЛЬЦІВ, Руслан ЛУПАК, Ольга ЛЕВИЦЬКА КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІНГІБУВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ВТРАТ МОЛОДІ УКРАЇНИ.....	162
Ольга ІЛЯШ, Ігор БАРАНЯК МІГРАЦІЙНІ ІНТЕНЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ.....	165
Ірина РЕВАК МІГРАЦІЯ ТА ОСВІТА: ПОДОЛАННЯ РОЗРИВІВ І РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ.....	168
Уляна ЩУРКО КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ.....	171
Олена ЧЕПЕЛЮК, Марія АРТЕМЕНКО, Володимир ШЕРСТЮК ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ РЕЛОКАЦІЇ.....	174
Оксана БАЇК МІГРАЦІЯ ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБОЮ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ: МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ.....	178

Уляна БОБКО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ: ЗАГРОЗИ, ВИКЛИКИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ.....	181
Лілія ШПИРАЛО-ЗАПОТОЧНА ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ В УМОВАХ НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	185
Ірина БАБЕЦЬ ОЦІНКА ВПЛИВУ ЕМІГРАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ.....	189
Ірина МОЙСЕЄНКО УКРАЇНЦІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ.....	192
Оксана ВАСИЛИЦЯ МОЖЛИВІ ІНСТРУМЕНТИ РЕЕМІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	198
Ольга МУЛЬСКА ІНСТРУМЕНТИ ПОСЛАБЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ ВПО В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ.....	200
Зоряна МАКОГІН, Наталя ПОДВІРНА ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ ПРАЦЕЗДАТНОГО НАСЕЛЕННЯ З УКРАЇНИ У 2022-2023 РР. ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНИЙ БЕЗПЕЦІ.....	203
Наталія ЗЕМЛЯК ПОЛІТИКА РЕІНТЕГРАЦІЇ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА.....	206
Роман ЯЦІВ ДО НОВИХ «ЦИТАДЕЛЕЙ ДУХУ»: ВИМУШЕНА ЕМІГРАЦІЯ ТА СУЧАСНИЙ МИСТЕЦЬКИЙ НАРАТИВ.....	211
Ростислав ШМАГАЛО УКРАЇНСЬКА МИСТЕЦЬКА ОСВІТА НА ЕМІГРАЦІЇ ПІСЛЯ 1-Ї ТА 2-Ї СВІТОВИХ ВОЄН.....	213
Галина СТЕЛЬМАЩУК ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ПІД ЧАС ВОЄН: ТРАГЕДІЯ ЛЮДЕЙ І ХАОС СВІТОПОРЯДКУ (на матеріалах української родини Кишакевичів).....	219
Оксана МАЛАНЧУК-РИБАК УКРАЇНКИ – ВИМУШЕНІ ЕМІГРАНТКИ: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ.....	224

Ірина ГАЮК МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ КІНЦЯ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХІ СТ. В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДІАСПОР В УКРАЇНІ.....	228
Ірина ГРЕСИК ТВОРЧИСТЬ ЗАПОРІЗЬКОГО ХУДОЖНИКА СТАНІСЛАВА ШИНКАРЕНКА: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У ЛЬВОВІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	233
Сергій ГОЛОВАЩЕНКО КІЛЬКА МІРКУВАНЬ ПРО РЕЛІГІЙНІ ВИМІРИ МІГРАЦІЇ.....	238
Олена ЯКИМОВА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН В ЧАСІ ВІЙНИ: ВИМУШЕНІ МІГРАЦІЇ СТУДЕНТІВ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРАКТИКИ ВИКЛАДАННЯ.....	240
Світлана ВАРДЕВАНЯН МІГРАЦІЙНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: KEYСИ В. РАФЄЄНКА Й О. СТЯЖКІНОЇ.....	243
Людмила ХАРЧЕНКО (ТИМОШЕНКО) КУЛЬТУРНІ МІГРАНТИ «ТЕАТРУ ДРАМАТУРГІВ» ТА ЇХ РОЛЬ У ПОШИРЕННІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ЗА КОРДОНОМ У ПЕРІОД З ЛЮТОГО 2022 ПО ЛИСТОПАД 2023 РР.....	248
Зеновія ШУЛЬГА ВНЕСОК МІГРАНТІВ З УКРАЇНИ У РОЗВИТОК СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТИЛЮ ЄВРОПИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.....	252
Роксолана ПАТИК ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА СІЧИНСЬКОГО У DR ТАБОРАХ (БАВАРІЯ. 1943-1949 рр.).....	256
Наталя РОМАН РЕФЛЕКСІЇ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ НАРОДНОГО АНСАМБЛЮ «РІДНА ПІСНЯ» В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ ЕМІГРАЦІЇ.....	259
Ольга КИРИЧЕНКО ВПЛИВ МІГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЄС.....	261
Ольга ЗІБОРОВА ОСОБЛИВОСТІ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ МАТЕРІВ ДІТИ ЯКИХ МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ РОЗВИТКУ.....	264

Володимир ГНАТЮК	
ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНУ ЗГУРТОВАНІСТЬ: ДИСКУРС «ІМІГРАНТИ ТА ДЕРЖАВА ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ» У ЗАРУБІЖНИХ РОЗВІДКАХ У ПЕРІОД I-II ДЕКАДИ ХХІ СТ.....	267
Тетяна ГАВРИЛЕНКО	
ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У НІМЕЧЧИНІ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ.....	272
Володимир СТАСЕНКО	
МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ МИСТЕЦЬКИЙ ПРОЕКТ «МЕЖА. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВІЙНОЮ», ЯК ШЛЯХ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ПАРАДИГМ.....	275
Остап ПАТИК	
ЕМІГРАЦІЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ: СПОГАДИ ТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ ХУДОЖНИКА.....	277
Лада ЦИМБАЛА	
ВАДИМ ДОБРОЛІЖ: МИСТЕЦЬКИЙ ГЕНІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ГРОМАДІ АЛЬБЕРТИ.....	279
Ольга ШКОЛЬНА	
ПОШИРЕННЯ МОДИ НА ЮВЕЛІРНІ ПРИКРАСИ ЯК ІНДИКАТОР МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В МИСТЕЦТВІ ПІВНІЧНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ 1950 – 2020-х рр. (на прикладі сережок- »Лір«).....	284
Світлана ЛУК'ЯНЧЕНКО	
УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ХІХ-ХХІ СТОЛІТТЯ: ПРИЧИНИ ТА ВИДИ.....	288
Аделіна МАНАГАРОВА	
ФОТОПРОЄКТИ, СТВОРЕНІ МІГРАНТАМИ: ІСТОРІЇ ВІЙНИ МОВОЮ МИСТЕЦТВА.....	292
Ярослава ПОПОВИЧ	
ТВОРЧИСТЬ УКРАЇНОК В ЕМІГРАЦІЇ У 2022–2023 РОКАХ НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНИЦІ МАРИНИ ЯНДОЛЕНКО. ВИКЛИКИ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ.....	296
Софія КАСЬКУН	
МИСТЕЦЬКІ ПРОЄКТИ В ЖИТТІ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ: РОЗВАГА ЧИ ТОЧКА ОПОРИ.....	300
Адріана ДОВГА	
ВЗАЄМОДІЯ ФОТОГРАФА З БІЖЕНЦЯМИ: ВАЖЛИВІСТЬ ДОТРИМАННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ В ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПРОЕКТАХ.....	304

Іван ПОПОВИЧ ВІДОБРАЖЕННЯ ДОЛІ ЕМІГРАНТІВ У ФОТОГРАФІЇ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ДЕПРЕСІЇ.....	309
Ельміра БЄЛЯЛОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ СІМЕЙНИХ РЕЛІКВІЙ ПІД ЧАС ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ КРИМСЬКО-ТАТАРСКИХ РОДИН.....	313
Валентин АНДРОСОВ ЧАСОПИС «ПОСЕСТРИ. УКРАЇНСЬКА І ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА» ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У НОВЕ СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ.....	316
Марія ГЛУШКО ЖУРНАЛ ДЛЯ ДІТЕЙ «ВЕСЕЛКА» ТА ЙОГО РОЛЬ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	319
Вікторія БАК ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В МІСТІ БАХМУТ (УКРАЇНА) ПІД ЧАС ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 2022-2023 рр. АНАЛІЗ СВИДЧЕНЬ ОЧЕВИДЦІВ.....	322
Наталія ВИШНЕВЕЦЬКА, Валерій БЄЛЄВИЧ «БАХМУТ УКРАЇНСЬКИЙ» ЯК ФЕНОМЕН САМООРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МАСОВОЇ МІГРАЦІЇ.....	327
Ростислав ДЕРЖИПЛЬСЬКИЙ, Олег ПАНАС, Леся ЗЬОЛА ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ У СЕРЕДОВИЩІ ІВАНО- ФРАНКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО АКАДЕМІЧНОГО ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ІМ. І.ФРАНКА (2022-2023 рр.).....	331
Маргарита ПУГАЧЕНКО ВЕНЕЦІАНСЬКІ НАМИСТИНИ В КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЮ ЕТНОГРАФІЇ ТА ХУДОЖНЬОГО ПРОМИСЛУ М. ЛЬВІВ.....	336
Ніна ПЕТРУК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ФОТОПРОЄКТІВ ПРО ЕМІГРАНТІВ У САКРАЛЬНИХ ПРОСТОРАХ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (на прикладі фотопроекту «Історія в речах. Втечі та прибуття»).....	339
Ірина ПИЛИПІВ, Ольга НОВАК РОЛЬ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ «ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ» У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ МИСТЕЦТВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	342

Аліна РЕМАРЧУК ВПЛИВ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ НА РОЗВИТОК КІНЕМАТОГРАФУ (від початку повномасштабного вторгнення 2022 року).....	346
Тетяна ГОРОДНЯ ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ СПОРТСМЕНІВ В УМОВАХ КРИЗИ.....	350
Ольга БОЛЮХ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЦЕНТР «СУПУТНИК» ЯК ОСЕРЕДОК НЕЗЛАМНОСТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ 2022-2023 РР.....	352
Софія ЯРЕМКО ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ УЧАСНИКІВ У ПРОЦЕСИ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	355

Tetyana HOGGAN-KLOUBERT
PhD in Educational Sciences,
Associate Professor at the Chair of Adult and Continuing Education,
University of Augsburg,
Augsburg, Germany

Chad HOGGAN
EdD in Adult Learning & Leadership,
Associate Professor of Adult & Lifelong Education
North Carolina State University,
Raleigh, USA

FROM POSSESSIONS TO NARRATIVES: THE SYMBOLISM OF OBJECTS IN MIGRATION

Background

Life for a Ukrainian war refugee is one of upheaval. The familiar is gone; what was once normal and taken-for-granted is now strange. One's sense of self and identity, and one's relationship with the world, have transformed from mostly tacit, accepted, and «just the way things are», to deeply challenged and questioned (Hoggan & Hoggan-Kloubert, 2021).

A life spent surrounded by friends and family is now a life in a foreign place, with new friends and relationships, to be sure, but without the same familiarity and safety that had always been there. For those mothers with children, who were used to sharing responsibility with a husband, they now find themselves living the life of a single mom, as their partners remain, willingly or forcibly, back at home. A life where you knew how to function: how to earn money, how to spend it wisely, how to accomplish daily tasks and bureaucratic necessities, how to draw upon family to friends for help in times of need, and how to be that person who can also be called upon for help—that life must now be figured out anew. The privilege of being able to navigate daily life using your mother tongue switches to the role of an accented foreigner speaking a rudimentary version of the local language. And then, there is also often trauma. Visions of destruction, news of family, friends, and acquaintances severely maimed or killed. Fathers, brothers, sisters, cousins, and friends volunteering or being conscripted into fighting the war. News of death having come too early, of wasted potential and lives.

And yet, in the midst of all these challenges and changes, life must still be lived. One still must get out of bed in the morning, ensure the kids are dressed and sent to school, that meals are prepared, homes are maintained. One still needs social interaction and enjoyment. Perhaps most important, one needs to do all this daily living while also navigating a new reality and reconstructing a new sense of self and way of being in that reality.

In situations like this, most personal belongings become meaningless, but some assume a larger significance, becoming important, cherished objects.

The Project

In this project, the focus is on analyzing the meaning and function of objects in the context of the migration of Ukrainian women following the Russian invasion of Ukraine. Material culture and the objects that surround us are deeply rooted in social and cultural identities, playing a crucial role in how people perceive and interact with their environment. Especially in times of upheaval such as wars and migrations, objects take on special significance, serving as not only physical companions but also symbolic connections to home, security, loss, and change.

At its core, this project stands as a unique fusion of artistic expression and scholarly inquiry. Through qualitative research, interviews were conducted with women, delving into the objects they chose to bring with them during their escape from the war. These personal narratives were then artistically captured through photography. The resulting exhibition serves as a testament to the intersection of art and knowledge, offering a profound exploration of the objects that carry profound meaning for these women in the context of their migration experiences.

Within the exhibition, narratives from 40 women come to the fore. These women have generously shared their stories, accompanied by the tangible objects they brought with them during their forced journeys, often fitting within the confines of a small handbag. Each of these objects becomes a silent witness to the stories these women have lived through, both within their lives and the arduous journey of displacement. Twenty of these project participants currently reside in the regions of Lviv and Chernivtsi (Ukraine), with the other twenty finding a new home in Augsburg (Germany). The photographs on display encapsulate the path, emotions, courage, challenges, and warmth these women have experienced throughout their journeys, both in their homeland and in their newly embraced homes. They draw attention to the most precious items that were chosen to accompany them on their odyssey, unearthing stories from their former—what might be considered «ordinary»—lives.

Objects «tell» stories, narratives of escape and migration. These experiences of Ukrainian women fleeing amid the outbreak of war and uncertainty are at the forefront. In this context, objects become important conveyors of emotions, memories, and identity. Some women were able to choose which objects to take with them, transferring a piece of their past and identity to their new surroundings. Others had only the opportunity to instinctively grab the objects that were most important to them at the last moment. These items can serve as bridges between past and present, as anchors in an uncertain world, and as a means of navigating a new environment.

These objects not only carry individual stories but also reflect collective narratives. They can maintain a sense of continuity and document the challenges and transformations associated with flight and war. The analysis of the cultural and social connotations of specific crafted objects—whether clothing, jewelry, household items, or other personal artifacts—is central to understanding migration experiences. This is where cultural semiotics comes into play, a theoretical framework that deals with signs and symbols in culture. In the context of this research, cultural semiotics can

help decipher the meaning and function of these objects, unraveling their role in the process of identity formation and change.

This project stands as a testament to international and intercultural collaboration, as Germany and other European nations opened their doors and hearts to Ukrainian women seeking safety in a new, if temporary, home. The exhibited photos embody the collective vision of an international team of scholars and artists from the cities of Augsburg, Lviv, and Chernivtsi. Over several months, these dedicated individuals worked together to bring this project to life.

The photo exhibition itself comprises 200 photographs in varying formats, featuring a central image and several supplementary photos. Furthermore, each photograph is accompanied by excerpts from interviews conducted with each woman. These interview segments aim to provide the audience with a more profound comprehension of their stories of fleeing and arriving.

Some Words about the Method

The material for this project – in-depth biographical interviews and photographs – were collected in Germany (Augsburg) and Ukraine (Lviv and Chernivtsi) with women who fled from the Russian war against Ukraine – either internally, to the safer, western part of the country, or abroad to Germany. The interviews took place over the course of approximately two months, from August to September 2023. During each interview, lasting around two hours, the participants shared their personal stories, experiences, and perspectives on displacement and migration. These interviews served as the foundation for the photographic documentation included in the exhibition.

The objects that take center stage in our research project serve a dual role. Firstly, they served during the interviews as both a sort of shield and conduit. They served as a shield in that they allowed the interviews to focus on concrete objects, the reasons for bringing them, and the role the objects have played in their current lived experience—rather than focusing directly on potentially painful, private thoughts and feelings. We hoped the objects would function to safeguard participants from unwanted self-disclosure and emotional vulnerability.

But these objects also have a second role as a conduit leading to insight. They were symbols and mirrors for the processes of learning and adaptation during flight and migration. In the course of their daily lives, these women employ these objects as versatile tools, addressing their physical needs and coping with the exigencies of displacement. These items transcend the realm of mere functionality; they are imbued with personal, social, cultural, and historical significance. They transformed into symbols representing stories and deeper meanings. These objects not only have practical uses but also significantly influence how they make sense of their new lives. They provide a framework through which these women comprehend their environment and experiences, painting a unique backdrop for each personal narrative. The items, once mere possessions, have evolved into storytellers of a journey towards understanding, healing, and rebuilding lives in foreign lands.

Why Objects

In this exhibition, we explore the stories of Ukrainian women for whom the outbreak of war forced them to leave behind their homes and communities, embarking on a journey into uncertainty. And, as anchors to these stories, we turn our attention to the objects these women chose to accompany them on this tumultuous path. Our focus is on the experiences and emotions attached to these objects, revealing how they serve as conduits between the past, present, and future – offering a sense of stability in a new and unfamiliar environment.

Sherry Turkle’s concept of «Evocative Objects» provides a valuable framework for understanding the significance of these objects. Turkle’s (2011) research underscores that objects are not merely inanimate possessions; they hold deep cultural, emotional, and intellectual value. We use them, but in turn they shape our experiences and thus also us. These objects trigger thoughts and emotions, serving as catalysts for reflection, memory, and communication. They act as intermediaries between our internal world and external experiences, shaping how we make sense of our surroundings and our emotions. It is in the interaction with these physical objects that the abstract becomes concrete.

For many, the 24th of February, 2022 marked a day of irreversible change. Awakening to the reality of war, a sense of urgency permeated the air. The clock was ticking as one participant’s friend urged, «Be at the door in 15 minutes. Take only a few important things». In the context of the migration of Ukrainian women following the Russian war on Ukraine, the importance of objects becomes strikingly evident. These objects are not just physical artifacts but also profound emotional and cultural symbols. They offer solace, preserve memories, and provide a sense of continuity in a world upended by conflict. By examining the stories of these women and the objects they carried, we can learn about aspects of life, culture, and identity amidst conflict and displacement.

The call to escape impending danger had been brewing for years, and many had anticipated this moment long before it arrived. «I knew about the experiences of others,» one participant remarked, «so in 2014, I had already packed a bag.» Inside, she had carefully placed her documents, money, jewelry, and photographs—an album filled with cherished memories. She was among the fortunate ones who foresaw the importance of preserving these mementos, a connection to her past that would become invaluable in her uncertain future.

In the rush to escape, packing was a fleeting luxury. «We had no time to pack», another woman shared, recounting the disarray of those moments. What mattered most was to get out alive. The idea of home and material possessions took a backseat to survival. «We had no suitcases», yet another participant added. «I had a backpack, and the children had theirs». A family photograph, capturing their entire lineage, became an emblem of their love and unity. A simple hand-stitched quilt, an heirloom passed down through generations, was now their sole connection to a fading past.

What We Can Learn

One of the most prevalent types of objects carried by these women is familial memories and photographs. The decision to include these images in their meager

belongings underscores the timeless need to keep memories alive, even in the face of adversity. These photos are not just pictures; they are windows into the interviewees' past, preserving their heritage and a sense of self. The act of carefully selecting and safeguarding items that memorialize their lives is a testament to the inherent human desire to hold onto the past, even when the present is marred by chaos and uncertainty.

One participant described an underground hideout her family dug in the backyard, where they sought refuge from impending danger, illuminating the sheer desperation and fear that conflict can inflict upon individuals. The objects they carried—limited to the essentials of life—become a stark reminder of the sacrifices made during migration. The emotional connection to a blanket as a surrogate for a mother's embrace speaks volumes about the need for comfort and security during uncertain times.

One account tells the story of a young woman from Yalta who, when she was ten years old, witnessed the onset of the Russian occupation of Crimea in 2014. Her family's journey to safety took them on a perilous route across borders, carrying only two small suitcases. The family kitten's small pajama is a poignant symbol of a life left behind – of a cherished childhood and coming of age under the condition of an ongoing war.

Family pictures, photo albums, and personal mementos are powerful symbols of the importance of family, history, and identity when leaving one's home. These objects serve as reminders of the past and as connections to their homeland, providing a sense of continuity.

In some stories, women brought along cultural artifacts such as traditional clothing and handcrafted artworks. These objects represent to them their cultural identity and the importance of preserving cultural traditions in a foreign land. They are symbols of cultural resilience.

Religious books, icons, and prayer items are mentioned in several stories. These objects represent faith and spiritual connections that offer solace, hope, and security in times of uncertainty. They serve as constant reminders of their belief systems.

Some women mentioned saving important documents such as birth certificates, historical records, and personal papers. These documents represent the need to preserve one's identity, but also one's rights and are crucial for integration into a new country.

A few women carried art pieces and crafts they had created. These objects symbolize creative self-expression, the act of being a co-creator of our shared world. They are manifestations of resilience and creativity.

One participant highlights the significance of her profession and deep attachment to music. Despite the urgency of flight, she could not leave her sheet music and instruments behind. These objects represent her identity, passions, and longing for a time when music can again be a primary focus of her life.

Another story tells of a theater director from Crimea who decided to bring her cherished diplomas and the office keys from her workplace, as they represent her professional achievements and expertise, which she values above material goods.

In some interviews, objects were chosen for their practicality, their necessity for survival. Yet, the most powerful objects were those that served as psychological support, like a cherished blanket that embodied the warmth and memories of home, providing comfort in the most trying circumstances.

The stories also highlight the weight of a collective identity and homeland. The presence of a small piece of Ukrainian soil carried with reverence and longing underscores the powerful connection these participants maintain with their homeland. The fragment of earth is a poignant symbol of their enduring attachment to Ukraine, the place they hold dear. These individuals yearn for their return. These objects reflect the diverse aspects that people hold dear when experiencing conflict and displacement. They act as reminders, anchors of identity, and sources of hope in times of change and adaptation.

Objects as Anchors of Normalcy. During times of upheaval, people often cling to familiar objects to maintain a sense of normalcy and continuity in their lives. These objects offer a sense of stability in an otherwise unstable environment. For the Ukrainian women in this project, objects like family photographs, familiar clothing, and religious items serve as anchors of normalcy, helping them stay connected to their past while navigating an uncertain future. In these stories, objects take on a role beyond their utilitarian functions. They become guardians of memories, symbols of hope, and vessels of continuity during a time of upheaval. While the world around them crumbles, these objects provide an anchor to their past and a glimmer of hope for the future.

Objects as Cultural Ambassadors. Cultural artifacts and traditional clothing play a significant role in preserving one's cultural identity when uprooted from one's homeland. These objects are not merely pieces of fabric or art; they are symbols of cultural heritage and tradition. The Ukrainian women who brought these items are making a statement about the importance of their culture and their commitment to preserving it, even in foreign lands. These objects become cultural ambassadors, sharing the richness and diversity of Ukrainian traditions with the world.

Objects as Bridges. Religious and spiritual objects hold profound meaning for many Ukrainian women. In times of turmoil, these objects offer a bridge to the divine, providing solace and hope. Icons, prayer books, and religious symbols help create a sense of continuity in a life disrupted by conflict. They serve as bridges between the spiritual and the material world, connecting individuals to their faith, providing a sense of security in the face of uncertainty.

Objects as Sources of Comfort and Therapy. The bond between humans and animals is a powerful source of comfort and therapy, particularly in times of stress and upheaval. Participants who brought their pets with them not only mentioned their responsibility for these animals, but also discussed them as sources of emotional support. These animals provide a sense of familiarity and unconditional love, offering comfort during challenging times.

Objects as Shields. Emergency equipment and medical supplies serve as protective shields against the vicissitudes of conflict. They embody the pursuit of safety and security in the face of danger. Ukrainian women who carried these items were proactive in safeguarding their well-being and that of their loved ones. These objects are not just tools; they are symbols of resilience and the human will to survive.

Final Thoughts

The experiences of these Ukrainian women amidst conflict and displacement highlight the profound significance of the objects they carry with them. These objects are not mere possessions but are imbued with cultural, emotional, and personal meaning. They act as bridges between the past and the present, offering comfort, identity, and hope. As these women navigate the uncertainties of being a war refugee, they do so with a select few possessions, which serve as anchors, bridges, sources of comfort, and other roles. The objects they carry represent their resilience, resourcefulness, and the enduring human spirit in the face of adversity. They are symbols of hope and continuity in a world disrupted by conflict.

In the words of Sherry Turkle, these objects are not just things; they are powerful conduits of memory, emotion, and identity. Through the stories of these Ukrainian women and the objects they carry, we are reminded of the resilience of the human spirit and the enduring power of the items that connect us to our past, our culture, and our sense of self. In a world marked by uncertainty, these objects offer a glimpse of stability and the promise of brighter days ahead.

Objects of flight and arrival embody the essence of these women's experiences. They tell tales of strength, sacrifice, and hope. As the world around them crumbled, objects provided an anchor to hold onto. And when home seemed like a distant memory, these objects became their sanctuary.

This project has provided a platform for these women to share their experiences and convey the depth of their emotions, shedding light on the human side of the conflict, beyond the headlines and statistics. It reminds us that behind each refugee, there is a unique story, a personal journey, and a resilient spirit. These narratives also emphasize the importance of international solidarity, understanding, and support for those displaced by conflict, who often endure unimaginable hardships. By listening to these stories and interpreting the significance of these objects, we can gain a better understanding of the impact of war on individuals and their longing for peace and normalcy.

References:

1. Bennett, T., & Joyce, P. (Eds.). (2013). *Material powers: Cultural studies, history and the material turn*. Routledge.
2. Hoggan, C., & Hoggan-Kloubert, T. (Eds.). (2021). *Adult learning in a migration society*. Routledge.
3. O'Brien, T., (1990). *The things they carried*. London: Flamingo.
4. Turkle, S. (Ed.). (2011). *Evocative objects: Things we think with*. MIT press.

Olesya DATSKO

Doctor of economic sciences, associate professor,
Head of the Art management department at Lviv National Academy of Arts,
Lviv, Ukraine

FORCED MIGRATION AS A TOOL OF WARS: CULTURAL AND SOCIOECONOMIC IMPACT

Mass migration as a result of the Russian-Ukrainian war, which began in 2014 and continues nowadays, has forced the world society to make the new point of view at the causes and consequences in the global migration waves as the result of wars in recent years (from Syria, Afghanistan etc.), have stressed the world. In particular, the largest wave caused by the Russian-Ukrainian war in 2022-2023.

Obviously, that forced migration was a retains a part and tool of warfare for many centuries, however. And during the last century the forms and methods of warfare and hybrid weapons have been diversified, the incentives and forms of forced migration have diversified and acquired new dimensions via these transformations.

In order to prevent the negative consequences of migration, it is necessary to specify the reasons that caused this phenomenon and its impact on the cultural and socio-economic development of peoples, which can become a basis for revising and changing states' and global policies.

The declared causes of all wars that have escalated in recent years are precisely cultural (most often inter-ethnic conflicts), and it is in such conflicts the forced migration has become one of the most frequently used components of warfare. however, this phenomena has not yet been systematically studied by researchers in the view of its impact on peoples socio-economic and cultural development.

Forced migration as a tool of war is considered in scientific works, but mainly from the point of its impact on human capital, labor markets, institutional and political stability, etc. (Lichtenheld, 2014).

The specifics of the current wave of Ukrainian migration as a result of the Russian-Ukrainian war and its consequences were discussed via many scientific events held by leading Ukrainian research institutions: the International Institute of Education, Culture and Relations with the Diaspora of the Lviv Polytechnic University, the Institute of Demography and Social Research named after M.V. Ptukha of the National Academy of Sciences of Ukraine («Ukrainian forced migrants: integration, identity, return», 2023; Pirozhkov, S., Libanova E. and others, 2018; «Ukrainian war refugees in Poland: social assistance, challenges and new trends migration», 2023) and many others.

However, these studies often are focused on changing the private rights of migrants, on the systems of migrants' social supplements and rights protection, as well as the negative consequences for the labor market and states' and communities' demographic potential. But usually, the changes in cultural and socio-economic rights of the people as a social group is not researched systematically.

As well the changes of the public rights of peoples as a result of forced migration, in particular the rights of ownership for natural resources, rights to development, and factors that determine the emergence, preservation and restoration of these public rights weren't in the field of science attention of researchers.

In practice all private and public rights are derived from property rights (Datsko, 2021), so the study of changes in this right of peoples due to migration requires special attention.

The rights of peoples aren't clearly defined and specified in the basic documents of the UN. The right of the people to have the material basis of their development is guaranteed by basic international normative acts, in particular, Article 2. 1 of the International Covenant on Social, Economic and Cultural Rights defines: «All peoples may, for their own ends, freely dispose of their natural wealth and resources without prejudice to any obligations arising out of international economic co-operation, based upon the principle of mutual benefit, and international law. In no case may a people be deprived of its own means of subsistence». (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1973).

All wars that have lasted or continue in the world take place over resources. Even if another reason or the war (cultural, religious) is formally announced, it is obvious that all wars are fought for conquest or redistribution in favor of the invaders of certain resources, primarily territories.

During studying forced migration as a tool of formal or informal war, it is necessary to consider in detail the issue of changing the public economic, social and cultural rights of peoples. Especially important to investigate the changes of the rights to land and natural resources, rights to development as a result of migration, it should be established who owned and still owns land, other natural resources and what the origin of these rights. It is also important to identify the people as autochthonous. The most common practice in the world: the primary right to the land belongs to the people who cultivated it the first, i.e. began to lead a sedentary lifestyle on this territory.

The world community distinguishes the following important definitions of the autochthonous population (people), which formed communities and managed the land and have a natural right to it: peoples (or nation), indigenous peoples, diasporas.

International legislation also uses the concepts of «people», «nation», which should most often be understood as one identified social group that founded a state on a defined territory. It can be an autochthonous, indigenous people, or some other people who once conquered this or that territory. There is no universally accepted definition of the term «nation» in international law.

For the most part, «indigenous people» is defined as «a people who put down roots», «rooted», made this land the center of their settled life. It is the indigenous peoples who have the primary right to own and dispose of natural resources in this territory.

In the legal field, the concepts of «indigenous people» and «people» as a state-creating nation are still not properly distinguished. In the legislation of some states, they are even clearly demarcated, although in fact this nullifies the status of the

people who formed the state as indigenous (if such a status exists). Due to the uncertainty of the right to land and other resources of the state-founding people and the international legal field, it is obviously risky precisely from the position of rights and freedoms of this people, primarily on land and other natural resources.

International legislation also recognizes the functioning of ethnic communities outside the borders of their own states, which are defined as «diasporas». There are also peoples who did not have their own territory, but have preserved their own cultural identity for many centuries, are identified in space and time, but do not lead a sedentary lifestyle, therefore the right to natural resources does not formally arise for such peoples, and they are often users of the resources of other nations, however, they cannot position themselves as owners (for example, Gypsies, Jews before the founded of the state of Israel).

That is, the titular nation, the people, is the people that formed subjectivity in the legal field and recorded the ownership of natural resources, primarily land. Indigenous peoples, diasporas - preserve cultural identity, thus have or retain legal perspectives to own and use the relevant territories and resources in these territories. And the criterion for acquiring the right to such resources is their cultural identity and the fixation of the fact of autochthonousness in the specified territory through history and the regulatory framework.

In 1976, the Universal Declaration of the Rights of Peoples (Algerian Declaration) was proclaimed (Universal Declaration of the Rights of Peoples, 1976), however, it did not receive official status and was not officially published on the UN website. Currently, the text of this Declaration is available at the link (Universal Declaration of the Rights of Peoples, 1976). This declaration defines the right of every people to exist, to culture, to political self-determination, to the environment and natural resources, and the rights of minorities. In particular, Article 8 states: «All people have an exclusive right to natural wealth and resources. The people have the right to return them if they have been looted, and also if compensations have been unfairly paid».

On the website of the Verkhovna Rada of Ukraine was published Only an extract from this declaration, in particular: «chapter IV. The right to culture: All peoples have the right to speak their own language, preserve and develop their culture, thereby enriching the cultures of all mankind (Article 13); All peoples have the right to their artistic, historical and cultural wealth (Article 14); All peoples have the right not to be influenced by a culture alien to them (Article 15)» (Declaration of the Rights of Peoples, 1976). However, the website of the Verkhovna Rada of Ukraine does not display other articles of this document, nor is there any information on whether it has been ratified in Ukraine in general. There is no information about this declaration in the Unified State Register of Regulatory Acts (Unified State Register of Regulatory Acts, 2023).

In 1989, the UN held a conference and expert group meeting that prepared recommendations for this declaration, specifically stating: «The discussions held by the group of experts, like previous studies, led to the unanimous conclusion that the rights of nations cannot be protected at the expense of the protection of the rights of

individuals. On the contrary, both of these categories of rights should be considered as closely related in human protection» (Conference International Meeting of Experts on Further Study of the Concept of the Rights of Peoples: Final report and recommendations (1989).

We can state that the rights of peoples as state-creating, titular nations are still not properly institutionalized in the international legal field. While the rights of indigenous peoples received their international recognition in the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 2007). Article 10 of this Declaration even clearly states that indigenous peoples cannot be forcibly displaced from their lands or territories. The Declaration also defines clear obligations of states and international obligations for indigenous peoples regarding the preservation of their identity, the full realization of rights,

In 2021, Ukraine adopted the law «On indigenous peoples», according to which only the indigenous peoples of Ukraine that formed on the territory of the Crimean Peninsula are defined: Crimean Tatars, Karaites, Krymchaks. The status of other ethnic groups (as owners of natural resources) is not defined in Ukrainian legislation (Law of Ukraine «On Indigenous Peoples of Ukraine», 2021).

As a result of current legislation analyzes, we can conclude that in Ukraine, and in the world in general, the rights of autochthonous peoples who have formed states are insufficiently clearly prescribed, while the rights of indigenous peoples who do not have their own state are largely defined and protected.

A people is a social system. Like any community of living beings, people must reproduce themselves, ensure autopoiesis (Varela, Maturana, 1973). We can formalize the autopoiesis of the people as follows (fig.1):

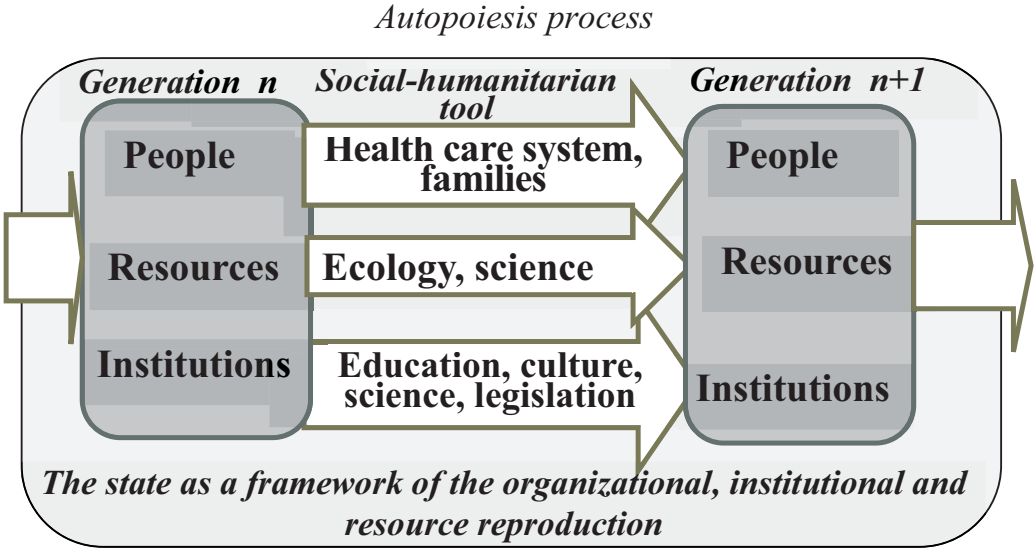

Fig. 1. Autopoiesis process of peoples.
Compiled by the author.

Culture is the main tool for the institutions formation, and, accordingly, the determination of belonging to the people as a biological community (physical reproduction through the institution of the family), an economic system (through the institutions of socio-economic development). Therefore, culture is of fundamental importance for social reproduction.

Therefore the humans must have appropriate tools for identifying themselves with their respective people. Currently, there are three most used practices of identifying a person with the people:

1. Through «blood ties» (a person born from parents who are representatives of the people mostly automatically receives the rights of this people).

2. Cultural identifiers: traditions, national clothing, and mainly: language, family structure and religion.

3. Through the acquisition of citizenship and joint management (confirmation of belonging to a people who manage in a defined territory, institutionalizing such management in the form of a state through the activities of the people of the people - for peoples in which states are formed and indigenous peoples who do not have their own state.

If earlier ethnic communities lived relatively closed to genetic mixing with other communities, then in the modern world, due to globalization, open borders of many states, mass interbreeding took place, so it is impossible to establish a clear and unambiguous affiliation of the majority of the world's people to one ethnic community.

Therefore, the only formal identifier of joint management and life activities that confirms belonging to the people is culture and citizenship (if the people have a state). For diasporas and indigenous peoples, the only means of their identification is actually only cultural identity.

So, the fact of primary management of the people on the relevant territory is most often confirmed by cultural identifiers: immovable heritage, the presence of archaeological and cultural monuments, which prove which peoples initially managed the relevant territory.

Even the etymology of the word «Culture» that it is about joint management of natural resources: the primary meaning of «culture» translated from Latin means «land cultivation».

A state is a legal entity formed by the fact of recognizing the right of the relevant people (or peoples) to manage the relevant land (territory). But the primary right to land and other natural resources belongs to autochthonous peoples who have formed states and indigenous peoples (who do not have their own states), and live in the respective territories and are identified in the defined space of this state and/or at the international level.

The right of the people who were the first to own the relevant territory is very important, because it gives such peoples very broad social, economic, cultural, environmental, political and other rights.

Culture formed the principles of relations in the society long before the legal system, it was cultural practices that gave rise to the formation of common identities of the people, forms of socio-economic activity and development, and later the institutional basis and legal system of each state.

All peoples (peoples formed on an ethnic basis and peoples of states formed according to the principle of social contract and joint economic activity) have in fact a single way of distinguishing themselves in space and time - through cultural self-expression. Therefore, language, traditions, customs, religion are part of the national identification of a people from among others in terms of aesthetic, conceptual signs of common coexistence through culture. Cultural identity is also a basis for proving the right of indigenous people to use land and natural resources.

In the process of forced migration, the legal grounds for guaranteeing the rights of peoples are often incomplete or vaguely defined. Taking into account the diversification the forms of war, it's important of define tools of protection and assessing the impact of forced migration on culture, economy, ecology, and the future development of nations.

The analyze of the historical context of wars, we can concrete that wars are fought in the following way:

- **direct occupation** (land is conquered physically through military actions);
- **hybrid wars** (which ultimately ensure the transfer of the right to ownership and management of certain land in a different way than the physical destruction or displacement of the conquered people).

That's why all invaders who want to conquer territory of another state, try to depopulate or physically destroy the titular nation and indigenous peoples the first. As well as destroy its culture, thus depriving them of the right to natural resources, by nullifying this right due to the destruction or deconstruction of culture - because without cultural identity it is impossible to prove that these people have the right to the land as autochthonous peoples.

The main forms by which physical and hybrid resource wars are waged in the modern world are:

- **Physical destruction of representatives of the autochthonous peoples** (that is, they kill or make biological reproduction impossible – limit or prohibit the birth of representatives of the autochthonous people).

- **Forced physical displacement and/or resettlement** of a people to another territory, in which it loses the status of a titular nation and an indigenous people and turns into a diaspora (for peoples that have their own states) or simply an ethnic minority (if the number and cultural practices of the displaced allow them to be distinguished in space and time);

- **Land grabbing** of other states, making access and the right to use the land of the respective people impossible, de facto – phantoming the people as the owner.

- **Forced resettlement due to economic, political, environmental and other factors** (barrenness, famine, floods, earthquakes, environmental disasters).

- **Cultural occupation** – when the number of emigrants of another nationality exceeds the number of representatives of the titular nation and/or indigenous peoples in the specified territory.

- **Cultural inversion**, when one nation forcibly embraces representatives of the titular nation or indigenous peoples with its cultural practices, thereby «recruiting» representatives of other nationalities and nations to its people, making them a tool for achieving its own interests.

- **Cultural «zeroing»** – the leveling of cultural identity to make it impossible to identify the indigenous peoples and the titular nation, as well as to make it impossible to prove that these people are representatives of the people who have basic rights to land and natural resources.

In addition, the development of the modern state is largely exposed to new challenges, which are associated with the reduction of the economic and political status of the peoples and the influence of the state, and the strengthening of the influence on these processes of transnational corporations that buy up the territory of the poor states. In fact, economically depriving the right to resources, monopolizing ownership, thus making peoples dependent on private owners of the most important resources of survival - land and water.

All of the described definition of war were applied to Ukrainians as «people», «nation», as a result of which there were ten million losses of representatives of the people of Ukraine. In particular during the famines of residents (Holodomors) in 1921-1923, 1932-1933 and 1946-1947. These famines became a factor not only in a large number of deaths, but also in a powerful forced emigration: people saved their lives by fleeing from hunger. However, in those years, Ukrainians in the villages were not issued with documents (passports), so they could not move freely, and as a result, famines became a sentence for them.

The Holodomor Museum initiated an investigation into the facts of the genocide of Ukrainians in 1932–1933 due to the Holodomor, which were presented on September 7, 2021 at the International Forum «Mass Artificial Famines: We Remember, Honor», as well as in the book «Genocide of Ukrainians 1932-1933 based on the materials of pre-trial investigations». In particular, the reason for the negative results was that the Security Service of Ukraine commissioned a new examination, according to which it was established that 10.5 million Ukrainians became victims of the Holodomor in Ukraine. Of which 9.1 million live directly on the territory of the USSR, and 1.4 million live in places where Ukrainians live within the USSR. The Holodomor Museum presented the following data (Petryshyn O., Gerasymenko M., Stasyuk O., 2022).

Ukraine suffered the most human losses in the Second World War among all belligerent states. Total military and civilian casualties during this war, according to various sources, range from 50 to 75 million people and about 8 to 10 million of them are Ukrainians. This is almost a quarter of the entire population of Ukraine at that time (Stogrin, 2023).

Also, such a form of hybrid war as repression was repeatedly applied to the people of Ukraine, when, under the formal pretext of disagreement with the ideology or policy of the authority elite, representatives of the intelligentsia (in the modern sense, representatives of the creative class, cognitive class) were killed or relocated to the territory of Russia, so that these people could not take direct participation in the life and development of Ukraine people, thereby destroying the creators of national identity for modern generations.

Because the physical extermination of people in the process of war entails great responsibility, it is much easier to level or destroy the culture of a titular nation or indigenous people, thus leveling the cultural identity and natural right to land and other resources.

Analyzing russia’s policy towards Ukraine for many centuries, we can conclude that it is precisely cultural occupation, cultural inversion, and cultural «zeroing» used by the invading state in relation to the Ukrainian people to destroy their cultural identity.

In historical retrospect, the most effective mechanisms for totalitarian russia (USSR) were:

Forced migration (deportation)	+	Cultural occupation / Cultural inversion/ Cultural «zeroing»«	=	Leveling of cultural identity
---	---	---	---	--

Fig. 2. The most used mechanisms of leveling cultural identity by Russia (USSR) in 1921–2023.

Compiled by the author.

It should be noted that the implementation of such a policy was not only from the outside, and often representatives of the authorities in Ukraine were conscious or unconscious collaborators of russia’s occupation intentions.

Thus, after starving the population of Donbas, shooting and repressing the main representatives of the intelligentsia, the policy of the USSR provided for the so-called resettlement of peoples, and after 1921 a large number of russians were brought to these territories. So, they have created the appropriate national identity of Donbas, absorbing the remnants of the indigenous population with russian culture. Even today, we understand that these actions were taken to alienate the territories of Ukraine. Just as the Crimean Tatars were evicted from Crimea in 1944. For the leveling of the cultural identity of the Crimean population, soviets had brought a large number of russians to the territory of the peninsula.

Also, the policy of russification was actively implemented for many decades. This policy was implemented most effectively through the system of school education and mass cultural practices and leisure. Thus, in 1991, there was no

Ukrainian school in Crimea, and in the Donetsk and Luhansk regions their share was 3.3 and 6.7% schools with Ukrainian language education respectively.

During the period of independent Ukraine, the number of Ukrainian schools increased, however, in 2012, the share of schools with the officially declared Ukrainian language of instruction in the Crimea, Donetsk and Luhansk regions was: in the city of Sevastopol – 2.9% of secondary schools, AR Crimea – 7.8% , in Donetsk region – 48.3%, in Luhansk – 48.1%.

And even with the formal transfer of most schools to the Ukrainian language of education, de facto many of its continued to teach in russian.

That is, according to the occupiers reports the aim for initiating the war in 2014 and the full-scale invasion in 2022 was the protection of the russian language and cultural right of Russian-speaking people. And this war was the result of systematic genocide and mass repression of Ukrainians precisely on the ethnicity basis, as well as the leveling of the cultural identity of Ukrainians, the marginalization of the Ukrainian language and culture in social practices by the authorities.

The hostilities on the territory of Ukraine take place precisely in the territories that were subjected to the greatest russification, and from which Ukrainians were forcibly resettled for many centuries, where the Ukrainian language and Ukrainian culture, as well as the culture of other indigenous peoples, were oppressed and discredited.

Several large-scale waves of forced resettlement have taken place from the territory of Ukraine over the past centuries, primarily with the aim of depriving Ukrainians of their right to the territory, as well as for the further assimilation of the remaining population.

Deportation of peoples became such a tool for the USSR authorities – as a tool of Soviet national policy. Most of the deportations were carried out during the reign of J. Stalin, during which citizens were forcibly resettled on the basis of nationality to remote territories of the USSR, placing deportees mainly in special settlements. According to the available recorded data, about 6 million people were subjected to internal deportation, about 1.5 million people died. Ukrainians, Crimean Tatars, Poles, etc. were subjected to such deportation from Ukraine. Within the framework of deportations, the largest number of Ukrainians were deported to russia.

According to the results of the census in russia, in some regions, people recognized themselves as Ukrainians, despite the oppression and humiliating attitude of both the authorities and politicians. Despite the political pressure, many Ukrainians continued to recognize their national identity, creating the mass Union of Ukrainians of russia and the Federal National-Cultural Autonomy «Ukrainians of russia», these activities were banned in 2014.

For many states, the ethnic basis of belonging to the people are very blurred. In fact, today the majority of states recognize joint management as the only formal sign, which is confirmed by citizenship. However, having the status of a citizen does not ensure automatic social integration into the community of the people and

guarantors of rights to land and natural resources in the sense of the autochthonous people.

And in the modern world, we can state additional factors of forced migration of Ukrainians, which force people to leave Ukraine and go abroad:

1. Low social standards, unfair social policy. Creation of conditions when practically the entire nation is put on the edge of physical survival

2. Better opportunities for self-realization and development abroad. When, as a result of the implemented reforms, young people do not have the opportunity to get a proper education, do not have access to cultural practices and leisure, and leave their native communities, leaving for big cities or abroad.

3. Political and other persecutions, including repression.

4. Outright injustice. Fabrication of criminal cases and crimes for the most active members of society, economic injustice and inequality of the population by income level.

5. Economic. First of all, improper accounting of resources, restriction of access to opportunities for economic activity due to monopolization of resources and power, raiding, racketeering.

6. Promoting the development of crime through impunity and supervision of crime through law enforcement agencies. Thus, creating a dangerous environment for life.

7. Legal uncertainty that does not allow projecting future development. They are related to very frequent changes in legislation, which, mainly under the guise of reforms, consists in replacing definitions, but the immutability of legal chaos in the system.

8. Lack of specification of rights to compensation for damages caused by war, in particular actual wars, which are not legally positioned as «war». In particular, in the documentary records of even the state of Ukraine, the fact of the war is attested. In the legislation, this is marked as «armed aggression», however, the legal consequences and responsibility in the status of war and armed aggression are fundamentally different, as is the responsibility of the attackers to the international community and the victims. Also, the military operations that are ongoing now are not officially called military operations. Initially, it was the Anti-Terrorist Operation (ATO), which lasted from 2014 to April 30, 2018, and was replaced by Operation Joint Forces (JOF). However, what exactly has changed in the right field as a result of such legal definitions is unknown to most Ukrainians. And such legal definitions do not allow to clearly establish the status of participants and victims of this war. Therefore, Ukrainians doubt whether they will be able to compensate the losses caused by the Russians as a result of the war, often leave their property and go abroad, not expecting the renewal of their rights, but starting to build a new life.

The actualization of the above-mentioned factors by the authorities of Ukraine during the last centuries and throughout the period of independence gives reasons to identify these actions as long-term, systematic, often planned collaboration with the

enemy and part of the genocide of the Ukrainian people. Genocide, which is carried out and continues for many centuries precisely on the basis of ethnicity, both from the outside and often with the assistance of the collaborating authorities. And, as you can see, the main goal of this genocide is to nullify the right of Ukrainians as a state-creating autochthonous people to the land and natural resources of the state of Ukraine.

In Ukraine, we can talk about the application of all the listed mechanisms for forced migration for economic, political and social reasons.

Even before the war in 2014 and the full-scale invasion in 2022, the number of labor migrants from Ukraine, according to various estimates, was from 3 to 7 million people, including in EU countries. According to statistical records, officially the state of Ukraine and the Ukrainian people had and have one of the largest diasporas in the world: as of 2019, 5.9 million Ukrainians were officially registered abroad. The full-scale invasion of russia into Ukraine led to the mass emigration of Ukrainians, and the number of military emigrants is currently estimated by various researchers to be from 5 to 9 million people.

These are not complete estimates of human losses due to forced migration from Ukraine over the last century, because many losses were not recorded and are not recorded. In particular, today it is difficult to establish the quantitative scale of political repressions during the USSR, since many archives were destroyed, and many were buried without being identified. Also, the number of injured and killed military and civilian population of Ukraine during the Russian-Ukrainian war in 2014-2023, the number of people forcibly evicted to the territory of Russia from the occupied territories is also not clearly established, which gives reason to believe that the real scale of human losses in Ukraine is significantly larger than official statistics.

We can summarize that no state in the world has lost as much population as Ukraine over the last century: the total loss of human capital is estimated at more than 50 million people based on only approximate generalized analytical data. For Ukraine and the Ukrainian people, these losses of human capital caused the greatest challenges in the entire history of the state's existence:

- demographic catastrophe, primarily depopulation, deterioration of the quality of human capital;
- the ongoing war deepens negative consequences in all spheres of life of the Ukrainian people;
- active loss of cultural identity in connection with migration and globalization, as well as an imperfect system of national identity formation today;
- lack of a well-founded humanitarian development strategy taking into account the specified losses;
- lack of a vision of preserving existing and forming new competitive advantages thanks to culture;
- lack of a model and principles of the policy of returning migrants;

- lack of a well-founded strategy for the development of education, focused on the formation of the cultural and socio-economic basis of the state's development;
- the threat of losing the right to own and use land and natural resources not only because of war, but also because of the loss of national identity and improper accounting of this property and the fixation of people's rights to these resources.

Right now, it is important to preserve and develop the cultural identity of Ukrainians from the standpoint of state formation, fixation and preservation of the right to development. The formation of the modern concept of the people of the state of Ukraine should take place not only through the joint management of the state's resources, but also the integration of people into the people and the creation of a community of the people as a living system through cultural practices.

Therefore, the autochthonous peoples on the territory of Ukraine must preserve not only their ethnic culture, but also develop it, create new cultural identifiers now, preserving national identity and creating a new cultural identity common to all people of Ukraine now, as well as fixing in the legal plane their rights accordingly to international law, thus protecting the rights of future generations.

The cornerstone of the state humanitarian policy in Ukraine should be:

- preservation of the national identity of Ukrainians (all autochthonous peoples of the state) from the standpoint of ensuring the realization and guarantee of their rights for sustainable development;
- the strategy of demographic recovery and re-emigration, with the priority of returning domestic migrants to Ukraine, including through social and economic incentives for development in the de-occupied territories, primarily access to the management of land and natural resources;
- the development of education and science with a focus on the formation of the cultural identity of Ukrainians, based not only on cultural practices and education, but also on models of joint management and development.

References:

Conference International Meeting of Experts on Further Study of the Concept of the Rights of Peoples: Final report and recommendations (1989). UNESCO. Paris URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000085152>.

Indigenous Peoples Collective Rights to Lands Territories Resources (2018) <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/04/Indigenous-Peoples-Collective-Rights-to-Lands-Territories-Resources.pdf>.

Lichtenheld, Adam (2014) Forced Migration as a Weapon of War in Iraq and Beyond. *United Nation*. July 1, 2014. URL:<https://undispatch.com/forced-migration>.

UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, 2007 URL: https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf.

Universal Declaration of the Rights of Peoples (1976) URL: <https://permanentpeoplestribunal.org/wp-content/uploads/2016/06/Carta-di-algeri-EN-2.pdf>.

Дацко, О.І. (2021) *Забезпечення економічної безпеки України: соціально-гуманітарний вимір*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. ЛТЕУ. Львів.

Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів (2023) URL: <https://www.reestrnpa.gov.ua/REESTR/RNAweb.nsf/vWWWGroupParam1/searchext?OpenDocument>.

Загальна Декларація прав народів (витяг) (1976) Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_758#Text.

Закон України «Про корінні народи України» (2021) Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1973). Сайт Верховної Ради України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

Мова викладання у навчальних закладах: де в Україні найбільше російських шкіл. Slovo I Dilo. 19 травня 2017 URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/05/19/infografika/suspilstvo/mova-vykkladannya-navchalnyh-zakladah-ukrayini-najbilshe-rosijskux-shkil>.

Петришин О., Герасименко М., Стасюк О. (2022) *Геноцид українців 1932-1933 : за матеріалами досудових розслідувань*. Нац. акад. прав. наук України, НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Ін-т укр. мови, Нац. музей Голодомору-геноциду, Ін-т дослідження голодомору. Вид. 2-ге, доп. Київ : Мельник М. 664 с.

Пирожков, С., Лібанова Е. та ін. (2018) *Українське суспільство: міграційний вимір : нац. Доповідь*. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К., 2018. 396 с.

Портал мовної політики. Карта частки учнів у школах з українською мовою навчання по роках (2023). URL: <https://language-policy.info/2015/10/chastka-uchniv-u-shkolah-ukrajiny-scho-navchayutsya-ukrajinskoju>.

Українські вимушені мігранти: інтеграція, ідентичність, повернення (2023) *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка». 25 травня 2023 р. Львів. 315 с. URL: <https://miok.lviv.ua/?p=22856>.

Українські воєнні біженці в Польщі: допомога суспільства, виклики та нові тенденції міграції (2023). *Збірник Міжнародної конференції*. Львівський національний університет імені Івана Франка. 22.09.2023 URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/news/mizhnarodna-konferentsiia-ukrainski-voienni-bizhentsi-v-polshchi-dopomoha-suspilstva-vyklyky-ta-novi-tendentsii-mihratsii>.

Штогрін, Ірина (2023) *Друга світова війна. Втрати України*. Радіосвобода. 08 травня 2023 URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/druha-svitova-viyna-vtraty-ukrayiny/31438354.html>.

Artur ZIÓŁKOWSKI

Dr. habil., Rector of the Academy of Tourism
and Hotel Management, Gdansk, Poland

Włodzimierz GAŃSKI

Dr. habil., Professor of the Academy of Tourism
and Hotel Management, Gdansk, Poland

NATIONAL DIMENSION OF A PROBLEM OF SOCIAL INTEGRATION OF MIGRANTS

One of the attributes of the modern world is increased social mobility. Obviously, this is not a unique characteristic of the current era, since migrations have been part of human history for centuries and even millennia. But now they are characterized by a special intensity, quality and variability, which has never been before. Our time can be characterized as an era of Great Migration, since borders in the administrative sense are gradually losing their significance, residents of many countries of the world have the opportunity to change their place of residence relatively freely and seek a better fate in other countries. The number of migrants in the world over the past 50 years has increased two and a half times compared to previous periods, crossing the mark of 200 million people (Niedźwiedzki, 2010).

As a result, today we can observe an increased interest in the topic of culture both in political, media, and scientific discourse. Numerous discussions are due to the fact that the phenomena of multiculturalism and interculturalism are becoming more and more natural and common in the daily lives of residents of many European countries. Today, it is difficult to find a person among them who does not have a migration episode in the biography or history of their loved ones. The world is currently taking the form of a mosaic, so the environment in which many people function in the modern world can be characterized as an area of differentiation, otherness and dissimilarity, in which one can compare, discover, negotiate and conduct a dialogue (Nikitorowicz, 1995). But is this really how we perceive and experience it? Do we see potential, positive experience and development in this cultural mosaic, or do we perceive it through the prism of a sense of threat and fear? These issues are becoming important in the context of modern solutions used in migration policy, social and educational programs of many European countries, the main purpose of which is the integration of migrants.

Since the 1960s, many European countries have created various concepts for the reception of migrants. Initially, these were programs whose main idea was the assimilation of arriving people in the host country, understood as a social process in which culturally different people or groups become similar to each other as a result of direct and indirect contacts (Giddens, 2007). However, it should be noted that this process means a unilateral change, as a result of which one group (minority) adopts the values and norms of the dominant culture (majority), abandoning its own culture in favor of the norms and values of the recipient community (Bosswick & Heckmann, 2006). Significant changes have taken place in the migration strategy

over the past years. They were caused, among other things, by the specific geopolitical situation and history of individual countries, as well as internal socio-economic changes. Gradually, assimilationist views and practices began to be abandoned in favor of integration concepts. Integration is currently a key concept used both in research and in public discourse concerning the functioning of postmodern societies characterized by diversity and multiculturalism (Grzymała-Kazłowska, 2008).

Integration in the social sciences is defined as a state or process in which its individual elements tend to merge into a harmonious and coordinated functional whole. In the context of migration, integration can be perceived through the prism of specific processes occurring in the interaction of migrants and the host society. According to the concept of integration, it is assumed that different individuals or groups somehow «meet each other». Thus, integration is defined as a two-way process (although not always symmetrical), in which immigrants enter into relatively strong contacts with the host community, participate in various spheres of its life (social, cultural, economic and political), while preserving their identity.

Integration of migrants is an extremely complex concept. In the specialized literature there are numerous and diverse classifications of its individual dimensions. Many researchers are trying to systematize them, highlighting such dimensions of integration as legal, institutional, economic, social, identity, cultural and spatial. W. Bosswick and F. Heckmann distinguish four dimensions of migrant integration: structural, interactive, cultural and identification (Bosswick & Heckmann, 2006). They consider these dimensions at two levels: social integration and cultural-identity integration. In their approach, social integration includes structural integration, in which it is important for migrants to achieve a certain economic, professional or educational position, as well as interactive integration, implying the influence and relationship between representatives of the host society and migrants. Moreover, these authors distinguish two dimensions of cultural and identity integration, namely: cultural integration, which means the presence of appropriate language competencies, knowledge and acceptance of norms and values of the host community, and identity integration, which includes emotional processes and problems associated with a sense of belonging and identity.

When analyzing the interactive dimension of migrants' integration into the host community, attention is paid to the social ties they establish (have relatives, friends, acquaintances), as well as how they spend their free time with people from the host community. At the same time, the participation of migrants in public organizations is emphasized, highlighting the frequency and degree of their involvement. Among the indicators of social integration of migrants is also called maintaining social ties with representatives of the country of origin, for example, with family or friends.

It should be noted that the last of the indicated indicators of integration of immigrants in the interactive dimension is part of the direction of the constantly developing theory of transnational social spaces. The sphere of migrants' contacts with the indigenous community is an ambiguous issue, marked by numerous disputes and doubts. Until recently, discussions continued with the justification of various

positions: some researchers argued that maintaining close contacts with the country of origin negatively affects the process of integration of migrants and may even increase isolation in the host society (Clifford, 1994). However, it is currently emphasized (according to the theory of transnationality) that maintaining contacts in this area, both in the form of relationships with close people and in the form of formal cooperation, doesn't have a negative impact on the integration of migrants into the new socio-cultural environment (Faist, 2000).

According to the generally accepted definition, integration is a two-way process, therefore, among the indicators of integration of migrants there are those that relate to the attitude of the host community to migrants, namely: their attitude to the participation of migrants in various spheres of life (both socio-cultural, economic and political), openness and type of attitude (to assimilation or multiculturalism) (Bagley, 1971). Intercultural communication, which in an effective form is possible only in the appropriate social climate, as a determining dominant has the mutual nature of the integration process. This is especially important in a multicultural environment, both for migrants themselves and for representatives of the host community.

A significant group of migrants are children moving with their parents. It is difficult to estimate the number of migrating children due to the lack of complete data on the scale of migration and the lack of precise terminology. In the case of European countries, it is assumed that every fifth child lives in a migrant family (and these data include both children of the first and two subsequent generations) (Nikitorowicz et al., 2014).

There is no doubt that the experiences of adult family members determine the children's perception of the surrounding world and society. This is confirmed by the depedagogization theory, according to which the experiences of children are closely related to the experiences of adults (Danilewicz, 2010). Regardless of whether children find themselves in a situation of emigration due to economic reasons, political persecution of their parents or a military conflict in the country of origin, their situation, although incomparable in some respects, is always marked by changes, which, in turn, can cause them difficulties in social life, in cultural and educational functioning, lead to a weakening of the sense of security, to an increased sense of stress or anxiety.

Changing the place of residence, and hence the entire socio-cultural context of the life of every adult migrant and every child of migrant origin is a specific challenge for modern societies that accept migrants. Taking into account the social aspect of migration transformations (both individual human biographies and changes analyzed in the social dimension), it is necessary to look for ways to ensure optimal and harmonious joint functioning of culturally different people in the modern world.

Thus, migration means, among other things, a change in the social environment, and the consequence of this change in the case of migrants may be difficulties in understanding the world around them, establishing relationships with representatives of the host society and finding their place in the new society. Integration, however, is a two-way process, therefore, in the case of contact between

culturally different people or groups, the task is not only to solve specific problems in a timely manner, but also to create a favorable social climate to which genuine communication between them can lead. The condition for this is the establishment of openness and the possession of specific competencies of both people belonging to the new community and its representatives. Today we are all participants in constant social transformations, migration processes and cultural diffusion, reinforced by global opportunities and persistent differences in living standards between different countries of the world. It is true that compared to other European countries, Poland may seem to be a fairly homogeneous culturally and religiously country. However, more and more migrants from Eastern Europe, primarily Ukrainians and Belarusians, are choosing Poland as a new place to live. The primary tasks today include preparing Polish society to meet the other in the broadest sense of the word, forming a culture of dialogue, raising social awareness and building an open society. There are many children among those who are fleeing the war in Ukraine or from criminal prosecution for political views in Belarus today, so creating an atmosphere conducive to integration, developing through effective intercultural communication, is undoubtedly a very important task of modern society, not only in Poland, but throughout the world.

References:

1. Bagley, C. (1971). Immigrant Minorities in the Netherlands: Integration and Assimilation, *International Migrant Review*, 5, 18-35.
2. Bosswick, W., & Heckmann, F. (2006). *Integration of Imigrants: Contribution of local and regional authorities, Report for European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*.
3. Clifford, J. (1994). Diasporas, *Cultural Anthropology*, 9(3), 302-338.
4. Danilewicz, W. (2010). *Rodzina ponad granicami*, Białystok, 160.
5. Faist, T. (2000). *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*, Oxford, 12-13.
6. Giddens, A. (2007). *Socjologia*, Warszawa, 237.
7. Grzymała-Kazłowska, A., & Łodziński, S. (2008). *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, Warszawa, 9.
8. Niedźwiedzki, D. (2010). *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, Kraków, 16.
9. Nikitorowicz, J. (1995). *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok, 12-15.
10. Nikitorowicz, J., Muszyńska, J., & Boćwińska-Kiluk, B. (2014). *Od wielokulturowości miejsca do międzykulturowości relacji społecznych. Współczesne strategie kreowania przestrzeni życia jednostki*, Warszawa, 184.

Taras LESIV
Vice-Rector for Academic Affairs and Research,
Lviv National Academy of Arts
Lviv, Ukraine

RESILIENCE IN ACTION: LVIV NATIONAL ACADEMY OF ARTS AMIDST THE CHAOS OF WAR

I often find myself explaining to my international colleagues the current situation in Ukraine and why Ukrainians, contrary to some political predictions, have remained steadfast in their resistance against Russian aggression. Mychailo Wynnyckyj, a Ukrainian who was born in the West, educated there, and now works in the Ukrainian government, provided the most compelling explanation I have come across. He described Ukrainians as being like «bees in a hive. No orders. No instructions. No hierarchy. To some it looks like chaos. To us, it's just life» (Wynnyckyj, 2022).

In this essay, I will discuss the challenges the Lviv National Academy of Arts has experienced in the last 20 months. Using personal stories from our students, staff, and faculty I will demonstrate how art education in Ukraine remains vibrant even during the ongoing war. I explore the challenges we encounter and strategies we employ to navigate chaos caused by the military conflict.

At the outset of the war, we were faced with the questions of how to ensure the safety of our students and what we could do to help them continue their studies. As the conflict escalated, many Ukrainians started leaving the country. Within the first week of the war, we discovered that more than a hundred of our students found themselves in 17 different countries on 3 continents. We immediately decided to continue teaching and learning for our 1,110 students and graduate students, even amidst the ongoing conflict.

From the very first days of the war, we began receiving messages from partnering art institutions offering to accept our students for the spring semester. We took swift action, providing opportunities for those students who expressed their willingness to continue their studies abroad. Our partners played a crucial role in coordinating the logistics. We arranged transportation for our students to the border, where they crossed on foot, and on the Polish side, they were met by buses from the partner academies. This organized departure from Lviv happened four times in the first three weeks of the war.

In 2022, a total of 239 LNAA students were sent to European academic art institutions. This is almost 25% of the total student population of our Academy. Students who went abroad on their own have also received an opportunity to develop academic mobility or continue distance learning at LNAA. The Academy has become a hub for art students from across the entire war-torn country. Everything that our foreign friends have done for our students, we are doing for students from other art institutions – we provide them with housing, food, and ability to study at LNAA under the academic mobility program.

- 250 students from other Ukrainian art institutions have been accommodated in the LNAA residency and provided with the necessary living arrangements.
- 76 students from Kharkiv and Kyiv have been admitted to study at LNAA under internal academic mobility programs.
- 31 students from other art institutions in Ukraine have approached LNAA for assistance in participating in academic mobility programs to study abroad.

Two weeks after the start of the war, a student from Mariupol came to the rector's office. She was studying on a contract basis. She asked to be transferred to a fully funded form of education as her family's financial situation no longer allowed her to pay for education. Her parents had lost their jobs, and their home had been bombed. She expressed her desire to remain in Ukraine and continue her studies. Over the next few months, the situation deteriorated further. More stories like these emerged.

Considering that so many students have left Ukraine, there is a real danger of brain drain. So, we are trying really hard to support those who are willing to stay or are unable to leave for multiple reasons.

In July 2022, together with the Academys' alumni, we established a charity foundation called «Friends of the LNAA». The foundation's top priority is to support the students of the Academy by mobilizing resources and bringing together the community of Academy friends.

The foundation strives to ensure that young individuals with challenging life experiences can receive quality education and fulfil their potential in the future. The Charity Foundation has been able to support 45 LNAA students until now. These students come from conflict zones, occupied territories, and various challenging backgrounds. The Foundation covered their tuition fees and provided them with accommodation in the academy's dormitory, based on their individual needs.

The foundation uses different approaches to raise funds, including auctions and art sales. Artists generously donate their works, which are then sold through auctions to support the needs of the students. Recently, the foundation organized a student auction for art works. In this way, students are helping other students and themselves.

The Lviv National Academy of Arts operates as a publicly funded institution. Due to the ongoing war, the government has demanded spending cuts and redirected funds towards supporting the army. As a result, the government has restricted the use of funds beyond the payment of salaries and utility bills. This has further limited our ability to allocate funds for operational and developmental needs.

As we look ahead to the end of 2023, our budget is anticipated to be reduced by 10% compared to 2021. Additionally, we are facing the substantial inflation rate of 26% this year. Despite the increasing costs of goods and services, we have been forced to freeze wages and scholarships, placing additional financial strain on our faculty and students. Our focus has shifted towards essential items such as utility

bills and salaries, leaving no room for investment in infrastructure projects or the acquisition of art supplies and design tools.

Our colleagues from the Kharkiv State Academy of Design and Arts, as well as from the Kharkiv School of Architecture arrived in Lviv. These institutions received temporary shelter within the premises of our Academy.

The student dormitory has become a shelter for hundreds of students from art institutions of Ukraine. Often the students arrived with their brothers, sisters, parents, as well as with their dogs and cats. At one point, everything became shared by the students from different art institutions – space for learning, accommodation, clothing, and food.

However, with the increased number of people, the infrastructure needs constant maintenance and updates. Showers, washrooms, washing machines, and kitchen stoves require repairs and replacements due to heavy use. These costs are a burden for us since we don't charge refugees for accommodation. Finding funding or support from external organizations is crucial to address these challenges and ensure a safe environment for the students. Dozens of charitable organizations are helping us restore and modernize the infrastructure of the student dormitory. Their support has been instrumental in improving the living conditions for our students and refugees.

Our basements and shelters became a part of our academic space. Education at the Academy takes place live and in person, so even during air alarms, students and professors continue their classes underground. However, these spaces that can serve as a shelter during an air raid, were designed at the beginning of the 20th century and in the Soviet period. These constructions are not calculated for the real number of employees and students (1,600 people).

We have started to expand the area of our bomb shelters, and provide them with electricity, voltage generators, basic furniture, and water supplies. To ensure uninterrupted learning, we are equipping and redesigning shelters into educational spaces. This space can be used for educational purposes and cultural events, allowing students to continue their studies even during air alarms.

In recent weeks, we have witnessed significant transformations. The «LNAA Shelter» has been meticulously renovated, and it will now feature a spacious hall for lectures, exhibitions, film screenings, and concerts.

During last winter, Ukraine faced significant difficulties with its energy system. Power distribution stations were targeted by Russian missiles several times a week, resulting in frequent power outages. The heating systems were also affected, leading to challenges in maintaining warmth. We have no choice but to expand energy-saving programs by adopting alternative energy sources and improving the insulation of our premises.

Everyone in the Academy has been actively involved in the war, participating in various volunteer initiatives. One notable initiative takes place within the student dormitory. While focusing on their studies during the weekdays, students dedicate their weekends to weaving camouflage nets. Faculty and staff do the same within the academy.

The impact of war on students is profound, causing increased stress, anxiety, and emotional burnout. During the early days of the war, the air raid sirens were constant. It was difficult to adjust to the new reality. One night, I had a long phone conversation with a student who sought refuge in the academic shelter. She arrived with her mattress and blanket, seeking a safe place. I tried to persuade her that it wasn't reasonable to spend days and nights in a damp and cold basement, and that there was no need to stay in the shelter when there was no immediate threat. Communicating with students about safety was becoming increasingly challenging.

Initially, we relied on volunteer psychologists to assist our students, but it became clear that the demand for mental health services would continue to rise. As a result, we began experiencing significant challenges in meeting the growing need for psychological support. The waitlist for seeing a psychologist now extends up to three months in advance. When we were able to secure an additional psychologist through the UN, the appointments were fully booked within the first two days.

The war introduced a new understanding of inclusive education. We must transform our educational space into an inclusive one. Children, as well as adults who suffered physical injuries as a result of the war, should not be left out of educational opportunities and social privileges. For many of them, art education can be a mental rehabilitation, as well as a stage of self-realization by mastering professions. The first step should be ensuring physical accessibility to the Academy buildings.

Our instructors are currently undergoing training to effectively engage with these individuals. Recently, young men undergoing rehabilitation had a meaningful experience in our ceramics workshop, which has inspired future plans and tasks.

Our students and staff are being drafted into the army. One of our graduate students called me to report that he had been mobilized and asked not to be expelled. He said, with pride, that he was very lucky to get into the army because at the beginning of the war there were many willing to serve, not all were accepted. He was ashamed to admit that he was an artist, in fear that the military leadership would think that his life experience and skills were not needed in the war effort.

Today, more and more employees of the academy are being mobilized for military service. Unfortunately, there have been losses among our colleagues who have taken up arms. War takes away the best.

We were not prepared for this devastating war. However, we must be ready to transform every challenge we face into purpose. Just like bees diligently gather nectar and transform it into honey, we come together, pooling our talents and efforts to make a meaningful impact. We strive to turn adversity into opportunity, harnessing the power of education, creativity, and resilience.

References:

1. Wynnyckyj, M. [Mychailo]. (2022, March, 12) Thoughts from Kyiv – 12 March. [Facebook]. URL: <https://www.facebook.com/mychailo.wynnyckyj/posts/5435295326521773>.

Luana BRUNO

Ph.D. in Educational Sciences, Postdoctoral researcher
at the Educational Sciences Department of the University of Alcalá.
Alcalá de Henares (Madrid), Spain

Alejandro IBORRA

Cuéllar. Ph.D. in Psychology, Associate professor at the Educational
Sciences Department of the University of Alcalá.
Alcalá de Henares (Madrid), Spain

THE SPANISH EDUCATIONAL SYSTEM, A WELCOMING CONTEXT AND DRIVING FORCE FOR CHANGE OR A REFLECTION OF A SOCIETY WHICH STILL DISCRIMINATES AGAINST IMMIGRANTS?

Introduction. Migration, a phenomenon with historical roots, continues to shape societies worldwide, driven by factors such as natural disasters, conflicts, and economic crises, compelling individuals to seek new beginnings (Khan et al., 2019). In the context of contemporary Europe, particularly in Spain, a key entry point from the Mediterranean Sea, migration has become a pressing issue on the political agenda (Lifelong Learning Platform, 2016).

Scholarly investigations are exploring the integration of immigrants into host countries, questioning traditional acculturative approaches that emphasize assimilation at the expense of immigrants' traditions and values (Navas et al., 2007; Prinz, 2019; Sáenz-Hernández, et al., 2020). Scholars like Friedenthal-Haase (2014), Hoggan & Hoggan-Kloubert (2020, 2022), and Formenti & Luraschi (2020) advocate for approaches valuing human dignity, autonomy, and diversity, emphasizing social integration that preserves individuality. Relocating to a new country, as evidenced in studies by Sharpe (2016), Qi & Cesetti (2019), and Nada & Araujó (2018), is a complex sociocultural and psychological process, marked by various challenges and identity transformations. Despite these challenges, social support and resources are crucial, underscoring the importance of community in this transformative journey (Qi & Cesetti, 2019).

Education plays a pivotal role in fostering this transformative process. Prioritizing autonomy, personal growth, and positive interactions is essential in promoting immigrants' well-being. Scholars like Hoggan and Hoggan-Kloubert (2020, 2022) argue for educational approaches that respect individual dignity and create spaces for dialogue transcending differences. Such an approach emphasizes individual growth, benefiting immigrants and society at large. Native citizens, too, benefit, as they perceive themselves as active agents within a diverse society grounded in human dignity and democratic principles. But beyond this positive perception of the educational context, research on migrant students' experience in the school system suggest how they commonly face challenges such as cultural barriers, family and care issues, material needs, educational obstacles, and legal status hardships (Free, Križ, & Konecnik, 2014), in addition to the support from

educators in navigating the school system (Free, & Križ, 2016). But irrespective of this support, Schools are a key site where migrants are aware of a racialized subjectification experience (Phoenix, 2009) as a consequence of managing differing expectations of schooling (Sharples, 2017) not associated only to the language competence.

In the Spanish Education System traditionally there have been three different programs to deal with immigrants: liaison classrooms conceived to ensure the linguistic competence of the students; the compensatory education program to fill possible curricular gaps and diversification to promote options to fit in the job market (Pastor, 2010). According to Eurydice (2003) the main purpose of these programs was to compensate the deficit of immigrant students in order to fulfill an adequate integration. However, it has been argued that these programs promote assimilation rather than integration as they consider cultural differences as a deficit to remedy (Martin Rojo et al. 2003) which has been a source of concern of Spanish educators (García Castaño, Rubio Gómez, & Bouachra, 2008).

Despite the acknowledgment in most European states of education's crucial role in integrating migrant and refugee youth (Lifelong Learning Platform, 2016), educational systems often perpetuate societal inequalities. In Spain, the influx of foreign population has surged, necessitating proactive integration policies. However, educational policies, predominantly managed by autonomous regions, face challenges in ensuring equal opportunities for migrant students. Despite legislative efforts such as Organic Law 4/2000, which emphasizes the integration of foreigners, or the Article 17 of Royal Decree 157/2022 on the schooling of late entrants to the Spanish education system, there is a persistent challenge in addressing the deep-rooted social, cultural and economic problems faced by immigrants (Bonal et al., 2019; Ocampo-Torrejón et al., 2020).

Therefore, Spain's decentralized model, in which responsibilities are divided between the state and regional authorities, has led to diverse regulations, resulting in a fragmented approach to integration, described as a 'patchwork' model (Martínez de Lizarrondo, 2009, p. 120). Despite attempts by regional governments to mitigate school segregation through initiatives such as redistribution and the reservation of places for pupils with special needs, challenges persist, highlighting the need for a more cohesive and comprehensive national strategy (Grau and Fernández, 2016).

In Spain, therefore, school segregation remains a pressing problem, requiring coordinated efforts at both regional and national levels to create an inclusive and equitable educational landscape (Sindic de Greuges 2016; Murillo et al., 2017; Bonal et al., 2019; Estalayo et al., 2021).

The current Study. In the present-day Spanish context, both regional and national educational policies have shifted the responsibility of fostering social integration of immigrant students onto academic institutions. Since there is no separate legal framework for migrant families, school institutions are left with the accountability of promoting family involvement within the schools. Educational institutions have been recognized as the primary support system for migrant students

and their families. Nonetheless, it is worth considering whether this perception faithfully reflects the reality of classroom observations.

The main objective of this research is to both investigate and highlight the subjective experiences of migrants in educational settings. Unlike most contemporary research on migration in educational contexts, which is based on quantitative approaches focusing on linguistic and cultural acculturation by using questionnaires, this study employs a qualitative methodology. Narrative analysis is used to explore the personal experiences of migrants in order to enhance their perspective in relation to their integration process in the educational environment. In addition, it seeks to determine whether formal educational institutions, in practice, function as genuine supportive environments or whether they perpetuate subtle forms of discrimination based on race or xenophobia.

Method. A number of 21 interviews were performed to migrants, coming from different parts of the world in order to explore the aforementioned reality.

The sample of the study was constituted by 13 women and 8 men. Among the participants, 5 came from Colombia, 4 were from Romania, 3 came from Morocco, 3 were from Cameroon, 3 came from Equatorial Guinea, 1 was from the Dominican Republic, 1 from Puerto Rico, and 1 was from Argentina. All reside currently in the Community of Madrid, Spain.

The sample size was not determined beforehand but emerged in the course of the interviews. These followed an intentional sampling procedure based mainly on the strategy of maximum variation (Miles & Huberman, 1994), which entails a sequential and emergent interview process. After every interview, we determined what kind of subject would most fruitfully be explored at the next interview with a view to contrasting information, falsifying, or verifying hypotheses, or simply increasing the store of information about a given topic. At the start of each interview the nature of the project was explained to each participant and any questions were answered. It was made clear that they were free to terminate the interview at any point without having to provide a reason for doing so and with no adverse consequences for themselves. During each interview, the first two authors acted as 'active listeners' in an attempt to assist the participants to tell their life story in their own way and in their own words. All interviews were recorded digitally and then transcribed verbatim. The interviews were read through several times before being subjected to a thematic analysis as described by (2008) and also a narrative approach following Bamberg's study on «small narratives» (Bamberg, 2004, p. 332) in order to get not only the content of 'what' is said but also «how», «to whom» or «for what purposes» something is said. Key emergent themes were identified in the data. This involved making connections across narrative segments of the life stories told by the participants and attempting to identify patterns and meanings as constructed by them.

Results. The following main themes arise from the qualitative results obtained through the narrative analysis of the interviews:

- Direct rejection

Different participants report having suffered direct rejection by classmates and teachers at all levels of education because of their origin, skin colour, phenotype, religion.

This rejection is expressed verbally and sometimes with the use of physical violence. The following comments are an example of this:

«Bubu: They were the typical clichés with which they made fun of me, because look, I have big eyes, a big nose, big lips, and I was quite big.

They always picked on me, all against each other, and when I wanted to respond they supported each other, but what happened, when I did it they ran away and went to the teacher and the teacher didn't think that we were two classmates who were making fun of each other, she thought that the black boy who had just arrived, the African Guinean, had a lot of conflict with the rest of the class, because he picked on the others when they picked on him».

Mara: «And on the part of the teachers, which was also very strong, that if I wanted to express myself, I had to express myself, for example, I remember a philosophy teacher that I will never forget, of being able to express what Plato says or what I don't know who philosopher says, and not being able to express myself in Spanish. Well, she said to me «if you can't speak, go back to your country, there's no need, no, we don't need people like you in our country, in this homeland, we are in Europe, we are in a developed country, we are not in a country where we still have to include people who can't even speak the language».

Ada: «It was a shock because I arrived there first with my hijab, the veil, because I am Muslim, I wear the veil, so I wore it. As soon as I started going there, they started to judge me for the veil first, and I had no way of defending myself because I understood everything they said to me, but I couldn't defend myself because I still didn't have that linguistic ability. And it was even worse, because you understand everything, they are insulting you, they are shouting at you, they are telling you «Go to your country», but I can't defend myself. And it was worse, because they used it as a weapon to attack me even more, because as you can't defend yourself, they keep discriminating against you, they keep insulting you. The worst thing at the beginning was that there was no support from the school, because I went to my Spanish teacher, who was my trusted teacher, and I could communicate with her in French. And she was very, very nice to us and so on, and she passed on all the complaints and grievances that I had to the school. But there was no support, there was no way, nowhere. The teachers said that they didn't see anything in those subjects from Spanish students, they didn't see any discrimination or racism, and the school couldn't do anything».

Sarah: I tell you, even a teacher told me that «if you don't take off your veil, I won't accept you in my class and as I am forced by the school to accept you, you are there like a piece of shit», she told me, in front of all the students. Yes, yes, just like that. And of course, in the end you accumulate that. I had an anxiety attack once, I fainted once in class because they were attacking me a lot, and when I fainted, I remember, it was after Easter; we came back in the third term and they were still making fun of me, even worse, because they imitated how I fainted, they said «here

playing the victim, calling everyone's attention». So, in the end it was a very, very hard year.

[...]As you don't speak the language, then at the end, the insults are related, for example, «asshole, because you don't know how to speak», «shitty blackberry», «because you're worthless», «because so and so». Things, and not only insults, but also acts, like pulling my veil, telling me «Give me your veil because I want to blow my nose».

Vara: «Whenever he came to school, he acted the way he acted and unfortunately the easy target in all this was me, because, having other features, another name and other characteristics, it was the easiest thing to do, «shitty blackberry», «go to your country», «look at your hair», «your skin colour looks more like poo than mine», in other words, when I am not black».

Marlene: «I had a teacher in the third year (of my degree), I think, no, in the second year, he taught us electronic circuits, and you can see that he was used to the way of speaking with things that were a bit discriminatory, he always said: «here in Spain we have a lot of solar energy, not like those Third World countries» and then he would look and I was from Cameroon and my friend was from Morocco and he would say «oh, girls, sorry». It happened to him a lot, that kind of comment, he always said things like that, that were shocking and then when he saw us, «oh girls, sorry», and it's like don't talk like that to apologise, I mean, speak and that's it, why are you going to apologise if you are always going to say it, in all the classes he did it, there is no class where he didn't do it» [...] When you talked to him, he seemed very nice, but his way of talking was very derogatory towards people, like those poor people who don't have I don't know what».

- The experience of invisibility

Different participants claim that they often feel discriminated against because of invisibilization by classmates and teachers who ignore them, making them feel that they do not exist in the classroom.

The following comments are example of this:

George: «Well, the comments they made to me, the most clichéd ones, the «Romanian shit, go back to your country», «What are you doing here», «Hide from where you came from». [...] The teachers just ignored me and didn't care about me at all».

Mary: «She practically ignored me in class, she didn't correct my exercises like she did with the rest of us who were there drawing, she went and corrected me as if I were more or less invisible, the exams were all failed, I mean, don't believe me, and that kind of thing, and in the end when she made that comment, I said, my God, where have I got to?»

- Condescension as a relational pattern by the teachers

Various participants shared during the interviews that they experienced positive discrimination in different situations. Teachers attempted to be overly accommodating, treating them as if they had issues or were different from other students solely because they were not Spanish or due to their country of origin.

Below some examples:

Dalia: «I remember perfectly well, I don't know if it was the second year of primary school or something like that, that in the comments on the marks it said that he read very well, he wrote hardly any spelling mistakes and he knew how to express himself, I don't know if it said adequately or something like that, it's like and maybe this comment to a child from a white European Spanish family, maybe they would give it to him if he had some kind of speech therapy problem, for example, but they wouldn't give it to him just because that's how it was. The teachers with me highlighted a lot the fact that I could speak the language so well, that I could read Spanish so well, that I hardly made any spelling mistakes in the dictations and that's like why you have to take my mother and congratulate her every time I don't get a single mistake in a dictation?»

Cyndy: «Cyndy, how are you doing?», and I said fine. And he says, «if you fail, it's OK, because when I got to university I also failed». And I'm like, okay, you failed, what about me? Why are you telling me this? Like, don't feel bad if you fail because I also failed my first year. And me, I don't care if you failed.

Yeah, I didn't even take the extra exam in his subject. I don't understand where this comes from. Well, they're all like that.

Cyndy: «Micro racism is everywhere, even at university, there are some professors, ouch, they talk to you with a lot of condescension. I had a teacher, I don't know, I got a 7 or 7 with something in an exam, and she came to see me to tell me how surprised she was. And for me a 7 is like a mediocre grade, it's not a wow. And she comes to tell me that wow, I didn't know I could get such a good mark. [And I go to your class, and you expect me to fail, why?].»

- **Integration attempts**

Interviewees comment that in many situations they have tried to integrate in order to be accepted, changing their way of dressing, trying to share spaces or activities with their peers, but with little success.

The following comments are example of this:

Baby: «When I arrived (at the university) there was a group of very nice girls, and I ate with them. But during the conversations, they didn't include me in the conversations, you know, like they say yes, you can come and sit with us, so you don't feel alone, but when you get there it's like you don't exist. They talk, they make their weekend plans with each other and you're there listening, and they don't even invite you. So, after a while I decided not to sit with them because well, it doesn't work for me, I understand that you want to be nice, but I'm not going to be your charity, because you don't really consider me, and you want to pretend that you are doing something good by inviting me to sit with you. It's not good enough for me, and I decided to sit alone».

Sarah: «At first, I tried to integrate to the point where I saw that their problem with people was the veil, so I took it off. I took it off during the first week or so. And I don't know if it was a coincidence, I don't believe much in coincidences, a coincidence that wasn't much of a coincidence, the fact is that when I went out on

Friday, I remember, I took it off that week. On Monday I went without the veil to see if they would accept me better, if I would integrate better, and I was going, and even so, the week I went without the veil I didn't see any difference. They had me marked as a blackberry, and they treated me terribly».

- Lack of institutional or teacher support

Diverse interviewees have expressed experiencing a lack of support from the teaching staff. In cases where support was offered, it was primarily emotional, lacking tangible supportive measures.

Below some examples:

Vara: [...] the director, we had a director who, the poor guy, didn't really know what he was doing. But for me, the truth is that he was a great support, because with me, he supported me, but I couldn't do anything, and he told me so. He told me «I can't do anything, because I have the heads of studies, the teachers and so on, who don't support me in what I want to do for you».

Bubu: I told my PE teacher, she ignored me, she told me that I was very sensitive, that I was complaining too much and that she didn't see anything strange, that we are among young people and that I complain too much and what's more, the next time I complain again, I'm going to get a report, and I said, but this can't be.

Gerge: «I noticed among the teachers that they were not going to do anything to defend our integrity. There was only one who somewhat approached us, a priest who talked to us. But the moment we were not as polite and friendly with him, his colonial spirit emerged. He had been a priest in Guinea during the colonial era, and he was the vice principal of the school where I was studying. So, his attitude towards us was very colonialist, paternalistic, you know? It was a really strange vibe, until you start reading books and watching documentaries about the superiority complex of priests who still think they are teaching reading to newly arrived natives. That's how he spoke, like that gentleman».

Conclusions

The findings of the present research indicate a significant gap compared to legislative and institutional efforts for inclusion. The purpose of this study is to raise awareness among educators and professionals within the educational context regarding a reality that continues to exist today. Foreign individuals experience feelings of invisibility, loneliness, discrimination, and marginalization across all educational stages and settings. By becoming aware of these challenges as educators, citizens, and governments, concrete measures can be taken to combat xenophobia and racism, which persist in a country that has seen a substantial increase in its foreign population in recent decades.

References:

Bamberg, M. (2004). Form and functions of 'slut bashing' in male identity constructions in 15-year-olds. *Human development*, 47(6), 331-353.

Bonal, X., Zancajo, A., & Scandurra, R. (2019). Residential segregation and school segregation of foreign students in Barcelona. *Urban Studies*, 56(15), 3251-3273. <http://dx.doi.org/10.1177/0042098019863662>

Estalayo, P., Miño-Puigcercós, R., Malinverni, P., & Rivera-Vargas, P. (2021). El reto de la inclusión social, más allá de la escuela: Tensiones y carencias de las políticas de integración de niñas y niños migrantes en España. *Archivos Analíticos de Políticas Educativas*, 29(67). <https://doi.org/10.14507/epaa.29.6258>

Eurydice, (2003–2004). Integrating immigrant children into schools in Europe. Retrieved from <http://www.eurydice.org/portal/page/portal/Eurydice/showPresentation?pubid=044EN/>

Formenti, L., & Luraschi, S. (2020). Migration, culture contact and the complexity of Coexistence. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 11(3), 349-365. <https://doi.org/10.3384/rela.2000-7426.ojs1711>

Friedenthal-Haase, M. (2014). Einleitung der Herausgeberin (Introduction by editor). In F. Borinski (Ed.) *The German Volkshochschule: An Experiment in Democratic Adult Education. Under the Weimar Republic*. Julius Klinkhardt.

Free, J., Križ, K., & Konecnik, J. (2014). Harvesting hardships: Educators' views on the challenges of migrant students and their consequences on education. *Children and Youth Services Review*, 47, 187-197. <https://doi.org/10.1016/J.CHILDYOUTH.2014.08.013>.

Free, J., & Križ, K. (2016). «They know there is hope:» How migrant educators support migrant students and their families in navigating the public school system. *Children and Youth Services Review*, 69, 184-192. <https://doi.org/10.1016/J.CHILDYOUTH.2016.08.003>.

García Castaño, F. J., Rubio Gómez, M., & Bouachara, O. (2008). Población inmigrante y escuela en España: un balance de investigación. *Revista de educación*.

Grau, C., & Fernández, M. (2016). La educación del alumnado inmigrante en España. *Arxius* 34, 141-156.

Hoggan, C., & Kloubert, T. (2020). Transformative learning in theory and practice. *Adult Education Quarterly*, 70(3), 295-307.

Hoggan, C., & Hoggan-Kloubert, T. (2022). *Adult learning in a migration society*. Routledge.

Khan, K., Zaman, K., Shoukry, A., Sharkawy, A., Gani, S., S., Ahmad, J., Khan, A., & Hishan, S. (2019). Natural disasters and economic losses: controlling external migration, energy and environmental resources, water demand, and financial development for global prosperity. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 14287-14299. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-04755-5>.

Lifelong Learning Platform. (2016). Integrating refugees and migrants through education. <https://bit.ly/2WCrtwp>.

Martín Rojo, L., Alcalá Recuerda, E., Garí Pérez, A.; Mijares, L., Sierra Rodrigo, I., Rodríguez, M. A. (2003). *¿Asimilar o integrar? Dilemas ante el multilingüismo en las aulas*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.

Martínez de Lizarrondo, A. (2009h). La integración de inmigrantes en España: el modelo patchwork. *Migraciones*, 26, 115-146.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook (2nd ed.)*. Sage Publications, Inc.

Murillo, F. J., Martínez-Garrido, C., & Belavi, G. (2017). Segregación escolar por origen nacional en España. *OBETS. Revista de Ciencias Sociales*, 12(2), 395-423. <http://dx.doi.org/10.14198/OBETS2017.12.2.04>

Nada, C. I., Montgomery, C., & Araújo, H. C. (2018). ‘you went to Europe and returned different’: Transformative learning experiences of international students in Portugal. *European Educational Research Journal*, 17(5), 696-713. <https://doi.org/10.1177/1474904118765334>.

Navas, M., Rojas, A. J., García, M., & Pumares, P. (2007). Acculturation strategies and attitudes according to the relative acculturation extended model (RAEM): The perspectives of Natives Versus immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 31(1), 67–86. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2006.08.002>.

Ocampo-Torrejón, S., Rivera-Vargas, P., & Hernández-Hernández, F. (2020). Educational strategies to promote intercultural inclusion at a public secondary school in Barcelona. *Annales-Anali za Istrske in Mediteranske Studije-Series Historia et Sociologia*, 30(4), 643-656. <https://doi.org/10.19233/ASHS.2020.43>.

Pastor, A. (2010). Ethnic categorization and moral agency in ‘fitting in’ narratives among Madrid immigrant students. *Narrative Inquiry*, 20, 82-105. <https://doi.org/10.1075/NI.20.1.05REL>.

Phoenix, A. (2009). De-colonising practices: negotiating narratives from racialised and gendered experiences of education. *Race Ethnicity and Education*, 12, 101 - 114. <https://doi.org/10.1080/13613320802651053>.

Prinz, A. (2019). Migration, Cultural Identity and Diasporas an Identity Economics Approach. *IZA Journal of Development and Migration*, 10. <https://doi.org/10.2478/izajodm-2019-0001>.

Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Sage Publications, Inc.

Qi, N., & Cesetti, D. (2019). Transformative music learning experiences. *Per Musi*, (39), 1-22. <https://doi.org/10.35699/2317-6377.2019.5324>.

Sáenz-Hernández, I., Lapresta-Rey, C., Ianos, M. A., & Petreñas, C. (2020). Identity and linguistic acculturation expectations. The attitudes of Western Catalan high-school students towards Moroccans and Romanians. *International Journal of Intercultural Relations*, 75, 10-22.

Sharples, R. (2017). Local practice, translocal people: conflicting identities in the multilingual classroom. *Language and Education*, 31, 169 - 183. <https://doi.org/10.1080/09500782.2017.1295980>.

Síndic de Greuges (2016). *La segregació escolar a Catalunya*. Barcelona: Síndic de Greuges de Catalunya.

Oleksandra LIASHENKO
Doctor E.S, Professor of the Department of Management
and Organizational Development
at the Ukrainian Catholic University,
Lviv, Ukraine

THE FRAGILITY OF ECONOMIC RECOVERY IN UKRAINE: THE TRAP OF MIGRATION PROCESSES

Economic recovery is a term used to describe the process of returning to economic growth and stability after a period of recession, depression, or economic downturn. It typically involves actions and strategies aimed at reviving economic activity, creating jobs, and restoring overall economic health. The economic recovery of Ukraine, which has suffered and continues to suffer significant losses from Russia's full-scale invasion, is inevitable. It is a matter of time and resources. At the same time, examining the process of such recovery must be done in the context of global trends.

Researchers have long demonstrated the positive role of migration potential in the development of the country of origin, and policies and practices are incorporating this experience into their activities. Important components of migration potential include remittances sent back to the home country from earnings abroad and investments from the diaspora. Creating conditions for realizing the potential of migration is considered by the United Nations as one of the components of the Sustainable Development Goals (Goal 10).

With the onset of full-scale war, the migration situation in Ukraine underwent significant changes. Instead of labor migration, which was the predominant model of migration behavior for Ukrainians, forced migration has taken on massive proportions. Refugees escaping from the war were taking their funds out of Ukraine and required financial support from family members who remained at home, leading to a significant outflow of currency [1].

The Fund for Peace (FFP), based on the Fragile States Index, annually compiles their international ranking for all countries in the world, reflecting the government's ability to control the integrity of territories, demographic, political, and economic situations in a country. Countries are divided in the ranking into groups, from «fragile» to «resilient», based on criteria grouped under the following directions:

- Cohesion indicators (security apparatus, factionalized elites, group grievance);
- Economic indicators (economy, economic inequality, migration and brain drain);
- Political indicators (state legitimacy, public services, human rights);
- Social indicators (demographic pressure, refugees and internally displaced persons);
- Inter-sectoral indicators (external intervention).

Under the successive military, political, and economic pressure from Russia, either for its full return to its sphere of influence or for complete disintegration and transformation into a fragile state, Ukraine, in the 2017 Fragile States Index, ranked 90th and fell into the group of countries that are in special danger. The dynamics of Ukraine's position in the global fragile states ranking shows that before the armed conflict from 2007 to 2013, it held positions from 105 to 117 (i.e., had better positions). In 2015, its status worsened by 29 places, to 84th place, and in 2023, it dropped 18 more places, indicating a very high level of fragility [2].

One of the most significant factors in these negative changes is the influence of the Refugees and Internally Displaced Persons Indicator. This Indicator measures the pressure upon states caused by the forced displacement of large communities as a result of social, political, environmental or other causes, measuring displacement within countries, as well as refugee flows into others. The indicator measures refugees by country of Asylum, recognizing that population inflows can put additional pressure on public services, and can sometimes create broader humanitarian and security challenges for the receiving state, if that state does not have the absorption capacity and adequate resources. The Indicator also measures the Internally Displaced Persons (IDP) and Refugees by country of origin, which signifies internal state pressures as a result of violence, environmental or other factors such as health epidemics. These measures are considered within the context of the state's population (per capita) and human development trajectory, and over time (year on year spikes), recognizing that some IDPs or refugees for example, may have been displaced for long periods of time.

The U.S. National Intelligence recently published an extremely interesting document titled «Global Trends 2040» [3]. In it, key global trends are described that, according to American intelligence, will impact our daily lives over the next 18 years. Essentially, it's about describing global transformations that are reshaping the way of life for humanity and disrupting the old foundations of state and societal functioning. The first enduring trend is demographic shifts and migration processes.

Demographics and Human Development. Many countries will struggle to build on or even sustain the human development successes achieved in the past several decades because of setbacks from the ongoing global pandemic, slower global economic growth, the effects of conflict and climate, and more difficult steps required to meet higher development goals. Meanwhile, countries with aging populations and those with youthful and growing populations will each face unique sets of challenges associated with those demographics. Migration is likely to increase the salience of identity issues that divide societies in receiving countries and may fuel ethnic conflicts. Rapid urbanization - occurring mostly in Africa and Asia - will stress governments' ability to provide adequate infrastructure, security, and resources for these growing cities.

In developed economies of Europe, North America, and East Asia, the population is aging rapidly, and the proportion of young people is decreasing. All developed countries are experiencing a slowdown in birth rates and an increase in average life expectancy, and after 2040, many of them are expected to face population decline. This applies not only to the United States, Japan, and EU

countries but also to China, which may lose its status as the world's most populous country to India after 2027. By 2040, the proportion of people aged 65+ is expected to reach 25% of the total population in developed countries worldwide, and the average age of a person in the world will increase from 31 to 35 years. Different estimates suggest that the average age of citizens in, for example, South Korea and Japan, could reach 53 by 2040, and in Europe, it may be 47.

At the same time, a significant portion of young people in less developed countries in South Asia, Latin America, the Middle East, and Africa, where birth rates remain high, may not be able to realize themselves in weak, inefficient, and small local economies, often forcing them to migrate. The pace of migration will also depend on whether these large cities can absorb a large number of young people and provide them with the basic conditions for development and self-realization.

For Ukraine, migration and demographic trends are relevant as it experiences a decline in birth rates and an increase in the emigration of its population abroad. In the near future, the proportion of retirees may exceed that of the working-age population, and, as a result, our economy, like in Europe, will require labor force, including from abroad. Therefore, one of the consequences of this trend for us will be the strengthening of migration flows and a change in the demographic landscape of Ukrainian society. Significant attention will need to be given to the proper and efficient development of cities like Kyiv, Lviv, Odessa, Kharkiv, Vinnytsia, Uzhhorod, and others to minimize the risks associated with this trend.

Therefore, one of the most significant challenges for the economic recovery of Ukraine is the trap of migration processes. «Breaking free» from this trap requires the creation of a specific process, which can be partially equated with a process called «recovery economics», where the most valuable resource is the labor force. For Ukraine, the first driver of recovery economics is the labor market, which consists of a network of existing, revitalized, and newly created jobs at enterprises, the reintegration of external and internal migrants, and the engagement of labor migrants on contract basis.

Therefore, to overcome the migration trap as one of the main reasons for Ukraine's economic recovery, the following measures could be considered: investment programs aimed at reintegrating migrants, direct budgetary support, support for business projects for forced migrants, and knowledge transfer initiatives.

References:

1. Малиновська, О. (2023) Можливості і механізми застосування потенціалу міграції для розвитку та повоєнного відновлення. Коментарі експерта. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 21 червня 2023 URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mozhlyvosti-i-mekhanizmy-zastosuvannya-potentsialu-mihratsiyi-dlya>.

2. Fragile States Index (2023) Country Dashboard URL: <https://fragilestatesindex.org/country-data>.

3. A More Contested World 2040 (2023) Global Trends. A Publication Of The National Intelligence Council URL: https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/GlobalTrends_2040.pdf.

Nataliia CHERKAS

Doctor in Economics, Senior Programme Manager,
Programme Director for Master of Leadership
in Sustainable Finance (MA),
Frankfurt School of Finance & Management,
Frankfurt am Main, Germany

GLOBAL IMPLICATIONS OF THE RUSSIAN INVASION OF UKRAINE ON SUSTAINABILITY AND DISPLACED POPULATION

Introduction. This study examines the threats posed to global sustainability efforts by Russia's ongoing invasion of Ukraine. Sustainability goals such as reducing greenhouse gas emissions, ensuring food and energy security, and supporting displaced communities are at risk due to increased fossil fuel usage and disruptions to key agricultural and energy trade flows.

Knowledge Gap: While recent analyses have documented how the war undermines climate progress and strains global food systems, few studies have comprehensively assessed threats across these critical sustainability domains including displaced population. Furthermore, most research to date has focused on short-term impacts rather than long-term consequences.

Research Rationale: A unified examination of risks to sustainability is timely given the widespread and enduring consequences of the war. Understanding these threats is crucial to help policymakers mitigate damages and prioritize actions to safeguard global progress on sustainable development.

Research Question: How does the Russian invasion of Ukraine endanger efforts to achieve international sustainability goals and support displaced populations related to climate change mitigation, food security, and clean energy transitions?

The paper is organized into sections on disruption to global energy markets, food systems, and geopolitical divisions, followed by a conclusion with recommendations.

Literature Review. Russia's unprovoked invasion of Ukraine in February 2022 has created widespread challenges for the international community. Researchers have extensively documented effects across economic, energy, agricultural, and geopolitical domains.

From an economic perspective, studies show the war has significantly exacerbated global inflationary pressures. Akarca and Hengel (2022) found price increases of 5-10% for food, fuel, and fertilizers even in countries far from the war zone. The World Bank (2022) estimates global GDP growth slowed by over 1% due to disruptions of trade flows and rising costs of doing business.

Energy security has also suffered as Russia supplies 10% of global oil and 40% of Europe's natural gas (IEA, 2022). Substituting these exports with alternative sources from the Middle East and the Americas drove up costs dramatically (Jaffe & Elhassan, 2022). Furthermore, some analysts warn era of cheap fossil fuels may now be over due to underinvestment and uncertainty caused by Russia's aggression.

Food security faces renewed threats as Ukraine's agricultural exports are cut off, contributing to the highest global food prices on record (FAO, 2022). Over 300 million people worldwide are now at risk of hunger according to USAID (2022). Even stable countries like Egypt rely heavily on Black Sea grain and face domestic instability from rising bread prices.

The war generated over 6 million refugees and 8 million internally displaced Ukrainians according to UNHCR (2022). Host countries like Poland strained under mass migration flows (IOM, 2022). Over half of the displaced were women and children, raising protection concerns (UN Women, 2022).

Geopolitically, the invasion destabilized Europe and weakened norms against territorial expansionism. It has also exacerbated divisions and polarized debates at the UN. Finally, the war has sapped resources away from addressing other urgent issues like climate change and pandemic recovery.

While past studies have addressed certain sustainability impacts, an integrated assessment of threats to climate, food, and clean energy objectives is still needed. This study aims to fill that gap with a comprehensive analysis of long-term risks across issue areas.

Section I: Disruption to Global Energy Markets. Russia's invasion of Ukraine significantly disrupted international energy markets, exacerbating price rises globally. As a top oil and gas exporter, Russia supplies around 10% of global oil and 40% of Europe's natural gas (IEA, 2022). Western sanctions on Russian energy threatened the security of reliable, affordable supply.

Countries rushed to source alternatives from the Middle East, North America and Africa (Jaffe & Elhassan, 2022). However, substitute supplies failed to fully replace Russian volumes, driving oil prices over 30% higher in 2022 alone. With energy costs soaring, developing nations suffered energy access setbacks and slowed economic growth (Akarcaa & Hengel, 2022). Some analysts warn this war marks the end of cheap fossil fuels.

Section II: Threats to Global Food Security. As Ukraine and Russia account for a quarter of international grain shipments, the war imperiled food access worldwide (FAO, 2022). Fighting destroyed Ukrainian farms and blockaded Black Sea exports that feed over 400 million globally (USAID, 2022). Wheat prices jumped over 60%, straining import-reliant countries in the Middle East and Africa (World Bank, 2022).

Egypt, Indonesia, Bangladesh, and others faced severe inflation and risks to social stability from bread shortages and costs (FAO, 2022). Over 300 million people now face acute hunger - a crisis amidst the worst global food price rise on record (USAID, 2022). The war shifted attention from addressing undernutrition to averting full-scale emergencies.

Section III: Long-Term Economic Implications for Displaced Populations. Prolonged displacement significantly impacts individuals' economic participation and self-sufficiency. Over 8 million internally displaced Ukrainians face barriers to regaining livelihoods in war-affected areas (IDMC, 2022). Reconnecting rural farming communities will be challenging without security and infrastructure.

Externally displaced refugees also struggle in host labor markets. Around 60% are of working-age but language barriers delay employment for newcomers (OECD, 2022). Underemployment and reliance on welfare systems strain government budgets.

Children's education disruptions carry intergenerational costs. Over 500,000 Ukrainian children became externally displaced, risking skills gaps versus peers (UNICEF, 2022). Deferred educational and social development could negatively impact Ukraine's postwar productivity and tax contributions.

Marginalizing large, displaced populations undermines social cohesion over the long term. Without inclusion policies, enclaves may form with elevated poverty rates and welfare dependency. This drains public resources and slows local economic activity relative to full integration.

Sustained support is needed to facilitate displaced Ukrainians' self-sufficiency and contribution to recovery. Vocational training, recognition of foreign credentials, psychological first aid, child protection, and community development programs all merit expanded funding to minimize economic scarring from non-economic losses. Targeted interventions can maximize the human capital available for rebuilding.

Conclusion. Russia's unprovoked invasion had widespread negative spillovers impacting the entire international community through disrupted energy supply, threatened global food security and increased geopolitical tensions. Through assessing impacts on energy markets, food security, and displaced population, it is clear the war has had far-reaching, negative consequences. Energy and food price shocks especially threaten developing nations. Furthermore, the invasion strained global cooperation needed to tackle interconnected challenges. Concerted multilateral cooperation is needed to overcome challenges, prioritize sustainability, and safeguard stability.

References:

1. Akarca, A. T., & Hengel, A. (2022). The global inflationary impact of Russia's war on Ukraine. CESifo Working Paper No. 9743. <https://ssrn.com/abstract=4087941>.
2. Food and Agriculture Organization. (2022). Implications of the Ukraine conflict for global food security and nutrition. <https://www.fao.org/3/cc0618en/cc0618en.pdf>.
3. IDMC - Internal Displacement Monitoring Centre (2022). Global internal displacement database - Ukraine. <https://www.internal-displacement.org/countries/ukraine>.
4. International Energy Agency. (2022). The impact of the war in Ukraine on global energy markets: Explained. <https://www.iea.org/articles/the-impact-of-the-war-in-ukraine-on-global-energy-markets-explained>.
5. IOM. International Organization for Migration. (2022). Ukraine emergency. <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/iom-ukraine-sitrep-31-may-2022.pdf>.
6. OECD - Organisation for Economic Co-operation and Development (2022). Ukraine war: The economic and social impact of the crisis on refugees and host communities. <https://www.oecd.org/newsroom/ukraine-war-the-economic-and-social-impact-of-the-crisis-on-refugees-and-host-communities.htm>.
7. UN Women. (2022). The rippling effects of war in Ukraine on women and girls. <https://www.unwomen.org/news/stories/2022/5/news-womens-voices-from-ukraine>.
8. UNHCR - UN Refugee Agency. (2022). Ukraine refugee situation. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
9. UNICEF - United Nations Children's Fund (2022). Ukraine situation report. <https://www.unicef.org/media/117591/file/Ukraine-Situation-Report-June-2022.pdf>.

Iryna LAPSHYNA
PhD, Associate Professor
Ukrainian Catholic University,
Lviv, Ukraine,
Osnabruck University
Osnabruck, Germany

FORCED DISPLACEMENT FROM UKRAINE: THE ROLE OF THE DIASPORA. CASE OF GERMANY

Introduction. Before 2013 the civic activity of Ukrainian diaspora community in Germany usually concentrated around cultural themes. The same was the case in the UK and Poland (Lapshyna, 2019). However, with the Revolution of Dignity in Ukraine, it evolved into a new form of political mobilization, involving protests, demonstrations and humanitarian aid which was delivered to those in need in Ukraine. The Revolution of Dignity in Ukraine triggered a new wave of diaspora organizations in Germany; notably, a trend of formalizing activity of diaspora has been observed. As a result a whole new array of diaspora of initiatives and organizations emerged, organizations like «Euromaidan Wache Berlin», «CineMova e.V.», «Ukraine Hilfe Berlin», «The Initiative for Knowledge Exchange, Empowerment and Culture» (IWEK e.V.), «AG Ukraine-Chemnitz-Europa e.V.», «We help Ukraine», der Verein «Freie Ukraine Braunschweig e.V.» etc. have been founded after 2013 and mobilized to provide various kinds of support to Ukraine during Maidan and since.

Empirical data and methods. This article, based on a qualitative study conducted from 2022 to 2023 in Germany, examines Ukrainian diaspora mobilization and explores how the Ukrainian diaspora responded to the war in Ukraine and to forced displacement from Ukraine. The data collected consist of semi-structured interviews and participant observation. The study commenced with a mapping exercise of Ukrainian diaspora organizations. First, desk research of digital resources (websites, social media) was applied to map Ukrainian diaspora organizations in Germany. The mapping included collecting information relevant to the current situation, including Ukrainian diaspora organizations in Germany and obtain an overview over the main activities provided by Ukrainian diaspora organizations and relevant contact information and social media addresses.

Second, to deepen findings from desk research and to verify digital information 23 in-depth interviews with representatives of Ukrainian diaspora have been conducted for this study in Ukrainian language. This became necessary because the diaspora organizations' websites and social media entries used to be incomplete and are not regularly updated so that only interviews provided reliable, accurate and up-to-date information. Purposive sampling was used to identify interviewees – from old and new diaspora, from West-East, North and

South of Germany, big, small towns providing different type of services. Interviews with diaspora members include both first- and second-generation diaspora members from all sectors of society including teachers, politicians, students, religious leaders and traditional leaders. Additionally, participant observation in Germany was carried out at several events, such as fundraising events and seminars relating to Ukraine or the diaspora. Most respondents were eager to discuss matters so that interviews often lasted long (45-120 min).

Conceptualizing diaspora. I endorse a broad definition of diaspora communities offered by Agunias and Newland (2012: 15) as ‘emigrants and their descendants who live outside of the country of their birth or ancestry on temporary or permanent basis, yet still maintain affective and material ties to their countries of origin’. At the same time, I support Cohen’s (2008) argument that not all groups who migrate internationally in search of work evolve into a diaspora. For instance, there are, of course, individual, family or small group who migrate for the purpose of settlement and who do not develop diasporic consciousness, particularly if they intend to assimilate and are readily accepted. I argue that, to qualify as a member of a diaspora, it is crucial to display ‘diasporic consciousness’ and ‘diasporic activities’ directed at the home country.

Research findings. Since the start of the Russian invasion, there have been large-scale movements in and out of Ukraine. Even before the war, many Ukrainians were living outside the country. Ukrainians diaspora was fast and often first-responding actor in times of crisis. As stated by a leader of newly founded organization in Berlin:

«Four of us - me, my husband, our friend a lawyer and another friend established our organization on the second day of the war 25 February 2022» [7].

Another organization based in Munich reported on its webpage:

«We started on the very first day of the attack - 24.02.2022. We have grown from zero to a community of 2000+ volunteers. Together, we have raised 0.5M€+ of donations and shipped more than 2000 tons of humanitarian aid to Ukraine, which reached thousands of people. We also helped thousands of refugees in Munich» [«München Hilft Ukraine e.V.»].

According to the chairperson of a diaspora organization in Berlin solidarity and support of the Ukrainian people in Germany was unprecedented:

«Everybody was helping, especially at the beginning. Germans, Turks, just everybody, the whole world was helping! I have a photo where people are queueing to our Centre with their aid» [7].

The Russian Federation military offensive on Ukraine on 24 February 2022 has once again thrust diaspora organizations into the position of being both frontline responders and important donors to local organizations and other frontline responders (DEMAC 2022). The same was observed in Germany. Many Ukrainian diaspora organizations were well prepared to react to the situation in

Ukraine due to experience gained during the 2014 to 2022 period in response to the annexation of Crimea and areas of eastern Ukraine.

At the same time many informal diaspora organization coordination groups and initiatives (WhatsApp-based, FB-based, Telegramm-based) have been established. Sometimes they formalize their activity and register an organization like it was in case of organization «Leipzig helps Ukraine», which originated from a group on the messaging service, Telegram that was formed on the first day after the start of Russia's war of aggression against Ukraine on 24/02/2022.

Research findings showed that many of the new organizations are not funded or underfunded, they rely primarily or exclusively on volunteers to operate. As stated by the leader of diaspora organization in Berlin:

«We all work on a volunteer basis. We are a member of the Alliance of Ukrainian organizations, and I can say that the absolute majority of Ukrainian organizations now work on a volunteer basis» [19].

Diaspora organizations reported fundraising as one of their main areas of focus. Just one diaspora organization «Ukraine Hilfe Berlin» provided 4.9 mln Euro of humanitarian assistance to Ukraine, another one «Freie Ukraine Braunschweig e.V.» fundraised over 1 mln Euro for Ukraine.

Another example was the fundraising campaign «Power life in Ukraine», organized by diaspora organizations «Ukrdim» and «Vitsche» together with United24. The idea was to collect one million Euros to supply 100 electricity generators of different power supply capacities to big and small hospitals around Ukraine.

According to some members of the Ukrainian diaspora as a result of the war Ukrainian diaspora got more mobilized and united:

«Before the war Ukrainian diaspora was not so united» [12].

Research findings also suggest that Ukrainian diaspora community in Germany becomes more influential. Several diaspora members from Berlin have been invited to be part of the Coordination Councils on Ukraine by Ministry for Interior and by the Mayor of Berlin. In explaining how vital their role in representing Ukrainians in Germany is, one representative of a Ukrainian organization pointed out that:

«It is extremely important since Ukrainians for many years were represented by Russians in Germany. We represent in both Councils the interests of Ukrainian civil society in Germany. We discuss different topics there, like the rights of Ukrainians, the rights of marginalized groups, peace, Russian propaganda etc. We have political influence, we are part of decision – making process, we impact development civic activity of Ukrainian organizations» [12,13].

Due to the Russian invasion of Ukraine in 2022, the nature of activity of Ukrainian diaspora organizations changed and expanded again. Apart from political mobilization and sending humanitarian aid to Ukraine (first aid kits, ambulances, medicines, winter jackets, generators, food and hygiene items etc.)

activities of Ukrainian diaspora encompassed new areas and new forms aimed at support of Ukrainians fleeing the war:

«After 24 February 2022 after full scale invasion of Ukraine our activity has change. Our focus moved to newly arrived people» [19].

Another chairperson of a diaspora organization in Berlin describes the situation as follows:

»Everything started with humanitarian aid. Later we had to help people with registration. First, I helped my relatives. I realized that I didn't fill in so many documents during all my 20-years life in Germany! I went through all stages of my relatives' registration and understood that I could be helpful for other people as well» [7].

These include providing support on arrival (collect refugees at the border and bring them to Germany, meet refugees at train stations), provide accommodation to Ukrainian citizens fleeing the war, informational support (registration and legal aid: what to do after arrival, temporary protection, benefits, insurance, opening a bank account, housing).

«First two-three weeks we were busy with accommodating people. The owner of four- star hotel gave us his hotel to accommodate 150 Ukrainian refugees. They lived there for three months. Many people we hosted in our homes. We also provide people with clothes and later with the food» [5].

Diaspora members support Ukrainian refugees in the process of integration. They provide them with the important information on healthcare, consumer rights, jobs; teaching German language or organizing language courses, helping with finding schools, kinder gardens; support in finding jobs or facilitating hiring Ukrainian citizens; playing advocacy role and promoting official employment to Ukrainian citizens.

«We organized for Ukrainians thematic meet ups. First one was devoted to the consumer rights questions, for instance how to terminate contract with Vodafone, with internet providers. Second meet up was with the Ukrainian medical doctor who lives and works in Germany for many years. He shared his knowledge on medical system in Germany. Our next meet up covered questions of employment in Germany. It was organized with the cooperation of one international organization. We try to invite Ukrainians who live in Germany for a longer period of time, know German environment and know Ukrainian language» [19].

In addition, diaspora organizations creating their own information materials relevant to their local communities. As one interviewee described:

«At the beginning, before the war we published on our website practical information about life in Germany for Ukrainians. Later on, we prepared over 70 articles, half of them or even more were written after 24 February 2022 for people fleeing the war» [19].

All interviewees agreed that once refugees get immediate help of food, shelter, and safety, it is paramount that they have access to psychological support.

«Now, after seven months of the war we see even more Ukrainians in need of psychological support. First people were busy with sorting out their paper work, finding accommodation, language course. Once they sorted it out, they went back home to Ukraine to visit their husbands, brothers, saw again realities of the war and returned back to Germany in desperate need of mental health care».

Thus, diaspora communities' experiences in Germany, their access to education and employment, and their participation in the politics of the host countries help in the process of displaced Ukrainians' integration. Closely engaged with their homelands and local communities in Germany, diasporans serve as a bridge for displaced Ukrainians.

Conclusion. Ukrainians diaspora became both frontline responders providing first aid, medium term supporters and an important medium and long-term bridge between the German institutions and the refugee community. Ukrainian diaspora engagement in immediate response to the war intensified the participation of people with a Ukrainian background in the public life of Germany. This engagement led to empowerment of the Ukrainian diaspora in Germany, strengthening their sense of agency on the one hand and to engaged-exhausted community that manifests in tiredness and exhaustion on the other hand.

Despite all that has been done, many Ukrainian diaspora actors are still facing challenges — related to lack of resources (both financial and office resources), responding to events through an ad hoc approach, informality, lack of visibility, and recognition.

References:

Agunias, D., Newland, K. (2012). *Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development. A Handbook for Policymakers and Practitioners in Home and Host Countries*. Geneva: International Organisation for Migration.

Cohen, R. (2008). *Global Diasporas: An Introduction*. London: Routledge.

DEMAC. (2022) *Diaspora Organizations and their Humanitarian Response in Ukraine in 2022*. <https://reliefweb.int/report/ukraine/diaspora-organizations-and-their-humanitarian-response-ukraine-2022>.

Lapshyna, I. (2019). Do Diasporas Matter? The Growing Role of the Ukrainian Diaspora in the UK and Poland in the Development of the Homeland in Times of War. *Central and Eastern European Migration Review* 8(1): 51-73. doi: 10.17467/ceemr.2019.04.

Svitlana BALINCHENKO

Ph.D. in Philosophy, associate professor of Philosophy
and Culturology Department
of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi, Ukraine

RESILIENCE IN THE COMMUNITIES ALTERED WITH WAR- TRIGGERED INTERNAL DISPLACEMENT IN UKRAINE: GROUP- DIFFERENTIATING MIGRATION CONTEXTS

As of June 2023, 17.6 million Ukrainians are classified as in need of humanitarian assistance, and 5.1 million have been internally displaced due to the Russian-Ukrainian war, the latter including Russian armed aggression, since 2014, and a full-scale invasion of Russia into Ukraine, since 2022 (Ukraine 2023). Therefore, demographic, social, and economic changes caused by the war actualize the need for studying social cohesion and crisis resilience of the population, as well as on visibility of the groups, altered and marginalized, as a result of the war-associated migration. Thus, one of the segments of the new landscape of inclusion and diversity in Ukraine is shaped through the restructuring of the host communities by the massive influx of a non-homogeneous group of internally displaced persons (IDPs).

The IDPs' experiences and vulnerabilities in Ukraine vary vastly, and there should be taken to account the following differentiating contexts of the war-triggered migration: (1) the wave of internal displacement (since 2014 – from Crimea, after annexation, from the occupied territories of Donetsk and Luhansk oblasts; since 2022 – from the oblasts affected by the full-scale invasion); (2) the duration of being displaced ((non) protracted internal displacement); (3) the stability of the situation after displacement (primary/secondary internal displacement or a repeated trauma of a secondary internal displacement after long-term successful integration into the previous host community).

The group situation in the host communities is also sensitive to narratives (burden/resource descriptors of IDPs in media, legislative acts, and survey reports) and societal optics issues (migration-related hyper-/hypo-/invisibility of IDPs in host communities, especially in terms of access to decision-making). Therefore, the study focuses on indicators of collective and individual resilience in the communities where war-related migration experience, in particular, that of internal displacement, tends to become a situation-induced diversity marker.

Since 2014, the migration-related resilience in the communities in Ukraine has been contextually connected with the existing scenarios of the future, as well as with the early integration and peacebuilding strategies. The key issues of the scenarios include the region- and experience-specific division of the populations in accordance with the migration/return/integration choices and their implementation, data gaps that distort the migration landscape, as well as the terms for the implementation of the scenarios.

Before the full-scale invasion in 2022, the early peacebuilding strategies planning and integration scenarios were focused on the GCA (government-controlled

areas) / the NGCA (non-government controlled areas) division, thus evaluation of the multiple and sometimes conflicting needs and vulnerabilities of the displaced populations differed in the severely war-affected communities and those that suffered less direct impact on social and economic spheres.

For instance, Haran, Yakovlev, and Zolkina (2019) provided a set of comparative data, 2017-2018, on support by the respondents of the variants of future policy of Ukraine towards the NGCA. The researchers drew attention to the approximately equal distribution of public opinion, with a mean percentage of 19.8%, between five positions on the issue: four scenarios, A-D; and the ambiguous variant based on the difficult-to-say responses indicating decisionlessness of the group and absence of preferences (Haran, Yakovlev, and Zolkina, 2019, 701).

The scenarios ranged between the extremes of total isolation of the occupied territories, and unrestricted integration, as follows:

. Total isolation, the uncontrolled territories to be officially recognized as the occupied ones, with the restrictions being implemented on all levels, including trade, services, payments, contacts, and even movement of the NGCA residents. Though supported by 23% of respondents and being the top one in 2017, the scenario lacked popularity in 2018, and dropped to the last place, with 16.8% of support (Haran, Yakovlev, and Zolkina, 2019, 699). The trend can be traced also in the comparative report on the USE Index for eastern Ukraine, 2017-2018. In the regions of Ukraine closest to the zone of the armed conflict, in particular, in Kharkiv and Luhansk oblasts, there was reported an increase in readiness for contacts with the residents of the NGCA, and further dialogue (2017-2018, 2018, 3): from 5.5 to 6.6 points, in the 10-point scale, in Luhansk oblast; and from 5.6 to 6.6 points, in Kharkiv oblast; with the mean of 5.8 to 6.4 points shift for all five oblasts of Ukraine closest to the NGCA (2017-2018, 2018, 7).

. Partial isolation-1, in terms by Haran, Yakovlev, and Zolkina, implying economic blockade accompanied by maintaining basic humanitarian ties, population movement, payment of pensions, and water/electricity supply to the uncontrolled territories (Haran, Yakovlev, and Zolkina, 2019, 699; 701). The scenario was popular with 21.6% of respondents in 2017, and 20.5% – in 2018. It was backed by the trade blockade of the so-called republics having been supported by a majority in the West, and the Centre, and a minority – in the East, and the South of Ukraine, with the mean nationwide data of 47% for the blockade, and 37% against it (Ibidem).

. Partial isolation-2, having risen in popularity from 21.9% to 22.3%, 2017-2018, implies trade of essential goods with the NGCA, and getting anthracite from the uncontrolled territories; the humanitarian ties as well as being supported to the best extent possible (Haran, Yakovlev, and Zolkina, 2019, 699; 701). The scenario is closely connected with the safety issues arising from the ongoing combat. However, the investigation on social cohesion indices for eastern Ukraine showed a significant reduction in the apprehension of the NGCA residents as socially dangerous, for instance, from 4.1 to 2.6 points in the GCA of Donetsk oblast alone, with the mean reduction of 0.6 points for all five oblasts of Ukraine closest to the NGCA, 2017-2018 (2017-2018, 2018, 7). At the same time, a 0.6-point increase in trust in the

central authorities throughout the sample group from the oblasts could also contribute to the stable popularity of the scenario, and assertion of the probability of its implementation (2017-2018, 2018, 3).

Maximum possible relations scenario, with the support of both humanitarian and commercial relations development between the GCA, and the NGCA. The scenario, despite it being the extreme one, on the very edge of official recognition of the territories, got more popular, the shift having taken place from 15.2% to 19.7%, 2017-2018 (Haran, Yakovlev, and Zolkina, 2019, 699; 701). Nevertheless, based on other survey data, support for the occupied territories independence drops, for instance, from 2.5 to 2.0 points, in the GCA of Luhansk oblast of Ukraine (2017-2018, 2018, 9); and from 2.2 to 1.5 points in Dnipro oblast (2017-2018, 2018, 8). Nevertheless, as for USE indices, there is expressed a significant need for peaceful conflict resolution, and support of military actions is dropping in eastern Ukraine, from 1.7 to 1.3 points, 2017-2018, with the only exception of the GCA of Donetsk oblast, the support there being kept constantly low, at 1.1 points out of 10, during the period (2017-2018, 2018, 6).

Keeping in mind the «ticking bomb» group of those undecided, there could be traced the trend of 2.9%-increase in the population of the respondents unsure as for the scenario-to-be for the uncontrolled territories, from 17.2% to 20.1%, 2017-2018 (Haran, Yakovlev, and Zolkina, 2019, 699). At the same time, the group data indicate that approximately one in five respondents had difficulties in choosing between isolation and full-scale interaction of the government-controlled, and the non-government-controlled territories. Therefore, the population could be regarded as an impact target, due to the potential proneness to both constructive influence through civic education, and destructive impacts of the hybrid war means implemented by the aggressor-state of the Russian Federation.

Another important aspect of the above-mentioned 2018 scenarios is that the extremes of total isolation (A), and maximum possible relations between the GCA and the NGCA (D) merely merge on recognizing the so-called republics as independent and legally justified, and can be viewed as symptom of *tiredness of the war* and lack of resilience due to the delayed life syndrome. At the same time, partial isolation-1 (B), and partial isolation-2 (C) scenarios for Ukraine implied the occupied territories blockade consequences, such as protracted isolation from the legislative and financial structures, lack of business links and entrepreneur-customer networks due to prior absence of common economic space in the situation of the war, and the isolation context could be regarded as migration-relevant one due to its impact on evaluation of future by the displaced populations and further integration choices within the host communities in the government-controlled regions.

However, with the beginning of the full-scale invasion in February 2022 and another large-scale wave of displacement of Ukrainians within the country, the NGCA origin stopped being a migration-related differentiation marker. In current official documents, concerning all the (de)occupied territories, attention is paid to the personal responsibility of individuals supporting the activities of the occupying forces and the relevant administrations [On amendments 2022], as well as the

variability of future scenarios, depending on the heterogeneous shock (social, financial, security) suffered by communities. For instance, in the UN Program regarding the impact of the war on Ukraine's development, four future scenarios and heterogeneous shock models were considered, in case of economic reduction by 7, 15, 20, or 60 percent, based on a comparative analysis of the armed conflicts in other countries [The Development Impact 2022, 7].

Thus, since 2022, a number of factors have affected individual and collective resilience and made it problematic to model long-term scenarios in the uncertain conditions of war. The migration-relevant factors can be described as follows:

- the heterogeneity of risks and the dynamic nature of the situation (for example, significant regional differences between the migration-related social and economic needs and challenges in the communities of the East, North, and South of Ukraine, on the one hand, and the Center and West of Ukraine, on the other hand);
- the need for scenarios, taking into account the specifics of subgroups at risk of invisibility, given the current challenges; in particular, it can be applied to the citizens who for a long time have been in a situation of delayed life due to the protracted internal displacement since 2014-2016 or a long stay under occupation in the NGCA of the Donetsk and Luhansk regions and the Autonomous Republic of Crimea (from the beginning of the armed aggression), as well as IDPs who successfully integrated into displacement communities until 2022 and then experienced a repeated destructive experience of a social space loss, due to the secondary displacement (in Severodonetsk, Bakhmut, Ugledar and Mariupol).

Further studies of the migration-related contexts of resilience in Ukraine, therefore, can be focused on the (1) migration-triggered optics of power and impact of invisibility of the groups (for instance, «wave 1»-effect on the protracted displacement visibility), secondary migration and integration burnout on individual and group resilience; (2) narrative-dependent traceability and resilience of IDPs in host communities (for instance, positioning IDPs as newcomers/locals-to-be/survivors/intruder role-bearers in the host communities).

References:

Ukraine – Complex Emergency. Fact Sheet #18. (2023). USAID. <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-complex-emergency-fact-sheet-18-fiscal-year-fy-2023>.

On amendments to some legislative acts of Ukraine to increase the effectiveness of sanctions related to the assets of individuals. (2022). Law of Ukraine. No.2257-IX as of May 12, 2022. Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2257-IX#Text>.

The Development Impact of the War in Ukraine: Initial projections (2022). UNDP. <https://www.undp.org/publications/development-impact-war-ukraine-initial-projections>.

2017-2018 main changes. (2018). UN SCORE for Eastern Ukraine. https://use.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//Trends2018_UA.pdf.

Haran, Oleksii, Maksim Yakovlyev, and Maria Zolkina. (2019). «Identity, war, and peace: public attitudes in the Ukraine-controlled Donbas.» *Eurasian Geography and Economics* 60: 684-708. <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1667845>.

Roman DZYK
PhD (Candidate of Philological Sciences),
Head of Department of World Literature and
Theory of Literature,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi, Ukraine

LITERATURE AND EMIGRATION: OVERCOMING THE TRAGEDY OF EXILE

The cultural landscape of the twentieth century and, as we have already seen, of the first quarter of the twenty-first century is largely shaped by the factor of emigration. Of course, emigration was not a product of the last century only, but it was during this period that it reached an unprecedented scale for various reasons. These reasons were mostly negative, which gives grounds to think of emigration primarily as an exile and to perceive it, in the words of Czesław Miłosz (1976), as «an incurable illness» (p. 281). This is also evidenced by the opinion of Edward Saïd (1994): «It is one of the unhappiest characteristics of the age to have produced more refugees, migrants, displaced persons, and exiles than ever before in history» (p. 332).

The scale of emigration is inevitably accompanied by a variety of forms, which provokes numerous attempts to systematize them. According to Saïd (2004), «it is true that anyone prevented from returning home is an exile, some distinctions can be made among exiles, refugees, expatriates, and émigrés» (p. 181). Most classifications are based on the spatial and geographical principle, but we should not ignore another important dimension of the problem related to the time-historical aspect. This is the phenomenon of internal emigration. The last one is not necessarily linked to external emigration, while external emigration is almost always accompanied by internal emigration.

The general nature of any typology necessarily implies the existence of subtypes within each group. Of course, it is important to take into account the type of activity of emigrants. Therefore, it is legitimate to talk, in particular, about a special (super)type of immigrant writers. The possibility and importance of singling out this type is due to the fact that the writer not only experiences emigrant alienation more acutely than others, but also records what he has experienced in his fiction. Moreover, thanks to this way of confronting oblivion and nothingness, the image of the emigrant as an object of reflective consciousness has already merged so much with the figure of the writer, which acts as a kind of matrix form, that researchers often have to emphasize that exile is not only the fate of writers. However, the writer himself, despite any privileged

status, should understand that his experience is only a fragment of the general experience of emigration (see: Miłosz, 2001). Exile can be perceived not only as a tragedy, but also as a source of productive power. Saïd (2004) explains this phenomenon by saying that «much of the exile's life is taken up with compensating for disorienting loss by creating a new world to rule», therefore «it is not surprising that so many exiles seem to be novelists, chess players, political activists, and intellectuals» (p. 181). Considering the example of «Joyce's success as an exile», the postcolonial theorist raises a number of key questions regarding the legitimacy of a positive view of exile: «Is exile so extreme and private that any instrumental use of it is ultimately a trivialization? How is it that the literature of exile has taken its place as a *topos* of human experience alongside the literature of adventure, education, or discovery?» (pp. 182–183). The author answers these questions in the book *Culture and Imperialism* (1994): «There is a great difference, however, between the optimistic mobility, the intellectual liveliness, and 'the logic of daring' (...), and the massive dislocations, waste, misery, and horrors endured in our century's migrations and mutilated lives» (p. 332).

At the same time, Saïd believes that it is legitimate to speak of a special «exilic energy» that unites both perspectives of the exile heritage. Embodied in the migrant, such energy is comprehended in the mind of «intellectual and artist in exile, the political figure between domains, between forms, between homes, and between languages» (p. 332). Such a position between worlds and cultures creates a fertile ground for an original worldview, which in the terminology of formalist poetics could probably be labeled as «defamiliarization», or, following Saïd and resorting to the language of music, «contrapuntal». It is this «energy» born between the poles of the two cultures that can be considered the main genre-building argument of exile literature. Two «parallel worlds» are necessary for the emergence of exotic energy. The lost homeland and home are preserved through memory. Memory, along with alienation, contributes to the functioning of the «contrapuntal» consciousness of the emigrant writer.

Of course, all attempts to identify typical, claiming to be universal, features of the emigrant condition (alienation, loss of the usual coordinate system, interworlds, counterpoint consciousness, the special role of memory and retrospection) should not ignore the uniqueness of each experience of exile. According to the critic George Steiner, the twentieth century can be called the era of refugees, symbolized by the literature of exiles and about exiles, which is part of a separate «extraterritorial» genre (Saïd, 2004, pp. 173–114). Moreover, Saïd's (2004) statement that «modern Western culture is in large part the work of exiles, émigrés, refugees» (p. 173). Therefore, a new approach to literature should also be adopted, from the standpoint of which «exile, far from being the fate of nearly forgotten unfortunates who are dispossessed and expatriated, becomes something

closer to a norm, an experience of crossing boundaries and charting new territories in defiance of the classic canonic enclosures, however much its loss and sadness should be acknowledged and registered» (Saïd, 1994, p. 317).

The project of such a literary position, nurtured at the end of the last century by Saïd, is now increasingly becoming the norm in the approach to the literature of emigrants (Dzyk, 2016).

References:

1. Dzyk, R. (2016). Phenomenon of the «Otherness» in the Novel «Murder in Byzantium» by Julia Kristeva. In I. Ratiani (Ed.), *Literature in Exile: Emigrants' Fiction 20th Century Experience* (pp. 83–100). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
2. Miłosz, Cz. (1976). Notes on Exile. *Books Abroad*, 50 (2), 281–284. <https://doi.org/10.2307/40130428>
3. Miłosz, Cz. (2001). O wygnaniu. In Cz. Miłosz, *Szukanie ojczyzny* (pp. 208–217). Kraków: Znak.
4. Saïd, E. (1994). *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books.
5. Saïd, E. (2004). Reflections on Exile. In E. Saïd, *Reflections on Exile and Other Essays* (pp. 173–186). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Svitlana SHEVCHENKO

PhD in sociology, Senior Research Fellow, Department of Social Psychology,
Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv,
Ukraine – Warsaw, Poland

UKRAINIAN WAR MIGRANTS: DIRECTIONS OF SOCIOLOGICAL UNDERSTANDING

Despite the large array of accumulated empirical data on Ukrainian war migrants and the variety of applied research methods, knowledge about migration motives and plans for return (or non-return) remains somewhat fragmented.

First, unlike surveys of the total population in Ukraine, surveys of war migrants in countries of temporary stay do not pretend to be representative given the unavailability of data on the general population of Ukrainian war migrants.

Secondly, the problem of mass surveys is their superficiality (without which, however, there would not be mass). Mass surveys, especially longitudinal ones, are good at showing the dynamics of change in large social groups, but may not capture certain micro-trends related to people's motivations. Such «elusive» topics from mass surveys can be captured with the help of qualitative methods.

Thirdly, Ukrainian migrants are often excluded from national surveys, that does not allow to study their opinion on issues relevant to the country and, most likely, contributes to the deepening of the gap between them and Ukrainian society.

The limited ability of quantitative surveys to understand the motivations of migrants can be illustrated by comparing data from several studies. According to the data of the third wave of the UNHCR study [1], the biggest predictors of not planning to return according to regression analysis are younger age, length of stay abroad, country of residence (non-EU), attendance of children at school in the country of residence. At the same time, having a partner in Ukraine and making a visit to Ukraine reduces the probability of not planning to return, as does the large size of the family abroad (three or more people). The undamaged of housing in Ukraine, together with the need to live with other people, is a strong predictor of planning to return quickly. The data of the fourth wave [2] show somewhat different predictors. To return in the near future, these are partial damage to housing in Ukraine, a partner or children in Ukraine, receiving money transfers from relatives or friends, older age, living in a guest house, making a visit to Ukraine. To return sometime in the future – this means staying in countries bordering Ukraine, limited contact with the local population, worse quality of life, older age, a household with a large number of children, instability in housing, a partner or children in Ukraine. Research by the Center for Economic Strategy [3] shows other predictors of return (non-return), namely employment, education, income level before the invasion and now. People who had high incomes before the war are more likely to return, and those with high incomes now are less likely to return. As we can see, they are different than in UNHCR's reports.

Let us briefly outline those theoretical aspects that remain insufficiently covered, and which should be taken into account in the sociological study of migration. Current research on Ukrainian war migrants focuses mainly on questions of current needs and intentions to return. However, the aspect of *aspirations* of the migrants themselves remains unexplored. The importance of this aspect is shown in [4]. In the case of Ukrainian war migrants, research and understanding of aspirations can fill the gap created by the fact that migration was forced and sudden, and thus the motivation to «escape from danger» and the desire to «return home» are implicitly understood by researchers as dominant. However, as shown above, the study of only the needs and intentions of return does not give a complete and consistent picture, because it does not include the agency aspect (settings for certain actions in the new society), but rather considers migrants as the object of major social changes. On the other hand, taking into account the conditions of uncertainty, the individual aspirations of migrants may indeed be to some extent «paused», when current life is perceived as a kind of ersatz normal, a pause that should, simply to wait. However, even the apparent absence of aspirations such as «just getting through this period» has a certain basis in the form of expectations, as well as consequences in everyday life. In other words, studying migrants' aspirations sheds light on migrants' agency.

According to the authors of the article on the sociology of migration [5], it is useful, firstly, to use the so-called a realist approach, according to which the motivation of refugees is, at least in part, escape from violence, (often combined with economic factors), secondly, attention to the household as a unit of measurement of migration. It is the household, within which the risks and opportunities may be different for different people, taking into account gender, age, occupation, etc., that can decide on different migration trajectories for individual members, taking into account the existing constraints and threats.

Such theoretical frameworks seem to be very appropriate when analyzing the motivations of Ukrainian war migrants, given that, firstly, the decision to leave really lies at the intersection of the motives of escaping from existential danger (violence, in the terminology of the mentioned authors) and economic levers, second, family dynamics plays an important role in the decision-making of members of a particular family to move (or not) to another country and to plan (or not) the returning.

The authors of a review on migration, risk and uncertainty (Williams & Baláž, 2012) argue that migration is better characterized in terms of uncertainty rather than risk, not least because of the changing and contradictory nature of knowledge. «Migration should probably be characterized as being associated with expectations about risk formed under conditions of partial knowledge. This is best understood as a continuum of knowledge and uncertainty, or of risk and uncertainty» (Williams & Baláž, 2012, p.5). Thus, one's place on this continuum (ratio of risk and uncertainty) can influence an individual's decision to migrate. In the high-risk environment (intense fighting at the beginning of the invasion in February-March 2022), for many of those who decided to migrate to another country(s), the risks outweighed the uncertainty, which contributed to the decision in favor of migration.

For the study of the return problem, however, this concept is also useful. If we consider the return of war migrants to Ukraine as another migration, it becomes obvious that the decision about it will be made also in conditions of incomplete knowledge. Thus, issues related to work (unemployment) in conditions of an economic crisis, the functioning of infrastructure, access to housing, children's education and medicine, relations with the environment, and finally – the attitude of society towards war migrants can be in the shadow of uncertainty. In other words, Ukraine after the war can become a country with a serious degree of uncertainty for migrants, because everything that was usual before 02/24/2022 has changed (and continues to change) seriously. That is, repatriation can become not so much a return to the usual as another leap into the unknown.

Therefore, in further sociological studies of migration, it is worth taking into account such theoretical aspects as: the study of migrants' aspirations, family dynamics, decision-making in conditions of uncertainty in general and evaluation of life in Ukraine from the point of view of uncertainty in particular. In addition, an important component of research is qualitative methods that allow a deeper understanding of the motivations and attitudes of migrants.

References:

1. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #3. UNHCR Regional Bureau for Europe. February 2023. (2023). URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/download/99072>.

2. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees and IDPs from Ukraine #4. UNHCR Regional Bureau for Europe. July 2023. (2023). URL: <https://reporting.unhcr.org/ukraine-lives-hold-intentions-and-perspectives-refugees-and-idps>.

3. Ukrainian refugees: how many are there, their intentions & return prospects? Final report. (2023). Centre for Economic Strategy. [in Ukrainian]. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/bizhenczi-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf>

4. Boccagni, P. (2017). Aspirations and the subjective future of migration: comparing views and desires of the «time ahead» through the narratives of immigrant domestic workers. *Comparative Migration Studies*. 5, 4. <https://doi.org/10.1186/s40878-016-0047-6>

5. FitzGerald, D.S. & Arar, R. (2018). The Sociology of Refugee Migration. *Annual Review of Sociology*. Vol.44:1, 387-406. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073117-041204>.

6. Williams, A.M. & Baláž, V. (2012). Migration, risk and uncertainty: theoretical perspectives. *Population, Space and Place*. 18 (2):167-180. <https://doi.org/10.1002/psp.663>.

Anna FOMENKO
PhD in Economics, researcher of Business
Administration Department
at Wismar University of Applied Sciences
Technology, Business and Design,
Membership of Public Germany organization
Nord Haus UA e.V.
Wismar, Germany

Roman NESTERENKO
Senior lecturer at the Foreign Language Training,
European Integration and International Cooperation Department, ERASMUS+
Institutional coordinator
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy,
Kharkiv, Ukraine

THE INFLUENCE OF MIGRATION ON THE CULTURAL GROWTH OF UKRAINIAN YOUTH: EMBRACING EUROPEAN ETHICS AND COMPLIANCE

In the current backdrop of war in Ukraine, a significant number of young individuals have become involved in migration processes. Consequently, a critical aspect in the cultural development of these young people, particularly concerning ethics, pertains to the potential clash or harmonization of their cultural values and norms with those of the host country. This interaction significantly impacts their ethical perspectives and behaviors. Migration has played an instrumental role in shaping the cultural development of Ukrainian youth, particularly within the context of adopting European ethics and compliance. This research aims to delve into the influence of migration on Ukrainian youth, the infusion of European values, and the resultant shifts in their culture.

Furthermore, the migration of Ukrainian youth to European countries has exposed them to diverse cultural landscapes, prompting a re-evaluation of their own cultural identities. These experiences have both direct and indirect effects on their cultural growth.

A substantial body of evidence regarding culture and ethics engagement has been scrutinized by numerous authors, including projects commissioned by relevant departments in both Ukraine (State Migration Service of Ukraine) and Germany (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge), as well as other European countries. According to an evaluation by the Federal Office for Migration and Refugees, around 67 percent of them are women (accordingly, men should be about 33 percent) and around 40 percent are children and young people under the

age of 18 (Mediendienst Integration, 2022). A significant number of migrants are young people, which confirms the relevance of considering the problem.

In the literature, authors such as Boyko (2010), Kipen (2011) and Panchenko (2022) have made various claims about the impact of migration on youth development across a spectrum of outcomes. According to the results of Panchenko's (2022) research cultural knowledge also played an important role in choosing the country of migration of Germany. Refugees' social and cultural as well as economic participation in Germany will depend to a great extent on their personal values and how these values continue to develop and change (Brücker, Herbert et al., 2016). The formation of young people's European values depends directly on the knowledge of ethical standards. Noteworthy institutions in Germany specializing in this subject matter include the University of Mannheim, Humboldt-University Berlin, and various research centers dedicated to migration and integration studies. The European Business Ethics Network Deutschland (EBEND) strives to foster discussions on ethical issues, particularly concerning youth, in a business context. Nonetheless, a comprehensive and systematic study on the impact of ethics and compliance standards on the cultural growth of Ukrainian youth amidst migration remains absent in the academic landscape.

In accordance with information from Migration und Integration-Migrationshintergrund of German Federal Statistical Office (2022), a person has a migration background if he or she or at least one parent was not born with German citizenship. This definition legitimizes the consideration of the challenges Ukrainian youth face in adapting to compliance requirements within the cultural and educational milieu of Germany.

Ethics and compliance are foundational principles that guide the way individuals, organizations, and societies operate in Germany. These concepts are deeply ingrained in the cultural, legal, and business landscapes. Compliance in Germany is vital. German education institutions, companies and organizations are known for their commitment to meeting regulatory requirements and adhering to high ethical standards. This commitment extends to the European Union, as Germany plays a central role in shaping EU-wide regulations and standards. One noteworthy aspect of ethics and compliance in Germany is the concept of «ordnungspolitik». This approach combines ethical considerations with economic and cultural principles. Due to significant differences in cultural characteristics, traditions, values and laws, there is a great difficulty in the integration of Ukrainian youth in Germany.

This is particularly true for issues with related to the impact of migration on the formation of the future potential of young people both in Germany and upon their return to Ukraine. Insufficient knowledge and skills in the field of European ethical standards and compliance, as well as the lack of mechanisms to

regulate this issue in Ukraine complicates the integration process. Regulation is also an essential basis for building a system where citizens, companies and institutions can trust that the transformation of society will be guided by ethical principles (Data Ethics Commission of the Federal Government Federal Ministry of the Interior, Building and Community, 2019). Therefore, one of the topical directions of HEI research in Germany is to support Ukrainian scientists in developing mechanisms for the implementation of Compliance Management in the educational process in Ukraine.

Additionally, the significant role of international educational programs offered by higher education institutions in Germany should not be overlooked. One of the priorities of the International Management Program at the Wismar University of Applied Sciences is the formation of competencies for young people with a focus on business ethics and compliance. Involvement of Ukrainian students in the learning process as an exchange of experience and creation of joint projects contributes to increasing the level of integration of refugees into the cultural environment of Germany, as well as the formation of professional prospects for young people.

In accordance with principles of Council of the European Union (Council conclusions on fostering the creative and innovative potential of young people, 2012), acquisition of cultural competences is fundamental to the development of young people's intellectual capital and promotes the formation of their creativity and their innovation capacity. The German Society for International Cooperation, GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit) focuses on ethical principles in the process of supporting participants of migration phenomena in intellectual and cultural interaction.

There is evidence to suggest that one of the disadvantages of the migration phenomenon can be considered the emergence of difficulties in realizing youth potential. However, public organizations, for example, in Mecklenburg-Vorpommern the organization Nord Haus UA e.V., are actively assisting young individuals by engaging them in international projects that enhance their ethical skills through creative collaboration with the German community.

Thus, this review underscores a potential avenue for positively influencing the cultural growth of Ukrainian youth through the introduction of European ethics and compliance into programs and projects, not only in Germany but also in Ukraine. While migration offers numerous benefits for cultural growth, it also presents challenges. The Ukrainian youth may experience identity conflicts and cultural dissonance as they navigate the transition between their home culture and that of their host country.

To sum up, the critical factors for nurturing the potential of youth within the migration process include:

1. Exposure to European Values and Ethics:

Migration has exposed Ukrainian youth to European values such as democracy, human rights, and social inclusion. This exposure often leads to an increased awareness of the importance of these values in cultural and societal development.

2. Cultural Exchange:

The migration experience fosters cultural exchange, as Ukrainian youth interact with individuals from different backgrounds. This exchange enriches their cultural knowledge, encourages tolerance, and fosters an appreciation for diversity.

3. Adaptation to European Norms and Compliance:

Many Ukrainian youth who migrate to Europe adapt to European norms and behaviours, incorporating elements of European ethics and compliance into their own cultural perspectives.

4. Challenges and Opportunities:

The influence of migration on the cultural growth of Ukrainian youth, particularly in terms of embracing European ethics and compliance, is a complex and multifaceted process. It brings about cultural enrichment, fosters the acceptance of European values, and encourages diversity. However, it also presents challenges as young Ukrainians navigate the delicate balance between their heritage and their experiences in Europe. Understanding and studying these dynamics is crucial for fostering a more comprehensive perspective on cultural development in a globalized world.

In conclusion, the influence of migration on the cultural growth of Ukrainian youth, with a focus on embracing European ethics and compliance, is a multifaceted process that offers both opportunities and challenges. The exposure to European values, cultural exchange, and adaptation to European norms contribute to the enrichment of their cultural knowledge and a deeper understanding of the importance of values like democracy and human rights. However, this process can also lead to identity conflicts and cultural dissonance as young Ukrainians navigate between their home culture and the host country's culture. To promote a comprehensive perspective on cultural development in a globalized world, it is essential to study and understand these dynamics, ultimately contributing to a more diverse and interconnected society.

References:

1. Boyko Z. (2010) The problems of labor migration of Ukrainian youth, Informational department. *Discorpus*, http://dipcorpus-info.at.ua/news/proekt_problema_trudovoji_emigraciji_ukrajinskoji_molodi/2010-05-26-70

2. Brücker, Herbert et al. (2016). Forced migration, arrival in Germany, and first steps toward integration. *In: DIW Economic Bulletin*, 6 (48), 541-556.
3. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. https://www.bfarm.de/EN/Medical-devices/Overview/Institutions/Ethic-committees/_node.html
4. Council conclusions on fostering the creative and innovative potential of young people (10-11 May, 2012). *Council meeting*, Brussels. <http://www.consilium.europa.eu/Newsroom>.
5. Data Ethics Commission of the Federal Government Federal Ministry of the Interior, Building and Community. (2019). URL: <https://www.bmi.bund.de/EN/topics/it-internet-policy/data-ethics-commission/data-ethics-commission-node.html>.
6. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). (2019). *GIZ Code of Ethics*. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ). URL: <https://www.giz.de/en/aboutgiz/86915.html>.
7. European Business Ethics Network Deutschland. URL: <https://www.iwkoeln.de/en/institute/networks/european-business-ethics-network-deutschland.html>.
8. Federal Office for Migration and Refugees Migration and Integration Research Department. (2005). *The Impact of Immigration on Germany's Society*. Federal Office for Migration and Refugees Migration and Integration Research Department. URL: https://www.bamf.de/EN/Startseite/startseite_node.html.
9. Hochschule Wismar, University of Applied Sciences-Technology, Business and Design. URL: <https://www.fww.hs-wismar.de/studium/master/international-management>.
10. Kipen, V. (2011). *Experts discussed the «simple things» for a successful migration policy*, 2019. URL: <http://novisa.com.ua/analitic/eksperti-obgovorili-ua>.
11. Mediendienst Integration (2022). *Flüchtlinge aus der Ukraine*. <https://mediendienst-integration.de/migration/flucht-asyil/ukrainische-fluechtlinge.html>.
12. Panchenko, T. (2022). Prospects for Integration of Ukrainian Refugees into the German Labor Market: *Results of the ifo Online Survey*. *In: CESifo Forum* 23,4. 67-75.
13. State Migration Service of Ukraine. URL: <https://dmsu.gov.ua/en-home.html>.
14. Statistisches Bundesamt. (2022). *Migration und Integration-Migrationshintergrund*. Statistisches Bundesamt. URL: https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Bevoelkerung/Migration-Integration/_inhalt.html.

CONTRIBUTION OF LEARNING COMMUNITIES TO UKRAINIAN REFUGEE INTEGRATION AND ACTIVE CITIZENSHIP

Migration has been a constant feature of human history with a profound impact on European societies, their economies and culture. Within the past decades however, no other country has seen as many people fleeing to Europe as Ukraine. Currently about 5.8 million Ukrainians (Statista, 2023, a) have left their homes and come to different countries in Europe in an effort to escape the violence and destruction caused by the Russian invasion since February 2022. In Germany there are more than one million Ukrainian refugees (Statista, 2023, b). It has long been known that quality and well-managed integration initiatives for migrants can advance not only knowledge, well-being, and social participation, but contribute to growth, innovation, and active citizenship. The EU Action Plan on Integration and Inclusion 2021–2027 states that «integration and inclusion are key for people coming to Europe, for local communities, and for the long-term well-being of our societies and the stability of our economies» (European Commission, 2020).

From literature reviewed so far, there is no single theory or concept of refugee integration. For this study the integration framework developed by Alastair Ager and Alison Strang (Ager, A. & Strang, A., 2008) has been chosen for deeper understanding of refugee integration process. The framework comprises ten key domains of successful integration which are shaped as an upside-down pyramid with Rights and Citizenship at its bottom considered as foundation and Employment, Housing, Education and Health on its top considered as markers and means of successful integration. To reach the top of the pyramid, refugees should establish social connections within and between groups in the community (Social Bridges, Social Links and Social Bonds) and overcome barriers arising from lack of Language and Cultural Knowledge as well as Safety and Stability. From the framework, social connections based on communication and trust play an important role in the whole process of refugee integration.

Since the very beginning of Russian invasion the German government had been making a great effort for helping an influx of Ukrainians to important aspects of social integration, such as societal interaction and sociocultural and civil participation, so a wave of voluntary initiatives has been raised all over Germany. Volunteering is common in Germany – about 50 percent of the German population aged 14 and older are engaged in volunteer associations or civic communities (Krimmer, H., 2018). In emergency situations it is often those civic organizations that help quickly, flexibly and unbureaucratically. Civic communities were the first to meet the refugees and provide them with information, translation, charity and other assistance on a volunteer and charity basis. Later, when the flow of refugees decreased, they turned into learning communities, where Ukrainians meet to share

their experiences and acquire knowledge in various aspects of cultural, political, economic and social life in their host country together with local citizens.

The recent study carried out by Chad Hoggan, Tetyana Hoggan-Kloubert and Renee Owen (Hoggan, C., Hoggan-Kloubert, T., & Owen, R., 2023) explores volunteer associations as social structures that promote learning for democracy by living democratically. The authors state that learning for democracy in associations is a type of informal learning, embedded in everyday-life activities of people dealing jointly with challenges and participating in community life through civic and social action.

For current study volunteer associations and civic communities are considered learning communities, which have emerged in a «grassroot» manner and seek to respond flexibly to various learning needs of Ukrainian refugees. The main focus of the study is on how these learning communities provide adult education and learning for refugee integration, stimulate active citizenship and democratic living.

For this study informal and non-formal learning modalities are of great interest as they represent additional opportunities to reach underserved communities, promote relevant learning outcomes and organize flexible and efficient programmes (UNESCO, 2022). Informal learning is defined as comprising non-course-based learning activities, provided or facilitated in flexible response to adults' interests and needs in learning community settings. What we mean in this study by non-formal education is any organized activity with educational purposes carried on outside the highly structured framework of formal education system, it is an assortment of separate educational activities that are not bound together by age restrictions, time schedules and sequences, curriculum boundaries, academic «standards», examinations, credits, degrees, etc. (Coombs, P. & Ahmed, M., 1974). Nonformal education has extraordinary freedom and latitude to serve people of any age or background.

It is important for the study that the idea of active citizenship and education links with the learning of civic values and democratic practices in the everyday course of life. It is sourced by the practice of a community life, participation, and building relationships with others (Johnston, R., 2003), based on sharing collective responsibility in everyday practice, or in a joint activity (Finger, M., Jansen, T. & Wildemeersch, D. (2000).

The information on voluntary associations and civic communities engaged in providing help to Ukrainian refugees in Germany has been collected from the internet resources. Among them there are Förderverein Flüchtlingshilfe Nettetal e.V. (Nettetal, North Rhine-Westphalia), Förderverein Flüchtlingshilfe Sprockhövel e.V. (Sprockhövel, North Rhine-Westphalia), Flüchtlingshilfe «Willkommen in Bad Vilbel» e.V. (Bad Vilbel, Hessen), Verein der deutsch-ukrainischen Zusammenarbeit e.V. (Hamburg), Deutsch-Ukrainischer Hilfverein e.V. (Munich, Bavaria), Deutsch-Ukrainische Vereinigung «Gemeinsam» e.V. (Rosenheim, Bavaria), Deutsch-Ukrainische Gesellschaft Bielefeld e.V. (Bielefeld, North Rhine-Westphalia), Deutsch-Ukrainischer Dialog e.V. (Augsburg, Bavaria), Ukrainische Verein in

Niedersachsen e.V. (Hannover, Lower Saxony), Evangelischer Kirchenkreis Krefeld-Viersen (Viersen, North Rhine-Westphalia).

From the finding, there are some kinds of voluntary associations and civic communities dealing with Ukrainian refugees: run by only German volunteers (civic and church communities), by volunteers of Ukrainian origin together with German (civic communities), and by only volunteers of Ukrainian origin (civic communities). Those running by only German were founded long ago and had an experience of working with refugees from other countries, so their learning activities include multicultural aspects. Those running by volunteers of Ukrainian origin together with German started their activity introducing Ukrainian culture in Germany long ago, but they did not have any experience of engaging with refugees. Those running by only volunteers of Ukrainian origin were organized in response to the war and refugee influx as described in the paper «Living Democracy: Social Structures that Promote Civic Learning» (Hoggan, C., Hoggan-Kloubert, T., & Owen, R., 2023).

It has been found that common non-formal and informal learning activities in all communities are German language courses, speaking clubs, information meetings (education, employment, culture), peer-to-peer meetings, regional trips, concerts and exhibitions, women's sport groups, handicraft and cooking events, celebrations. They provide refugees with language and cultural knowledge, feeling of safety and belonging, and ability of living in multicultural society.

Besides, it has been also discovered that voluntary associations run by the volunteers of Ukrainian origin engage refugees in civic education through social actions, such as demonstrations, petitions signing, fundraising, Ukrainian culture and history promotion, relief supply to Ukraine, and running voluntary projects for refugees that are forms of civic engagement for practicing active citizenship and living democracy.

Apparently learning communities perform important functions for refugee successful integration and active citizenship through informal and non-formal learning: *safety and stability*: providing informative meetings on education, social and employment inclusion, organizing women's sport groups; *language and cultural knowledge*: providing language courses and speaking clubs, translation, regional trips, organizing cultural events; *social connections*: promoting peer-to-peer interaction, joint activities, celebrations; *civic education*: engaging in demonstrations, fundraising, Ukrainian culture promotion, running voluntary projects for refugees, collecting relief supply to Ukraine, organizing lectures and excursions on civic topics.

These flexible learning routes are well-suited to rapidly changing circumstances, and have become an effective educational response to refugee crisis. They have demonstrated their advantage in addressing the needs of Ukrainian refugees in learning community setting. Through their diverse offerings, learning communities have made important contributions to social integration and active citizenship of Ukrainian refugees. Moreover, they have increased feelings of solidarity, security, and social cohesion that are vital for those who faced military atrocities of the Russian

invaders, lost their relatives and friends, homes and jobs, and came to Germany with their children and elderly looking for safety and support.

References

1. Ager, A. & Strang, A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework, *Journal of Refugee Studies* 21, no. 2 (2008): 166–91. https://www.researchgate.net/publication/31174952_Understanding_Integration_A_Conceptual_Framework.
2. Coombs, P. & Ahmed, M. (1974). Attacking Rural Poverty: How Nonformal Education Can Help. A Research Report for the World Bank Prepared by the International Council for Educational Development. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/656871468326130937/pdf/multi-page.pdf>.
3. European Commission (2020): *Action Plan on Integration and Inclusion 2021–2027*. [Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.] Brussels, 24.11.2020 (COM(2020) 758 final), p. 1; retrieved on 26.07.2022. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files_en?file=2020-11/action_plan_on_integration_and_inclusion_2021-2027.pdf.
4. Finger, M., Jansen, T. & Wildemeersch, D. (2000). Reconciling the irreconcilable? Adult and continuing education between personal development, corporate concerns and public responsibility. In D. Wildemeersch, M. Finger, & T. Jansen (Eds.), *Adult education and social responsibility: Reconciling the irreconcilable?*, pp. 1–25.
5. Hoggan, C., Hoggan-Kloubert, T., & Owen, R. (2023). Living Democracy: Social Structures that Promote Civic Learning. *Adult Learning*, 34(3), 168-180. <https://doi.org/10.1177/10451595221149765>
6. Johnston, R. (2003). Adult learning and citizenship: Clearing the ground. In P. Coare & R. Johnston (Eds.), *Adult learning, citizenship and community voices*, pp. 3–21.
7. Krimmer, H. (2018). *Datenreport zivilgesellschaft*. Springer VS. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-22958-0>
8. Statista (2023, a). *Schätzungen der Gesamtanzahl der Flüchtlinge aus der Ukraine nach Grenzübertreten in Folge des Krieges von Februar 2022 bis Oktober 2023*, URL: <https://www.statista.com/statistics/daten/1293762/umfrage/anzahl-der-kriegsfluechtlinge-aus-der-ukraine>
9. Statista (2023, b). *Estimated number of refugees from Ukraine recorded in Europe and Asia since February 2022 as of September 12, 2023, by selected country* URL: <https://www.statista.com/statistics/1312584/ukrainian-refugees-by-country>
10. UNESCO (2022). Making lifelong learning a reality: a handbook. Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning.

Andriy CHERKAS

M.D., Ph.D, Sanofi, R&D, Therapeutic Area Diabetes
and Cardiovascular Medicine,
Frankfurt am Main, Germany

THE OVERVIEW OF MENTAL AND PHYSIOLOGICAL IMPACT OF THE RUSSIAN INVASION ON UKRAINIANS: INTEGRATING PSYCHOLOGICAL AND BIOMARKER PERSPECTIVES, WITH A FOCUS ON THE SOLDIERS AND DISPLACED POPULATION

Introduction. The overview aims to investigate the mental health state among Ukrainians post-9–12 months of the Russian invasion, focusing on stress, anxiety, and PTSD prevalence. Additionally, opportunities for exploration of the physiological aspects of PTSD through an ongoing project assessing health-related physiological and biochemical parameters in battlefield veterans are discussed.

Knowledge Gap. While existing literature indicates a rise in stress, anxiety, and PTSD among Ukrainians after the invasion, there is a limited number of integrated studies examining both psychological and physiological dimensions, particularly in the context of displaced populations. The study partially addresses this gap by combining cross-sectional psychological assessments with an exploratory project on biomarkers for therapeutic interventions for PTSD patients, giving special attention to those who have been displaced and veterans with PTSD.

Research Rationale. Given the sharply increasing incidence of PTSD in Ukraine after the Russian invasion and its serious implications for mental and physical health, especially among veterans and displaced populations, this overview investigates both psychological and physiological aspects. Understanding the systemic consequences of PTSD is crucial for developing effective therapeutic interventions to treat PTSD.

Research Question. How do stress, anxiety, and PTSD prevalence manifest among displaced and non-displaced Ukrainians due to the Russian invasion, and what are the physiological indicators that could serve as biomarkers for therapeutic interventions in PTSD patients?

Research Objectives of studies analyzed:

- Assess stress, anxiety, and PTSD prevalence among displaced and non-displaced populations (NDPs, IDPs, and refugees).
- Explore health-related physiological and biochemical parameters in PTSD patients in Ukrainian veterans.
- Identify simple, robust, and relevant biomarkers for therapeutic interventions.

- Provide a comprehensive understanding of the mental and physiological impact of the Russian invasion, with a focus on displaced populations and veterans with PTSD.

Original Contribution. This study contributes by integrating knowledge of psychological assessments with outlining a new project that is being conducted on health-related physiological and biochemical parameters, providing a holistic view of PTSD in Ukrainian veterans that emphasizes the specific challenges and impacts on mental health faced by the displaced population and identifies potential biomarkers for therapeutic interventions.

The literature review highlights the escalating concern surrounding the mental and physiological repercussions of the Russian invasion of Ukraine, emphasizing the imperative integration of psychological and biomarker perspectives for a comprehensive understanding. Cherkas et al. (2020) shed light on the prevalent psychological challenges, focusing on stress, anxiety, and PTSD prevalence among the Ukrainian population affected by war. In tandem, Lushchak et al. (2023) explored the metabolic and immune dysfunctions associated with PTSD, providing critical insights into its physiological dimensions. Serhiyenko et al. (2022) initiated an exploratory study seeking biomarkers for therapeutic interventions in PTSD patients, laying the groundwork for understanding the physiological underpinnings (the study is ongoing). Nersesyan et al.'s (2021) work on micronucleus experiments, although not directly linked to PTSD, exemplifies a multidisciplinary approach essential for comprehending health consequences in conflict zones. Lastly, Cherkas (2021) contributed valuable perspectives on the ethical considerations in research involving human subjects in Ukraine. Together, these studies of Ukrainian scientists form a comprehensive foundation, guiding the forthcoming research that aims to provide a holistic understanding of the mental and physiological impact of the Russian invasion, with a specific focus on the challenges faced by the displaced population and Ukrainian veterans and the identification of potential biomarkers for therapeutic interventions.

Results from the overview indicate varying levels of stress, anxiety, and PTSD prevalence among different groups of Ukrainians post-9–12 months of the Russian invasion. Among non-displaced persons (NDPs), internally displaced persons (IDPs), and refugees, distinct patterns emerge, with the displaced populations exhibiting higher levels of stress, anxiety, and PTSD severity compared to non-displaced individuals. The findings from the ongoing project assessing health-related physiological and biochemical parameters reveal significant alterations in the autonomic nervous system among participants with PTSD, with suppression of parasympathetic activity and dominance of the sympathetic branch. The interpretation of these results underscores the profound impact of displacement on mental health, emphasizing the need for targeted interventions for this vulnerable

population. Comparisons to prior studies highlight the integration of psychological and physiological dimensions, providing a better understanding of mental health dynamics. Theoretical implications center around advancing knowledge of PTSD mechanisms and informing the development of effective therapeutic interventions. Practical implications extend to mental health practitioners and policymakers, emphasizing the urgency of tailored interventions for displaced populations and veterans. However, the study acknowledges limitations in its methodology and generalizability, urging caution in applying the findings universally. Future research directions are needed, particularly in exploring additional biomarkers and refining intervention strategies. In conclusion, this overview significantly contributes to the field by shedding light on the intricate interplay between the psychological and physiological aspects of PTSD.

References:

1. Cherkas, A. (2021). Research involving human subjects in Ukraine: how to leverage arising opportunities? *Proceeding of the Shevchenko Scientific Society. Medical Sciences*, 64(1).
2. Cherkas, A., Holota, S., Mdzinarashvili, T., Gabbianelli, R., & Zarkovic, N. (2020). Glucose as a major antioxidant: when, what for and why it fails?. *Antioxidants*, 9(2), 140.
3. Lushchak, O., Orru, M., Strilbytska, O., Berezovskyi, V., Cherkas, A., Storey, K. B., & Bayliak, M. (2023). Metabolic and immune dysfunctions in post-traumatic stress disorder: what can we learn from animal models?. *EXCLI Journal*, 22, 928-945.
4. Lushchak, O., Velykodna, M., Bolman, S., Strilbytska, O., Berezovskyi, V., & Storey, K. B. (2024). Prevalence of stress, anxiety, and symptoms of post-traumatic stress disorder among Ukrainians after the first year of Russian invasion: A nationwide cross-sectional study. *The Lancet Regional Health - Europe*, 36, 100773.
5. Nersesyan, A., Mišák, M., Cherkas, A., Serhiyenko, V., Staudinger, M., Holota, S., ... & Knasmüller, S. (2021). Use of micronucleus experiments for the detection of human cancer risks: a brief overview. *Proceeding of the Shevchenko Scientific Society. Medical Sciences*, 65(2).
6. Serhiyenko, V., Holzmann, K., Holota, S., Derkach, Z., Nersesyan, A., Melnyk, S., ... & Cherkas, A. (2022). An exploratory study of physiological and biochemical parameters to identify simple, robust and relevant biomarkers for therapeutic interventions for PTSD: study rationale, key elements of design and a context of war in Ukraine. *Proceeding of the Shevchenko Scientific Society. Medical Sciences*, 69(2).

Mykola BILOUSOV

postgraduate student of the Department of EU Law of
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine
consultant on legal analytics and advocacy
CF «Right to protection»
Kyiv, Ukraine

NON-UKRAINIAN ASYLUM SEEKERS AND REFUGEES FLEEING UKRAINE TO GERMANY: PROTECTION RISKS AND POTENTIAL WAYS TO SOLVE THEM

Following Russia's unprovoked and unjustified military aggression against Ukraine, the European Council adopted a Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 that granted those fleeing war in Ukraine the right to temporary protection. In addition to Ukrainian nationals and their family members, temporary protection applies to vulnerable, almost invisible group – nationals of third countries other than Ukraine, who benefited from international protection or equivalent national protection in Ukraine before 24 February 2022 [1].

Official estimates put the number of refugees and asylum seekers in Ukraine at the end of 2021 at around 5,000 people. Over 98 % of people who fled Ukraine and were under temporary protection in the EU at the end of July 2023 were Ukrainian, other – non-Ukrainian citizens or stateless persons.

According to HIAS/R2P research, 59% of NUASR have found themselves in Germany [2]. Many of them face difficulties accessing temporary protection, which are outlined in a Legal Note «Addressing barriers to protection for beneficiaries of international protection and asylum seekers fleeing Ukraine to the EU», prepared by HIAS/R2P [3].

The most widespread problem is connected with the *non-recognition of NUASR documents*, which prevents access to TP. According to the legislation of Ukraine, the first documents granted to refugees and persons in need of complementary protection are refugee certificates and certificates for persons in need of complementary protection. Then, it is possible to obtain travel documents [4]. However, according to German legislation, the presentation of a Ukrainian travel document for refugees or a Ukrainian travel document for beneficiaries of complementary protection, which is sufficient proof of the international or equivalent national protection status in Ukraine, is necessary to apply for TP [5].

In order to solve this problem, the migration authorities of Germany should accept certificates, in addition to travel documents, as sufficient proof of protection status. If NUASR do not have these documents, Germany could follow the guidelines

of the European Commission and contact Ukrainian authorities in Germany in order to check the residence status of these persons in Ukraine [6].

The next problem arises for *asylum seekers who held only a MSID* – an asylum seeker certificate issued in Ukraine. Germany grants TP for non-Ukrainian third-country nationals, who lawfully stayed in Ukraine before February 24, 2022, and not just for a short, temporary stay, and cannot safely and permanently return to their country or region of origin [5]. UNHCR and various NGOs confirm that the asylum procedure in Ukraine can take a long time, even years. Thus, in many cases, the stay of asylum seekers in Ukraine was not short term, and they were unable to return to their country of origin, meeting the eligibility criteria for temporary protection in Germany.

As a solution to this problem, the migration authorities of Germany should recognize the MSID as evidence of legal and non-temporary stay in Ukraine and as sufficient grounds for TP.

The problem common to all NUASR is related to the *requirement to provide a national ID (passport) issued by the country of origin of NUASR*. According to German legislation, authorities may request a valid passport or passport substitute as a necessary document in the procedure for obtaining TP [7]. NUASR who do not have a valid and recognized passport or passport substitute are to be referred to their diplomatic missions abroad in Germany as far as this is reasonable [5]. However, NUASR cannot fulfill this requirement because their national IDs are stored by the Ukrainian migration authorities since they submitted asylum applications. Moreover, due to Ukrainian legislation, refugee certificates and certificates for persons in need of complementary protection, as well as their travel documents, are passport documents certifying a person and confirming his special status [4] [8].

Germany should recognize certificates and travel documents as passport substitutes for NUASR in order to complete the TP procedure. This recommendation will prevent obstacles to obtaining TP by NUASR. German authorities should not send NUASR to the diplomatic authorities of their countries of origin, however, could contact Ukrainian diplomatic missions in Germany [6].

To sum up, due to the second displacement of NURSE, who first found safety in Ukraine and were then forced to seek protection in the European Union, they are a very vulnerable group. Despite the unprecedented decision of the European Union to provide temporary protection to non-Ukrainians as well as Ukrainians, NUASR still face barriers to TP. Most of these problems could be solved by the correct implementation of the recommendations of the European Commission. An explanation of Ukrainian legislation made by experts from organizations working in the field of protection of NUASR also could be helpful.

References:

1. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32022D0382> (access date: 19.10.2023).

2. Protection Risks Facing Non-Ukrainian Asylum Seekers and Refugees Fleeing Ukraine to the EU. HIAS/R2P. URL: <https://hias.org/publications/they-told-me-they-couldnt-help-me/> (access date: 19.10.2023).

3. Legal Note «Addressing barriers to protection for beneficiaries of international protection and asylum seekers fleeing Ukraine to the EU». HIAS/CF «Right to protection». URL: <https://r2p.org.ua/page/infographic-and-legal-note-to-help-refugees-eligible-for-temporary-protection-in-the-eu> (access date: 19.10.2023).

4. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (access date: 19.10.2023).

5. Letter of the Federal Ministry of the Interior and Community «Implementation of the Council Implementing Decision to determine the existence of a mass influx within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC and to introduce temporary protection» (with changes). URL: https://www.frsh.de/fileadmin/pdf/behoerden/Erlasse_ab_2012/20220905_BMI-voruebergehender-Schutz_3.BMI-Laenderschreiben_zu-EUDurchfuehrungsverordnung-v.4.3.2022.pdf (access date: 19.10.2023).

6. Communication from the Commission on Operational guidelines for the implementation of Council implementing Decision 2022/382 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022XC0321\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022XC0321(03)) (access date: 19.10.2023).

7. Gesetz über den Aufenthalt, die Erwerbstätigkeit und die Integration von Ausländern im Bundesgebiet (Aufenthaltsgesetz – AufenthG). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_aufenthg/englisch_aufenthg.html#p0645 (para. 1, 3 art. 48) (access date: 19.10.2023).

8. Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text> (access date: 19.10.2023).

Olena IARMOSH
PhD in Physics and Mathematics,
Associate Professor of International Economic
Relations Department, Simon Kuznets Kharkiv
National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

INTERNATIONAL LABOUR MARKET AND JOB SEARCH BY MIGRANTS AND REFUGEES: AN EXAMPLE OF SWISS PROJECT FOR UKRAINIANS

The issue of job search and employment is acute for most, if not all, countries of the world. This point is even more drastic for migrants and refugees who must compete with the local population facing additional challenges than local people such as: unknown labour market, diploma recognition, language barriers, mismatching of formal requirements and skills needed to obtain a position they had before, etc. This is obvious that the integration process is smoother for migrants as they are better prepared for the migration. However, considering refugees an integration path ought to be developed by local authorities in cooperation with representatives of educational, scientific, civic, organizations. Moreover, for some refugees there is a need for re-qualification as they cannot find the same job on the same level as they did in their home countries.

The challenges mentioned above many Ukrainians who have their refugee status in different countries fleeing from the war face now. In fact, the range of skills and competencies of each person is much wider than are imagined. In addition, it is difficult for different individuals to correlate them with other functions that they have not performed before. It is good to determine the full range of competencies that each person has, compares them with various professions and offers not 2-3 positions that suit each of them, but 10-15. And when such a survey is conducted based on a scientifically based approach, then such success stories as a radical change of profession and achieving significant results in them will not be an exception, but a good practice.

However, today there are a lack of such affordable tools that combine a full range of specialties. Below a description of the project J4UA (Jobs for Ukrainians) is given. The project was initiated in Switzerland based on the scientific project called J4U (Jobs for You) within Behavior-Change Technology to Support Job Seekers Project [1]. The author of this work is one of the team members of the project which is led by Prof. Rafael Lalive, University of Lausanne, Switzerland. When creating the J4U platform, a scientific apparatus was used, which allows to combine cognitive abilities, competencies and professions that are in demand in Switzerland [2]. In addition, it will allow to identify appropriate directions for the skills and competencies development.

The project can be spread in all cantons in Switzerland and are able to cover all refugees from Ukraine, of whom, according to official data, there are 65719 persons, where a percentage of persons in employment is only 12.21% (dated on October 5th, 2023) [3]. Also, the J4UA can be offered in other EU countries, where in total there are more than 4.1 million Ukrainian immigrants residing (based on European Commission statistics, dated on July 31st, 2023 [4]), of which at least half are of working age and are looking for a job.

The impact of the project is the following:

1. Social: adaptation of Ukrainian refugees to social life and the labour market; the creation of a high-quality and useful product for Switzerland, which can be adapted to other ethnic groups; the creation of a tool that allows everyone to assess their competencies, expands the understanding of career prospects and opportunities in the labour market, online, at the place of their residence; creation of an innovative personnel selection system for Swiss employers; reducing the burden on the staff of employment offices and other state institutions.

2. Economic: reduction of the financial burden on the Swiss budget; reduction of the unemployment rate, including due to the subsequent use of the tool for other target groups.

3. Ecological: the online format will lead to a reduction in paper document turnover, and to a reduction in waste; the project reduces the load on the country's transport systems.

Thus, the J4UA project can be used for Ukrainian refugees not only in Switzerland, but also in other European countries, as well as in the period of post-war reconstruction in Ukraine itself. The analysis of the results of the work of platform will allow developers to learn quickly and with small investments to deploy it for new target groups.

It is also important to note that the understanding of competencies and suitable jobs obtained as a result of interaction with the J4UA will make it easier for Ukrainians to find a job when they return to Ukraine, since it is already clear today that some will not be able to return to their previous places.

References:

1. Jobs for You (J4U). Research Project: Behavior-Change Technology to Support Job Seekers. URL: <https://wp.unil.ch/persuasivelab/open-source-projects/>.
2. Benghalem, H. et al. (2022) Improving Job Search: Matching, Cognition, and Nudges. *AEA RCT Registry*. May 31. <https://doi.org/10.1257/rct.4036-1.1>.
3. State Secretariat for Migration SEM, Switzerland (2023). URL : <https://www.sem.admin.ch/sem/en/home.html>.
4. Refugees from Ukraine in the EU (2023). URL : <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukraine-refugees-eu>.

Liliia SHUTIAK
PhD in Social Communications, Associate Professor at
the Department of Journalism,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi, Ukraine

THE COVERAGE OF FORCED MIGRATION IN UKRAINIAN ONLINE MEDIA (2022-2023)

With the beginning of the full-scale Russian invasion, many Ukrainian journalists radically changed the vector of their activities and switched from covering political, economic and cultural topics to covering stories of internally displaced persons, relocated businesses and everything related to military issues. This issue first appeared in the Ukrainian media back in 2014, and more recently (since February 2022) it has gained more and more resonance and interest among the target audience.

There is practically no media in Ukraine today that does not write about IDPs (someone who is forced to leave their home but who remains within their country's borders). These include both national media («Ukrainska Pravda», «Suspilne Broadcasting», «Livyi Bereh») and regional ones («Molody Bukovynets», «Lvivska Poshta», «ZAXID.net», «Varosh»), and others. Some media outlets, such as The Media of Great Stories and AIN.Business, have actually switched to this topic over the past year, accounting for 80-90% of all published materials on these online resources.

The topic of IDPs is presented in a variety of genres – from news, reports, author's columns to journalistic investigations covering the most pressing issues of IDPs. For example, the online media outlet Reporters created a special project called «Ours in Poland,» (*Наші в Польщі*, 2023) which was initiated by the Opole City Hall «to document a historic moment when a small city provides great help to thousands of people in need. And also to show the Poles who came to them: what kind of people they are, what they have experienced, what they value in life and what they dream about now». The author of the project, Kateryna Senchenko, collected the stories of 30 heroes of different ages, genders, and professions who came to Poland from different cities of Ukraine with their families and started their lives anew. Similar materials can be found on The Ukrainians website, where the «Interviews» section contains stories of Ukrainians who are changing Ukraine economically, politically, and socially while abroad.

The first media outlet in Ukraine dedicated to charity, the Zagoriy Foundation's The Media of Great Stories, also pays a lot of attention to IDPs.

On the website, you can find, in particular, the special project «Country of Good. How volunteering changes the country», which contains materials about different Ukrainian cities and volunteer initiatives that help IDPs in adaptation and involve them in active life in new communities. The AIN.Business website does not ignore this topic either. Here, in the «Stories» section, you can find many materials about relocated businesses, as well as how the war and forced migration affected existing businesses, their employees, and working conditions. For the most part, the articles are written in the genre of longreads with a large number of illustrations, which helps the reader to dive deeper into the topic and get more detailed information about how Ukraine's economy is changing under the influence of the great war.

The topic of internally displaced persons is also regularly shown in regional online media. Thus, with the outbreak of the great war, a special section «Medical Assistance to IDPs» appeared on the website of the «Molody Bukovynets» (Chernivtsi), which as of October 2023 already has 24 publications on various topics: humanitarian assistance to IDPs and where it can be obtained in the city, where to go for pregnant women who were forced to find themselves in Chernivtsi, where to find housing, how to get various types of medical care for free, etc.

The Uzhhorod-based Varosh website also has a special project called «Equal and Different: How We Overcome the Experience of Forced Displacement». As of October 2023, there are 5 stories here, in which the journalists of the publication explore the experience of forced displacement, integration in new environments, challenges faced by all Ukrainians and how they overcome them.

The topic of internally displaced persons is extremely sensitive, so journalists writing about the lives and problems of IDPs should follow certain ethical standards. Because of the study, we have compiled several tips that will be useful for media professionals covering this topic.

1. First, you should take into account the mental and emotional state of the person. A person who has gone through traumatic experiences because of migration should not be forced to share personal details about themselves or their family or to compare their experiences with your own.

2. The safety of the hero of the material is above all. Therefore, «it is necessary to observe complete anonymity, to remove data or signs from the story that could point to the hero» (*Як побудувати медіа*, 2022).

3. Avoid stigmatization. Journalists should pay special attention to how they refer to the subjects of their stories. Those who have moved from one part

of Ukraine to another because of the full-scale invasion are called internally displaced persons or IDPs; those who have gone abroad are called refugees.

4. Hate speech against IDPs should not be spread.

5. In a story, the main focus should be on the person and their problems. «The color of their eyes and hair, gestures, clothes and the way they speak - everything should be described to create a more complete picture» (Вебстер, 2019).

6. You should not deliberately dramatize the story, manipulate headlines and subheadings, or take people's words out of context for greater effect and to ensure that the article is viewed.

In addition, most importantly, journalists should remember that you are dealing with a person who has gone through a traumatic experience and try to do everything possible to avoid causing them even more harm with your actions or words.

References:

1. Media Development Foundation (2002). *Як побудувати медіа під час війни? Досвід українських журналістів*. Взято з https://drive.google.com/file/d/10bAZYwZHnu3ckvsLHvWYM88v_Y9AgI-I/view Вебстер, М. (2017, 24 березня).

2. 20 порад журналістам, як висвітлювати внутрішньо переміщених осіб. *MediaSapiens*. Взято з <https://ms.detector.media/profstandarti/post/18631/2017-03-24-20-porad-zhurnalistam-yak-vysvitlyuvaty-vnutrishno-peremishchenykh-osib/>.

3. Наші в Польщі (2023). *Reporters*. Взято з <https://uainpl.reporters.media>.

Nataliia NECHAIEVA-YURIICHUK
PhD, As. Prof. of the Department of Political Science and Public
Administration,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

SECURITY DIMENSIONS OF THE MIGRATION PROCESSES IN EUROPE: IMPACT OF RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Russian wide-scaled invasion became the test for international security system and the national state as its foundation. After February 2014 the world witnessed the radical changes on geopolitical map of the Europe. The annexation of the Autonomy Republic of Crimea – the part of the sovereign state territory, was the clear marker of the preparedness of Russian state to open military aggression against Ukraine. The hybrid war launched by Moscow during the next eight years was the part of preparation plan of much bigger war. Even if Western alliances of Ukraine knew and understood the possibility of the war, its perspective seemed to be unbelievable for many people, including politicians and decision-makers all over the Europe and world in a whole.

The recognition of Luhansk and Donetsk as independent states by Russia demonstrated Moscow's new aggressive intentions towards Ukraine. On February 24, 2022, Russian troops have been started the open invasion into territory of the neighboring state. Chernihiv, Kharkiv, Mariupol, Mykolaiv, Odessa, Sumy, and Kyiv as the capital were the first which met military attacks and suffered from rocket shelling. That morning Ukrainian society woke up in the conditions of war. Hundreds didn't wake up. All Ukrainians lost their feeling of security. In the next more than a year millions of Ukrainian citizens lost their homes and moved out of their native places.

The attention of the civilized world was focused on tragic events in Ukraine. It became obvious that millions of people will be affected by war. On March 1, 2022, the Flash Appeal for Ukraine has been launched by United Nations. The prognoses were dark: around 18 million people were seen as those who would need the humanitarian assistance in different forms (Ukrainian Crises - Situational Analysis, 2022). The first weeks of Russian invasion became the test for international community in all spheres of life, but especially for custom services and preparedness for taking in a huge number of refugees from Ukraine. Big lines on borders' checkpoints, where mainly women and children stayed, the urgent question about accommodation and for sure meeting basic security needs of refugees. During the first month around 4 million people had to leave Ukraine because of the war, close to 6,5 million became internally displaced persons (IDPs) (Орлова, 2022).

The demographic changes caused by the Russian-Ukrainian war proved the importance of a systemic policy for the integration of refugees and IDPs into the host communities. While the EU member-states had such experience (especially if we

consider the migrant crises 2015), Ukraine had to learn how to deal with the migration waves during the war.

Security of every state is based on certain pillars. Loyalty of the citizens to the state is the one of most important. The demographic changes caused by the migration from Russian-Ukrainian war influenced of national and social composition of population. Officially 4 114 320 refugees are registered by the protection program of 27 EU member-states and in Norway, and Switzerland (Цюпин, 2023). They have special status and support which are prolonged till March 2025. But in the context of security and preserving democracy there are some challenges which are caused by the following reason (at our personal point of view). We'd like to point out to the next one. Not only Ukrainians and democratically oriented people arrived into the EU. The ideological preferences and political culture of people arrived in the EU can be completely different. The capacity of every EU member-state to invest in migrants' services and their integration to the labor market are completely different (Atlas of Migration - Displacement from Ukraine - Knowledge Centre on Migration and Demography (KCMD) Data Portal, 2023). So, at least a part of newcomers remains outside the integration processes. Still, they are living within the certain state, sharing their ideas and create new social spaces, which could create a potential source of social or even socio-political conflicts.

The duration of the war in Ukraine and the challenges of possibility of its' prolonging prove the need for close attention from the European institutions to the problems of migration and potential demographic changes in Europe.

Western regions of Ukraine also became relatively secure places for people from Eastern, Southern, North and Central parts of Ukraine. For instance, Chernivtsi oblast welcomed more than 108 000 people after the begging of Russian military invasion. Due to the lack of costs, experience, and resources the first months of open war were the test of resistance, resilience, and humanism. Within year and a half, new shelters, accommodation places were constructed for those ones, who had to leave their homes. The number of projects dedicated to the assistance to those people, who suffered from Russian aggression has been launched. Between them it's worthy to mention the project «NOT alone: providing psychosocial, informational and cultural-educational support to adults and children affected by Russian military aggression». The latter was implemented in three local communities of Chernivtsi oblast and dedicated to the integration of IDPs into host communities. One of the biggest achievements of that project is awakening mutual interest of IDPs and residents of Mamaivtsi, Khotyn and Chernivtsi territorial communities in joint cultural and artistic, educational, informational, etc. events. These activities must become the part of national policy toward IDPs and refugees.

Our opinion is, that one of today's security challenges is the psychological and physical injuries suffered by Ukrainian citizens, in particular, women, from Russian aggressors. The key point is that the culture of countering violence is only at the very beginning to be introduced into Ukrainian society. There is not a high percentage of women, who are ready to talk about it and recognize in public the fact of violence.

However, the unresolved and insurmountable nature of these traumas ultimately leads to the traumatization of society because it affects all spheres of life. Therefore, the task of fighting and preventing violence is one of the high priorities today in interaction with both IDPs and local community residents. And one of the projects, which has been implementing today in Kyiv and Chernivtsi oblast is «Life must go on: supporting the work of shelters that work with women who have experienced violence during war», which is realizing by «ELEOS-Ukraine» with the support of King Baudouin Foundation (Belgium). The main purpose of the project is to support woman, who experienced violence in different forms, help people to understand the importance of social work, directed toward the countering violence in our life.

Regarding contemporary events, it is necessary to stress that the migration process and consequences are not the national problem of one single state. As far as the European dimension is concerned there is a critical need for a much closer interaction between the EU and candidate countries in this sphere. It is also necessary to work upon the consolidated position toward solving the actual problems of both refugees and IDPs which resonate so loudly. In this case the closer cooperation between the EU and Ukraine will bring fruitful results for both sides. Migration is causing fundamental challenges and all of them have clear security dimensions. Simultaneously, migration is a chance for sharing new experience, getting the new possibilities for a further national and regional development.

Bibliography:

1. *Atlas of Migration - Displacement from Ukraine - Knowledge Centre on Migration and Demography (KCMD) Data Portal*. (2023). Retrieved from European Commission: <https://migration-demography-tools.jrc.ec.europa.eu/atlas-migration/displacement-Ukraine#Intro>.

2. *Ukrainian Crises - Situational Analysis*. (2022, March 24). Retrieved from Data Friendly Space: <https://datafriendlyspace.org/content/uploads/2022/05/DFS-Ukraine-Situation-Analysis-March-24-Final.pdf>.

3. Орлова, В. (28 03 2022 р.). *За місяць війни Україну покинули майже 4 мільйони людей*. Отримано з УНІАН: <https://www.unian.ua/war/lyudi-masovo-vijihali-z-ukrajini-z-yavilasya-strashna-cifra-viyna-z-rosiyeu-2022-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11762458.html>.

4. Цюпин, Б. (2023, вересень 29). *Українським біженцям у ЄС продовжили статус до березня 2025 року*. Retrieved from Voice of America: <https://www.holosameryky.com/a/7289917.html>.

Yuliia BODASHEVSKA

Postgraduate student of the Department
of Economics, Entrepreneurship
and Tourism Polissya National University
Zhytomyr, Ukraine

CHALLENGES OF EXTERNAL AND INTERNAL MIGRATION UNDER UKRAINE'S MARTIAL LAW

In Ukraine, external and internal migration processes during the large-scale invasion of the Russian Federation, including intellectual, labor and stationary migration, as well as the latest forms of migration of business, scientific institutions and civil society institutions, have reached critical levels, threatening the sustainable development of the economy of territorial communities. Such trends not only deepen socio-demographic disparities (reduction of demographic and labor potential, depopulation of settlements, gender and age disparities, and deepening social inequality), but also pose challenges to territorial communities due to the loss of resources (financial, investment, intellectual, human, innovation, and technological), economic reproduction, and post-war revival.

The study of the impact of migration processes on the economy of territorial communities has been important since the beginning of Russia's aggression against Ukraine. The martial law regime has affected the economic capacity of territorial communities, putting at risk the fulfillment of their powers in terms of providing socially important services and ensuring sustainable development of territories of territorial communities. In the same period, migration processes became the main factor influencing the state of the economy of territorial communities, which caused an ambiguous impact on the efficiency of human capital use, especially in the areas of combat operations, occupation, and border areas.

The martial law regime has affected the economic capacity of territorial communities, putting at risk the fulfillment of their responsibilities in terms of providing socially important services and ensuring the sustainable development of territorial communities. In the same period, migration processes became the main factor influencing the state of the economy of territorial communities, which caused an ambiguous impact on the efficiency of human capital use, especially in the areas of combat operations, occupation, and border areas.

The internal and external migration provoked by the large-scale invasion of Russian troops has caused an imbalance of social and economic processes in the territorial communities and regions that host internally displaced persons and

provide relocation of enterprises, institutions, and organizations. Local state authorities and local self-government bodies are tasked with temporary accommodation of internally displaced persons and creating conditions for their socialization, which increases the burden on local budgets. The social structure of the regions has also changed: depopulation of some settlements and a sharp increase in the number of people in others, gender and age changes (related to the mobilization of the male population and women's migration abroad), destabilization of the labor market due to infrastructure damage and proximity to the war zone.

According to the National Institute for Strategic Studies (Potapenko, Golovko, Valevskiy 2023), the main types of migration currently observed in Ukraine include

- *migration abroad*. According to the International Organization for Migration (IOM, 2022), the movement of people within Ukraine has affected about 8 million people;

- *illegal trafficking of Ukrainian citizens to the Russian Federation*. According to the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR, 2022), as of September 2022, 2.9 million people and 9,400 Ukrainian children were displaced to Russia.

- *immigration to Ukraine*. As of September 30, 2022, 304,167 immigrants were registered in Ukraine; 187,389 were foreigners and stateless persons (temporary).

As noted by Libanova E., Pozniak O., Tsymbal O. (Libanova, Pozniak, Tsymbal, 2022), the total number of forced emigrants, mostly women and children, was 3.2 million; however, the number of those who were forced to change their place of residence within Ukraine reached 5.0-5.5 million. While the first months of the war were the «peak» in terms of the number of internally displaced persons, with the liberation of part of the occupied territory, some of the population returned.

The issues that remain insufficiently addressed include vital aspects such as security, living standards, livelihood opportunities, access to documents, participation in public affairs and family reunification. In addition to the security challenge, as of June 2023, the biggest challenges to achieving integration as a durable solution for IDPs are the inability to participate in civic affairs and to cover basic expenses (Slusar, 2023).

In view of the above, the scale of internal and external migration poses a major socio-economic and humanitarian challenge to local governments of territorial communities. At the same time, it is necessary to ensure security measures in the face of military threats and worsening economic situation both in communities and in Ukraine. Therefore, in the future, it is

necessary to analyze the key needs of internally displaced persons in order to prevent deep crises in the social, economic, security, humanitarian and cultural spheres, ensure the return of people from abroad and direct their efforts to restore the country's economy. In addition, these problems increase the relevance of research related to migration processes in territorial communities to improve their economic condition and ensure sustainable development of territories in the postwar period.

References:

1. Emergency situation in Ukraine. Weekly overview of UNHCR activities on December 28, 2022: https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2023/01/UKR_UNHCR-Ukraine-Weekly-Update_28-December-2022.pdf.
2. Libanova, E., Pozniak, O., Tsymbal O. (2022) Scale and consequences of forced migration of the population of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation. *Demography and social economy*. No 2. C. 37-42. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.037>.
3. Report on Internal Displacement in Ukraine: General Population Survey, Round 13 June 2023. IOM UN Migration URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-0>.
4. Slyusar, Liudmyla (2023). *Ukrainska sim'ia v umovakh viiny* [The Ukrainian Family in the Conditions of War]. *Demography and Social Economy*, 2 (52), 3-20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>.
5. The impact of migration on the socio-economic situation in Ukraine: analytical report / [V. Potapenko, A. Holovka, O. Valevsky, et al.

Hanna SMALIICHUK

PhD in Economic Sciences, Associated Professor,
Department of Socioeconomics and Personnel Management
Kyiv National Economic University named by Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

Svitlana TARASENKO

PhD in Economic Sciences, Senior Tutor,
Department of International Economic Relations,
Sumy State University, Ukraine

THE EXPERIENCE OF MENTORING AS A TOOL FOR THE INTEGRATION OF UKRAINIAN MIGRANTS IN POLAND

The effects of integration will be most effective if the host country implements an integration policy that allows war migrants to become active participants in the host society and not just passive recipients of aid.

The UNHCR estimates that more than 5.8 million Ukrainians have registered inside EU countries. PESEL data show that the structure of people arriving in Poland from Ukraine since the war differs dramatically from previous waves dominated by productive age, work-oriented male temporary migrants to children and women of working age (around 75% of adults).

Military migrants viewed their stay in Poland as temporary more often than migrants who arrived in Poland before February 24, 2022. Only a quarter planned to stay in Poland for more than one year or permanently at the time of the survey, while among migrants in the period until February 24, 2022, there were almost 60% (Górny et al., 2023). The share of those who intended to return to Ukraine permanently reaches 52% among military migrants without previous migration experience and 43% among those with such experience.

Refugees from the war more often than migrants considered their stay in Poland as temporary. Only a quarter planned to stay in Poland for more than one year or forever at the time of the study, while among migrants there were almost 60% (Górny et al., 2023).

Most migrants from Ukraine, after arriving on or after February 24, 2022, were in a vulnerable mental condition and a state of uncertainty.

Creating the conditions for effective integration is the basis for ensuring that migrants become successful in their personal and professional growth in the country of arrival. Integration is a two-way process requiring the involvement of both the host society and the migrant, which can be achieved more effectively with the support of a mentor. Mentoring, which helps to empower migrants and expand their knowledge of their rights in the process of integration, could be one of them. The mentoring process supports migrants from Ukraine and reduces barriers to their

integration. It is additional tool to facilitate the integration of migrants effectively, helps them to understand in which direction and how to guide their professional life while in Poland and how to better adjust their skills and competences to the new challenges they may face in Ukraine after the return.

Refugees (regardless of the reasons for their forced migration) experience stress, anxiety, and confusion immediately upon arrival in a new country. In such circumstances, support in the form of personal mentoring can be beneficial immediately after the arrival, when a new and emotionally challenging period begins for them. The additional support provided by mentors, complementing specific integration services, can be invaluable for individual refugees and help build bridges between host communities and newcomers.

The experience as a mentor in Program «Skills for the Future» for highly qualified people from Ukraine showed that for such a sensitive category of migrants as war refugees from Ukraine, mentorship is a highly effective tool to facilitate adaptation (How, 2023). These migrants experienced traumatic stress and needed counselling and psychological support after arriving in a new country. Therefore, mentormentee meetings can be a «window to their integration» in Poland, helping them to believe that they will be able to continue their lives in a new, unfamiliar environment. On the one hand, the mentoring program is an effective tool for promoting integration and strengthening activism among forced migrants. However, on the other hand, it was psychologically challenging for a mentor. After all, meetings with the police often involve harrowing stories of what a person left behind in their homeland, what they lost, and reflections on things and people they will never return to. Also, many of the participants had businesses in Ukraine, held top positions in international companies and had dream jobs, but because of the migration, they had to start from scratch in Poland. Therefore, such communication always requires mentor to have psychological stability, the ability to pull a person out of their reflections on past and lost achievements and instead guide them to development and new successes.

Therefore, experience working with mentees has shown that such a program is not just an integration tool but a living integration support for people trying to find themselves in a new culture, rules and conditions.

References:

1. Górny A., Kaczmarczyk P. (2023). Between Ukraine and Poland. Ukrainian migrants in Poland during the war. CMRSpotlight, 2(48). URL: <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2023/02/Spotlight-FEBRUARY-2023.pdf>.
2. How serious is the risk of de-skilling of Ukrainian war refugees (2023). CMR Spotlight 9(54).

Svitlana KRAVCHENKO
Co-founder of the public
organization» Bakhmut Ukrainian,»
Head of the creative workshop »Oberih» in Bakhmut,
Member of the National
Union of Folk Art Masters of Ukraine
Bakhmut, Ukraine

CULTURAL HERITAGE OF DISPLACED COMMUNITIES: THE PROJECT «MEMORY FOR LIFE»

A painful issue in the life of every person is the tragedy of forced displacement, resulting in the loss of everything connected to one's feelings, memories, and life itself. Ukraine has experienced such catastrophes several times over the last forty years. The technogenic environmental-humanitarian disaster in Chernobyl is considered the largest in the history of nuclear energy, both in terms of the number of lives lost and economic losses. In order to draw attention to the value of human life and to preserve the memory of the lost culture in the Chernobyl Exclusion Zone, folk craftsmen from Donetsk, who coordinated their activities through the «Oberih» workshop in Bakhmut, united and created an exhibition, the basis of which consisted of embroidered works representing the destroyed settlements in the Exclusion Zone. This direction for the exhibition was chosen because folk art is an integral part of the lives of many nations and communities. It preserves joys, sorrows, and values for future generations. The first version of the exhibition was presented at the Donetsk Regional Art Museum in Donetsk in April 2011. It was lost in 2014 due to the occupation [1]. Over the course of four years, the exhibition was seen by residents of Ukraine in cities like Khartsyzk, Berdiansk, Odesa, Kanev, Kyiv, as well as abroad in Munich (Germany), Paris (France), and Riga (Latvia).

In 2021, craftsmen from Donetsk region found the strength to reunite, and the restored version of the exhibition «Memory to Life» was presented at the Donetsk Regional Ethnographic Museum in Kramatorsk [2], and later in Kostiantynivka [3], Druzhkivka[4], and the Regional Folklore Museum in Liman[5]. Unfortunately, the exhibition was not evacuated in a timely manner, and in May 2022, during the occupation of Liman, the museum building, along with the «Memory to Life» exhibition [6], was destroyed. Now, the war has affected a larger geographical area, and many more people have experienced what those evacuated from Chernobyl in 1986 felt.

The epicenter of the war is now Bakhmut, the hometown of the majority of these craftsmen. Just like in the case of Chernobyl in the past, Bakhmut has witnessed an immense loss of lives and entire worlds disappearing along with the people. The significance of this exhibition is further highlighted by the fact that Donetsk and its craftsmen, who were reproducing and preserving the memory of the lost culture of the Chernobyl region, are now experiencing a similar tragedy of displacement. They

now need to preserve their «memory of life» by documenting examples of cultural heritage, not only related to Chernobyl but also to Donetsk region [7].

When pro-Russian protests began in Bakhmut in the spring of 2014, local authorities expressed their position during a briefing with local journalists, stating it as follows: «Do you really care what flag flies over the executive committee building? The main thing is that trolleybuses run, pensions are paid, there is electricity and water...».

However, Bakhmutians were not indifferent. During the occupation of the city by the Russians, local residents created the public movement «Bakhmut Ukrainian». During the 9 years of the war with Russia, more than two thousand people passed through this community, forming an active core of civil society. Along with the help that the residents of the city provided to the Ukrainian soldiers in Bakhmut, cultural and educational work was intensively carried out, which significantly intensified since the liberation of the city in the summer of 2014. While the authorities were silent in anticipation of Russia's final approval, lectures and educational clubs began to operate on public grounds in Bakhmut. Active citizens began to organize meetings in libraries, schools and in the local museum where they talked about the history of the Ukrainian People's Republic and UPA in Ukraine, about the establishment of the People's Republic of Ukraine in Bakhmut in 1917, about the national heroes of Ukraine who fought for the assertion of Ukrainian statehood for centuries.

One of the most active members of «Bakhmut Ukrainian» became the masters of the creative workshop «Oberih». Already at that time, they were participants and organizers of more than 30 exhibitions in the city and beyond. Svitlana Kravchenko and Natalya Romenska were already members of the National Union of Masters of Folk Art of Ukraine, Tetyana Golts, Larisa Komissarova, Lyudmila Danylchenko were members of the Donetsk Regional Union of Masters of Decorative and Applied Arts. The «Oberih» creative workshop had an exhibition collection that included more than three hundred dolls created according to the cultures of various peoples of the world, a collection of modern and ancient embroidery, Petrykiv painting, a collection of authentic household items collected on the territory of Bakhmut and surrounding villages [8].

Analyzing that time years later, we can safely conclude: the events on the Maidan affected the subconscious of many people. While in 2013, a large part of the residents of Ukraine came to the Maidan, the creative center «Bakhmut Ukrainskyi» and the creative workshop «Oberih» organized a large number of exhibitions, demonstrating that Bakhmut is an ancient Ukrainian city in the East, and Russia is our eternal enemy. By means of exhibitions, the people of Bakhmut emphasized that for the last 300 years there has been a war for Ukrainian identity, for dignity and life itself, and this history is especially acutely and tragically recorded in Donetsk region [9].

It was a time of intense work for the creative community of «Oberih» and «Bakhmut Ukrainskyi». During the period from December 2013 to June 2014, 5 huge exhibitions were held in the 4 largest schools of Bakhmut (then still Artemivsk)

and in the Palace of Culture and Recreation of the city of Chasiv-Yar. Every Sunday, a master class was held for the residents of the city on making a folk doll or Petrykiv painting, affirming the charm and richness of Ukrainian culture. But, unfortunately, it often happened that after an inspiring lesson on Petrykivskyi painting directly with pictures on which the paint had not yet dried, the girls hurried to pro-Russian rallies.

Activists succeeded in uniting writers and cultural figures to create a powerful cultural front, including cooperation to create the «Frontline Kobzar» [10], which was published in 2016. From 2015 to 2017, activists from «Bahmut Ukrainsky» hosted «Cultural Landings», with participants including scholars, actors, and writers who performed in military units and schools.

This challenging time for Bahmut gave birth to new ideas and provided the strength to realize them. Perhaps it was because all actions were aimed solely at victory. This was the idea behind creating a collection of traditional Ukrainian folk clothing, based on the cut and ornament motifs of authentic clothing from the Bahmut region. The idea for this project emerged in the summer of 2015 among members of the creative workshop «Oberih» in Bahmut, Donetsk Oblast, when they came into possession of embroidered clothing dating back to the early 20th century, worn by the residents of Bahmut and its surrounding villages. Interest in the history of each item inspired a study of the development of folk culture in Donetsk Oblast. Thus, clothing that was worn by Ukrainians throughout the entire territory of the modern country was reproduced.

Supporters of the «Oberih» workshop took part in the implementation of this unique project, which was named the «Genetic Code of Bahmut». In May 2016, the first presentation of 36 sets of collected and reproduced traditional Ukrainian folk and contemporary clothing took place in Bahmut on Vyshyvanka Day. Participants in the fashion show included students, schoolchildren, retirees, military personnel, embroidery teachers, local residents, and those who had been forced to relocate to Bahmut due to the ongoing conflict [11].

With the support of the Bahmut Photo Center «Pioneer», a photo exhibition titled the «Genetic Code of Bahmut» was created, and its opening took place in the Verkhovna Rada of Ukraine in September 2016 [12].

Since then, the clothing collection and the photo exhibition «Genetic Code of Bahmut» have been exhibited in various cities and villages across Ukraine, including Kramatorsk in the summer of 2016 (Donetsk Oblast), Radomyshl in 2016 and 2017 (Zhytomyr Oblast), Rivne in 2017 and 2018 (Volyn Oblast), Hlyniany in 2018 (Lviv Oblast), Kolomyia in 2018 (Ivano-Frankivsk Oblast), Kremenchuk in 2018 (Poltava Oblast), Lviv in 2019 and 2020, and other cities and towns.

It, like a living being, changed and expanded with new samples, striving to encompass the diversity of cultural heritage of the Ukrainian people. Pouring their labor, love, and respect for their culture, the craftswomen of Bahmut nurtured it, using museum exhibits and photographs from family archives as models. They considered it an important and beautiful part of the history of Ukrainian Bahmut, one of the oldest and most beautiful cities in Donetsk Oblast.

Since 2017, the project has taken on a new dimension, with its models being vibrant personalities - the wives of our defenders, female soldiers, volunteers, and the wives of fallen soldiers. The latest photo session took place in the autumn of 2021 [13]. The photos from this session provided material for another unique volunteer project – the creation of the calendar «Genetic Code of Bahmut. The Path to Revival. 2024-2025».

Over thirty people from three different countries, with various professions, education, and ages, participated in creating this calendar: Viktor Zipir, a community activist and the leader of the public organization «Ukrainian Bahmut»; Ivan Sidorov, a photographer and a soldier in the Armed Forces of Ukraine; Natasha Wanchek, former Peace Corps Volunteer in Bakhmut (1999-2001), volunteers for the Ukrainian American Coordinating Council (UACC) and the Returned Peace Corps Volunteers (RPCV) Alliance for Ukraine, Emma Mateo, a sociologist and researcher focusing on Ukrainian civil society, works at Columbia University in the USA and a member of the creative workshop «Oberih», among others [14].

This is another bright example of unity for the achievement of a common goal. The goal of creating the calendar is not only to raise volunteer funds to support the defenders of Ukraine but also to showcase Ukraine's unique national culture to the world once again. Ukraine is a country that demonstrates its dignity and readiness to defend its independence at the cost of the blood and lives of its best sons and daughters. Nowadays, all residents of Ukraine are warriors, volunteers, defending the boundaries of the civilized world. The pages of this calendar, alongside beautiful women from Bahmut, feature photos of the ruined and depopulated city. This demonstrates that Bahmut has been Ukrainian not only in recent times, when everyone began to talk about it, but that it has often helped preserve Ukrainian identity even more than others. This also speaks to the Memory of Life, which is more important than the memory of the tragedy of destruction. Now, this is not only politically and strategically important for the Bahmut community scattered around the world but also for the entire state of Ukraine as a whole.

The two tragedies of depopulation, resettlement, and territory contamination - the Chernobyl tragedy and the Bahmut tragedy - have similar consequences. People cannot live in their communities on their land, in their cultural space, among their cultural values formed over centuries. The preservation, continuation, and study of cultural heritage are important factors for the future return of people who lived in these territories. The genetic code of the nation, encrypted by ancestors in the depths of cultural intangible heritage, is the most important motivation for the unstoppable desire to return to their native land, even if their native homes have been destroyed.

The importance of preserving the cultural memory of life in the depopulated Chernobyl and Bahmut is the foundation for the future restoration of these ruined Ukrainian lands and another step towards victory in the hybrid war that Russia has been waging against Ukraine for over 300 years.

References:

1. Огнева, Л. Р. (2020). Пам'ять на життя. (Орнаменти вишивок українського та білоруського Полісся: Чорнобильщина), 3-7.
2. Виставка «Пам'ять на життя» (2021) Телеканал «Донеччина». 27.04.2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gw-НОkIuNtk>.
3. Виставка «Пам'ять на Життя». Відкриття (2021) *Костянтинівський краєзнавчий музей*. 06.07.2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Iz7tfrmshq8&t=35s>.
4. Відкриття виставки «Пам'ять на Життя» в Дружківському краєзнавчому музеї (2021) 21.10.2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=o3KD8IFEcIk&t=41s>.
5. Відкриття в народному краєзнавчому музеї Лиману. 15.12.2021. URL: <https://www.facebook.com/muzeyliman/posts/pfbid0vYUv9cRuhtQsheGdgrGHVzyCacmBFGKKPkY6uqXtafgvtScHtb3ohi9sevLvegF4l>
6. Втрачено виставку (2022) *Студія-клуб «Слов'яни»*. 30.10.2022. URL: <https://www.facebook.com/groups/493503814160462/permalink/2315775701933255/?mibextid=zDhOQc>.
7. Бахмут. П'ять місць з історією, які знищила росія (2023) SVOI.CITY. URL: <https://bakhmut-history.svoi.city>.
8. Бахмутський «ОБЕРІГ». З історії створення. Культурна спадщина Бахмуту (2021). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dYAjLAaGVVY>.
9. Коцько, М. (2014) «Україна вийшла на Майдан, а ми приходили в заклади освіти з виставками». Бахмут. Лютий-червень, 2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=p9fF5ZvZa7U>.
10. «Подільські вісті» передали подарунки для бійців та волонтерів. (2018) Бахмут Український. URL: <https://bahmutukr.org/4537-podilski-visti-peredaly-podarunky-dlya-bijtsiv-ta-volonteriv>.
11. Дефіле на День вишиванки - 2016 р. (2016) Бахмут IN.UA. 19.05.2016. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Lafco2A0tb0>.
12. Вчасно. Жителі Бахмута покажуть Верховній Раді красу українського Донбасу. Vchasnoua. 06.09.2016 р. URL: <https://vchasnoua.com/news/zhiteli-bakhmuta-pokazhut-verkhovnoj-rade-krasotu-ukrainskogo-donbassa>.
13. Фотосесія в українському одязі від «Оберегу» і фотомайстра Івана Сидорова з Бахмуту. 16.06.2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FKSjnrOIFOc&t=6s>.
14. Панасенко, В. (2023) Ми – нащадки запорізьких козаків. Сміливі українки розказують світу про «Генетичний код Бахмута». SVOI-CITY. 31.10.2023. URL: <https://svoi.city/articles/321941/smilivi-ukrainki-rozkazuyut-svitu-pro-genetichnij-kod-bahmuta?fbclid=IwAR1PypUm68gwTykKTIDSfLvr4kLNa8jIXOmdTuQ3MnxleXnvsKTqqx0SFg>.

**PECULIARITIES OF INTERNAL MIGRATION AND SOCIAL
ADAPTATION OF MIGRANTS DURING
THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
(on the example of emigrants from the city of Luhansk)**

The Russian-Ukrainian war has caused a large-scale redistribution of the population within Ukraine. However, it is very important to emphasize that these processes did not begin in 2022, but much earlier – in the spring and summer of 2014, when the Russian Federation's armed aggression against Ukraine actually began.

The internal migration of Ukrainians in 2014 has not been studied sufficiently, mostly only quantitative indicators of migration have been established, but it is also worth considering the initial origins and preconditions for the start of these migration processes. The author was a direct participant in most of the events described below in Luhansk and has been an internally displaced person (IDP) since June 2014, and for a long time collected and processed factual material from direct participants in the events during 2014-2023. Based on the generalization of the information received, we have established the preconditions for the beginning of the resettlement of Ukrainians in connection with the outbreak of hostilities in eastern Ukraine in 2014 and present the author's reflections on the process of resettlement and adaptation for a single person.

Preconditions for the start of migration processes in 2014

In November 2013, protests against the actions of then-President Viktor Yanukovich to prevent and politically obstruct Ukraine's European integration began in Kyiv, and they quickly grew in number and scale. The Kyiv protesters were immediately supported by activists in all cities of Ukraine. The Maidan, or Euromaidan movement was formed quite fast and later grew into the Revolution of Dignity.

Yanukovich fled Ukraine in late February 2014, and Euromaidan seemed to have won. However, the hardest challenges were yet to come for Ukrainians. On February 27, armed (pro)-Russian militants seized power in Crimea, and the most violent events also began in the Donbas, i.e. in the Donetsk and Luhansk regions.

In Luhansk, as well as in Donetsk and other large cities of the Donbas, the Maidan rallies began in parallel with those in Kyiv, i.e. at the end of November 2013. This should be emphasized, because even in 2023, not all Ukrainians are aware of these facts, let alone foreigners.

Thus, the backbone of local Euromaidan activists was quickly formed in Luhansk. In the winter of 2013-2014, pro-Ukrainian rallies were held almost daily. The number of participants was not very large as for a regional center of almost half

a million people, ranging from a few dozen to several hundred, but the actions took place regularly, which was the main factor in those circumstances.

It is worth noting that the activists of Luhansk Euromaidan were among the first civic volunteers in Ukraine. Back in the winter, they collected warm clothes and medicines and took them to the Maidan in Kyiv. And in the spring of 2014, Luhansk activists were the first to collect and deliver aid to the Ukrainian Armed Forces, who were deployed to different parts of the Luhansk region, including Luhansk Airport.

However, in the spring, the situation in the city was heating up day by day, and the pro-Russian movement, fueled by the northern neighbor, was gaining momentum. It was becoming more and more dangerous to come out to pro-Ukrainian rallies and express your opinion and try to defend it.

In April and May, pro-Russian separatists seized the main administrative buildings of the regional center. The Ukrainian government essentially ceased to exist in Luhansk. This meant that pro-Ukrainian activists could no longer count on anyone to protect their rights. And this is the worst thing: to realize that there is no longer a legitimate government here and you are completely defenseless in your own home city.

First internally displaced persons from Luhansk

In late April, some of the pro-Ukrainian activists began to receive warnings that they should leave the city, as the separatists were already compiling lists of the most prominent pro-Ukrainian activists, which we called «execution lists», because the danger was really great.

Thus, the first wave of forced relocation among activists began in April-May 2014. People were forced to leave because there was an immediate threat to their lives and health from the Russian-backed separatists.

In May, there were several cases when pro-Ukrainian activists were «imprisoned». That is, the separatists fully illegally «detained» and imprisoned them for several days in the basements of the regional office of the State Security service they seized. The activists were often subjected to torture, mostly beatings. So, as soon as they were released, they left the city with their families.

In May, pro-Ukrainian rallies and actions were no longer held, as it was no longer possible to ensure the safety of activists. For those who still remained in the city, staying at home was becoming more and more dangerous every day. In June, most of the remaining activists left the city. However, some Luhansk residents continued to secretly support the Ukrainian military in the Luhansk region until July and August.

Residents of Luhansk who were not active participants in pro-Ukrainian rallies left the city mainly during the summer of 2014, when active hostilities were already taking place in the city's vicinity.

Thus, migration from Luhansk in particular and the Donbas in general began in April-May 2014. Civic activists left the city earlier, as there was an immediate danger to them and their families in connection with their social and political activities, and most Luhansk residents left later, when it was dangerous to stay in the

city, in general, due to the unstable socio-political situation and the outbreak of hostilities.

«First wave» IDPs in numbers: statistics

According to the Ministry of Social Policy of Ukraine, as of June 2016, 1,785,740 internally displaced persons were registered in Ukraine, of whom almost 1,100,000 were women and 700,000 were men (Ministry of Social Policy, 2016).

According to the official data of the Interagency Coordination Headquarters for Social Security of Ukrainian Citizens Moving from the Anti-Terrorist Operation and Temporarily Occupied Territory, as of June 2016, 1,026,177 people were relocated from the temporarily occupied territory and the areas of the Anti-Terrorist Operation to other regions of Ukraine, including 1,003,824 people from the Donetsk and Luhansk regions, and 22,353 people from the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. The difference in the data is related to the methodology of counting: the headquarters recorded only people who applied for assistance in relocation and accommodation, i.e., who actually moved and lived in other regions (Smal V., 2016).

In any case, between 1 and 2 million IDPs is a fairly large number for a country like Ukraine. This is more than the population of some European countries, such as Montenegro or Estonia. And most importantly, Ukraine was already then ranked first in Europe in terms of the number of IDPs and was among the world's leading countries – that is, already based on the results of the «first wave» of migration in 2014-2015.

According to the Ministry of Social Policy, the largest number of IDPs of the «first wave» was registered in the Donetsk, Luhansk, Kharkiv, city of Kyiv, Zaporizhzhia, Dnipro, and Kyiv regions. The smallest number of IDPs was located in Lviv, Ternopil, Chernivtsi, Rivne, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, and Volyn regions (Ministry of Social Policy, 2016).

In addition to the regions of Ukraine, residents of the temporarily occupied territories have also moved outside the country to the following countries: Poland, Slovakia, Hungary, Romania, Moldova, Belarus and, unfortunately, the Russian Federation.

Starting life from scratch

Any resettlement – whether within the homeland or even more so abroad – is a huge challenge for every single person and family. It is the destruction of the usual way of life, the need to leave your own home, familiar surroundings, and on the other hand, the inevitable need to adapt to a new environment. It is a kind of «starting life from scratch».

Most people, like the author's family, left Luhansk «for the summer», to wait it out. Most dreamed of returning home soon. But as the months passed, it became clear that this whole situation would not be resolved soon. Accordingly, some of the IDPs decided to return to their occupied hometown, while others decided to stay in «big Ukraine» and build their new life here.

For the author, the process of resettlement was very closely linked to the events of the Luhansk Maidan and pro-Ukrainian activism. Luhansk Maidan activists left Luhansk based on the principle «*They left home to stay at home*». That is, for people like us, it was important to live, even if not physically in our home, but at home in a broader sense – in Ukraine, to be on the territory controlled by Ukraine, where your rights as a Ukrainian citizen are protected and you can feel safe.

Most of the former Luhansk Maidan activists remained in big Ukraine and have been IDPs for the tenth year already. Unfortunately, with the beginning of the full-scale invasion on February 24, 2022, some of them were forced to leave their new home again – they became IDPs for the second time. Some moved to other regions of Ukraine, some abroad. There are many such «repeat migrants» in the author's circle. Of course, going through displacement for the second time is a very hard challenge.

Specifics of social adaptation of IDPs on the example of civic activists from Luhansk

For civic activists, any processes in their lives are indissolubly linked to their civic activities. Similarly, most of the activists of Luhansk Maidan had a specific type of relocation. After all, despite difficult circumstances in their personal lives, they could not give up their public life, and moreover, the country was at war, even if it was undeclared.

Most of the Luhansk activists settled in Kyiv, and fewer in western Ukraine. Having somehow arranged their life as IDPs, the activists began to act to help other Ukrainians. There were two main areas of work. Some initiative groups began to help other IDPs, while other groups helped the army and volunteers.

For example, in Kyiv, IDPs created the Vostok SOS NGO to help IDPs; in Lviv, in cooperation with local volunteers, the Help the Front initiative, and later the People's Support for ATO Soldiers charity fund was founded. These are just two examples; there were, of course, many such organizations in different regions. Some, like Vostok SOS, are still active today. Moreover, there were interesting cooperation projects between activists from both Luhansk and Donetsk regions, who lived in different areas and implemented not only local or regional projects, but also national ones.

A striking example of such cooperation is the book «In the Ring of Fire. The Defense of Luhansk Airport», which is a documentary chronicle that describes the abovementioned events in Luhansk in late 2013 and early 2014 as well as the military operations related to the defense of Luhansk Airport in April-August 2014. The book was published in 2018 and was then a bestseller among books about the initial stage of the Russian-Ukrainian war (Glotov et al., 2018).

Since her relocation to Lviv, the author has been regularly involved in initiatives to support the Armed Forces of Ukraine, volunteering for the People's Support for ATO Soldiers charity fund and co-authoring the book about the Luhansk Airport. For me personally, this activity was probably not only the main expression

of my civic position, but also the main component of my social adaptation in a new place.

I would like to emphasize the issue of language, because at the time of resettlement, most of the IDPs from the Donbas spoke Russian in everyday life, which was due to the fact that for many years the Ukrainian language in the Donbas was actually discredited and its usage was restricted by the authorities; schooling and documentation in government bodies were often conducted in Russian. Therefore, it was not easy for many IDPs to switch to Ukrainian at once. Since I am a philologist, it was easy for me to switch to Ukrainian immediately and abruptly and to speak with the locals in their language in all respects. Meanwhile, for some of our activists it took months and even years to fully switch to Ukrainian, but most of them are now fluent in Ukrainian and speak it without an accent. Undoubtedly, the Ukrainian language is a very important marker, but back then, in 2014-2016, Luhansk activists were not hindered by the temporary inability to fully communicate in Ukrainian in their civic activities, as they were doing an important and useful work as true patriots. And now most of them are continuing this work: some serve in the Armed Forces of Ukraine, and others help as civic volunteers.

It is worth noting that in these almost ten years, I, my family, and most of my friends have never had any problems or conflicts with local residents because we are from the East, because for most host communities, the main criterion is and has been the professionalism and real actions of the person. The slogan of most IDP activists from Luhansk was: *«If you want to prove that you belong here, to feel comfortable in a new place, get involved, initiate, do something, help»*. This is probably why the process of adaptation to the new place went smoothly for my family and many of my friends who were displaced.

Thus, for civic activists from the Luhansk and Donetsk regions, their civic engagement has significantly helped them to settle down in their new homes and contributed to their faster social adaptation.

In general, the resettlement of the «first wave» of IDPs in 2014-2015 should be studied as part of the study of migration processes in Ukraine as a result of the Russian-Ukrainian war in order to analyze this process more comprehensively.

References:

1. Official website of the Ministry of Social Policy of Ukraine (2016). URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=189926&cat_id=107177.
2. Smal V. The Great Migration: How Many Displaced Persons in Ukraine and How Their Fate Developed (2016). *Ekonomichna pravda*. July 7, 2016. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/07/7/598316/>.
3. Hlotov S., Hlotova A., Voronova A., Rudenko Yu., Putyata D. In the Ring of Fire. Defense of Luhansk Airport. - Kharkiv: Folio, 2018. 540 p.

Tetyana PANCHENKO

Dr., Spezialist am ifo Zentrum für Internationalen
Institutionenvergleich und Migrationsforschung,
München, Deutschland

BLEIBEPERSPEKTIVEN UND RÜCKERABSICHTEN DER GEFLÜCHTETE AUS DER UKRAINE ALS MARKER FÜR DIE INTEGRATION

Der Krieg in der Ukraine hat die größte Flüchtlingsbewegung seit dem Zweiten Weltkrieg ausgelöst. Nach Angaben des UNHCRs haben seit Beginn des Krieges im Oktober 2022 mehr als 25 Millionen Menschen die Ukraine verlassen und mehr als 18 Millionen sind zurückgekehrt. Der Rest, mehr als sechs Millionen Ukrainer, sind außerhalb der Ukraine geblieben (UNHCR, 2023). Zahlreiche soziologische Studien in verschiedenen Ländern zeigen, dass viele von ihnen zur Rückkehr bereit sind, obwohl ihre Zahl mit der Dauer des Krieges stetig abnimmt. Daher behaupten ukrainische Demografen in zahlreichen Medien durchaus berechtigt, dass je länger der Krieg dauert, desto weniger Ukrainer*innen in ihr Heimatland zurückkehren werden (IDSS, 2022-2023). Nach Berechnungen ukrainischer Spezialisten des Zentrums für Wirtschaftsstrategie könnten 1,3 bis 3,3 Millionen Ukrainer*innen im Ausland bleiben, wodurch die ukrainische Wirtschaft jährlich zwischen 2,7 Prozent und 6,9 Prozent des BIP verlieren könnte. Darüber hinaus identifizierte dieses Forschungszentrum auf der Grundlage einer Clusteranalyse soziologischer Daten vier Gruppen von Geflüchteten aus der Ukraine. Unter ihnen sind: klassische Flüchtlinge - Frauen mit Kindern in Polen und der Tschechischen Republik (25 Prozent); «Quasi-Arbeitsmigranten» - Menschen, die nicht nur aus Sicherheitsgründen gegangen sind (29 Prozent); Fachkräfte - Personen, die eher in ihrem Fachgebiet arbeiten (29 Prozent); Personen aus Konfliktgebieten - Personen, die am meisten unter dem Krieg gelitten haben (16 Prozent) (Mykhailyshyna et al., 2023). Dies hängt in gewissem Maße mit der Einschätzung ihrer Chancen auf eine Rückkehr oder Nichtrückkehr in die Ukraine zusammen. Darüber hinaus gibt es weitere quantitative und qualitative Studien, die Modelle der Anpassung von Geflüchteten aus der Ukraine vorstellen, die sich in erster Linie auf die Formen der Bewältigung und der Widerstandsfähigkeit von Geflüchteten aus der Ukraine konzentrieren, aber nicht mit der Absicht, in die Ukraine zurückzukehren oder nicht zurückzukehren, in Verbindung stehen (Xu et al., 2023, Oviedo et al., 2022, Mazhak et al., 2023).

In dem quantitativen und qualitativen Projekt des ifo Zentrums für Internationalen Institutionenvergleich und Migrationsforschung «Anpassungs- und Integrationsstrategien von Geflüchteten aus der Ukraine in Deutschland: Zwischen

Arbeit und Sozialhilfe» wurde versucht, die Zukunftsabsichten von Ukrainer*innen mit ihren alltäglichen Anpassungspraktiken in der Aufnahmegesellschaft am Beispiel Deutschlands zu verknüpfen.

Auf der Grundlage der Daten aus vier Wellen quantitativer Online-Befragungen und qualitativer Interviews in Deutschland war es nicht nur möglich, die Dynamik der Veränderungen in den Absichten der Ukrainer*innen im Laufe eines Jahres zu untersuchen, sondern auch die Motive hinter diesen Absichten zu erklären. Einige der Ergebnisse dieser Studie wurden im Kontext der Perspektiven für die Integration von Geflüchteten aus der Ukraine in den Arbeitsmarkt (Panchenko, 2022b, Giesing et al., 2022, Panchenko & Poutvaara, 2022, Chargaziia et al., 2023) sowie deren Anpassungsstrategien (Giesing et al., 2022, Panchenko, 2022a, Chargaziia & Panchenko, 2023) beleuchtet.

In den quantitativen Online-Umfragen wurden insbesondere Fragen zu den Plänen für die nächsten zwei Jahre und zu den Absichten, in die Ukraine zurückzukehren, gestellt, deren Antworten in Abbildung 1 dargestellt sind.

Die Antworten der Befragten auf die Frage nach ihren Plänen für die nächsten zwei Jahre verteilten sich während des gesamten Messzeitraums hauptsächlich auf zwei Alternativen - in Deutschland zu bleiben oder in die Ukraine zurückzukehren (Panchenko, 2022b, 71). Und während im Mai-Juni 2022 der Anteil derjenigen, die bleiben wollen, nur geringfügig höher war als der Anteil derjenigen, die innerhalb von zwei Jahren zurückkehren wollen (52 und 46 Prozent), stieg der Anteil der Ersteren ein Jahr später um das 3,5-fache (77 und 21 Prozent). Der Anteil derjenigen, die planen, in ein anderes Land zu ziehen, ist dagegen mit 2 bis 3 Prozent gleichbleibend gering.

Die Verteilung der Antworten auf die Frage nach der Rückkehr in die Ukraine, die seit der zweiten Welle der Umfrage gestellt wird, zeigt eine größere Meinungsvielfalt. Auf der Grundlage dieser Daten kann man über vier Gruppen mit verschiedenen Rückerabsichten sprechen. Zunächst ist die ursprünglich dominierende Gruppe derjenigen, die eine spätere Rückkehr erwarten, hervorzuheben, die im Laufe des Jahres von 43 auf 29 Prozent zurückging. Die Gruppe derjenigen, die sich gegen eine Rückkehr entschieden haben, stieg im Messzeitraum von 21 auf 39 Prozent an. Die Gruppe der Unentschlossenen (28-30 Prozent) ist relativ stabil. Zum Schluss der geringe Anteil derjenigen, die bereit sind, in naher Zukunft zurückzukehren, ging im Laufe des Jahres von 6 auf 2 Prozent zurück. Die deutlichsten Veränderungen in den Einstellungen zum Verbleib in Deutschland und zur Rückkehr in die Ukraine gab es im Sommer 2023, was eindeutig mit der Gegenoffensive der Ukraine und dem weit verbreiteten Bewusstsein zusammenhängt, dass der Krieg noch lange dauern wird. Letzteres wird auch durch die Tatsache bestätigt, dass sich der Anteil der Befragten, die einen langen Krieg erwarten, verdoppelt hat.

Die auf der Grundlage qualitativer Interviews entwickelte Typologie der Anpassungsstrategien berücksichtigt die Absichten, in die Ukraine zurückzukehren und in Deutschland zu bleiben, sowie viele andere Faktoren, die verschiedene Aspekte der Erfahrungen des Lebens in der Ukraine und des Aufenthalts im Ausland, der Erlebnisse in der Kriegszeit und des Aufenthalts und der Integration in Deutschland umfassen. Diese Typologie bestand in erster Version aus 6 Verhaltensmodellen (Giesing et al., 2022, Panchenko, 2022a), die nach Anwendung der Grounded Theory und des k-modes Clustering in 5 Modelle umgewandelt wurden (Chargaziia & Panchenko, 2023). Während die zweite Typologie stärker empirisch fundiert ist, da sie eine gründliche Analyse von 19 Fällen auf der Grundlage der oben genannten Methoden beinhaltete, basiert die erste Typologie nicht nur auf Daten, die im Rahmen einer qualitativen Umfrage gewonnen wurden, sondern auch auf den eigenen Beobachtungen der Forscher und Informationen, die die Datenerhebung in Online-Umfragen begleiteten (einschließlich Kommentare in sozialen Medien).

Sowohl in der ersten als auch in der zweiten Version umfasst die Typologie Anpassungsmodelle für diejenigen, die zurückkehren wollen, diejenigen, die in Deutschland bleiben wollen, und diejenigen, die unentschlossen sind. Im Folgenden stellen wir kurz eine verallgemeinerte Beschreibung dieser Modelle vor und beziehen uns dabei auf die verfügbaren quantitativen Daten aus Online-Umfragen.

Die Verhaltensmodelle derjenigen, die zurückkehren wollen, sind eine passive und eine aktive oder motivierte Erwartung einer Rückkehr in die Ukraine. Der Unterschied im Verhalten der Vertreter dieser Modelle spiegelt sich in ihren Namen wider: Erstere haben keinen Wunsch nach Integration, sind nicht an Arbeit oder Sprachkursen interessiert, während letztere an Integration interessiert sind. Erstere sind mit ihren Kindern nach Deutschland gezogen, weil ihre Ehemänner oder andere Verwandte sie dazu überredet haben, und bleiben im Land, weil ihre Verwandten darauf beharren. Andere haben die Entscheidung selbst getroffen und wollen für sich und ihre Kinder das Beste aus ihrer Zeit in Deutschland machen. Sie interessieren sich für das Erlernen von Sprachen, eine Berufsausbildung und eine Beschäftigung ausschließlich in ihrem Fachgebiet, da sie davon träumen, die in Deutschland erworbenen Kenntnisse und Erfahrungen in ihre eigene Entwicklung und den Wiederaufbau der Ukraine zu investieren. Um auf die Typologie des Zentrums für Wirtschaftsstrategie zurückzukommen, zeigt das erste Verhaltensmodell die Merkmale klassischer Flüchtlinge, die nicht sehr gut an das Leben im Ausland angepasst sind, und das zweite Modell zeigt die Merkmale von Fachleuten, die hauptsächlich in ihrem Fachgebiet arbeiten (oft aus der Ferne in der Ukraine) und weniger bereit sind, außerhalb davon zu arbeiten. Es kann davon ausgegangen werden, dass es Vertreter dieser Gruppen sind, die in die Ukraine zurückkehren, ohne das Ende des Krieges abzuwarten. Auf der Grundlage der

quantitativen Daten und ihrer Extrapolation kann davon ausgegangen werden, dass sich im Sommer 2023 etwa ein Drittel der Befragten in Deutschland für eines dieser Verhaltensmodelle entscheidet (was deutlich weniger ist als in anderen Ländern), und ihr Anteil wird im Laufe der Zeit abnehmen.

Die Verhaltensmuster der Unentschlossenen (etwa ein Drittel der ukrainischen Geflüchteten) sind «auf der Suche nach sich selbst und seinem/ihrer Platz» («unsicher und offen» in der revidierten Typologie) und «am Scheideweg» (dies entspricht in der revidierten Typologie teilweise dem Modell «Frustriert von der Ukraine und bereit, weiterzuziehen», das in gewissem Maße auch das Verhalten derjenigen kennzeichnet, die zum Verbleib in Deutschland neigen). Vertreter des ersten Verhaltensmodells sind in der Regel aufgrund ihres jungen Alters oder bestimmter Lebensumstände nicht an Familie und Eigentum in der Ukraine gebunden. Sie sind offen für neue Erfahrungen, bereit zu lernen und jede Arbeit, auch ungelernte Tätigkeit, anzunehmen. Viele von ihnen haben bereits einen Arbeitsplatz gefunden oder sind aktiv auf der Suche nach einem solchen. Diejenigen, die «am Scheideweg» stehen, können aufgrund kriegsbedingter Verluste oft nicht oder nirgendwohin zurückkehren und müssen sich in die Aufnahmegesellschaft integrieren. Sie denken nicht an die Zukunft oder sie erkennen, dass sie höchstwahrscheinlich für lange Zeit in Deutschland bleiben müssen. Sie weisen auch Merkmale der vierten Gruppe in der Typologie des Zentrums für Wirtschaftsstrategie, der «Menschen aus dem Kriegsgebiet», auf, deren Entscheidung zur Rückkehr von den für sie geschaffenen Bedingungen in der Ukraine abhängt.

Die Verhaltensmodelle derjenigen, die in Deutschland bleiben wollen (mehr als ein Drittel der ukrainischen Geflüchteten), sind «bereit, es in Deutschland zu versuchen» (entsprechend dem Modell der verfeinerten Typologie «Bewusste Migration») und «überzeugte Bleibewillige» (überschneidet sich teilweise mit dem bereits erwähnten Modell «Frustriert von der Ukraine und bereit, weiterzuziehen»). Diejenige, die «bereit sind, es in Deutschland zu versuchen» («bewusste Migration»), wie die meisten Arbeitsmigranten, haben objektive Voraussetzungen für ein unabhängiges Leben in Deutschland – Sprachkenntnisse (mindestens Englisch), einen gefragten Beruf, einschlägige Berufserfahrungen usw. Viele von ihnen haben in der Vergangenheit über eine Auswanderung nachgedacht oder sogar Schritte in diese Richtung unternommen. Sie können auch als «Quasi-Arbeitsmigranten» bezeichnet werden, die nicht nur wegen des Krieges, sondern auch wegen der Arbeit ins Ausland gingen, wie in der Typologie des Zentrums für Wirtschaftsstrategie. Auf diese Gruppe werden externe Faktoren – sowohl Feindseligkeiten als auch die Politik des ukrainischen Staates – den geringsten Einfluss haben über ihre Entscheidung, in die Ukraine zurückzukehren. Stattdessen verfügen «überzeugte Bleibewillige», wie viele von denen, die wir als «Frustriert

von der Ukraine und bereit zum Weiterziehen» bezeichnet haben, oft nicht über die Voraussetzungen für ein unabhängiges Leben in Deutschland. Gleichzeitig haben «überzeugte Bleibewillige» im Gegensatz zu «Frustriert von der Ukraine und bereit, weiterzumachen» aus der aktualisierten Typologie einen großen Wunsch zu bleiben, weil sie schon vor dem Krieg in der Ukraine keine Perspektive sahen und sich in einer schwierigen Lage befanden Situation. In Deutschland sind arbeitsunfähige Träger solcher Verhaltensweisen auf soziale Unterstützung und hochwertige medizinische Versorgung angewiesen, während arbeitsfähige Menschen bereit sind, Hilfsarbeiten zu verrichten. Es ist wahrscheinlich, dass bei der Untersuchung einer größeren Anzahl von Fällen empirische Belege für die Existenz einer sechsten Gruppe gefunden würden.

So beabsichtigen ukrainische Geflüchtete meist, für eine bestimmte Zeit (mindestens zwei Jahre) in Deutschland zu bleiben, ihre Integrationsabsichten und Zukunftsabsichten sind jedoch heterogen. Sie werden bestimmt durch ihre familiäre Situation, interkulturelle und berufliche Kompetenzen und Erfahrungen, Identitäten und Werte. Eineinhalb Jahre nach Ausbruch des Krieges können wir hinsichtlich der Absichten der ukrainischen Geflüchteten von drei Hauptkategorien sprechen: diejenigen, die nicht zurückkehren werden, diejenigen, die zurückkehren werden, und diejenigen, die noch unentschlossen sind. Jede dieser Gruppen nähert sich nach den neuesten Umfragedaten einem Drittel der ukrainischen Geflüchteten oder übersteigt es, wobei die Gruppe derjenigen, die nicht zurückkehren wollen, im Laufe der Zeit wächst. Was die in den qualitativen Daten ermittelten Verhaltensmuster betrifft, so wird deutlich, dass die Absicht, in Deutschland zu bleiben, nicht immer mit dem Integrationspotenzial, einschließlich der Arbeitsmarktintegration, verbunden ist, und dass die Absicht, in die Ukraine zurückzukehren, nicht immer auf eine schwache Integrationsmotivation hindeutet.

Darüber hinaus besteht das größte Potenzial für soziale Integration und Aktivität auf dem Arbeitsmarkt (einschließlich ungelernter Arbeit) bei denjenigen, die sich noch nicht für ihre zukünftigen Absichten entschieden haben, «auf der Suche nach sich selbst und ihrem Platz» sind und offen für neue Erfahrungen sind. Diejenigen, die «bereit sind, es in Deutschland zu versuchen» (also die objektiven Voraussetzungen für ein selbstbestimmtes Leben in Deutschland erfüllen), lernen vor allem die Sprache, baut soziale Netzwerke auf und verbessern ihre Qualifikationen, um in Zukunft einen anständigen Job zu finden. Ein ähnliches Verhalten zeigen diejenigen, die aktiv mit einer Rückkehr in die Ukraine rechnen.

Literaturverzeichnis:

Chargaziia, L., & Panchenko, T. (2023.). *«I will only be happy at home»: Adaptation strategies of Ukrainian refugees in Germany*. Unpublished manuscript.

Chargaziia, L., Panchenko, T., & Poutvaara, P. (2023.). *Ukrainian refugees' labor market integration: Evidence from Germany*. Manuscript in preparation.

Giesing, Y., Panchenko, T., & Poutvaara, P. (2022). *Anpassung und Integrationsstrategien von Geflüchteten aus der Ukraine in Deutschland*. ifo Forschungsberichte 135.

IDSS (2022-2023). Nowyny. Instytut demografiji ta sozialnych doslidshen imeni M.W. Ptuchy NAN Ukrainy. (Nachrichten. Ptukha Institut für Demographie und soziale Studien der Nationalen Akademie der Wissenschaften der Ukraine). <https://idss.org.ua/index>.

Mazhak, I., Paludo C., & Sudyn D. (2023). Self-reported health and coping strategies of Ukrainian female refugees in the Czech Republic. *European Societies*, DOI: 10.1080/14616696.2023.2203230

Mykhailyshyna, D., Samoiliuk, M., Tomilina, M., Vyshlinsky, H. (2023). *Ukrainian refugees: how many are there, their intentions & return prospects?* Centre for Economic Strategy (Final report), 4 September. <https://ces.org.ua/en/refugees-from-ukraine-final-report/>

Panchenko, T. (2022a). Anpassungsstrategien der Geflüchteten aus der Ukraine in Deutschland Ergebnisse einer qualitativen Studie. *ifo Schnelldienst*, 75, Nr. 11, 58-62.

Panchenko, T. (2022b). Prospects for Integration of Ukrainian Refugees into the German Labor Market: Results of the ifo Online Survey. *CESifo Forum*, 23 (4), 67-75.

Panchenko, T. & Poutvaara, P. (2022). Intentions to Stay and Employment Prospects of Refugees from Ukraine. *EconPol Policy Brief*, 46.

Oviedo, L., Seryczyńska, B., Torralba, J., Roszak, P., Del Angel, J., Vyshynska, O., Muzychuk, I., Churpita, S. (2022). Coping and resilience strategies among Ukraine war refugees». *Int. J. Environ. Res. Public Health*. 19, 13094. <https://doi.org/10.3390/ijerph192013094>

UNHCR (2023). Ukrainian refugee situation: Operational data portal. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Xu W., Pavlova I., Chen X., Petrytsa P., Graf-Vlachy L., Zhang S. X. (2023). Mental health symptoms and coping strategies among Ukrainians during the Russia-Ukraine war in March 2022. *International Journal of Social Psychiatry*. DOI: 10.1177/00207640221143919.

Lesya SKINTEY

Dr. phil., Universitätsassistentin am Institut für Germanistik,
Leopold-Franzens-Universität,
Innsbruck, Österreich

Dariia OROBCHUK

Dr. phil., wissenschaftliche Mitarbeiterin am Institut für Interkulturelle
Kommunikation, Universität Hildesheim,
Hildesheim, Deutschland

SPRACHLICHE PRAKTIKEN UND BILDUNGSORIENTIERUNGEN GEFLÜCHTETER UKRAINISCHER FAMILIEN IN DEUTSCHLAND

Wegen des russischen Angriffskriegs gegen die Ukraine waren und sind viele Ukrainer*innen gezwungen, ihre Heimat zu verlassen und in anderen Ländern Zuflucht zu suchen, überwiegend Frauen und Kinder. Um den Geflüchteten die sprachliche Integration und damit die Teilhabe an Bildungsprozessen in Deutschland zu ermöglichen, ist es einerseits wichtig, an deren vorhandene sprachliche Kenntnisse, Sprachlernerfahrungen und Praktiken des Sprachgebrauchs anzuknüpfen (Bredthauer & von Dewitz, 2022; Cornely Harboe et al., 2016). Auf der anderen Seite gerät *Flucht* als besondere Migrationsform und Dimension der Lebenswirklichkeit der Kinder und Jugendlichen zunehmend in den Fokus des bildungswissenschaftlichen Diskurses (vgl. Röhner et al., 2021; Shah, 2019). Auch in der Didaktik des Deutschen als Zweitsprache werden Überlegungen angestellt und Konzepte entwickelt, wie der Flucht als Zuwanderungsursache bei der Gestaltung sprachlicher Lehr- und Lernprozesse mit Geflüchteten Rechnung getragen werden kann (vgl. Cornely Harboe et al., 2018; Plutzar, 2019). So werden neben der Vermittlung grundlegender sprachlicher Kompetenzen und der Anbahnung bildungssprachlicher Fähigkeiten auch die Unterstützung neu zugewanderter geflüchteter Schüler*innen bei der Lernprozessorganisation, Ermöglichung von Selbstwirksamkeitserfahrungen sowie «Zugehörigkeits- und Gruppenerfahrungen, das Gefühl sozialer Anbindung, die Strukturierung des Alltags unter Berücksichtigung traumapädagogischer Aspekte» als Ziele des Sprachförderkonzepts formuliert (Cornely Harboe et al. 2016, S. 12). Zudem wird bemängelt, dass Ansätze, die lediglich auf die Vermittlung der Kompetenz in der Zweitsprache setzen, den Bedarfen der geflüchteten Kinder und Jugendlichen nicht gerecht werden, und Integrationsansätze entwickelt werden müssen, die geflüchteten Kindern und Jugendlichen eine soziale und kulturelle Orientierung und Integration ermöglichen und dabei ganze Familien einbeziehen (vgl. Fthenakis, 2018, S. 4).

Der vorliegende Beitrag basiert auf den ersten Erkenntnissen aus der laufenden explorativ-qualitativen Interview-Studie *Sprachliche Situation geflüchteter ukrainischer Familien in Deutschland*, welche von Juni 2022 bis Januar 2023 mit aus der Ukraine geflüchteten Frauen (n=24) durchgeführt wurde. Der Interviewleitfaden bezog sich auf die sprachliche Situation der Familie vor und nach der Flucht und beinhaltete Fragen zu den Sprachen, die zu Hause in der Ukraine und im Alltag in Deutschland gesprochen wurden sowie zu den weiteren erlernten und beherrschten Sprachen. Die Datenauswertung nach der zusammenfassenden Inhaltsanalyse (Mayring, 2015) liefert interessante Einblicke in die Auseinandersetzung der Befragten mit dem eigenen Sprachgebrauch und familiären Sprachpraktiken im Kontext von Flucht. Es zeigt sich, dass geflüchtete Familien neben allen Unsicherheiten und Instabilitäten, die mit der Flucht einhergehen, häufig auch einen Transformationsprozess der Familiensprache erleben (Skintey & Orobchuk, eingereicht). Diese Veränderungen werden nicht nur durch pragmatische Gründe, sondern durch emotionales, häufig ambiges, Erleben der russischen Sprache: «Aber vor kurzem sprach ich auch mit einer anderen Freiwilligen, und sie war so überrascht - ich sah in ihren Augen... ein sehr... sie zuckte irgendwie, einfach so, zusammen, als sie hörte, dass... ich Russe bin. Und das hat mich so aufgeregt, dass ich mich geschämt habe. [...] Ich weiß also gar nicht, was ich in dieser Situation tun soll. Soll ich mit allen ukrainisch sprechen, oder soll ich manchmal russisch mit ihnen sprechen und ihnen erklären, dass ihr uns besser versteht... Ich meine, ja, irgendwie... Ich weiß es nicht einmal» (Pavlenko, Interview 23, SB 6)».

Der Wechsel der Familiensprache vom Russischen zum Ukrainischen stellt keinen Einzelfall dar, sondern findet in verschiedenen Ausprägungen (vom Russischen zum ukrainisch-russischen Sprachgebrauch oder vom ukrainisch-russischen Sprachgebrauch zum Ukrainischen) in und außerhalb des Landes statt (vgl. Bilaniuk, 2020; Kulyk, 2022; Moser, 2022). Der Sprachwechsel wird hier in Kombination mit einer weiteren Komponente – der deutschen Sprache – vollzogen, die auch in der Alltagskommunikation benutzt wird: «Im Alltag sprechen wir jetzt Russisch, Ukrainisch und sogar ein bisschen Deutsch (lacht)» (Bondar, Interview 16, SB 33).

Ein weiteres Augenmerk gilt der lebensweltlichen Mehrsprachigkeit geflüchteter Schüler*innen sowie den elterlichen Perspektiven auf die Beschulung der Kinder und deren Teilnahme an zwei Bildungssystemen: dem deutschen und dem Angebot der ukrainischen Online-Schule (Orobchuk & Skintey, eingereicht; Skintey, Orobchuk & Storozenko, angenommen). Im Anschluss an die Präsentation der ersten Erkenntnisse unserer Studie sollen Desiderata für die weitere Forschung und Konsequenzen für die Spracharbeit mit Geflüchteten diskutiert werden. Besondere Herausforderungen sehen wir in der Erweiterung des Bildungskonzeptes (über die

nationalen Ländergrenzen hinweg), der Anerkennung des mitgebrachten *kulturellen Kapitals* (Bourdieu, 1983) sowie der Entwicklung einer kritischen Mehrsprachigkeitsdidaktik (Orobchuk & Skintey, 2023).

Literaturverzeichnis:

Bilaniuk, L. (2020). Linguistic conversions: Nation-building on the Self. *Soviet and Post-Soviet Politics and Society* 6(1), 59–82.

Bourdieu, P. (1983). Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. In R. Kreckel (Hrsg.), *Soziale Ungleichheiten* (S. 183–198). O. Schwarz & Company.

Bredthauer, S. & von Dewitz, N. (2022). Mehrsprachige Unterrichtselemente in Vorbereitungsklassen. In K. Birkner; B. Hufeisen & P. Rosenberg (Hrsg.), *Spracharbeit mit Geflüchteten. Empirische Studien zum Deutscherwerb von Neuzugewanderten* (S. 159–178). Peter Lang.

Cornely Harboe, V.; Mainzer-Murrenhoff, M. & Heine, L. (2016). Neu zugewanderte Kinder und Jugendliche – Umgang mit Heterogenität im Fokus der Ausbildung von Lehrkräften. In V. Cornely Harboe; M. Mainzer-Murrenhoff & L. Heine (Hrsg.), *Unterricht mit neu zugewanderten Kindern und Jugendlichen. Interdisziplinäre Impulse für DaF/DaZ in der Schule* (S. 9–10). Waxmann.

Cornely Harboe, V.; Hinzke, M. & Mainzer, M. (2018). Zum Umgang mit traumatisierten Kindern. In Redaktion *Grundschule* (Hrsg.), *Integration meistern. Kommentare, Tipps, Praxisbeispiele* (S. 11–14). Westermann.

Fthenakis, W. (2018). Interview mit Prof. Dr. Fthenakis. In Redaktion *Grundschule* (Hrsg.), *Integration meistern. Kommentare, Tipps, Praxisbeispiele* (S. 4–6). Westermann.

Kulyk, V. (2022). Die Sprache des Widerstands. Der Krieg und der Aufschwung des Ukrainischen. *OSTEUROPA* 72(6–8), 237–248.

Mayring, Ph. (2015). *Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken* (12. überarb. Auflage). Beltz.

Moser, M. (2022). Geschichte und Gegenwart des Russischen in der Ukraine. Ein Überblick. *Die Welt der Slaven* 67(2), 393–423.

Orobchuk, D. & Skintey, L. (2023). Ukrainisch und kritische Mehrsprachigkeitsdidaktik. *ProDaZ: Deutsch als Zweitsprache in allen Fächern*. https://www.uni-due.de/imperia/md/content/prodaz/orobchuk_skintey_ukrainisch_kritische_mehrsprachigkeitsdidaktik.pdf.

Orobchuk, D. & Skintey, L. (eingereicht). Sprachliche Integration geflüchteter Schülerinnen und Schüler: Erste Erkenntnisse aus einer Studie mit ukrainischen Geflüchteten.

Papadopoulos, R. K. (2007). Refugees, trauma and Adversity-Activated Development. *European Journal of Psychotherapy and Counselling* 9(3), 301–312.

Plutzer, V. (2019). Sprachenlernen im Kontext von Flucht und Migration. Psychologische Aspekte und ihre Implikationen für den Deutschunterricht. In S. Schmölzer-Eibinger; M. Akbulut & B. Bushati (Hrsg.), *Mit Sprache Grenzen überwinden. Sprachenlernen und Wertebildung im Kontext von Flucht und Migration* (S. 215–228). Waxmann.

Röhner, C.; Leser, I.; Fürstenau, S.; Salem, S. & Kruse, N. (2021). Peerkulturelle Netzwerke und sprachlich-soziale Integration migrierter und geflüchteter Kinder – Ergebnisse ausgewählter Studien. In N. Böhme; B. Dreer; H. Hahn; S. Heinecke; G. Mannhaupt & S. Tänzer (Hrsg.), *Mythen, Widersprüche und Gewissheiten der Grundschulforschung. Eine wissenschaftliche Bestandsaufnahme nach 100 Jahren Grundschule* (S. 273–287). Springer Nature.

Shah, H. (2019). Trauer und Trauma. Wie Kinder, die fliehen mussten, in der Schule begleitet werden können. In M. Grimm & S. Schlupp (Hrsg.), *Flucht und Schule. Herausforderungen der Migrationsbewegung im schulischen Kontext* (S. 72–86). Beltz.

Skintey, L. & Orobchuk, D. (eingereicht). Bewältigung des Spannungsverhältnisses Ukrainisch-Russisch in der Familie: Erkenntnisse aus einer Interviewstudie mit ukrainischen Geflüchteten in Deutschland. In A. Kostiučenko; M. Rutz & M. Novosolova (Hrsg.), *Mehrsprachigkeit in der Ukraine, Belarus und im Baltikum: aktuelle Tendenzen und historische Hintergründe*. Peter Lang.

Skintey, L., Orobchuk, D. & Storozenko, V. (angenommen). Sprachliches Lernen und Mehrsprachigkeit von ukrainischen geflüchteten Schüler*innen: interdisziplinäre Perspektiven und Konsequenzen für die Lehrer*innenbildung. *Kölner Online Journal für Lehrer*innenbildung (k:ON)*.

**IM SPANNUNGSFELD ZWISCHEN WISSENS-REPRODUKTION UND
MULTIPERSPEKTIVITÄT:
HISTORISCH-POLITISCHE BILDUNG IN DER
MIGRATIONSGESELLSCHAFT**

Die Vorstellung eines gemeinsamen kulturellen und geschichtlichen Erbes, einer gemeinsamen Geschichte und Vergangenheit, kann identitätsstiftendes Potenzial entfalten. Aufgrund ihres Konstruktions- und Prozesscharakters kann jedoch kein Konsens über ‚eine‘ Geschichte, ‚eine‘ Vergangenheit und ‚ein‘ Gedächtnis (vgl. z.B. Richter, 2017) herrschen. Prozesse der Pluralisierung moderner, sozial wie politisch stark ausdifferenzierter Gesellschaften machen die Vielfalt von Geschichte(n) und Erinnerung(en) sichtbar(er).

Migrationsbewegungen – erzwungene wie freiwillige – sind ein wesentlicher Motor dieser Pluralisierungsprozesse. Migrationen gestalten Gesellschaft grundlegend. Damit einhergehend prägen sie die Entwicklung «komplexe[r] Geschichtsbilder, Erinnerungen und Weltanschauungen» (Georgi et al., 2022, S. 11). In Migrationsgesellschaften (vgl. Mecheril, 2016) wird die «Perspektive auf die Geschichte und aus der Geschichte [...] gebrochen, Erzählungen werden neu strukturiert, Themen variiert, Neues kommt hinzu, Altes fällt weg, und das Kaleidoskop der historischen Betrachtung wird bunter» (Georgi & Ohliger, 2009, S. 7).

Insbesondere in Migrationsgesellschaften entwickeln und zeigen sich daher sowohl gemeinsame, geteilte, als auch trennende und konflikthafte Erinnerungen (vgl. Lücke, 2016). Dies macht Ver- und Aushandlungen darüber notwendig, was erinnert wird und welches Wissen als ‚*erinnerenswert*‘ aktualisiert und generalisiert wird – nicht zuletzt mit Blick darauf, welche Relevanz spezifisch ausgewähltes Wissen für die Stärkung demokratischer Verhältnisse besitzt. Denn nicht selten wird die Imagination ‚*einer*‘ Gemeinschaft aufgrund ‚*einer*‘ gemeinsam geteilten Vergangenheit für (politisch) partikuläre Interessen und Gruppenkonstruktionen vereinnahmt.

Ein solches prozessuales Aushandeln und Herstellen von historischem Wissen über Vergangenheit(en) und Erinnerung(en) und damit einhergehend Zugehörigkeit(en) zu Gemeinschaft(en) findet unter anderem in historisch-politischer Bildungsarbeit statt und wirkt sich wiederum auf diese aus.

Historisch-politische Bildung zielt auf «Demokratisierung, Handlungsorientierung, Kritikfähigkeit, Solidarität und Mündigkeit» (Hufer, 2017, S. 19) und hat die Aufgabe, «([h]istorisches) Wissen bereit zu stellen und Fertigkeiten zugänglich zu machen, die die Kritik-, Analyse- und Handlungsfähigkeiten gegen(über) Machtverhältnisse(n) und Diskriminierung unterstützen und erweitern» (Richter, 2017, S. 24). Diese Fähigkeiten sind von zentraler Bedeutung in demokratisch verfassten und stark von (erzwungenen) Migrationen strukturierten Gesellschaften.

In der Vielzahl staatlicher, kirchlicher oder privater Bildungsangebote zu Politik, Gesellschaft und (Zeit-)Geschichte, lässt sich der Orientierungskurs, den Vorgaben des Bundesamts für Migration und Flüchtlinge (BAMF, 2017) folgend, als ein spezielles Angebot der historisch-politischen Bildung für Erwachsene beschreiben. Er adressiert Migrant: innen und zielt auf die «Vermittlung von Kenntnissen der Rechtsordnung, der Kultur und der Geschichte in Deutschland», um das «längerfristige Ziel der Integration in Deutschland» (ebd., S. 7) zu ebnet. Im Jahr 2022 wurden rund 634.000 Teilnahmeberechtigungen und -verpflichtungen für Integrations-/Orientierungskurse in Deutschland ausgestellt (BAMF, 2023). Im Vergleich dazu waren es im Jahr 2021 rund 182.000 (BAMF, 2022, S. 3). Dieser enorme Anstieg der Zugangsberechtigungen von 249 Prozent ist maßgeblich geprägt durch Fluchtbewegungen aus der Ukraine (BAMF, 2023). Fragen nach der Relevanz historisch-politischer Bildung für Geflüchtete im Allgemeinen und für Geflüchtete aus der Ukraine im Speziellen stellen sich daher mit einer besonderen Brisanz – vor allem vor dem Hintergrund zahlreicher weiterer Herausforderungen, die erzwungene Migration mit sich bringt: Verlust der Heimat, das Aufgeben gewohnter Lebensweisen, weitere biographische Zäsuren aufgrund von Flucht und (mögliche) Traumatisierungen durch Krieg.

Im vorgeschlagenen Beitrag soll sich mit dem Angebot historisch-politischer Erwachsenenbildung für Migrant: innen – dem Orientierungskurs des BAMF –, den im Kurs auftretenden Chancen und Herausforderungen der Wissensvermittlung sowie den darin stattfindenden Ver- und Aushandlungsprozessen von (gemeinsamen) Vergangenheit(en) und Zugehörigkeit(en) mit Blick auf die Stärkung von Solidarität und demokratischer Verhältnisse gewidmet werden. Es soll den Fragen nachgegangen werden, (1) wie sich die Wissensvermittlung und die spezifische Lehr-Lern-Situation mit Blick auf die Heterogenität der Kursteilnehmer: innen gestaltet; (2) welche Geschichte(n) im Kurs jenseits einer «deutsche[n] Geschichte» (BAMF, 2017, S. 33) vergegenwärtigt werden; und (3) in welchem Verhältnis vorhandenes historisches Wissen, diskursive

Vergegenwärtigungspraktiken und die Aushandlung von Zugehörigkeit zu einer (Erinnerungs-) Gemeinschaft stehen.

Diskutiert werden diese Fragen anhand empirischen Materials einer laufenden Studie zu Holocaust Education für Erwachsene. Exemplarische Momentaufnahmen aus dem Material dienen als Reflexionsanlässe, um sich an die forschungsleitenden Fragen anzunähern.

Mit Blick auf vielfältige Spannungsverhältnisse im Forschungsfeld an der Schnittstelle von Migration, Erinnerung und Bildung zeigt sich erstens, dass Erinnern stets im Horizont gesellschaftlicher Macht- und Herrschaftsverhältnisse stattfindet; und zweitens, dass in der Vergegenwärtigung von historischen Ereignissen zum einen natio-ethno-kulturell strukturierte Gruppenkonstruktionen und Kollektivbildungen entstehen, wenn historisch-politische Bildung und die darin involvierten Akteure: innen national imaginierte und teils stereotype Einheiten zum Orientierungsrahmen ihrer Praxis und Kommunikation machen; zum anderen zeigen sich Versuche der Sichtbarmachung von Heterogenität sowie von verschiedenen (Geschichts-)Bezügen, um Zugehörigkeiten und Solidarierungen herzustellen.

Zusammenfassend kann gesagt werden, dass im Rahmen des BAMF-Orientierungskurses als Beispiel historisch-politischer Bildung Spannungsverhältnisse zwischen der Reproduktion spezifischen Wissens mit dem Ziel der ‚*Integration*‘ von migrant: innen und der Sichtbarmachung heterogener Geschichtsbezüge beobachtet werden können. Ein mehrperspektivischer Blick auf Vergangenheit(en) und ihre Funktion kann in der pädagogischen Praxis Solidarität, Verständnis und damit die Stärkung eines demokratischen Miteinanders in der Migrationsgesellschaft unterstützen. Messerschmidt (2016) folgend können im «Kontext einer Gesellschaft vielfältiger Zugehörigkeiten, Migrationen und Globalisierung [...] diverse Geschichtsbeziehungen artikuliert werden, ohne dass eine Festlegung auf nationale Identitäten erfolgen muss» (ebd., S. 20). Demnach braucht die historisch-politische Bildungsarbeit eine Offenheit für unterschiedliche Erinnerungen und Aushandlungen mit Blick auf deren partikulare und/oder universelle Relevanz in einer durch Migrationen geprägten Gegenwart.

Literaturverzeichnis:

[BAMF] Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (2017, April). Curriculum für einen bundesweiten Orientierungskurs. URL: <https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Integration/Integrationskurse/Kurstraeger/KonzepteLeitfaeden/curriculum-orientierungskurs-pdf.pdf?blob=publicationFile>.

[BAMF] Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (2022). Bericht zur Integrationskursgeschäftsstatistik für das Jahr 2021. URL: https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Statistik/Integrationskurszahlen/Bundesweit/2021-integrationskursgeschaeftsstatistik-gesamt_bund.pdf?__blob=publicationFile&v=4.

[BAMF] Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (2023b). Integrationskursgeschäftsstatistik für das Jahr 2022. <https://www.bamf.de/DE/Themen/Statistik/Integrationskurszahlen/integrationskurszahlen-node.html>.

Georgi, V. B., & Ohliger, R. (2009). Geschichte und Diversität: Crossover statt nationaler Narrative? In V. B. Georgi & R. Ohliger (Hrsg.), *Crossover Geschichte. Historisches Bewusstsein Jugendlicher in der Einwanderungsgesellschaft* (S. 7-25). Edition Körber.

Georgi, V. B., Lücke, M., Meyer-Hamme, J., & Spielhaus, R. (2022) (Hrsg.), *Geschichten im Wandel. Neue Perspektiven für die Erinnerungskultur in der Migrationsgesellschaft*. transcript.

Hufer, K.-P. (2017). Weiter aktuell: Emanzipation in der politischen Bildung. In S. A. Greco, & D. Lange (Hrsg.), *Emanzipation. Zum Konzept der Mündigkeit in der Politischen Bildung* (S. 14-21). Wochenschau Verlag.

Lücke, M. (2016). Erinnerungsarbeit. In P. Mecheril (Hrsg.), *Handbuch Migrationspädagogik* (S. 356-371). Beltz.

Mecheril, P. (2016). Migrationspädagogik – ein Projekt. In P. Mecheril (Hrsg.), *Handbuch Migrationspädagogik* (S. 8-30). Beltz.

Messerschmidt, A. (2016). Geschichtsbewusstsein ohne Identitätsbesetzungen – kritische Gedenkstättenpädagogik in der Migrationsgesellschaft. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 66 (3-4), 16-22.

Richter, R. (2017). Was könnte machtkritisches historisch-politisches Lernen sein? Vorschläge am Beispiel Rassismuskritik. In *glokal e.V.* (Hrsg.), *Connecting the Dots. Lernen aus Geschichte(n) zu Unterdrückung und Widerstand*. Berlin-Kreuzberg.

Dorota GIERSZEWSKI

Dr. habil., Leiterin der Abteilung Andragogik und Sozialpädagogik,
Institut für Pädagogik der Jagiellonen-Universität,
Krakau, Polen

SOLIDARITÄTSMANIFESTATION DER POLEN ZUR MIGRATIONSKRISE ANGESICHTS DER RUSSISCHEN INVASION IN DER UKRAINE

Seit Beginn der Aggression gegen die Ukraine ist Polen, das an die Ukraine grenzt, zum wichtigsten Fluchtweg für Flüchtlinge geworden, die vor dem verheerenden Krieg fliehen. Die Ergebnisse der durchgeführten Forschung belegen, dass die Zukunft von Gesellschaften von der Bedeutung bestimmt werden kann, die der Solidarität derzeit beigemessen wird. Das Ausmaß der von Einzelpersonen und sozialen Bewegungen in Polen spontan geleisteten Unterstützung und Hilfe übertraf die Erwartungen und bestätigte die Realität des Potenzials der Solidarität und der Bereitschaft, selbstlos und effektiv in der polnischen Gesellschaft zu handeln. Ziel der Forschung war es, Einblicke in das Verständnis der Polen für die Nöte des Krieges sowie in die Motive und das emotionale Engagement zu gewinnen, die ihrer Unterstützung für die ukrainischen Bürger zugrunde liegen. Indem sie sich auf die alltäglichen Interaktionen von Polen und Ukrainern in Polen im Zuge der bewaffneten Aggression gegen die Ukraine konzentriert, bietet die Studie eine neue Perspektive auf Solidarität. Zu verstehen, wie sich diese Solidarität entwickelt hat, kann den sozialen Wandel fördern. Gleichzeitig thematisiert der Artikel das Thema Basissolidaritätsinitiativen aus der Perspektive der Flüchtlingsströme.

Die Solidarität beider Nationen basiert – wie sich herausstellt – auf der Annahme, dass die Zeit des Krieges vorübergehend ist und die Bemühungen zur Wahrung der Unabhängigkeit der Ukraine in direktem Zusammenhang mit dem Wiederaufbau des Landes und der Rückkehr der Zwangsemigranten in ihr Land stehen. Aus der Perspektive Polens als einem für Ausländer verschlossenen Land (Narkiewicz, 2018) ist eine so große Zahl von Flüchtlingen im Land ein außergewöhnliches Phänomen. In den letzten zwei Jahren hat sich die Wahrnehmung von Migranten verändert, Polen wandelt sich langsam von einem homogenen und geschlossenen Land zu einem Zielland für Flüchtlinge. Gleichzeitig gilt das Phänomen der ukrainischen Flüchtlinge als einzigartig, da die Ukrainer in Polen mit Offenheit als «Teil von uns» behandelt werden (Hargrave et al., 2023).

Es ist jedoch anzumerken, dass Solidarität kein stabiler und unveränderlicher Begriff ist: Wie eine Durchsicht der Fachliteratur zeigt, ist sie anfällig für Burnout. Die Ergebnisse unserer Forschung zeigen Solidarität aus einer zwischenmenschlichen Perspektive, obwohl es sich lohnt, sie auch als kollektive Perspektive, als transnationale Angelegenheit, unter Beteiligung des polnischen Staates im Allgemeinen, zu analysieren.

Diese qualitativen Studien basieren auf der Technik der epistolarischen narrativen Analyse von Briefen, die Polen an unbekannte Ukrainer geschrieben haben. Die Ergebnisse zeigen, dass das Potenzial der Botschaften durch spontane Solidarität und Unterstützung, Missbilligung des Angreifers, Bewunderung und Dankbarkeit für ukrainische Soldaten zu engeren Beziehungen zwischen den beiden Nationen beitrug und historische Konflikte linderte. Die identifizierte Solidarität sticht hervor und sollte von allen anderen flüchtlingsbedingten Krisen unterschieden werden, die einer weiteren Untersuchung aus anderen Perspektiven bedürfen.

Literaturverzeichnis:

Fabiś, A., Gierszewski, D. & Morska, L. (2023). Solidarity with Ukrainian war refugees in Poland's epistolary narratives (based on the study of southern and eastern regions of Poland)., *Media, War & Conflict*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/17506352231203642>.

Hargrave, K., Homel, K., Drazanova, L. (2023). Public narratives and attitudes towards refugees and other migrants: Poland country profile, ODI Country Study.

Gierszewski, D., Kluzowicz, J., Opozda-Suder, S. (2022). Engagement, community, activity, and helpfulness as predictors of social solidarity during the COVID-19 pandemic in Poland. *Social Space* 22(3).

Gierszewski, D., Bobrowska, E., Kluzowicz, J. (Hrg.). (2018). *Civic Education in the context of migration*. Kraków: Jagiellonian University Press.

Narkowicz, K. (2018). 'Refugees not welcome here': State, church, and civil society responses to the refugee crisis in Poland. *International Journal of Politics, Culture, and Society* 31(4): 357–373.

MIGRATIONS- UND GESCHLECHTERBEDINGTE DISKRIMINIERUNG IM AUSBILDUNGSÜBERGANG – EINE INTERSEKTIONALE PERSPEKTIV

Selbst bei gleichen Vorkenntnissen erfahren junge Menschen mit Migrationshintergrund bei der Suche nach einem Ausbildungsplatz Benachteiligungen (Beicht & Walden, 2017). Diese zeigen sich unter anderem in längeren Wartezeiten nach Schulabschluss für eine Platzierung, einer höheren Teilnahme an fördernden Maßnahmen für den Berufseinstieg und einem längeren Verbleib im Übergangssystem (Skrobanek, 2007). Neben dem Migrationsstatus gilt das Geschlecht als relevante soziale Kategorie in der Forschung zu Übergängen in die Berufsausbildung (Imdorf, 2017). Meist werden Frauen dabei als benachteiligte Gruppe betrachtet (Imdorf, 2017). Eine intersektionale Forschungsperspektive ist zunehmend von Bedeutung, um die Verknüpfung verschiedener sozialer Ungleichheitsfaktoren zu untersuchen.

Die bisherigen Forschungsergebnisse zum intersektionalen Zusammenhang von Geschlecht und Migration im Arbeits- und Ausbildungsbezug sind teilweise widersprüchlich. Die nachfolgend dargestellte Studienlage bezieht sich auf verschiedene Facetten der wahrgenommenen Diskriminierung. Bei wahrgenommener Diskriminierung stehen die individuellen Erfahrungen im Vordergrund: Sie liegt vor, wenn eine Handlung oder Aussage als ungerechte Behandlung empfunden wird (El-Mafaalani, 2018). Laut mehreren Studien erfahren Männer häufiger *allgemeine arbeitsbezogene* Diskriminierung (Chou & Choi, 2011; Veenstra, 2013; Yang, 2021). Dabei wird die allgemeine arbeitsbezogene Diskriminierung ohne konkreten Bezug auf das Geschlecht erfasst. Hinsichtlich *geschlechts- und arbeitsbezogener* Diskriminierung (Beigang et al., 2017; McWirther, 1997; Traavik, 2018) sowie *geschlechts- und ausbildungsbezogener* Diskriminierung (Beigang et al., 2017; Blondé et al., 2022) stellt sich jedoch ein entgegengesetzter Zusammenhang heraus: Frauen berichten in den Studien, in denen in der Frage nach Diskriminierung ein konkreter Bezug zum Geschlecht hergestellt wird, von mehr Diskriminierungserfahrungen. Wird nun die *Race* als zusätzliches Konstrukt verwendet, erfahren Schwarze Männer eher arbeitsbezogene Diskriminierung als Schwarze Frauen und weiße Männer eher als weiße Frauen (Yang, 2021). Veenstra (2013) findet hingegen keinen signifikanten Zusammenhang zwischen Geschlecht und *Race* in Bezug auf Erfahrungen mit arbeitsmarktrelevanter Diskriminierung.

Zu geschlechterbedingten Unterschieden in der *wahrgenommenen ethnischen* Diskriminierung ist wenig bekannt. Frauen nehmen *gruppenbezogene* ethnische Diskriminierung stärker wahr, während das Geschlecht bei *persönlicher* ethnischer Diskriminierung keine Rolle spielt (Skrobanek, 2007). Andere Studien weisen einen umgekehrten Zusammenhang nach: Frauen berichten von weniger *persönlicher* ethnischer Diskriminierung als Männer (Salentin, 2008; Schaafsma, 2011; Te Lindert et al., 2008; Venema & Grimm, 2002) und antizipieren im Schulalter mit einer

niedrigeren Wahrscheinlichkeit ethnische Diskriminierung *auf dem Arbeitsmarkt* als Männer (McWirther, 1997).

Die Forschungslage ist demnach uneindeutig und führt zu widersprüchlichen Ergebnissen, die unter anderem auf Unterschiede in der Operationalisierung als arbeitsbezogene (Chou & Choi, 2011; McWirther, 1997; Salentin, 2008; Veenstra, 2013; Yang, 2021), ausbildungsbezogene (Blondé et al., 2022), antizipierte (McWirther, 1997) und geschlechtsbezogene (Blondé et al., 2022; McWirther, 1997) Diskriminierung zurückzuführen sein könnten. Möglicherweise könnten die unterschiedlichen Diskriminierungswahrnehmungen auch durch die verschiedenen Lebenssituationen der Befragten (Schule, Ausbildung und Beruf) erklärt werden. Die genaue Art der Diskriminierungswahrnehmung ist von zentraler Bedeutung für ihre Erklärung (Flores, 2015).

Empirische Ergebnisse weisen also darauf hin, dass die wahrgenommene Diskriminierung aus intersektionaler Perspektive mit einem Fokus auf den Übergang in die Berufsausbildung weiter erforscht werden sollte. Im Vortrag werden verschiedene Diskriminierungsarten, die im Ausbildungsübergang eine Rolle spielen, theoriegeleitet identifiziert und problematisiert. Danach werden die Ethnic Prominence Hypothesis (Levin et al., 2002), die Multiple Minority Status Hypothesis (z.B. Beal, 2008; King, 1988) sowie weitere intersektionale Überlegungen als theoretische Grundlage gesetzt, die wiederum mit empirischen Ergebnissen in Bezug auf den Ausbildungsübergang angereichert werden. Der Beitrag endet mit einem Fazit und der Identifikation von weiterem Forschungsbedarf.

Literaturverzeichnis:

Beal, F. M. (2008). Double Jeopardy: To Be Black and Female. *Meridians*, 8(2), 166–176.

Beicht, U., & Walden, G. (2019). Der Einfluss von Migrationshintergrund, sozialer Herkunft und Geschlecht auf den Übergang nicht studienberechtigter Schulabgänger/-innen in berufliche Ausbildung. *Wissenschaftliche Diskussionspapiere*, 198.

Beigang, S., Fetzer, K., Kalkum, D., & Otto, M. (2017). Diskriminierungserfahrungen in Deutschland: Ergebnisse einer Repräsentativ- und einer Betroffenenbefragung. Antidiskriminierungsstelle des Bundes. Nomos.

Blondé, J., Gianettoni, L., Gross, D., & Guilley, E. (2022). Hegemonic masculinity, sexism, homophobia, and perceived discrimination in traditionally male-dominated fields of study: A study in Swiss vocational upper-secondary schools. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*. <https://doi.org/10.1007/s10775-022-09559-7>

Chou, R. J.-A., & Choi, N. G. (2011). Prevalence and correlates of perceived workplace discrimination among older workers in the United States of America. *Ageing and Society*, 31(6), 1051–1070. <https://doi.org/10.1017/S0144686X10001297>.

El-Mafaalani, A. (2018). Das Integrationsparadox: Warum gelungene Integration zu mehr Konflikten führt (2. Auflage). Kiepenheuer & Witsch.

Flores, R. D. (2015). The resurgence of race in Spain: Perceptions of discrimination among immigrants. *Social Forces*, 94(1), 237-269. <https://doi.org/10.1093/sf/sov056>.

Imdorf, C. (2017). Diskriminierung in der beruflichen Bildung. In: A. Scherr, A. El-Mafaalani & G. Yüksel (Hrsg.), *Handbuch Diskriminierung* (S. 353–366). Springer VS. https://doi.org/10.1007/978-3-658-10976-9_15

Koopmans, R., Veit, S., & Yemane, R. (2018). Ethnische Hierarchien in der Bewerberauswahl: Ein Feldexperiment zu den Ursachen von Arbeitsmarktdiskriminierung. WZB Discussion Paper, No. SP VI 2018-104, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB).

King, D. K. (1988). Multiple Jeopardy, Multiple Consciousness: The Context of a Black Feminist Ideology. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 14(1), 42–72.

Levin, S., Sinclair, S., Veniegas, R. C., & Taylor, P. L. (2002). Perceived discrimination in the context of multiple group memberships. *Psychological Science*, 13, 557–560.

McWhirter, E. H. (1997). Perceived Barriers to Education and Career: Ethnic and Gender Differences. *Journal of Vocational Behavior*, 50(1), 124–140. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1995.1536>.

Salentin, K. (2008). Diskriminierungserfahrungen ethnischer Minderheiten in der Bundesrepublik. In A. Groenemeyer & S. Wieseler (Hrsg.), *Soziologie sozialer Probleme und sozialer Kontrolle* (S. 515–526). VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90879-3_27.

Schaafsma, J. (2011). Discrimination and subjective well-being: The moderating roles of identification with the heritage group and the host majority group: Discrimination and subjective well-being. *European Journal of Social Psychology*, 41(6), 786–795. <https://doi.org/10.1002/ejsp.825>.

Skrobanek, J. (2007). Wahrgenommene Diskriminierung und (Re)Ethnisierung bei jugendlichen Zuwanderern. *Second Report*. Deutsches Jugendinstitut, Halle.

Te Lindert, A., Korzilius, H., Van de Vijver, F. J. R., Kroon, S., & Arends-Tóth, J. (2008). Perceived discrimination and acculturation among Iranian refugees in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, 32(6), 578–588. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2008.09.003>.

Traavik, L. E. M. (2018). Career equality: Inclusion and opportunities in a professional service firm in Norway. *Gender in Management*, 33(6), 451-465. <https://doi.org/10.1108/GM-07-2017-0092>.

Veenstra, G. (2013). The Gendered Nature of Discriminatory Experiences by Race, Class, and Sexuality: A Comparison of Intersectionality Theory and the Subordinate Male Target Hypothesis. *Sex Roles*, 68(11–12), 646–659. <https://doi.org/10.1007/s11199-012-0243-2>.

Venema, M., & Grimm, C. (2002). Situation der ausländischen Arbeitnehmer und ihrer Familienangehörigen in der Bundesrepublik Deutschland. Repräsentativuntersuchung 2001. Bundesministeriums für Arbeit und Sozialordnung, Offenbach und München.

Yang, P. Q. (2021). Race, Gender, and Perceived Employment Discrimination. *Journal of Black Studies*, 52(5), 509–527. <https://doi.org/10.1177/00219347211006486>.

**DIE «WEITERQUALIFIKATION FÜR PÄDAGOGISCHE BERUFE IM
EINWANDERUNGSLAND DEUTSCHLAND» – EIN
WEITERBILDUNGSANGEBOT FÜR MENSCHEN MIT IM AUSLAND
ERWORBENEN HOCHSCHULABSCHLÜSSEN**

Von Sommersemester 2016 bis einschließlich Sommersemester 2022 wurde am Lehrstuhl für Pädagogik der Universität Augsburg der einsemestrige, berufsbegleitende Zertifikatsstudiengang *Weiterqualifikation für pädagogische Berufe im Einwanderungsland Deutschland* angeboten.

Hintergrund und Ausgangssituation

Das Projekt entstand in Folge länderrechtlicher Reglementierungen hinsichtlich der Ausübung pädagogischer Berufe. Beispielsweise darf in Bayern die Tätigkeit als Erzieher*in, Sozialpädagog*in sowie Lehrer*in nur unter der Voraussetzung eines bestimmten formalen Abschlusses oder einer offiziellen Anerkennung der Gleichwertigkeit eines anderweitigen Abschlusses ausgeübt werden (Brücker et. al, 2021). Dies stellt Menschen mit im Ausland erworbenen Qualifikationen vor spezifische Hürden, da aufgrund der unterschiedlichen Strukturierung von Hochschulabschlüssen, beispielsweise bei Lehramtsstudiengängen, der Transfer in das deutsche beziehungsweise länderspezifische System schwierig und eine vollständige Anerkennung in vielen Fällen nicht möglich ist, was vielfach zu fachfremden und nicht bildungsadäquaten Anstellungen (Mergener & Schmitz, 2021) führt. Eine erfolgreiche (Arbeitsmarkt-)Integration hängt auch mit der Würdigung und Anerkennung der bereits erworbenen Kompetenzen und Leistungen zusammen, weshalb die Ablehnung einer formalen Anerkennung der Hochschulabschlüsse zu einer fehlenden erlebten Anerkennung auf persönlicher Ebene führen kann. Aufgrund jener Herausforderungen in der Anerkennungspraxis und den damit verbundenen Konsequenzen war und ist es von hoher Relevanz, Angebote zu schaffen, die Akademiker*innen mit im Ausland erworbenen pädagogischen Qualifikationen Alternativen zur Berufsausübung in anderen pädagogischen Arbeitsfeldern aufzeigt, um eine (Um-)Orientierung und daran anschließend eine Tätigkeit in einem berufsadäquaten Arbeitsfeld in Deutschland zu ermöglichen. Dadurch werden die bisherigen Bildungs- und Berufsbiografien anerkannt und gewürdigt (Haist & Streng, 2021).

Zielsetzung der Weiterqualifikation

Die konzeptionelle Zielsetzung der Weiterqualifikation war es daher, an bereits vorhandene Kompetenzen der Teilnehmer*innen anzuknüpfen und diese um Fach- und Orientierungswissen im deutschen Kontext zu ergänzen. Somit wurde eine bildungsadäquate Beschäftigung und eine nachhaltige Einmündung in den Arbeitsmarkt erleichtert. In drei Modulen, aufgeteilt in neun Seminare, wurden fachspezifische Inhalte thematisiert. Als Referenzrahmen diente der Bachelor- und

Masterstudiengang Erziehungswissenschaft der Universität Augsburg. Ergänzt wurden praxisnahe Inhalte, beispielsweise ein individuelles Bewerbungstraining.

Zugangsvoraussetzung für die Teilnahme war ein Hochschulabschluss auf Bachelor-Ebene, Sprachkenntnisse auf Niveau B2 und die fachliche Auseinandersetzung mit pädagogischen Inhalten während des Studiums.

Ergebnisse und Entwicklungen

Insgesamt gab es in zwölf Kursen 216 Teilnehmer*innen, die sich durch eine große Heterogenität auszeichneten. Das durchschnittliche *Alter* lag bei 40 Jahren. Anhand der ausgewerteten teilnahmebezogenen Daten war ersichtlich, dass der Zertifikatsstudiengang Interessierte ansprach, deren akademische (Erst-) Ausbildung noch nicht weit zurücklag und die somit am Beginn ihrer Berufsbiografie standen. Des Weiteren nahmen Personen teil, die aufgrund ihres Alters meist über ein gewisses Maß an Berufserfahrung verfügten. Die Gesamtzahl der *Herkunftsländer* der Teilnehmenden lässt sich mit 50 beziffern. Der Anteil der sogenannten Drittstaaten, die kein Mitglied der EU sind, lag bei 74%. Als Herkunftsländer mit dem höchsten Anteil sind die Drittstaaten Türkei (12,5%), Russische Föderation (11,6%), Ukraine (6,9%) und Syrien (6,5%) zu nennen, gefolgt von Polen (5,6%) sowie Bosnien und Herzegowina, Brasilien und Rumänien mit jeweils 5,1%. Alle Teilnehmer*innen verfügten über einen Hochschulabschluss mit pädagogischem Bezug. 53% hatten einen *Studienabschluss* im Bereich Lehramt mit meist jahrelanger Berufserfahrung. Die weiteren 47% haben u.a. Pädagogik, Psychologie oder Sprachwissenschaft studiert. Gemäß den Zielsetzungen der Weiterqualifikation war die Auseinandersetzung mit (alternativen) pädagogischen Berufs- und Tätigkeitsfeldern unerlässlich. Interessant ist deshalb die Frage nach den Arbeitsfeldern, in denen Absolvent*innen tätig sind. Diese sind vor allem der Bereich von Kindheit und Jugend (Kindergarten, Krippe u.a. als Pädagogische Ergänzungskraft/Mitarbeiter*in, Kinderbetreuung in einer Klinik, pädagogische Mitarbeit im Kinderschutz, Sprachlehrkraft), der der Erwachsenen- und Weiterbildung (Dozent*in für bspw. Sprachen oder Integrationskurse, Pädagogische Arbeit mit Senior*innen, Weiterbildungsmanagement), der schulische Bereich (Hort/Ganztagsschule, Lehrkraft in einer Förderschule, Schulbegleitung, Nachhilfe) sowie der Bereich von Migrations- und Integrationsarbeit (Sozialarbeiter*in, Integrationsberatung). Die Auswahl verdeutlicht die Bandbreite an pädagogischen Berufen in Deutschland, die im Rahmen des erziehungswissenschaftlichen Zertifikatsstudiengangs aufgegriffen wurde. Abhängig von den persönlichen Interessen und Lebenslagen eröffneten sich für die Teilnehmenden neue berufliche Optionen, die häufig mit einer Verbesserung der individuellen Situation (v.a. hinsichtlich Position, Vergütung) einhergingen.

Der Zertifikatsstudiengang wurde über den Förderzeitraum hinweg zunehmend von Beratungsangeboten und Coaching gerahmt, um zunächst eine inhaltliche Entwicklung während der Projektzeit zu nennen. Wurden zunächst grundsätzliche Fragestellungen zur Anerkennung und Einordnung ausländischer pädagogischer Qualifikationen und Abschlüsse behandelt, mündeten die Gespräche oftmals in weiterführende und teilweise intensive Berufs- und Karriereberatung. Des

Weiteren wurden Lehrvideos und Podcasts zu ausgewählten pädagogischen Berufsfeldern sowie zu allgemein arbeitsweltrelevanten Themen (z.B. Bewerbungsprozesse, Personalentwicklung) konzipiert und produziert. Dadurch sollten didaktische Fragestellungen in den weiterführenden konzeptionellen Überlegungen fokussiert (Jütte & Bade-Becker, 2018; Baumhauer, 2019) und individuelle und flexible Lernmöglichkeiten gefördert werden. Zudem erfolgte eine starke Digitalisierung des Studiengangs, nicht zuletzt aufgrund der Bedingungen, die sich durch die Corona-Pandemie ergaben.

Grundlegende Überlegungen

Die Bedeutung und der Bedarf von wissenschaftlicher Weiterbildung generell und im Speziellen für besondere – oftmals vernachlässigte – Adressat*innen, wie beispielsweise Migrant*innen wurde durch das oben genannte Angebot deutlich. Angesichts der problematischen Transferierbarkeit von Abschlüssen und Qualifikationen ist die Notwendigkeit akademischer, hochschulischer Bildung unbestritten. «Erfordernisse des lebenslangen Lernens und die daraus resultierende Zunahme des Bildungsbedarfs nach der Erstqualifizierung ergeben sich vor allem aus der Änderungsgeschwindigkeit inhaltlicher Anforderungen an hochqualifizierte Tätigkeiten sowie der notwendigen Aktualisierung von Kenntnissen im Laufe einer Bildungsbiographie. Der Ausbau berufsbezogener Weiterbildung an Hochschulen spielt somit eine wesentliche Rolle für die Fachkräftequalifizierung in Deutschland» (Wissenschaftsrat, 2019, S. 9). Im Fall des beschriebenen Studiengangs ist die Einbettung der Weiterqualifizierung in den Kontext der Hochschule zudem gleichzeitig als wichtige Wertschätzung des akademischen Niveaus der Teilnehmer*innen zu verstehen. Auf Seiten der Hochschule ist dabei der Austausch zwischen wissenschaftlichen Disziplinen und Akteur*innen der pädagogischen Praxis ein wertvoller Zugang, der unter Gesichtspunkten der Professionalisierung weiter vertieft werden sollte.

Im Sinne der Teilnehmerorientierung gilt es weiter, die Chancen und Grenzen der Weiterbildungsangebote transparent zu machen. Dies bedeutet, über mögliche finanzielle Belastungen, Zeitaufwand, Inhalte und den voraussichtlichen Nutzen für den Arbeitsmarkt zu informieren. Unabhängig von der eigenen Überzeugung des jeweiligen Weiterbildungsangebots ist es daher wichtig gegebenenfalls auf andere, möglicherweise besser passende, Möglichkeiten zu verweisen.

Des Weiteren gilt es die Spannungsfelder, die sich im Zuge von oben beschriebenen Angeboten ergeben, anzuerkennen und nicht einseitig aufzulösen. Die Frage nach der Verortung ist dabei nur eine von wenigen. Wenngleich Methodiken und Prinzipien der Erwachsenenbildung verwendet werden, folgen Logik und Herangehensweise vielmehr der Hochschulbildung an sich (Lehmann & Vierzigmann, 2022). Andere Spannungsfelder entstehen beispielsweise zwischen individuellen Bedürfnissen und gesellschaftlichen Vorstellungen auch hinsichtlich des Ertrags, den die Teilnehmenden für sich nach der Weiterbildung «erwirtschaften». Hier gilt es auszuhalten, dass Teilnehmende auch nach erfolgreichem Abschluss und den nötigen Verbindungen in den Arbeitsmarkt für sich andere Ziele als die Einmündung in diesen präferieren können. Zudem sind

grundsätzliche Überlegungen, ob es bei solchen Angeboten mehr um Bildung, oder um Employability gehen sollte, ebenfalls nicht spannungsfrei.

Letztlich gilt es deshalb Herausforderungen, die mit diesen Weiterbildungsangeboten und Anforderungen korrespondieren, zu benennen und zu reflektieren, sei es etwa hinsichtlich der professionellen Herangehensweise und der Werte, die mit diesen Projekten verbunden sind.

Literaturverzeichnis:

Baumhauer, M. (2019). Weiterbildung an Hochschulen als Leerstelle der Hochschuldidaktik und Berufsbildungsforschung – Probleme und Perspektiven. *Zeitschrift für Hochschulentwicklung*, 4, 37–53. <https://doi.org/10.3217/zfhe-14-04/03>.

Brücker, H., Glitz, A., Lerche, A. & Romiti, A. (2021). *Integration von Migrantinnen und Migranten in Deutschland. Anerkennung ausländischer Berufsabschlüsse hat positive Arbeitmarkteffekte*. Institut für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung. URL: https://www.anerkennung-in-deutschland.de/assets/content/Medien_Dokumente-Fachpublikum/IAB-Kurzbericht-2-2021.pdf.

Grüner, S. & Streng, R. (2019). Universitäre, arbeitsmarktorientierte Weiterbildung für Erwachsene mit Migrationshintergrund. Ein Zertifikatsstudiengang am Lehrstuhl für Pädagogik der Universität Augsburg. *Magazin erwachsenenbildung.at. Das Fachmedium für Forschung, Praxis und Diskurs*, 38, 2–7. <https://doi.org/10.25656/01:18179>.

Haist, S. & Streng, R. (2021). Lehrvideos im Kontext wissenschaftlicher Weiterbildung von Lehrer*innen mit ausländischen Hochschulabschlüssen – Chancen, Grenzen und Herausforderungen. In E. Matthes, S. T. Siegel & T. Heiland (Hrsg.), *Lehrvideos – das Bildungsmedium der Zukunft? Erziehungswissenschaftliche und fachdidaktische Perspektiven* (S. 245–253). Verlag Julius Klinkhardt.

Jütte, W. & Bade-Becker, U. (2018). Weiterbildung an Hochschulen. In R. Tippelt & A. von Hippel (Hrsg.), *Handbuch Erwachsenenbildung/Weiterbildung* (S. 821-836). Springer VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Lehmann, B. & Vierzigmann, G. (2022). Weiterbildung an Hochschulen: Zwischen Disziplin, Bildungspraxis und Profession. *Zeitschrift Hochschule und Weiterbildung*, 2, 8–15. <https://doi.org/10.25656/01:26044>.

Mergener, A. & Schmitz, N. (2021). Anerkennung ausländischer Berufsabschlüsse im Kontext von Zuwanderung und Arbeitsmarktintegration. In Bellmann, L. & Büchter, K. (Hrsg.), *Anerkennung ausländischer Berufsabschlüsse im Kontext von Zuwanderung und Arbeitsmarktintegration. Schlüsselthemen der beruflichen Bildung in Deutschland. Ein historischer Überblick zu wichtigen Debatten und zentralen Forschungsfeldern* (S. 25 –368). Barbara Budrich.

Wissenschaftsrat. (2019). *Empfehlungen zu hochschulischer Weiterbildung als Teil des lebenslangen Lernens. Vierter Teil der Empfehlungen zur Qualifizierung von Fachkräften vor dem Hintergrund des demographischen Wandels*. https://www.wissenschaftsrat.de/download/2019/7515-19.pdf?__blob=publicationFile&v=8.

**BERUFLICHE BILDUNG FÜR FLÜCHTLINGE AUS DER
UKRAINE: PERSONLICHE ERFAHRUNGEN UND
QUALITÄTSANALYZE
(AM BEISPIEL VON EDV-ANGEBOTEN)**

Der Krieg in der Ukraine dauert nun schon mehr als 18 Monate an, und die Integration von Flüchtlingen aus der Ukraine in den deutschen Arbeitsmarkt ist ein dringendes Problem. EU-Statistiken zeigen, dass im Gegensatz zu Ländern wie der Tschechischen Republik, den Niederlanden oder Polen die meisten Ukrainer sozialversichert sind. Die meisten besuchen jedoch aktiv Sprach- oder Weiterbildungskurse, die sie meist aus dem Katalog der Bundesagentur für Arbeit oder auf Empfehlung von Freunden auswählen. Ich verfolge einen ähnlichen Weg, aber meine dreijährige Erfahrung als Experte bei der Nationalen Agentur für Hochschulbildung in der Ukraine hat meine Herangehensweise an die Analyse der Angebote beeinflusst. Meine Analyse der IT-Angebote im Frühjahr 2023 hat es mir ermöglicht, mehrere Entwicklungsbereiche zu skizzieren, auf die ich mich konzentrieren möchte, ergänzt durch konkrete Beispiele aus meiner eigenen Erfahrung.

1. Es gibt praktisch keine Möglichkeit, einen Bildungsgutschein für die berufliche Umsetzung ohne ein B1/B2-Zertifikat in Deutsch zu erhalten, selbst wenn es auf Englisch unterrichtet wird. Dies hat zur Folge, dass frisch erworbene Sprachkenntnisse aufgrund mangelnder Praxis in Vergessenheit geraten und der Prozess der Integration in den Arbeitsmarkt verzögert wird;

2. Bei der Erlangung einer neuen Qualifikation für die ältere Generation werden Umschulungsprogramme anstelle von Ausbildungen angeboten, bei denen es keine vertiefte Spezialisierung gibt (die meisten Unterrichtsmaterialien sind für Systemadministration, Anwendungsentwicklung und Datenanalyse gleich). Ein Satz während der Beratung über diese Möglichkeiten ist mir für immer im Gedächtnis geblieben: «Sie werden zuerst 2 Jahre lang von zu Hause aus studieren und etwas Praxis bekommen. Und dann, danach, machen Sie eine Weiterbildung. Und in drei Jahren kannst du dich auf Jobsuche begeben.» Eine derartig lange Ausbildung mit begrenzten Möglichkeiten für Praktika (die 6 von 24 Monaten betragen und in mehrere Teile aufgeteilt sind) verschlechtert die Integration in die Arbeitswelt tatsächlich. Darüber hinaus gibt es in neuen Bereichen wie der Daten- und Prozessanalyse nicht genügend anerkannte Ausbildungspartner;

3. Der Zeitraum für die meisten beruflichen Kurse. Dies ist ein subtiles Detail, das es Sozialhilfeempfängern unmöglich macht, eine Teilzeitbeschäftigung zu finden. Während die Situation bei den Sprachkursen einfacher ist und man, wenn man bereit ist, 4-6 Monate auf einen Schulplatz zu warten, einen Platz in einer Abendsprachschule finden kann, ist die Situation bei der Weiterbildung viel komplizierter. Dieses Problem betrifft vor allem die Teilzeitkurse, die alle am Vormittag stattfinden. Ihre Zielgruppe scheinen nur Eltern zu sein, die nur vormittags lernen können. Infolgedessen kann sich ein motivierter Arbeitssuchender nur auf Stellen in Nachtclubs und Restaurants bewerben, während er an solchen Kursen teilnimmt. Andere gesellschaftlich wichtige Dienstleistungen wie Post- und Kurierdienste, Empfangs- oder Bürotätigkeiten, Verpackungsdienste usw. sind nicht mehr möglich, da die Arbeit oft am Vormittag verlangt wird. Anstatt also das Sozialsystem durch zusätzliche Arbeit zu entlasten, bleiben die Menschen, die eine Karriere in Deutschland planen, für längere Zeit im System stecken;

4. Ein weiterer Punkt ist die Schwierigkeit, mehrere Ausbildungsgänge gleichzeitig zu kombinieren. So ist es beispielsweise fast unmöglich, gleichzeitig einen Sprach- und einen Programmierkurs zu belegen, da die meisten Kurse am Vormittag stattfinden. Ein Beispiel für einen Versuch, beides zu kombinieren, ist das Programm ServiceNow Career Accelerator von StartSteps. Dabei handelt es sich um einen Vollzeitkurs, bei dem ein Tag pro Woche ausschließlich dem Sprachintensivkurs gewidmet ist. Ein personalisierter Ansatz, der auch eine Bewertung der Möglichkeiten des effektiven Lernens einschließt, könnte eine Lösung für das Problem sein und die Integration einiger Personen beschleunigen.

5. Gering qualifizierte Kurzkurse, die eher eine einführende Wirkung haben, sollten aktiver durch so genannte berufliche Orientierungskurse ersetzt werden, die es ermöglichen, die Realitäten des Berufs besser zu verstehen, seine Unterschiede und Gemeinsamkeiten mit der Ukraine zu erkennen und eine fundierte Entscheidung über die weitere berufliche Entwicklung zu treffen.

6. Auswahl der Kursteilnehmer. Von den mehr als 10 Bootcamps, mit denen ich gesprochen habe, führt nur Neue Fische bei der Auswahl der Teilnehmer Tests durch. Außerdem stellen sie vor Kursbeginn einen Vorbereitungsleitfaden zur Verfügung, der spezifische Themen für das Vorstudium enthält. Dies ermöglicht eine hohe Abschlussquote und erleichtert den Lernprozess. Natürlich kann das Konzept des barrierefreien Lernens für alle durch Orientierungskurse erreicht werden.

7. Die Teilnahme an zusätzlichen Bildungsaktivitäten (z. B. Redi School for Digital Integration oder ukrainische Online-Kurse) gilt nicht als Beschäftigung und wird nicht in die Statistik aufgenommen. Daher muss eine Person ihre Teilnahme an solchen Veranstaltungen rechtfertigen. Die

Berücksichtigung solcher Bildungsprogramme wird zu einer objektiveren Betrachtung von Integrationsmaßnahmen beitragen.

Die so genannte «Torschlusspanik», die sich in letzter Zeit unter den Flüchtlingen aufgrund des Auslaufens des vorübergehenden Schutzes nach Artikel 24 des Gesetzes über die Aufenthaltserlaubnis verstärkt hat, ist eine verständliche Reaktion einer großen Zahl von Menschen, die über ihre Zukunft verunsichert sind. Werden wir danach bleiben können? Werden wir Zeit haben, uns zu integrieren und eine qualifizierte Arbeit zu finden? Sind die Arbeitgeber bereit, einen Vertrag mit einer Person zu unterzeichnen, die nur eine Aufenthaltserlaubnis für ein Jahr hat, ohne das Recht, diese zu verlängern? Schwierigkeiten bei der Integration in den deutschen Arbeitsmarkt, die Sprachbarriere, Probleme mit Plätzen für Kinder in Schulen/Kindergärten, übermäßige Bürokratisierung aller Prozesse, einschließlich der Beschäftigung, sind negative Faktoren, die die Integration von Binnenvertriebenen aus der Ukraine verlangsamen und sie in Abhängigkeit vom Sozialsystem halten. Eine tatsächliche, nicht nur erklärte Entbürokratisierung, weitere Schritte zur Erleichterung der Anerkennung beruflicher Qualifikationen und Ausbildungen außerhalb der EU werden die Integration ukrainischer Flüchtlinge erleichtern. Vor allem aber werden sie dazu beitragen, dass die Menschen Gründe haben, sich hier ein neues Leben aufzubauen.

Literaturverzeichnis:

1. Brücker, H., Ette, A., Grabka, M., Kosyakova, Y., Niehues, W., Rother, N., Spieß, C. K., Zinn, S., Bujard, M., Décieux, J., Maddox, A., Schmitz, S., Schwanhäuser, S., Siegert, M., & Steinhauer, H. W. (Eds.) (2023). DIW Wochenbericht 28 (pp. 381–393). Berlin. DOI: 10.18723/diw_wb:2023-28-1.

Ірина КЛЮЧКОВСЬКА

к. пед. н. доц., директорка Міжнародного інституту освіти,
культури та зв'язків з діаспорою Національного
університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО ЗА КОРДОНОМ: ЯК ВПЛИНУЛА ВІЙНА В УКРАЇНІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Актуальність: Суботні та недільні школи за кордоном, які викладають предмети українознавчого циклу, пройшли випробування часом. Життя тривалістю у понад 100 років засвідчило, що саме українська школа – це один із чи не найважливіших факторів формування української ідентичності молодого покоління діаспорян і в часи нашої бездержавності, і в період трудової міграції з України після проголошення незалежності у 1991 році [5]. Саме родина, церква, громадські організації та школа були тими визначальними чинниками, які в чужоземних середовищах втримували нашу молодь в українському просторі, що запобігло тотальній асиміляції [2].

Доброю ілюстрацією є листівка 1914 року з Вінніпегу, випущена з нагоди 100-ліття Тараса Шевченка, з надписом «В рідній школі наша будучність». Це мотто фактично було дороговказом для наших земляків за кордоном упродовж багатьох десятиліть. Воно залишається актуальним і сьогодні, коли мільйони українців, рятуючи свої життя від московської агресії, змушені були покинути рідні міста та села й емігрувати в чужі країни, значну частину з яких ставлять жінки та діти [1].

Як повідомляє Освітній омбудсмен України, лише в шкільних системах країн ЄС із 24.02.2022 р. по 07.03.2023 р. було інтегровано 760 382 українських учнів [3]. Тому постійна і прискіплива увага має бути спрямована на підтримку, розвиток і допомогу українській школі у світі. Саме інституціоналізація освітніх процесів, створення та зміцнення українських закладів освіти є, на нашу думку, запорукою сили світового українства, яке в час війни уже вкотре підтвердило свою дієздатність, міць, вірність Україні.

Мета дослідження – виявити зміни в українському шкільному середовищі за кордоном, зумовлені широкомасштабним вторгненням РФ в Україну.

Завдання дослідження: ознайомитися з поточним станом справ українознавчих суботніх і недільних шкіл за кордоном, глибше зрозуміти потреби цих освітніх закладів і труднощі, які постають перед педагогами, визначити пріоритети для інституційної співпраці в українській освітній галузі за кордоном.

Методологія: Польовий етап дослідження тривав із листопада 2022 року по січень 2023 року.

Опитування було проведено серед вчителів українознавчих шкіл закордоння. У дослідженні було використано кількісний метод збору інформації – онлайн-опитування (CAWI). Для опитування було розроблено стандартизовану анкету, яка складалася із запитань закритого, напівзакритого та відкритого типів. Базою для поширення анкет став онлайн-портал українознавчих навчальних закладів «Український освітній всесвіт», який створив Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою (<https://vsesvit.mio.k.lviv.ua/>). В опитуванні взяли участь 87 шкіл із 32 країн світу [4]. Відповіді шкіл-респондентів опрацьовано за допомогою спеціальної комп'ютерної прикладної програми SPSS. Опитування є розвідувальним та не є репрезентативним. Воно цілісно не демонструє комплексної ситуації та змін в українському шкільництві за кордоном у зв'язку з недостатньою кількістю отриманих анкет, однак дає можливість узагальнити бачення цього явища завдяки оцінці стану окремих шкіл, які стали респондентами дослідження. Воно також дозволяє простежити певні тенденції у становищі українознавчих шкіл вихідного дня закордоння у період широкомасштабної російсько-української війни.

Висновки: Як показали результати розвідувального дослідження, українське шкільництво за кордоном зазнало змін після широкомасштабного вторгнення рф в Україну. Ці зміни відображають такі показники:

- 1) збільшення педагогічних штатів у школах, які великою мірою поповнили вимушені мігранти з України;
- 2) уведення у штат посади психолога;
- 3) зростання кількості учнів, серед яких більшість складають діти, яким довелося переїхати за кордон через воєнні дії на Батьківщині;
- 4) збільшення у класах російськомовних учнів, що ускладнює налагодження комунікації у шкільному середовищі;
- 5) запровадження нових навчальних дисциплін (наприклад, предметів з вивчення мов країн тимчасового проживання, дисциплін, визначених як обов'язкові в межах складання Національного мультипредметного тесту та ін.);
- 6) збільшення кількості годин на вивчення окремих предметів, передусім історії України;
- 7) реорганізація окремих суботніх і недільних шкіл у повноцінні навчальні заклади.

Завдяки проведеному дослідженню можемо окреслити коло актуальних проблем і потреб, які мають педагоги-респонденти, що працюють в українських закладах освіти за кордоном, а саме: відсутність відповідних приміщень для занять із дітьми, неналежне фінансування, нестача навчально-

методичних ресурсів, наповнення класів дітьми різного віку, що ускладнює освітній процес тощо [4].

Отримані у процесі опитування результати спонукають до пошуку ефективних шляхів подолання зазначених труднощів, залучення до вирішення актуальних проблем шкільництва представників української влади, насамперед у сфері освіти.

Ці результати є індикаторами і для фахівців: викладачів дисциплін українознавчого циклу, зокрема лінгводидактів, методистів, науковців освітньої галузі, готових сконсолідувати зусилля та напрацювати ідеї, спрямовані на розробку нового та необхідного навчально-методичного забезпечення для українських шкіл за кордоном.

Список використаних джерел:

1. Ukraine Refugee Situation (2023). URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

2. Божук, Л. (2007). Перспективи розвитку освіти в українському зарубіжжі: державна політика та громадська ініціатива. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія: Українознавство*, 11, 43 – 48.

Горбачов, С. (2023) Українські школи за кордоном потребують системної державної підтримки, URL: <https://eo.gov.ua/ukrainski-shkoly-za-kordonom-potrebuut-systemnoi-derzhavnoi-pidtrymky/2023/03/22>.

3. Ключковська, І., Долінська, О., Горда, О., Трумко, О., П'ятковська, О. (2023) Українське шкільництво за кордоном: як вплинула війна в Україні, URL: <https://miok.lviv.ua/?p=22715>.

4. Полтавець, О. (2012) Українське шкільництво в контексті збереження етнокультурної ідентичності діаспори в США. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*, 18(2), 91 – 94.

Наталія КОВАЛІСКО

д.с.н., професорка кафедри соціології Львівського
національного університету імені Івана Франка,
м. Львів, Україна

Христина ІЛИК

к.с.н., завідувачка Центру моніторингу Львівського
національного університету імені Івана Франка,
м. Львів, Україна

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ ЗОВНІШНЬОЇ ТА ВНУТРІШНЬОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

З початком російського повномасштабного вторгнення своє місце проживання всередині України, за різними оцінками, змінило понад близько 8 мільйонів українців у межах країни, ще близько 4 мільйонів виїхали за кордон. Серед них, як ті, хто вперше зіткнувся із ризиком для себе внаслідок військових дій, так і ті, хто вже і раніше мав досвід такого переміщення [1].

Такі масштаби переселення сформували перед Україною великий гуманітарний виклик, з яким потрібно справитися одночасно із безпековими й воєнними загрозами та на тлі загострення економічних негараздів. Тому необхідним є ґрунтовний соціолого-статистичний аналіз ключових потреб мігрантів, а саме як внутрішньо переміщених осіб (ВПО) всередині країни, так і біженців, щоб запобігти глибоким кризовим явищам у соціальній сфері, зменшити відтік людей за кордон та спрямувати їхні сили на відновлення економіки країни. Європейські країни зіштовхнулись з безпрецедентним викликом, стала епіцентром переміщення людей із областей та регіонів, на території яких відбувались чи відбуваються воєнні дії. Влада, волонтерські організації, бізнес, звичайні небайдужі мешканці приймаючих країн Європи та територіальні громади Західної України надавали допомогу, спонтанно реагували на проблеми, які виникали, та намагались задовольнити усі потреби біженців та внутрішньо переміщених осіб. Це відбувалось без попередньої підготовки, спеціальних стратегій та механізмів, без достатньої кількості фінансових, матеріальних та людських ресурсів.

Через переміщення особи знаходилися в особливо вразливому стані, оскільки вимушені були змінити постійне місце проживання, звичне коло спілкування, часто – і сферу діяльності. Це призвело до низки проблем, пов'язаних зі втратою і відновленням документів, що посвідчують особу, відсутністю житла, роботи, особливостями реалізації права на соціальний захист, обмеженнями в реалізації виборчих прав тощо. Оцінювання та вчасне задоволення зазначених потреб є основою для ефективної інтеграції біженців та ВПО в приймаючі громади.

Шляхи подолання основних проблем, яких зазнає більшість переселенців, визначені як стратегічні напрямки інтеграції, а саме: забезпечення права на житло; пенсійне забезпечення; захист права власності; забезпечення засобів до існування; реалізація прав на освіту та медичне обслуговування; підтримка приймаючих громад.

Ефективність вирішення поставлених завдань залежить від системної роботи з вивчення ситуації та проблем нової категорії осіб, які потребують державної підтримки. Із цією метою планом заходів в межах кожної приймаючої громади має бути передбачено: вивчення житлових потреб переселенців; оцінка матеріальної шкоди, завданої внаслідок бойових дій; аналіз проблем щодо доступу до послуг (пільг) соціального забезпечення з урахуванням гендерного аспекту, особливих потреб окремих категорій осіб (осіб з інвалідністю, багатодітних сімей, національних меншин); здійснення аналізу ринку праці для визначення попиту та потреб у працевлаштуванні відповідно до їхнього освітньо-кваліфікаційного рівня з урахуванням гендерних аспектів; аналіз проблем зайнятості, наявного попиту на ринку приймаючих громад.

Моніторинг та оцінка потреб як біженців, так і ВПО – це сукупність процедур, спрямованих на систематичний збір та соціолого-статистичний аналіз даних щодо системи забезпечення їхніх прав та можливостей у громаді. Метою оцінювання є виявлення того, чи задовольняє ця система ключові потреби. Регулярний моніторинг та оцінка потреб є важливим для своєчасного прогнозування майбутніх станів інтеграції переселенців та ухвалення управлінських рішень щодо подолання або мінімізації виявлення небажаних тенденцій розвитку.

Ефективна реалізація моніторингу та оцінки можлива лише за наявності чітко поставлених завдань, робочого інструментарію та плану. Вдале проведення оцінки потреб дає можливість вдосконалити систему забезпечення прав та можливостей переселенців через втілення управлінських рішень, які базуватимуться на об'єктивних, актуальних даних на обраному рівні аналізу.

Незважаючи на те, що вивчення потреб – кропіткий процес, який потребує залучення додаткових матеріальних та людських ресурсів, він залишається майже єдиним механізмом, актуальним не тільки на початку роботи з цією категорією громадян, що опинилися у кризовому становищі, а є необхідним і впродовж усього періоду подолання складних життєвих обставин.

Варто виокремити можливості, які надає систематичний моніторинг та оцінка потреб на території приймаючих громад: дозволяє оцінити ефективність розподілу та використання коштів на соціальну підтримку; сформувати середньострокові та довгострокові програми розвитку громад з урахуванням потреб та людського потенціалу переселенців; удосконалювати соціальну інфраструктуру, систему соціальної підтримки сімей та осіб, що опинились у складних життєвих обставинах у зв'язку з вимушеним переселенням; запроваджувати інноваційні моделі соціальної роботи та соціальних послуг

відповідно до їхніх потреб, а також прискорювати процес їхньої інтеграції в приймаючі громади за рахунок відповідного реагування на зміну потреб та швидкого вирішення проблем, які виникають під час адаптації до нових умов.

Систематичний моніторинг та оцінка потреб на рівні територіальних громад дозволяє: підвищувати рівень довіри переселенців до місцевої влади; врахувати їхні місцеві особливості інтеграції (ситуацію на ринку праці, наявність вільного житлового фонду, особливості соціальної інфраструктури, взаємовідносини з місцевим населенням та інші); використовувати можливість індивідуального підходу до кожної сім'ї, що була вимушено переселена; оперативно реагувати на зміну потреб та швидко реагувати на проблеми, які виникають під час адаптації до нових умов.

Метою моніторингу та оцінки є передусім відстеження шляхів реагування місцевих громад на кризу викликану широкомасштабною агресією російської федерації по всій території України, а відтак виникає необхідність систематизації інформації про рішення та заходи, які приймають в громадах; здійснюється оцінка ризиків, які виникають для ВПО/біженців та місцевого населення в результаті збройного конфлікту та розробка рекомендацій, які допоможуть їх уникнути.

Дослідники з Інституту соціології Вроцлавського університету, а також соціологи, історики та політологи Львівського університету створили в квітні 2022 року Віртуальний міст між Вроцлавом та Львовом. Однією з форм співпраці є інформування про те, що відбувається в Україні. В одній з статей цього віртуального мосту окреслено специфіку внутрішньої та зовнішньої вимушеної міграція в часі війни та виклики для України в перші 3 місяці війни [2]. Про сучасний стан вимушених міграційних процесів та перспективи їхнього розвитку у поствоєнній Україні йшлося у доповідях на Круглому столі 5 липня 2022 року, організованого Соціологічною асоціацією України та Інститутом соціології Національної академії наук України «Українське суспільство після перемоги», присвяченому повоєнним перспективам українського суспільства [3], а також презентовані результати моніторингу та оцінки потреб внутрішньо переміщених осіб на прикладі Львівської області 5 квітня 2023 року в рамках XIII Львівського соціологічного форуму «Творення нових соціальних порядків в умовах російсько-української війни» [4]. Оцінка потреб, настроїв та очікувань переселенців висвітлена в статті «Внутрішньо переміщені особи та біженці в контексті міграційних процесів в часі війни» у спільній монографії з харківськими соціологами [5]. Також автори брали участь у міжнародному проекті «SOR-WAR Project. Social Order Resilience During the War in Ukraine. Ukrainian and Polish Experiences», який був реалізований на партнерській основі з Інститутом соціології Вроцлавського університету (Польща) за фінансової підтримки агентством NAWA (Narodowa agencja wymiany frfdemickiej). Час реалізації проекту серпень 2022 – серпень 2023 року. Партнер проекту – кафедра соціології Львівського національного університету імені Івана Франка. Проект

спрямований на проведення соціологічних досліджень трансформації соціального порядку в умовах ризиків, що виникають внаслідок війни в Україні. Дослідження зосереджується на аналізі феномену соціальної самоорганізації як ключового фактору в процесах підвищення стійкості місцевих громад. Основний акцент зроблено на діагностиці взаємозв'язку між 1) соціальним порядком, сформованим спонтанними діями та самоорганізацією, та 2) інституційним порядком, що організовує (місцеву) громаду. Війна в Україні є першим збройним конфліктом такого масштабу в Центральній та Східній Європі за останні 80 років. Вона породжує не лише нові політичні, військові та економічні виклики, але й соціальні. Вони стосуються збереження соціальної стійкості в умовах різного роду загроз, спричинених війною.

Слід виокремити наступні складові соціологічного аналізу потенціалу зовнішньої та внутрішньої міграції в сучасних умовах українського суспільства:

1. Соціологічні дослідження та оцінка потреб мігрантів впродовж війни на загальнонаціональному рівні. Внутрішня та зовнішня вимушена міграція всередині країни та за кордон впродовж війни мала певні тенденції: чисельність і хвилі; напрями стихійних переміщень; походження та місце перебування на певний момент часу переміщених осіб внаслідок війни; прийняття державних законодавчих рішень; потреби та їх нагальне вирішення приймаючими громадами; сприйняття безпеки та дискримінації; прийняття рішення щодо повернення чи неповернення до попереднього місця проживання.

Для оцінки потреб переміщених осіб вкрай важливим є збір як статистичної інформації з різного роду джерел (дані Міністерства закордонних справ України, Міністерства соціальної політики, Укрзалізниці, Державної прикордонної служби тощо), так і проведення вже численних соціолого-статистичних досліджень (Міжнародна організація міграції, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців; Аналітичний центр Cedos, Соціологічна група Рейтинг, фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва, соціологічної служби Центру Разумкова тощо). Ці результати загалом дають нам, з одного боку, цілісну статистичну картину та географію переміщень як всередині між регіонами України, так і за кордоном впродовж 2022-2023 рр. А з іншого боку, висвітлюють походження та місце перебування нинішніх переміщених внаслідок війни, дають оцінку їхніх нагальних потреб, сприйняття безпеки та дискримінації з боку приймаючих громад; тривалість перебування у статусі ВПО/біженця та причини їх повернення чи неповернення до своїх домівок.

Залучення міжнародної фінансової та технічної підтримки необхідне для роботи волонтерських організацій, які у регіонах працюють для допомоги ВПО. Волонтерські організації протягом першого етапу війни показали свою велику спроможність допомагати державі у забезпеченні потреб переселенців. Однак самі ці організації потребують інституційного розвитку, аби

підтримувати цю спроможність системно, залучати фахівців з певними навичками та забезпечувати оплату їхньої праці, реалізовувати нові проекти. Зокрема, перспективними є проекти з організації дозвілля для дітей мігрантів, організація курсів із вивчення мови приймаючих країн, курсів з конфлікт-менеджменту для керівників закладів освіти та підприємств (зادля уникнення конфліктів на ґрунті мови чи стереотипів/упереджень між трудовими колективами та новими робітниками з числа мігрантів).

Сьогодні оцінювання потреб та можливостей ВПО є важливою складовою забезпечення їхнього побуту, надання соціальних, медичних, освітніх та всіх публічних послуг. Результати таких досліджень є корисними для представників місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, де мешкають мігранти; міжнародних програм надання допомоги; організацій громадянського суспільства, а також всіх, кого цікавить тема захисту та дотримання прав.

2. Соціологічний аналіз потреб, настроїв та очікування мігрантів (на прикладі конкретної приймаючої країни, регіону України, громади тощо. Для планування майбутніх стратегій щодо інтеграції мігрантів необхідно мати детальну інформацію не лише щодо кількісних характеристик, а й щодо основних їхніх потреб та очікувань, оцінки задоволення потреб сьогодні, а також планування дій переселенців на майбутнє. Соціологічний аналіз дає можливість зробити загальну характеристику їхнього профілю в конкретній громаді, а також розглянути основні потреби: забезпеченість житлом, гуманітарною та фінансовою підтримкою, реалізація спеціальних потреб, професійного життя, ділова та соціальна активність, а також планування майбутнього, напрацьовані рекомендації для цільових аудиторій. Варто також акцентувати увагу на оцінюванні масштабу ситуації із мігрантами та їх зайнятістю загалом: соціально-демографічні характеристики, їх побутові умови та плани; бар'єри у працевлаштуванні та оцінка локального ринку праці; канали пошуку роботи і можливі шляхи допомоги у працевлаштуванні; рішення влади щодо стимулювання зайнятості переселенців; оцінка потреб щодо професійної допомоги для кар'єрного розвитку та працевлаштування; оцінка зацікавленості в освоєнні нової професії тощо.

Слід відзначити, що метою соціологічного аналізу потенціалу міграції є відстеження шляхів реагування місцевих громад на міграційні переміщення в межах, для прикладу, кожної приймаючої громади, конкретного регіону. Систематизація інформації про рішення та заходи, які приймають в громадах, дають можливість оцінити реальні ризики, які виникають для мігрантів та місцевого населення в результаті збройного конфлікту та передбачають розробку рекомендацій, які допоможуть їх уникнути. Для влади та громадських організацій у наданні допомоги можна виокремити дві ключові проблеми: координація допомоги та формування довгострокової стратегії роботи.

Організації вбачають у владі найбільший рівень відповідальності за координацію та налагодження усіх процесів щодо ВПО, зокрема, забезпечення

медичною допомогою, житлом, роботою, можливостями для здобуття освіти. На їхніх плечах також лежить відповідальність за розвиток регіону загалом. Деякі з учасників досліджень звертають увагу на недостатню залученість влади зараз у ці процеси. Мова йде про менеджмент прийняття переселенців (особливо специфічних груп, осіб з інвалідністю чи осіб похилого віку) та взаємодію з ними тощо.

Окрім того, на думку волонтерів, влада відповідальна за розробку стратегії інтеграції ВПО, розвитку регіону та координацію роботи основних стейкхолдерів. Тактичні кроки, яких вжито до цього часу, спрацьовують ефективно, однак функція довгострокового планування державою не виконана достатньою мірою. Волонтерам вдається приймати швидкі та ефективні рішення без бюрократичної тяганини. Втім, доля місцевої влади у допомозі волонтерам – дуже важлива. Без неї неможливо налагодити координацію роботи всіх зацікавлених сторін.

Список використаних джерел:

1. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні: опитування загального населення, раунд 4, 3 травня 2022 року. (2022) URL: <https://displacement.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-4-3>.

2. Kovalisko, Natalia (2022). Przymusowa migracja wewnętrzna i zewnętrzna podczas wojny: wyzwania dla Ukrainy, <https://uni.wroc.pl/wirtualny-most-wroclaw-lwow-cz-7/>, 12.05.2023.

3. Коваліско, Н. (2022). Сучасний стан вимушених міграційних процесів та перспективи їхнього розвитку у поствоєнній Україні. *Круглий стіл «Українське суспільство після перемоги»*. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, №4, 183-184.

4. Коваліско, Н.В. (2023). Моніторинг та оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб (на прикладі Львівської області). *Творення нових соціальних порядків в умовах російсько-української війни: збірник матеріалів XIII Львівського соціологічного форуму* (Львів, 5 квітня 2023 р.) Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 244-247.

5. Коваліско, Н.В. (2023). Внутрішньо переміщені особи та біженці в контексті міграційних процесів в часі війни // *Біженці та внутрішньо переміщені особи України на шляхах війни: кроки незламності: монографія*. (В.І. Подшивалкіна, Н.В. Коваліско та ін.) за ред. М. В. Бірюкової. Львів: СПОЛОМ, 91-129.

Ірина ТИМЕЧКО

д.е.н., Агенція регіонального розвитку
Львівської області, Державна установа «Інститут регіональних
досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»,
м. Львів, Україна

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНОГО РУХУ УКРАЇНЦІВ

23 червня 2022 року, лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС [1]. Це означає, що країна перебуває у процесі руху до набуття членства, у трьох етапах: укладення Асоціації між країною і ЄС, отримання статусу кандидата і вступ до ЄС. Щоб набутти членство, ми повинні виконати низку вимог або індикаторів, які називаються «копенгагенські критерії»:

Політичні – стабільність установ, що гарантують демократію, верховенство права, забезпечення прав людини, повагу і захист меншин;

Економічні – наявність ринкової економіки та спроможність витримати тиск конкуренції та ринкових сил у межах Європейського Союзу;

Правові – спроможність взяти на себе зобов'язання, що впливають із членства в ЄС, включно з визнанням цілей політичного, економічного та валютного союзу.

Міграція сьогодні є однією з центральних тем політичного порядку денного у багатьох державах-членах ЄС, при чому вона розглядається як складова політики розвитку.

Співпраця України та ЄС у сфері міграції. У межах Східного партнерства співпраця в міграційній сфері посідає значне місце. У присвяченому співробітництву зі Східними сусідами посланні Єврокомісії [2] спеціальний розділ присвячено транскордонній мобільності та безпеці. У ньому зазначено, що сприяння вільному і безпечному пересуванню населення є важливим пріоритетом.

У співробітництві України з ЄС в галузі міграції досягнуто значного прогресу, оскільки воно спрямоване насамперед на втілення завдань України у сфері національної безпеки. Відповідно до вітчизняного законодавства, міграційна політика є складовою національної безпеки; а незавершеність договірно-правового оформлення, недостатнє облаштування державного кордону України, нелегальна міграція становлять загрозу національним інтересам і національній безпеці України. При цьому, відповідно до положень Угоди про асоціацію, регулювання питань співпраці у сфері міграції можна розділити за двома основними напрямками. По-перше, це питання, пов'язані із

запобіганням нелегальної міграції й боротьбою з нею, поліпшенням управління кордонами, наданням притулку тощо; а по-друге, – питання регулювання руху безпосередньо трудових мігрантів, тобто окремі аспекти працевлаштування іноземців в Україні та українців в державах ЄС.

Справжнє випробування транскордонної інтеграції відбувається, коли велика кількість людей працює і живе у двох країнах. Транскордонні ринки праці розширюють доступ громадян до можливостей працевлаштування. З 24 лютого 2022 року значна частина населення покинула свої домівки й відправилась у більш безпечні регіони чи за кордон. Найбільше українців отримали тимчасовий захист у Польщі – 1,4 мільйона, за нею йдуть Німеччина (813 725), Іспанія (145 825) та Болгарія (134 790). 35% українських біженців готуються залишитись у Польщі щонайменше на рік. 25,6% планують повернутись як тільки закінчиться війна. Ще 17% вже не мають намір повертатись в Україну.

За оцінками, після лютого 2022 року країну покинули понад 6 мільйонів людей. Це здебільшого жінки працездатного віку, переважно містянки. За даними німецьких і польських дослідників, 70% наших воєнних мігранток мають вищу освіту, і значна частина (у Польщі більше, у Німеччині менше) знайшли роботу за кордоном [3].

Яка реальна чисельність населення України наразі перебуває за межами країни також остаточно визначити не можна. У грудні 2022 р. Уповноважений Верховної Ради з прав людини Д. Лубинець повідомляв, що з початком повномасштабного вторгнення з України виїхало понад 14,5 млн українців. Відповідно до офіційних даних Управління Верховного комісара ООН у правах біженців, за схемою тимчасового захисту станом на травень 2023 р., в країнах ЄС перебувають 4 019 815 громадян України. Наразі за неофіційними даними чисельність українських громадян, що перебувають за межами країни, оцінюється у межах від 7-8 до 10 млн осіб. За розрахунками EasyBusiness, до України може повернутися близько третини вимушених мігрантів [4].

Серед українських біженців у Німеччині зростає кількість чоловіків призовного віку. Про це свідчать дані із Центрального реєстру іноземців (AZR), надані Міністерством внутрішніх справ ФРН на запит партії «Альтернатива для Німеччини».

Станом на кінець серпня, до реєстру було внесено близько 162 тис. українських чоловіків віком від 18 до 60 років. У квітні цей показник становив приблизно 94 тис. людей. До початку 24 лютого 2022 р. в Центральному реєстрі іноземців налічувалося близько 39 тис. чоловіків-українців призовного віку. Крім того, до бази даних внесено молодих людей, які досягли повноліття вже після того, як залишили Україну. Відомостей про те, скільки українських біженців призовного віку покинули Німеччину, не наводиться. Жінок-

мігранток із України до ФРН зареєстровано 468 652, що становить 72% загальної кількості дорослих українців, внесених до Реєстру.

Одним з головних мотивів щодо повернення є масштаби руйнувань, завданих війною. За останніми оцінками Світового банку, на післявоєнне відновлення України потрібно не менше \$411 млрд, що приблизно в 2,5 рази перевищує довоєнний ВВП країни. Крім того, багатьом біженцям просто немає куди повертатися. За попередніми оцінками, зруйновано вже не менше 140 тис. житлових будинків, зокрема близько 18 тис. багатоповерхівок та до сотні квартир. Міста та селища з десятками тисяч мешканців на Сході України, були майже або повністю стерті з лиця землі. Коли люди виїжджали з України, основним був безпековий чинник, але що стосується питання про повернення, то долучається ще й економічний чинник – зарплата, рівень і якість життя тощо.

Найголовніший виклик, з яким стикнулась Україна і з яким треба працювати вже зараз – еміграція, величезний потік вимушених мігрантів до країн ЄС. Тож потрібно докласти зусиль для повернення з-за кордону українців, які тікали від війни. Ця проблема безпосередньо впливає на національну, зокрема економічну, безпеку.

Список використаних джерел:

1. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС (2022) Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>.

2. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council - Eastern Partnership (COM/2008/0823 final). – EUR-Lex, URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52008DC0823>.

3. Лібанова, Елла (2023) Чи є робота в Україні та яких зарплат очікувати. Громадське.UA. 03 Листопада 2023 URL: https://hromadske.ua/posts/chi-ye-robotu-v-ukrayini-ta-yakih-zarplat-ochikuvati-intervyu-z-direktorkoyu-institutu-demografiyi-ta-socdoslidzhen-nanu?fbclid=IwAR1fd5ypLpxhBKEay8Pzu2ePNYB1Y7DJbTejXXflA78euIZ8_-EAadv1_S4.

4. Проект з розвитку людського капіталу в Україні. – Сприяння поверненню вимушених мігрантів (2023) Центр економічного відновлення: \$113 млрд ВВП коштуватиме українській економіці повернення вимушених мігрантів додому URL: <https://rubryka.com/2023/07/16/tsentr-ekonomichnogo-vidnovlennya-113-mlrd-vvp-koshtuvatyme-ukrayinskij-ekonomitsi-nepovernennya-vymushenyh-migrantiv-dodomu>.

Анатолій МОКІЙ

д.е.н., проф., Інститут регіональних досліджень
ім. М.І. Долишнього НАН України
м. Львів, Україна

Марія ФЛЕЙЧУК

д.е.н., проф., Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій (Україна); Гуманітарно-економічна академія в Лодзі (Польща)
м. Львів, Україна; м. Лодзь, Республіка Польща

Уляна ІВАНЮК

к.е.н., доц., Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

ВПЛИВ МІГРАЦІЇ НА КОМПЛЕКСНУ ДЕРЖАВНУ ПОТУЖНІСТЬ¹

1. Міграція є важливим явищем у сучасному світі, яке має вагомий вплив на розвиток суспільства та держави. У дослідженні розглядається вплив міграції на комплексну державну потужність, яка включає економічну потугу, культурну стійкість, соціальну рівновагу, демографічні характеристики, а також геополітичну впливовість держави. Відтак, важливим питанням залишається, яким чином міграція впливає на згадані аспекти та які довгострокові наслідки це може мати для держави. Особливої актуальності це питання набуває у світлі безпрецедентних для новітньої історії України еміграційних потоків після широкомасштабного нападу РФ на Україну у 2022 році.

2. Як відомо, міграція істотно впливає як на країну-донора (у нашому випадку – Україну), так і державу-реципієнта (за статистикою після вторгнення РФ у статусі біженців Україну покинули близько 8,2 млн, які знайшли тимчасовий прихисток у країнах ЄС, Канаді, США тощо [1]. Хоча станом на сьогодні істотна частка громадян нашої держави повернулася, офіційна різниця між чисельністю біженців, що виїхали і перетнули кордон у зворотному напрямі, станом на жовтень 2023 р. орієнтовно становить 2,4 млн громадян²).

3. Що стосується економіки, то, з одного боку, приплив мігрантів може призвести до збільшення чисельності робочої сили та економічного зростання в країні, що приймає переселенців. З іншого ж, незалежно від їхньої кваліфікації, мігранти вимагають соціальної підтримки та медичного забезпечення, що створює додаткове навантаження на бюджет країни-

¹ Дослідження виконане у межах гранту Національного фонду досліджень України «Міграційні втрати молоді: імітаційне моделювання та сценарне прогнозування у контексті збереження людського потенціалу для повоєнної відбудови України» (реєстраційний номер Проєкту: 2022.01/0074).

² Дані вказані без урахування тих, хто виїхав з України до початку повномасштабного вторгнення у 2002 р. через різноманітні причини.

реципієнта. Тому для таких держав важливо розробляти міграційну політику, що здатна збалансувати ці аспекти та сприяти сталому економічному розвитку. За цих обставин, вимушені мігранти з України характеризуються високим фаховим рівнем, хоча й часто працюють на низькооплачуваних робочих місцях та виконують працю, яка не потребує високої кваліфікації. Останнє є підставою для підвищення конкурентних переваг країни-реципієнта на світових ринках.

4. Важливо зауважити, що мігранти є носіями різноманітних культурних реляцій та практик, що також може бути як позитивним, так і негативним фактором для культурного ідентитету держави. Очевидно, що культурний обмін може сприяти полікультурності й толерантності, проте у багатьох випадках може стати й основою для конфліктів й зростання напруженості в суспільстві. Сприятливий вплив міграції на соціальний капітал залежить від ефективної інтеграційної політики та освітнього рівня мігрантів. Тут, зазначимо, що, відповідно до досліджень, після початку війни Україну покинули, як правило, висококваліфіковані працівники працездатного віку з дітьми, що у перспективі загрожує економічній безпеці нашої держави [3].

5. У контексті демографічної політики приплив молодих кваліфікованих мігрантів може збалансувати структуру населення та підвищити рівень народжуваності в країні-реципієнті. Якщо ж в імміграційних потоках домінують представники старшого покоління, то це посилює проблему старіння нації, особливо у розвинутих країнах, а також створює істотні виклики для системи соціального та пенсійного забезпечення.

6. Висвітлені вище чинники й фактори, що визначають динаміку й наслідки міграції, необхідно враховувати при розрахунку комплексної державної потужності, а також під час розробки моделі поствоєнного соціально-економічного розвитку України. Адже невідтворювальні у короткотерміновій перспективі втрати людського капіталу України (висококваліфікованих громадян працездатного віку, студентської та учнівської молоді) у формі незворотної еміграції у перспективі стануть вагомим поповненням комплексної державної потужності та конкурентних переваг країн-реципієнтів.

Для дослідження ми застосовуємо метод, запропонований професором Цзінь-Лун Чаном, до якого входять три моделі розрахунку могутності держави (формули 1-4), що базуються на модифікованих методах Р. Клайна та Ф. Косаї [2, с. 8]:

$$CNP_i = \left(\frac{CM + ES + MS}{3} \right) \times \left(\frac{ENGY_i}{ENGY_w} \right), (1)$$

$$CM_i = \left(\frac{POPU_i}{POPU_w} \right) \times 100 + \left(\frac{AREA_i}{AREA_w} \right) \times 100, (2)$$

$$ES_i = \left(\frac{GNP_i}{GNP_w} \right) \times 200, (3)$$

$$MS_i = \left(\frac{ME_i}{ME_w} \right) \times 200, (4)$$

де CNP (англ. – Comprehensive National Power) – комплексна державна потужність; CM (англ. – Critical Mass) – критична маса; $POPUI_i$ – чисельність населення країни i ; $POPUp_w$ – загальна чисельність населення усіх країн світу; $AREAI_i$ – загальна площа території країни i ; $AREAw_w$ – загальна площа усіх країн світу; ES (англ. – Economic Strength) – економічна потужність; GNP_i – валовий національний продукт (ВВП) країни i ; GNP_w – загальний світовий продукт; MS (англ. – Military Strength) – військова потужність; MEI_i – військові витрати країни i ; MEw_w – загальні військові витрати усіх країн світу; $ENGY_i$ – коефіцієнт енергоспоживання на душу населення у країні i (англ. – energy consumption per capita); $ENGY_w$ – середній світовий коефіцієнт енергоспоживання на душу населення.

7. Не заперечуючи логічності наведеного підходу, вважаємо за доцільне його доповнення якісними показниками характеристики людського капіталу, оскільки, як показує практика окремих країн Африки та Азії, велика кількість населення аж ніяк не є запорукою високих показників та стандартів якості життя в країні.

Висновки.

Міграція характеризується багатоаспектним впливом на комплексну державну потужність як країни-донора, так і країни-реципієнта. З огляду на істотні загрози і виклики для людського капіталу, пов'язані з різкою активізацією міграційних процесів після початку війни, державним органам влади України вже зараз необхідно розробляти політику рееміграції громадян (особливо молоді та фахівців працездатного віку) після завершення війни для посилення національної безпеки та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. Водночас раціональне управління міграційною політикою є вагомим фактором у збереженні та підвищенні комплексної державної потужності.

Список використаних джерел:

1. Собенко, Н. (2023) 2,4 млн українців виїхали та не повернулися до України від початку великої війни. *Супільне.Медіа* 16 серпня. URL: <https://suspilne.media/551849-24-mln-ukrainciv-viihali-ta-ne-povernulisa-do-ukraini-vid-pocatku-velikoi-vijni-opendatabot>.
2. Chang, Chin-Lung (2004) «A measure of national power.» In Proceedings of the 2004 International Seminar at the National University of Malaysia, Bangi, Malaysia. 2004: 1617.
3. Жирій К. Нас 29 мільйонів, вертаймося: чи буде кому відновлювати Україну після війни (2023) УНІАН. 16 червня URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/nas-29-milyoniv-vertaymosya-chi-bude-komu-vidnovlyuvatiukrajinu-pislya-viyni-12294672.html>.
4. Марущак, О. Виїдуть мільйони: хто і як буде відбудовувати Україну після війни (2023) ТСН. 7 вересня. URL: <https://tsn.ua/exclusive/hto-i-yak-bude-vidbudovuvati-ukrayinu-pislya-viyni-scho-kazhut-eksperti-2397718.html>.

Юрій ПЕТРУШЕНКО

доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Сумський державний університет, м. Суми, Україна

ПОТРЕБИ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ В ГРОМАДЯНСЬКІЙ ОСВІТІ

Відповідно до даних Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, кількість вимушених емігрантів з України, зареєстрованих для тимчасового захисту або в аналогічних національних схемах захисту в Європі, станом на початок травня 2023 року сягала 5 млн 8,28 тис., всього ж – більше 8 млн. осіб [1]. Найбільше українських біженців в Польщі, Німеччині та Чехії.

Згідно з даними електронної універсальної системи реєстрації населення PESEL, 25 травня 2023 року в Польщі через війну в Україні перебувало близько 1 млн. біженців. Ще 20% від цієї кількості не отримали PESEL з різних причин. Всього це понад 1,2 млн людей, які не повернулися в Україну протягом останнього року, і мають намір залишитися в Польщі назавжди або принаймні на тривалий термін (до закінчення війни в Україні).

Близько 90% цих українських біженців у Польщі – це жінки та діти. Водночас близько 65% дорослих вже знайшли роботу в Польщі. Всього там станом на осінь 2023 року може перебувати до 3-3,5 млн громадян України, з яких 1-1,2 млн прибули після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну у лютому 2022 року [2].

Цікавими та важливими для суспільства є питання: «Чи соціалізувалися українські біженці в польському суспільстві і чи знайшли вони роботу за освітою?», «Чи задоволені вони своєю роботою і статусом у суспільстві?», «Чи хочуть вони отримати нові навички та знання, щоб краще соціалізуватися чи щоб знайти кращу роботу?», «Що може зробити громадянська освіта для повернення українців додому для відновлення України після війни?».

Тому основне завдання нашого дослідження було спрямоване на визначення освітніх потреб українських мігрантів у громадянській освіті. Ми також зважали на особливість цієї хвилі вимушених мігрантів: значна їхня частина має намір повернутися і взяти участь у післявоєнній відбудові України.

Для того, щоб мати можливість порівняти з даними досліджень потреби в громадянській освіті в довоєнні часи, ми не змінювали свій опитувальник, що був застосований для аналізу потреб в громадянській освіті в часи COVID-19 (наше попереднє дослідження попиту на громадянську освіту в Україні), проте додавали певні характеристики воєнного часу, якщо біженцям при відповідях необхідні були пояснення.

Багато респондентів не хотіли вказувати свої особисті дані, тому опитування відбувалось в анонімному форматі. У ньому взяли участь 150 українських біженців в Польщі, 92% з яких склали жінки. З проведенням

опитування допомагали громадські організації та Центри допомоги біженцям в містах Варшава, Краків та Люблін.

У своєму дослідженні ми розглядали громадянську освіту як «мистецтво життя разом» (у сім'ї, в спільноті, в державі, тощо) на протипагу освіти для індивідуального успіху і досліджували потребу в цій освіті на різних рівнях та тематичних напрямках.

Питання звучало так: «У яких знаннях та навичках зі сфери громадянської освіти Ви відчуваєте потребу?». Респондент міг оцінити кожне тематичне спрямування громадянської освіти за шкалою від 0 до 10 (де 10 – гострий дефіцит, а 0 – відсутність потреби).

Таких напрямів ми виділили 9:

- права та свободи людини;
- особистісне зростання;
- комунікативність;
- формування сім'ї;
- формування та розвиток спільнот;
- культурна/національна ідентичність;
- взаємодія з органами влади;
- розуміння глобального контексту;
- екологічна освіта.

Ми проаналізували отримані результати, порівнюючи їх з попитом на різні напрями громадянської освіти до повномасштабного військового вторгнення росії в Україну. Фактично це було різницею між освітніми потребами українців у громадянській освіті в 2020-21 роках (нашого попереднього дослідження) і освітніми потребами в статусі біженця від війни.

1. Права та свободи людини.

Попит на розвиток компетентностей в цьому напрямі громадянської освіти знизився в середньому на 5%. Це може свідчити про недовіру до наявної у світі системи захисту прав і свобод, що посилилася в результаті воєнного вторгнення росії.

2. Особистісне зростання.

Попит на особистісний розвиток зріс в середньому на 11%. Це може свідчити про те, що біженці більше розраховують на власні сили в подоланні життєвих труднощів

3. Комунікативність.

Значне зростання освітніх потреб більше ніж на 40%. Перебуваючи за кордоном, біженці зрозуміли важливість мовних та комунікативних компетентностей.

4. Стосунки і створення сім'ї.

Зростання освітніх потреб на 6,5%. Може свідчити про важливість підтримки сім'ї в складній життєвій ситуації, а також потребу у розвитку компетентностей для створення нових сімей.

5. Формування та розвиток спільнот.

Попит зріс незначно, в середньому на 3%, що, ймовірно, вказує на те, що значна частина українських біженців не збирається будувати своє життя в нових спільнотах, а думає про повернення.

6. Культурна/національна ідентичність.

Незначне зростання попиту – 2,5%. Інтерпретуємо це як відсутність інтересу до набуття іншої національної ідентичності і бажання зберегти власну.

7. Взаємодія з органами влади.

Падіння освітніх потреб на 4,2%, що розуміємо як підвищення недовіри людей до влади. Перш за все вони не впевнені в тому, що влада спроможна захистити і допомогти в скрутній ситуації. Можливо, цей відсоток міг бути і вищим, оскільки біженці проявляють інтерес до того, як працюють органи влади в Польщі.

8. Розуміння глобального контексту.

Значне зростання освітніх потреб – більше ніж на 30%. Це свідчить про розуміння, що проблеми є глобальними (передусім війна), і жодна країна не може вирішити їх самотужки.

7. Екологічна освіта.

Значне падіння освітніх потреб на 12%. Інтерпретацією може бути те, що, на жаль, під час війни екологічні потреби відходять на 2 план, порівняно з базовими проблемами виживання.

Отримані результати дослідження можуть використати провайдери громадянської освіти, що планують освітні курси, а також органи влади для формування державної політики розвитку громадянського суспільства.

Провайдерам громадянської освіти (як формальної, так і неформальної) варто звернути увагу на значне зростання освітніх потреб в комунікаційних компетентностях (вивчення мови, ораторського мистецтва, технік переговорів, соціальної психології) та у розумінні глобального контексту (політичні студії, крос-культурні комунікації, основи дипломатії, Цілі сталого розвитку та ін.).

Органи влади, що формують політику у сфері розвитку громадянського суспільства, повинні розглянути брак потреби вивчати права і свободи людини та комунікувати з владою. Відсутність попиту на громадянську освіту в цих важливих напрямках може призвести до проблем розбудови демократичного законослухняного суспільства.

Список використаних джерел:

1. У Європі зареєстрували вже майже п'ять мільйонів біженців з України – ООН *Укрінформ*. 18.10.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3665195-u-evropi-zareestruvali-vze-majze-pat-miljoniv-bizenciv-z-ukraini-on.html>.

2. Українські біженці у Польщі переконані, що після війни польсько-українські взаємини будуть кращими (2023) *Укрінформ*. 18.10.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3695884-ukrainski-bizenci-u-polsi-perekonani-so-pisla-vijni-polskoukrainski-vzaemini-budut-krasimi.html>.

Надія МІКУЛА
д.е.н., проф. директор з наукових питань
ГО «Інститут транскордонного співробітництва
і європейської інтеграції»
м. Львів, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ

Дослідження вимушеної міграції українців в умовах гібридної війни зумовлює необхідність пошуку нових підходів, методів, інструментів аналізу явища для подальшої розробки відповідних механізмів для вдосконалення міграційних політик держав як країн походження, так і країн призначення.

Спершу доцільно визначити поняття вимушеної міграції, її місця серед інших типів міграції, особливостей, характерних ознак, пов'язаних із швидкістю/необхідністю прийняття рішення щодо еміграції, виїздом жінок з неповнолітніми дітьми, що в свою чергу зумовлює специфіку визначення короткотермінових чи довгострокових цілей перебування за кордоном, доступністю до навчально-освітніх закладів тощо.

За даними дослідження громадської організації «ОПОРА» протягом повномасштабного вторгнення (2022-2023 роки) з України виїхали понад 8 млн. 170 тис. українців. Більшість з них проживає наразі в Європі (майже 6 млн.) [1].

Зрозуміло, що соціально-економічний вимір вимушеної міграції має істотний вплив як на країну походження, так і на країни призначення. Основні аспекти цього виміру включають такі:

1. **Втрата робочої сили.** Для країни походження вимушена міграція може призвести до втрати робочої сили, особливо талановитих, підприємливих та кваліфікованих спеціалістів. Враховуючи те, що вимушені мігранти – це переважно жінки з дітьми, то втрата робочої сили буде відчутна і в майбутньому. Це може значно вплинути на розвиток економіки та зменшити потенціал для відновлення та зростання економіки країни походження.

2. **Економічні надходження.** Країни призначення отримують прибуток від працюючих мігрантів, які сплачують податки та соціальні виплати. Це може створити стимул для прийому більшої кількості мігрантів. Так, у Польщі суми сплачених українськими біженцями податків сягнули 2,4 млрд дол. Це перевищує обсяги наданої польським урядом допомоги українським біженцям, не враховуючи додаткові видатки на освіту та медицину. [2]

3. **Вплив на сім'ї.** Вимушена міграція може розривати сім'ї, залишаючи родичів у країні походження. Це може вплинути на психологічне та економічне

благополуччя сімей. З іншого боку, працевлаштованість жінок і соціальна акліматизація дітей може створити умови в подальшому для виїзду чоловіків за кордон для воз'єднання сімей.

4. Економічна нерівність. Вимушена міграція може підсилити економічну нерівність, оскільки ті, хто має можливість емігрувати, можуть отримувати певні вигоди, в той час як інші залишаються з обмеженими можливостями. А з огляду на те, що вимушена міграція відбувається у більш продуктивне середовище, з вищим рівнем оплати праці і з значною підтримкою мігрантів на початкових етапах, є можливість більш комфортного облаштування перебування за кордоном, що, в свою чергу, може змінити довгострокові цілі мігрантів.

5. Робочі умови. Мігранти часто опиняються в умовах низької оплати та невпевненості на робочому місці, що може призвести до експлуатації та соціальної вразливості. Для уникнення цього доцільно було б розглянути можливість прискорення процедур визнання кваліфікаційних документів з тим, щоб мігранти мали змогу працювати на відповідних високооплачуваних місцях праці. І відповідно, Україна повинна переглянути процедури визнання кваліфікаційних документів, отриманих українцями за кордоном для полегшення повернення мігрантів додому.

6. Фінансова складова. Левову частку витрат на підтримку вимушених мігрантів покривають бюджети країн Євросоюзу. За розрахунками економістів, держави ЄС залежно від країни витрачають від 9 тис євро до 25 тис євро на рік на кожного українського мігранта [3]. Проте є і позитивний вплив вимушених мігрантів на економіку країн, що їх приймають. Українці стимулювали споживчий попит і підтримували економічну активність у час, коли світова економіка почала занурюватися в рецесію.

Як свідчать дані Нацбанку, у перші місяці великої війни українці витрачали в Польщі та інших європейських країнах переважно свої українські заощадження. Обсяги витрат українців за кордоном у 2022 році зросли в рази порівняно з аналогічними витратами в довоєнний період. За даними НБУ, лише за перші пів року 2022 року витрати валюти з українських банків за статтею «подорожі» були на третину більшими, ніж за весь попередній рік.

7. Освітня складова. За розрахунками ООН та економістів, частка неповнолітніх серед вимушених мігрантів становить 28-44%. Це створює додатковий тиск на бюджети держав, оскільки їм необхідно здійснювати додаткові видатки на освіту українців та їх адаптацію [2].

Наприклад, у Польщі видатки на освіту для майже 560 тис зареєстрованих там українських дітей становлять 2,2 млрд євро, а витрати на їх медичне забезпечення оцінюються 1,5 млрд євро, йдеться в дослідженні Нацбанку [3].

8. Окремим питанням дослідження вимушеної міграції є питання **повернення додому мільйонів громадян України**, що вимагатиме значних зусиль від української влади і приймаючих країн. Визначення ризиків неповернення, стимулів, механізмів заохочень. Так, наприклад, Норвегія запропонувала виплатити 1200 євро, тим, хто повернеться в Україну. Аналогічний механізм пропонує Швейцарія – виплатити від 1000 до 4000 дол. США у разі добровільного повернення додому. (Український Телеграм від 20.10.2023). За кілька місяців треба оцінити ефективність такого заохочення.

Окрім того, важливе узгодження чи впровадження формальних процедур, думаю, з кожною країною зокрема, щодо взаємного визнання документів, зарахування відпрацьованих років до пенсійного стажу тощо. Важливо також переглянути стратегію діяльності влади щодо зв'язків з українцями, які проживають за кордоном і не лише нової міграційної хвилі.

Список використаних джерел:

1. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. (2023) Громадянська мережа ОПОРА. Укрінформ. 06.07.2023 URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>.

2. Вінокуров, Я. (2023) Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них. Економічна правда 1 жовтня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807>.

3. Вплив українських мігрантів на економіки країн-реципієнтів (2022) Національний банк України. Дослідження. Грудень URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Migration_impact_2022-12-15.pdf.

4. Гулійчук, Д. (2023) Швейцарія платитиме українцям за повернення додому: скільки можна отримати. ТСН. 05.10.23 URL: <https://tsn.ua/svit/shveycariya-platitime-ukrayincyam-za-povernennya-dodomu-skilki-mozhna-otrimati-2424316.html>.

Олена БУЛАТОВА
д.е.н., професорка,
перший проректор Маріупольського державного університету,
м. Київ, Україна

Олександр ВИШНЯКОВ
аспірант Маріупольського державного університету,
м. Київ, Україна

ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДИНАМІЧНІ ОЦІНКИ ТА НАСЛІДКИ

Війна росії проти України, що почалась у 2014 році із анексії Криму та окупації частини території Донецької та Луганської областей, спричинила на світовій мапі нові потоки вимушеної міграції, масштаби якої вибухнули після 24 лютого 2022 року. Якщо до 24.02.2022 року міграція населення мала переважно внутрішній характер (кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) становило близько 1,5 млн осіб), то з початком відкритої фази війни кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила 5,9 мільйонів [1]. Найбільш гострим наслідком військової агресії рф стала гуманітарна криза, яка охопила мільйони пересічених українців.

За даними Міжнародної організації з міграції станом на 25 вересня 2023 року кількість ВПО оцінюється в 3,7 млн осіб, за кордон виїхало понад 6,2 млн українців. Визволення частини українських територій надало можливість 22 % переселенців повернутись з-за кордону [2]. Кількість офіційно зареєстрованих ВПО в межах країни також поступово зменшується (найбільша кількість зареєстрована станом на травень 2022р.).

Таблиця 1

Динаміка переміщення вимушених українських мігрантів

Показник	березень 2022	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	грудень	січень 2023
ВПО	6,5	7,7	8,0	6,3	6,6	7,0	6,2	6,5	5,9	5,5
Кількість тих, хто повернувся в Україну	н.д.	2,8	4,5	5,5	5,8	6,0	6,0	5,9	5,2	5,5
Кількість біженців	н.д.	1,3	3,0	5,5	6,2	7,0	7,5	7,7	7,9	8,0

Джерело: [3]

Слід підкреслити, що ще у довоєнні часи демографічна ситуація в Україні було напруженою через стрімке скорочення населення (практично на п'яту частину скоротилась чисельність населення через низький рівень народжуваності, погіршення якості життя і, як наслідок, його скорочення тощо). У наслідок війни демографічна проблема в країні досягла кризового стану. Втрата людського капіталу з України. Із урахуванням того, що основу біженців з України складають жінки та діти (близько 90 %), наслідки такої втрати людського капіталу матимуть довготривалі наслідки, відповідно, повоєнне відновлення української економіки та підтримка сталого розвитку стає більш проблематичним. За експертними оцінками в наслідок неповернення біженців страти ВВП країни становитимуть 2,55 %–7,71 % ВВП [5, с. 16], потенційні загрози забезпеченню наукового потенціалу України, її інноваційного розвитку та безпеки.

Українські ВПО є, з одного боку, суб'єктами національної політики (надання соціальних послуг, фінансових виплат, гарантування прав і свобод ВПО в частині медицини, освіти, праці тощо). Їх можливе неповернення на батьківщину може стати викликом демографічного потенціалу в Україні. Остання проблема ускладнюється й тим, що значна кількість українських біженців – це жінки із дітьми, учнівська молодь, науковці.

З іншого боку, українські біженці стають суб'єктами міграційної політики європейських країн. Значні потоки біженців з України формують високий міграційний тиск у часи глобальної полікризи. Українці за кордоном, поступово адаптуючись до нового середовища, будуть інтегруватись до місцевих ринків праці, громад тощо. Виклики (адміністративні, юридичні, фінансові, інфраструктурні, гуманітарні тощо), з якими стикаються вимушені мігранти в умовах тимчасового переміщення, мають багатомірний характер. Таким чином, вимушена європеїзація українських переселенців має потенційно суперечливий характер.

Існуючі дослідження вчених із Центру глобального руху населення Кембриджського університету [4] доводять, що управління міграцією – це не лише забезпечення прикордонного контролю та безпеки, а й інтеграція, вплив біженців на політику, інституції та економіку. Криза біженців, з якою зіткнулися країни ЄС, стала важким випробуванням для євроінтеграції. Найгострішим наслідком військової російської агресії стала гуманітарна криза, яка торкнулася мільйонів пересічних українців та спричинила найбільші міграційні потоки біженців та переселенців. Існуюча система оперативної гуманітарної допомоги, якої вкрай потребують українські переселенці, виявила певні проблеми у наданні гуманітарної допомоги. За даними МЗС України, лише через Європейський механізм цивільного захисту (EUCPM) за весь час повномасштабного вторгнення в Україну надійшло понад 43 тис. тон гуманітарної допомоги. Війна змусила появу в Україні нових міжнародних благодійних організацій і фондів. Проте, згідно з результатами дослідження

(проведеного Humanitarian Outcomes у травні 2022 року на замовлення Центру гуманітарних інновацій Великої Британії за підтримки Міністерства закордонних справ у справах Співдружності та розвитку Великої Британії), міжнародні гуманітарні організації, які були вже працюючи в Україні на початку активної фази війни, показали недостатню підготовленість і неефективне планування. Незважаючи на залучення значних сум грошей, міжнародні організації не змогли забезпечити швидке вливання ресурсів для зміцнення та розширення існуючих місцевих інструментів реагування. Навіть після трьох місяців війни більшість грошей міжнародних організацій залишалася невикористаною. Усе це актуалізує критичний аналіз існуючої системи гуманітарної допомоги та розробку рекомендацій щодо формування багаторівневої системи гуманітарної допомоги.

Існуючі відмінності передумов вимушеної міграції у світі, її масштабів і структури міграційних потоків, наявних систем управління вимушеною міграцією, які сформувались в різних країнах і мають свої національні властивості, актуалізують питання удосконалення колективних форм управління міграцією, що охоплюють систему відносим між різними суб'єктами (державних та неурядових) на мікро-, макро, мезорівні. Розробка практичних рекомендацій з удосконалення національної системи управління вимушеною міграцією сприятиме підвищенню рівня стійкості інтегрованої до європейської економічної системи України, розвитку демографічного потенціалу для забезпечення достатнього рівня безпеки країни.

Список використаних джерел

1. International Organization For Migration, (2022). *Ukraine returns report. 25 November – 5 December, 2022*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-returns-report-25-november-5-december-2022>.
2. International Organization For Migration, (2023). *Conditions of return assessment. Round 4 Factsheet*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-conditions-return-assessment-factsheet-round-4-july-august-2023> (2).
3. International Organization For Migration, (2023). *Ukraine Crisis 2022-2023: 1 Year Of Response*. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-crisis-2022-2023-1-year-response> (3).
4. University of Cambridge, (2023). *The Center for the Study of Global Human Movement*. Retrieved from <https://www.humanmovement.cam.ac.uk/> (5).
5. Центр Разумкова, (2023). *Оцінка ролі демографічного фактору для економічного зростання та повоєнного відновлення. Аналітична доповідь*. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/05/22/2023-MATRA-I-KVARTAL-7.pdf>.

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ВОЄННИХ МІГРАНТІВ У ПОЛЬЩІ

Після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України мільйони українських втікачів від війни почали шукати міжнародного захисту у країнах ЄС. Так, згідно з даними УВКБ ООН, станом на 10 жовтня 2023 р. від 24 лютого 2022 р. у Польщі громадянами України було подано 1,6 млн заявок на отримання статусу тимчасового захисту, а кількість зареєстрованих на території Польщі осіб із цим статусом становила більше 959 тис. осіб (UNHCR, 2023).

Дані Офісу у справах іноземців Республіки Польщі свідчать, що після 24 лютого 2022 р. українці були найбільшою групою іноземців у Польщі, становлячи більше 80% всіх інших мігрантів. Більшість з них перебувають у статусі тимчасового захисту, що підтверджується отриманням номера PESEL згідно із Законом про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї країни. Жінки та діти складають приблизно 87% цієї групи, діти та підлітки – приблизно 43% громадян України з номерами PESEL. Серед дорослого населення жінки становлять 77%. Крім того, 360 тис. громадян України мають дійсні посвідки на тимчасове проживання. Переважна більшість з них були видані на підставі працевлаштування. Трохи більше 65 тис. українців мають дозволи на постійне проживання або дозволи на довгострокове проживання в ЄС (Urząd do Spraw Cudzoziemców, 2023).

Науковий дискурс проблематики інтеграції іммігрантів багатий різноманітними підходами та окресленням індикаторів інтеграції (див, наприклад, D. Grunow et. al., 2023; T. Schwinn, 2023).

Водночас, МОМ визначає інтеграцію іммігрантів як «процес, при якому іноземних громадян приймають в суспільство в індивідуальному порядку і як групу. Конкретні вимоги до прийняття суспільством приймаючої країни можуть суттєво змінюватися в залежності від країни; відповідальність за інтеграцію лежить не лише на одній конкретній групі, а швидше на декількох сторонах: самих іммігрантів, уряді, організаціях і населенні приймаючої країни. Інтеграція не обов'язково передбачає постійне поселення. Тим не менше, вона передбачає взяття до уваги прав та обов'язків мігрантів та приймаючих суспільств, доступу до різноманітних послуг та ринку праці, визначення та поваги до цінностей, які пов'язують мігрантів та приймаючі суспільства спільною метою». (МОМ, 2015). Пов'язані поняття з інтеграцією іммігрантів узагальнено передбачають «соціальне залучення» (social inclusion) та «соціальну згуртованість» (social cohesion). Соціальне включення – це

поступовий вхід іммігрантів в економічне, суспільно-культурне та політичне життя країни-реципієнта. Соціальна згуртованість – показник того, як суспільство приймає мігрантів; вона торкається явищ антидискримінації, протидії ксенофобії та сприяння взаєморозумінню (IOM, 2017).

На основі здійсненого аналізу соціологічних досліджень (EWL, 2023; Narodowy Bank Polski, 2022; IOM, 2023), аналітичних звітів (M. V. Desiderio, K. Hooper, 2023; Laboratorium Polityk Migracyjnych Miast i Regionów OBM UW, 2023; International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 2023), а також інших публікацій (I. Kasprzak, 2023; P. Nodzyńska, 2023) щодо обраних показників соціального включення та соціальної згуртованості можемо окреслити такі основні проблеми інтеграції українських воєнних мігрантів у Польщі:

- недостатність аналізу міграційної ситуації, брак даних щодо українських вимушених мігрантів та особливостей їхніх проблем не дозволяє розробляти ефективні механізми політики інтеграції, швидко та якісно реагувати на потреби українців у Польщі, зокрема на локальних рівнях;

- нескоординовані дії на загальнодержавному та локальному рівнях у сфері політики інтеграції і залучення міжнародних організацій, фондів тощо, недостатність дискусійних та інформаційних платформ для обміну даними та вироблення короткострокових і довгострокових стратегій;

- нестабільне (несистематичне) фінансування державних структур та виділення коштів для неурядових організацій, які надають допомогу українським біженцям та сприяють їхній інтеграції; крім того, переважно інтеграційні можливості створюють місцеві органи влади, у яких переважно недостатньо фінансового ресурсу для цього, що додатково ускладнюється проблемами економічної кризи у Польщі;

- непрогнозованість ситуації збоку самих мігрантів, сприйняття власного перебування у Польщі як тимчасове не сприяє успішній інтеграції українців у Польщі (наприклад, показники соціального включення різняться серед респондентів, які планують повертатися і тих, які планують залишитися у Польщі (IOM, 2023));

- недостатній рівень володіння польською мовою українськими воєнними мігрантами;

- кваліфікаційні та гендерні диспропорції польського ринку праці та українських мігрантів;

- негативні зміни у суспільстві: погіршення ставлення до українців у Польщі (P. Nodzyńska, 2023) та зменшення бажання серед поляків щодо надання допомоги українцям (I. Kasprzak, 2023);

- доступ до житла, фінансова допомога та доступ до медичного обслуговування залишаються серед топових потреб українських вимушених мігрантів у Польщі (IOM, 2023).

Список використаних джерел:

1. Desiderio, M., V., Hooper, K., (2023) Displaced Ukrainians in European Labour Markets. Leveraging Innovations for More Inclusive Integration, *Brussels: Migration Policy Institute Europe*, 31.
2. EWL (2023) Воєнні біженці з України. Рік у Польщі, 4.
3. EWL (2023) Громадяни України на польському ринку праці: нові виклики та перспективи. Звіт про транскордонну мобільність, 36.
4. Grunow, D., Sachweh, P., Schimank U., Traunmüller, R. (2023) Social Integration: Conceptual Foundations and Open Questions. An Introduction to this Special Issue. *Köln Z Soziol*, <https://doi.org/10.1007/s11577-023-00896-1>
5. International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank (2023) Economic Empowerment of Forcibly Displaced Persons from Ukraine, *Washington DC*, 62.
6. IOM (2017) Integration and Social Cohesion: Key Elements for Reaping the Benefits of Migration, URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Integration-and-Social-Cohesion.pdf.
7. IOM (2023) Integration Snapshot – Future Intentions. Poland, Displacement Tracking Matrix, URL: <https://dtm.iom.int/poland>.
8. Kacprzak, I. (2023) Badania: Polacy mniej chętni do pomocy Ukraincom, URL: <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art38594331-badania-polacy-mniej-chetni-do-pomocy-ukraincom>.
9. Laboratorium Polityk Migracyjnych Miast i Regionów OBM UW (2023) Model lokalnej polityki włączania migrantów i migrantek w życie miast. Założenia i rekomendacje, 49.
10. Narodowy Bank Polski (2022) The Living and Economic Situation of Ukrainian Refugees in Poland. Report of the Questionnaire Survey Conducted by NBP Regional Branches, Department of Statistics, Warsaw, 34.
11. Nodzyńska, P. (2023) Młode Polki boją się, że Ukrainki ukradną im mężów? Pozytywne nastawienie Polaków do Ukraińców spada, *Gazeta Wyborcza*, <https://wyborcza.pl/7,82983,30039221,mlode-polki-boja-sie-ze-ukrainki-ukradna-im-mezow-pozytywne.html>.
12. Schwinn, T. (2023) Social Integration – Levels and Dimensions. *Köln Z Soziol*, <https://doi.org/10.1007/s11577-023-00889-0>.
13. UNHCR (2023) Ukraine Refugee Situation, URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
14. Urząd do Spraw Cudzoziemców (2023) Obywatele Ukrainy w Polsce – aktualne dane migracyjne, URL: <https://www.gov.pl/web/udsc/obywatele-ukrainy-w-polsce--aktualne-dane-migracyjne>.
15. Міжнародна організація з Міграції (2015) Міжнародна термінологія у сфері міграції. Українсько-англійський тлумачний словник, *Київ, БЛАНК-ПРЕС*, 100.

Тарас ВАСИЛЬЦІВ

д.е.н., проф., завідувач відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів, Україна

Руслан ЛУПАК

д.е.н., проф., професор кафедри економіки Львівського торговельно-економічного університету, м. Львів, Україна

Ольга ЛЕВИЦЬКА

к.е.н., старший дослідник ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІНГІБУВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ВТРАТ МОЛОДІ УКРАЇНИ¹

Сформоване в Україні середовище соціально-трудова відносин, освітньо-кваліфікаційного та науково-дослідного розвитку, реалізації підприємницьких ініціатив молоді є досить відмінним у порівнянні з європейськими та іншими високорозвиненими країнами і подолання такої поляризації варто відносити до стратегічних імперативів державної політики інгібуння міграційних витрат молоді. Вирівнювання сформованих диспаратів насамперед повинно стосуватися найбільш чутливих до посилення міграційної аспірації сфер життєдіяльності молодих людей, зокрема зайнятості, оплати та безпеки праці, соціальної захищеності, ділової активності, професійного навчання та ін. Необхідно відійти від накопичення внутрішніх диспропорцій і навпаки забезпечити їх подолання, у результаті чого домогтися утвердження подібних до приймаючих українських мігрантів країн як базових, так і прогресивних норм і правил. Натомість поглиблення такого відставання і відсутність в Україні конвергенції вказаних середовищ з країнами-реципієнтами здатне спричинити збільшення *pull*-детермінант міграції молоді та ще в більш критичному випадку втрату контролю на ними (Voznyak et al, 2023).

Одним із інструментів державної політики інгібуння міграційних витрат молоді варто розглядати налагодження реалізації стратегії цифрової трансформації економіки і суспільства України. Дійсно в епоху активної цифровізації молода людина маючи намір реалізовувати ділові навички та креативні бізнес-проекти повинна отримувати в повній мірі доступ до ринку ІТ-продуктів, можливості для розвитку інформаційно-комунікаційних відносин та інше.

¹ Дослідження виконане у межах гранту Національного фонду досліджень України «Міграційні втрати молоді: імітаційне моделювання та сценарне прогнозування у контексті збереження людського потенціалу для повоєнної відбудови України» (реєстраційний номер Проекту: 2022.01/0074).

Високу привабливість для української молоді мають європейські норми та правила життя і це повинно враховуватися у державній міграційній політиці. Втім в міру власної неготовності молоді та одночасно недостатньої державної підтримки євроінтеграційні процеси відбуваються досить повільно та без істотного прогресу. При таких тенденціях пріоритетне значення мають зміни, що призводять до пришвидшення євроінтеграції та поширення реалізації програм співпраці на терени України. Тут доречно передбачати широке залучення європейських партнерів у розроблення прогресивних соціально-орієнтованих проєктів і отримання з їхньої сторони необхідної фінансово-інвестиційної та іншої підтримки.

Неабияке значення для України має збереження людського потенціалу, зокрема використовуючи засоби конкурентоспроможних місць (у т. ч. на спільних із іноземними партнерами підприємствах, організаціях). Доведено багатьма розвиненими країнами, що інгібування міграційних втрат молоді в значній мірі обумовлено ступенем удосконалення практики управління організацію та обслуговуванням робочих місць орієнтованих на міжнародні стандарти та здійснюючи впровадження нових прийомів і методів праці (долаючи монотонність та підвищуючи продуктивність і ефективність праці), трансформацію стандартів і систем оплати праці та ін.

У численних наукових дослідженнях державної політики інгібування міграційних втрат і в т. ч. у молодіжному середовищі наголошується на важливості забезпечення стабільно-гарантійного захисту і для досягнення цього рекомендується здійснювати проактивну соціальну та ліберальну економічну політику (Lurak et al, 2022). Тут увага державних інституцій повинна бути сконцентрована на підвищенні рівня захисту соціально-трудова прав і законних інтересів та гарантуванні прийнятних життєвих стандартів, політичних свобод, матеріальних благ суспільства. Також в Україні задля зниження темпів еміграції молоді важливо змінити підходи до підвищення якості життя, професійно-освітній умов, робочих місць та інших сфер, ставлячи за орієнтир нормативи та вимоги європейських країн.

Для зниження впливу *push*-детермінант міграції молоді в Україні потрібні глибокі структурні реформи та інституційні зміни, при цьому, основний акцент повинен надаватися новим і прогресивним механізмам та інструментам управління міграційними процесами, здатних зберегти людський капітал для забезпечення повоєнної відбудови та стабільного зростання національного господарства. Поряд з тим необхідно домогтися стабілізації економіки і посилити резильєнтність території країни опираючись на збереження та примноження людського капіталу, формування рівноважної кон'юнктури ринку праці, досягнення стабільності та інтегрованості суспільства, згладжування демографічних перекосів, підвищення дієвості системи соціального і медичного страхування (Voznyak et al, 2023; Lurak et al, 2022). Одним із підтверджень досягнення вказаних стратегічних імперативів державної політики інгібування міграційних втрат молоді варто розглядати

налагодження механізму стимулювання зворотної їхньої міграції, що одночасно матиме низку позитивних повзучих ефектів, зокрема утвердження у суспільстві прогресивного запиту на отримання нових знань та вищих професійно-кваліфікаційних компетентостей і вмінь через які генерувати та реалізовувати бізнес-ідеї, ноу-хау, інновації.

Поряд з тим в Україні, коли гібридна агресія призвела до значних міграційних втрат молоді, варто покладатися на використання потенціалу внутрішньої міграції і обрати це як критерій досліджуваної державної політики, оцінюючи за ним подолання *push*-детермінант соціально-резильєнтного та гібридного направлення.

Згідно наукових припущень та рекомендацій реалізація в Україні державної політики інгібування міграційних втрат молоді повинна передбачати зростання ефективності публічного управління у сферах стимулювання місцевого економічного розвитку та подолання соціальних дисбалансів (Cherevko, 2022). Тут раціонально опиратися на світовий досвід, зокрема при імplementації низки суспільно-важливих реформ, як-от судочинства, оподаткування, правоохоронної системи, адміністративно-територіального устрою та інших.

Актуальне значення для органів державної влади України при стримуванні міграційних аспірацій молоді має раціоналізація структурних співвідношень в аспектах просторово-територіального розвитку, секторальних змін, відтворення, інноваційно-технологічного поступу, зовнішньоекономічної діяльності, інституційних зрушень. Основні зусилля держави повинні бути направлені на подолання існуючих дисбалансів та деформацій на різних рівнях економічних та соціальних відносин і створення таких атрактивних умов життя, за яких молодь отримує широкі можливості для задоволення прогресивних потреб та відстоювання власних інтересів.

Важливим інструментом державного регулювання міграційних процесів є забезпечення соціального захисту вразливих категорій населення, створення сприятливих умов (економічного і людського розвитку) для розвитку людини і суспільства. Від держави вимагається змінити підходи до подолання проявів девіантної та опортуністичної поведінки молоді, дбаючи про підвищення рівня соціальної справедливості та покращення базових засад гармонійного і всебічного розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. Voznyak, H., Mulska, O., Druhov, O., Patytska, Kh., & Tymechko, I. (2023). Internal migration during the war in Ukraine: Recent challenges and problems. *Problems and Perspectives in Management*, 21(1), 312-325.

2. Lupak, R., Mizyuk, B., Zaychenko, V., Kunytska-Iliash, M., & Vasylytsiv, T. (2022). Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics*, 8(1), 70-88.

3. Cherevko, H. (2022). Labor migration: current and perspective challenges for Ukraine. *Technological and Economic Development of Economy*, 28(1), 163-178.

Ольга ІЛЯШ

д.е.н., професорка катедри економічної кібернетики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна

Ігор БАРАНЯК

к.е.н., науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»,
м. Львів, Україна

МІГРАЦІЙНІ ІНТЕНЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ¹

Повномасштабне вторгнення росії в Україну стало великим соціальним потрясінням. Війна спричинила вимушену міграцію населення, особливо молоді, збільшила ризики втрати робочої сили на ринку праці, вплинула на емоційні стан, життя і побут, громадську думку, міжособистісні стосунки та громадську діяльність. Масштаб змін є безпрецедентним як для України, так і для Європи. Водночас, ці зміни вплинуть на поглиблення демографічної кризи, зменшення ресурсних можливостей для післявоєнної відбудови та швидкого та всебічного відновлення України.

Проблема міграційних втрат в Україні в умовах війни все більше залежить від критичної маси міграції молоді. Розгляд та розуміння змін щодо міграційних інтенцій молоді може дати уявлення для подальших досліджень молодіжної, міграційної політики, розвитку ринку праці і забезпечення ефективної зайнятості молодого населення країни. У той же час, регулювання міграції молоді дозволить зберегти необхідний людський потенціал для забезпечення післявоєнної відбудови українського суспільства та планування трансформаційних змін.

Результати опитування 65% молоді у віці 16-35 років, які проживають в Україні, не бажають переїжджати жити в інше місце. Основними причинами небажання молодих людей змінювати місце проживання є задоволеність місцем проживання (44%), родиною та друзями (40%), достатня матеріальна підтримка для життя (20%) та патріотизм (15%). Серед української молоді, яка сьогодні проживає в Польщі, 61% осіб віком 16-35

¹ Дослідження виконане у межах гранту Національного фонду досліджень України «Міграційні втрати молоді: імітаційне моделювання та сценарне прогнозування у контексті збереження людського потенціалу для повоєнної відбудови України» (реєстраційний номер Проєкту: 2022.01/0074)

років не були в Україні після переїзду до Польщі, 47% планують повернутися в Україну після війни, 19% – найближчим часом і 11% – через деякий час. 15% молодих людей взагалі не планують повертатися до країни. У той же час, серед молодих людей, які переїхали до Польщі та знайшли нову роботу, 58% працювали на польські компанії, 22% на українські компанії, зареєстровані у Польщі (IRI, 2023).

Дослідження, проведене міграційною платформою EWL виявило нові тенденції міграції українських біженців. Так, більше половини українських біженців (53%) віком до 35 років, які з початку війни проживали в Польщі, емігрували з цієї країни до Німеччини. Згідно з даними Євростату, станом на червень 2023 року в Німеччині було зареєстровано 1,1 млн громадян України, тоді як у Польщі – 975 тис. громадян України. Це означає, що з серпня 2022 року кількість зареєстрованих біженців у Польщі зменшилася на понад 350 тисяч осіб, тоді як у Німеччині – водночас зросла більш ніж на 410 тис. осіб (рис.1, EWL UA, 2023).

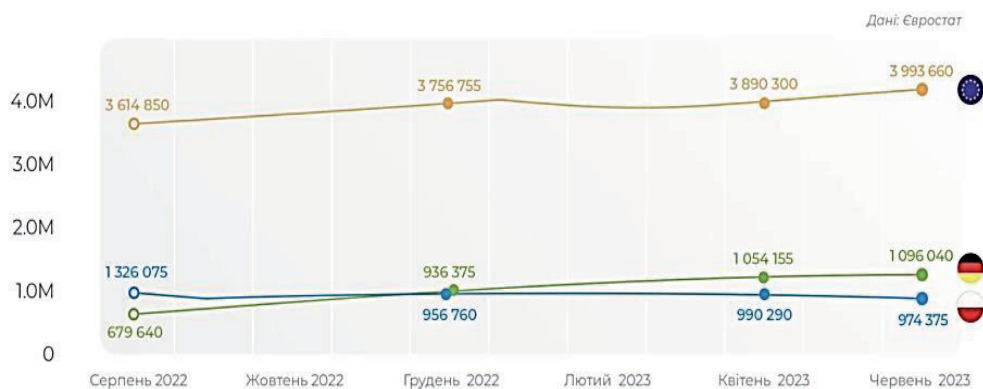

Рис. 1. Кількість громадян України, що охоплені соціальним захистом у Німеччині та Польщі (серпень 2022-червень 2023)

Загалом наявність друзів та знайомих у Німеччині, вищий дохід та соціальні виплати стали основними причинами виїзду української молоді із Польщі до Німеччини. Лише 2% молодих людей, які іммігрували до Німеччини з Польщі, не мали можливості працювати, що свідчить про високу мобільність, високі компетенції (47% молоді володіє англійською, кожен четвертий респондент (24%) декларує знання німецької мови) та готовність молоді знайти місце праці на закордонних ринках після повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Найбільше занепокоєння викликають 10% молодих іммігрантів (25-34 років), які схильні думати, що вони виїхали назавжди. При цьому майже половина респондентів (47%) вагалися з відповіддю, оскільки ще не прийняли

остаточного рішення. Їх кількість зросла вдвічі порівняно з попередньою хвилиною дослідження (липень 2022 року – 24%). Варто зазначити, що впевненість у перемозі України залишається відносно високою з початку загальної війни. 87% українців повністю або частково впевнені в здатності України відбити наступ Росії (Gradus Research, 2023).

Таким чином, процес міграції української молоді та втрата людського потенціалу в Україні відбувається не через невпевненість у майбутньому, а швидше через високу соціальну незахищеність та економічну нестабільність в умовах війни та післявоєнної депресії. Адже, третина (32%) респондентів, які через війну були змушені виїхати за кордон, заявили, що мають намір повернутися в Україну якнайшвидше. Це потребує розробки нової моделі міграційної безпеки в Україні на основі нових підходів до оцінки міграційних втрат молоді, сценаріїв збалансування ринку праці, подолання безробіття, ефективного працевлаштування молоді, розвитку та ефективного використання людського потенціалу як превентивних заходів стримування міграції та рееміграції молоді.

Список використаних джерел:

1. Мріємо та діємо: національне опитування молоді (2023). *IRI. Міжнародний республіканський інститут*. URL: https://iri.org.ua/sites/default/files/surveys/Public%202023%20UNITY%20Youth%20Survey_Ukraine_fin_UK.pdf.
2. Дослідження «З Польщі до Німеччини. Нові тенденції міграції українських біженців». (2023). *EWL UA*. URL: <https://ewl.com.ua/дослідження-з-польщі-до-німеччини>.
3. Міграційні настрої українців від перших днів повномасштабного вторгнення (2023) *LB UA*. Gradus Research. URL: https://lb.ua/society/2023/02/02/544550_kozhen_tretiy_ukrainets_stav.html.

МІГРАЦІЯ ТА ОСВІТА: ПОДОЛАННЯ РОЗРИВІВ І РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Людський капітал є найважливішим чинником соціально-економічного розвитку, значна втрата якого ускладнює розвиток будь-якої економіки. Освіта відіграє вирішальну роль в інтеграції та успіху мігрантів у приймаючих країнах, при цьому доступ до якісної освіти не тільки допомагає мігрантам розвинути необхідні навички та знання для адаптації в новому суспільстві, але й сприяє їхньому загальному добробуту та мобільності. У цьому контексті особливу роль відіграють міграційні процеси, які часто пов'язані з виїздом великої кількості людей із «традиційних» місць проживання в інші (безпечніші) регіони чи навіть за кордон.

При аналізі міграційних процесів у центрі уваги часто знаходяться переваги, ризики та втрати, які міграційні потоки приносять країні призначення. Водночас вважається, що країна, яка «експортує» населення/робочу силу, несе значні економічні, соціальні та гуманітарні втрати. Хоча в більшості випадків це так, не варто забувати про певні можливості та позитивні моменти для країни-експортера. Разом з тим, негативні наслідки виникнуть лише за умови пасивної позиції держави у питанні виїзду громадян з країни на постійне чи довгострокове проживання [6]. Особливу увагу в нинішніх умовах варто зосередити на міграції та її впливові на соціально-економічне середовище країни-донора, зокрема щодо розробки окремих напрямів соціально-економічної політики, спрямованої на пом'якшення наслідків еміграції працездатного населення як для окремих родин, так і втрати людського капіталу для національної економіки.

Безсумнівно, міграція значної частини населення або експорт робочої сили створює значні ризики для ефективності соціально-економічних та соціально-політичних перетворень. Загострюється проблема «відтоку мізків» у соціально-економічному, гуманітарному аспектах. Якщо раніше «витік мізків» стосувався насамперед науковців та кваліфікованих спеціалістів, які з різних причин прагнули жити та працювати за межами батьківщини, то останнім часом такі процеси дедалі більше торкаються не лише науковців та представників творчої інтелігенції загалом, а й студентів, які мають намір отримати західну освіту та працювати в різних інституціях розвинутих країн [4]. Ступінь відтоку мізків у міжнародному порівнянні оцінюється за допомогою індексів Human Flight та Brain Drain Index. На жаль, за цим рейтингом Україна фактично перебуває в нижній частині списку поряд з Анголою, Болівією, Пакистаном та Перу [2]. Міграційні процеси зумовлюють низку особливостей, зокрема:

- іммігранти допомагають заповнити важливі ніші як у секторах економіки, які швидко розвиваються, так і в тих, що знижують виробничі можливості;
- молоді іммігранти, які складають найбільшу та найбільш мобільну групу, зазвичай краще освічені, ніж особи старшого покоління, і тому легше адаптуються до ринку праці країни, що приймає;
- на початкових етапах перебування в новій країні іммігранти більш відкриті до широкого спектру пропозицій на ринку праці та можливості «закріпитися» в новій країні.

Звичайно, відкритість країни для іммігрантів спочатку вимагає значних ресурсів. Тому ключове питання про те, як максимізувати переваги або мінімізувати витрати від міграції як для приймаючих країн, так і для мігрантів, вимагає складної законодавчої та нормативної координації не лише всередині окремих країн, але й у контексті співпраці з країнами-партнерами. Це також пов'язано зі швидким старінням населення більшості приймаючих (розвинутих) країн, у тому числі ЄС, що збільшує попит на мігрантів для компенсації нестачі робочої сили в певних сферах або на основі соціальних можливостей і потреб [1].

Особливої гостроти набувають демографічні виклики повоєнній економічній відбудові України. Ще до початку війни демографічні перспективи України були песимістичними через неухильне скорочення населення України. Війна значно погіршила і без того негативні демографічні перспективи України до такої міри, що дефіцит робочої сили, особливо в деяких частинах країни, цілком імовірно, стане одним із головних викликів післявоєнного періоду. Результати наукового дослідження [5] показують, що, незважаючи на тривалість війни та подальшу військову ескалацію, населення України не повернеться до свого довоєнного рівня навіть у 2040 році, і падіння буде найвиразнішим серед населення працездатного віку. Хоча населення дещо зросте в перші роки після війни, однак, як тільки потоки зворотної міграції скоротяться, динаміка населення знову стане негативною. Прогнозована чисельність населення коливається між 34,6 і 35 млн у 2040 році, що приблизно на 20% нижче рівня 2021 року, причому підвищення рівня народжуваності та зниження смертності мають доволі обмежену здатність компенсувати швидке скорочення чисельності населення. Результати досліджень показують, що понад 20% біженців не повернуться після завершення війни, причому багато з них – це особи працездатного віку з дітьми, що, безумовно, призведе до тривалого негативного впливу на населення України та перспективи відновлення [5].

За результатами опитування [3], велика частка українських біженців має намір повернутися назад в Україну, коли буде безпечно. Це стане критично важливим внеском людського капіталу у відбудову України. Втім до їхнього повернення важливо якомога краще інтегрувати українських біженців у країни, що їх приймають, надати можливість надсилати грошові перекази на батьківщину чи інвестувати в Україну, передавати отримані знання та досвід, слугуючи тим самим своєрідним мостом між приймаючими країнами та Україною. У листопаді 2022 року прогнозувалося, що приплив грошових

переказів в Україну зросте в 2022 році на 2 відсотки порівняно з попереднім роком і досягне 18,4 мільярда доларів США [7]. Однак, за останніми оцінками, потоки грошових переказів в Україну скоротилися з 14 мільярдів доларів США у 2021 році до 13 мільярдів доларів США у 2022 році [8].

Особливу роль у повоєнному відродженні економіки України відіграє діаспора, яка може зробити величезний внесок в успіх України, просуваючи високі стандарти в Україні, особливо щодо боротьби з корупцією. Соціально-економічне відновлення України після війни має стати безумовним пріоритетом державної політики та включати низку комплексних завдань щодо подолання катастрофічних гуманітарних потрясінь, забезпечення прискореного відновлення нормального функціонування та розвитку вітчизняних інституцій, секторів економіки та ринків, відбудови житлової, транспортної та соціальної інфраструктури, забезпечення розвитку людського потенціалу, заохочення зростання позитивних очікувань в українському суспільстві тощо. Водночас взаємодія з глобальними лідерами має бути ключовою, зокрема, у досягненні соціальних цілей, визначених чинною Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, та завдань, пов'язаних із отриманням Україною статусу кандидата в ЄС у червні 2022 року.

Список використаних джерел:

1. Brexit and the future of immigration in the UK and EU. URL: <https://www.financierworldwide.com/brexit-and-the-future-ofimmigration-in-the-uk-and-eu/#.W-vhiPkzaHs>.
2. Human flight and brain drain – Country ranking. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/human_flight_brain_drain_index.
3. Joop Adema, Yvonne Giesing (2023) The Role of the Diaspora for the Recovery of Ukraine. EconPol Forum 2. March Vol. 24. P. 41-45. URL:<https://www.cesifo.org/DocDL/econpol-forum-2023-2-adema-giesing-panchenko-poutvaara-diaspora.pdf>.
4. Li W., et al. (2020) Intellectual migration: considering China. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369183X.2020.1739393?journalCode=cjms20>.
5. Maryna Tverdostup (2023). The Demographic Challenges to Ukraine's Economic Reconstruction URL: <https://wiiw.ac.at/the-demographic-challenges-to-ukraine-s-economic-reconstruction-dlp-6620.pdf>.
6. Migration patterns and impacts: lessons for Ukraine. Analytical Report May 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/06/2023-MATRA-I-KVARTAL-ENGL-5.pdf>.
7. Remittances brave global headwinds Special Focus: Climate Migration URL: https://www.knomad.org/sites/default/files/publication-doc/migration_and_development_brief_37_nov_2022.pdf.
8. Remittances in Ukraine URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_m_en.pdf.

Уляна ЩУРКО

д.е.н., доцентка кафедри менеджменту мистецтва,
Львівська національна академія мистецтв
м. Львів, Україна

КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року докорінно змінило культурний ландшафт не лише України, але й Європи. Українці, що покидали свої домівки та рятувалися від війни в Європі, брали з собою не лише речі першої необхідності, матеріальні цінності, але й культурний код, власну творчість та цінності, які не вдалося відібрати ворогу. Бо вони в серці, душі, талантах і здібностях.

Серед 7,6 мільйонів біженців, зафіксованих UNICEF станом на 4 жовтня 2022 року в Європі [1], були й митці, співаки, художники, хореографи, актори, дизайнери, мистецтвознавці, фотографи, вчителі співу, музики, танців... Прибувши на нові місця проживання, облаштувавши побут, усі вони взялися за відновлення своєї діяльності. Того, що вони вміють робити найкраще. Того, що є не лише засобом самовираження, але й популяризацією української культури та приверненням уваги до війни в Україні. Мистецька діяльність для вимушених мігрантів стала також своєрідним способом терапії та взаємодії з середовищем, в якому вони опинилися.

Серед країн, що стали основним прихистком українців у Європі, одне з провідних місць займає Німеччина. Тут станом на червень 2023 року, за даними Міграційної платформи EWL, зареєстровано понад 1 мільйон 100 тисяч біженців з України [2]. Інформація про розподіл українських мігрантів за спеціальностями в країні відсутня, проте, більшість мають вищу освіту. Вимушене перебування в чужій країні, де ні мова, ні традиції не є рідними, спонукають українців створювати довкола себе звичний для себе культурний простір та продукт. Такі культурні практики допомагають українцям легше переживати наслідки війни, власну травму та адаптацію до життя в іншій країні. Від першого місяця, березня 2022 року, прибуття українців до Німеччини супроводжувалося організацією культурних заходів – від виставок дитячого малюнку до проведення музичних концертів.

У 2023 році, наприклад, кожного місяця в столиці, Берліні, українцями проводилися мистецькі заходи:

- представлення колекцій українських дизайнерів одягу на Berlin Fashion Week, виставка українських митців «Україна – Від золотих полів до бурі» (січень, 2023);

- мультимедійна інсталяція, перегляд фільму «Жива ватра», майстер-клас з малювання на тканині від ArtDespite, благодійний стендап, концерт «Голоси України», показ фільму «Нездоланні», виставка «Плоди гніву. Спроба зближення: Україна», артаукціон Anti-War Artworks, музичний фестиваль «Art wearon» (лютий, 2023) [3].

Це лише невеликий перелік мистецьких заходів, що організовуються українцями, або які беруть в них участь. Мистецтво не залишає байдужим ні тих, хто його творить, ні тих, хто його споживає. Крім самих митців розуміння важливості мистецтва та культури загалом для адаптації вимушених мігрантів демонструють різноманітні грантодавці та фонди (як українські, так і закордонні). Одним з ключових надавачів підтримки для продовження та розвитку культурної діяльності є Уряд Німеччини та Гьоте-Інститут. Так, Федеральне міністерство закордонних справ Німеччини [4] відповідно до оголошеного конкурсу до жовтня 2023 року надавало фінансову підтримку проектам в сфері культури, освіти та медіа в розмірі 20 тис. євро кожен.

Серед інших програм, які підтримують українських митців і культурну діяльність за кордоном, є DAAD, що, зокрема, до 30 листопада 2023 року надає стипендії на післядипломне навчання в Німеччині: образотворче мистецтво, дизайн, візуальні комунікації, кіно [5]. Гьоте-Інститут надає підтримку сектору культури та креативних індустрій за програмою EU4Culture, яка діє до 31 грудня 2024 року [6]. Подібні програми підтримки культурної діяльності українцям, що вимушено опинилися за кордоном, існують й в інших країнах ЄС. Наприклад, в Австрії в березні 2022 року був створений Office Ukraine, ініційований Федеральним міністерством мистецтва, культури, державної служби та спорту спільно з представниками австрійської мистецької сфери. Він допомагає митцям і культурним діячам, які втекли до Австрії з України після 24 лютого 2022 року: через консультації, надання конкретної підтримки та пожертв [7].

Такі ініціативи та програми запроваджені кожною країною Європи для підтримки діяльності українців у мистецькій сфері: кожен такий захід не лише несе мистецьку цінність, але й слугує полегшенню адаптації на новому місці та в новому середовищі. Позитивний ефект є очевидним як для вимушених переселенців з України, так і для приймаючих країн. Фінансуючи культуру, вони формують освічене, толерантне суспільство з високим рівнем емпатії та залученості до розвитку місцевих спільнот.

Список використаних джерел:

1. Ukraine emergency response in neighbouring countries. (2023) *UNICEF*. 21.10.2023. URL: https://www.unicef.org/eca/ukraine-emergency-response-neighbouring-countries?gclid=EAIaIQobChMI4YbC1YO_ggMVxwiLCh0UrALBEAAYAyAAEgKPyvD_BwE.
2. Zymnin, Anatoliy (2023) Дослідження «З Польщі до Німеччини. Нові тенденції міграції українських біженців». *EWL*. 13.09.2023. URL: <https://ewl.com.ua/дослідження-з-польщі-до-німеччини>.
3. Гід Берліном для українців (2023) *Berlin4ua* .20.20.2023. URL: <https://berlin4ua.de>.
4. Eastern Partnership Programme. *Federal Foreign Office*. 27.10.2023. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/europe/cooperation-with-civil-society/373732>.
5. Стипендіальна база даних (2023) *Deutscher Akademischer Austauschdienst*. 30.10.2023. URL: https://www.daad-ukraine.org/uk/пропшляхи-українок-під-час-війни-і-цінності-з-рідного-дому-ozitsiyi-finansovoyi-pidtrimki/stipendialna-baza-danih-daad/stipendien-datenbank-uk/?origin=17&status=3&type=a&q=&onlydaad=1&language=en&detail_to_show=57135742#overview.
6. Підтримка культури у країнах Східного партнерства (2023) *EU4CULTURE*. *Goethe-Institut Україна*. 28.09.2023. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/sup/e4c.html>.
7. Office Ukraine. 30.10.2023. URL: <https://www.artistshelp-ukraine.at/ua>.
- 8.

Олена ЧЕПЕЛЮК

д.т.н., професор, ректор Херсонського національного технічного
університету

Марія АРТЕМЕНКО

к.т.н., доцент, перший проректор Херсонського національного
технічного університету

Володимир ШЕРСТЮК

д.т.н., професор, проректор з навчальної роботи Херсонського
національного технічного університету
м. Херсон, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ РЕЛОКАЦІЇ

Починаючи з 2014 року, а особливо з початку повномасштабного вторгнення рф у 2022 р., в освітянському просторі України з'явилася значна кількість закладів освіти, які було переміщено в більш безпечні регіони через те, що їх будівлі та приміщення опинилися в зонах тимчасової окупації або в зонах бойових дій. В інформаційно-аналітичному збірнику «Освіта України в умовах воєнного стану» зазначено, що через війну й агресію з боку рф в Україні було переміщено 134 заклади вищої і фахової передвищої освіти та їх відокремлених структурних підрозділів, що становить 11,7 % їх загальної кількості по країні (Шкарлет, 2022).

Налагодження роботи переміщених закладів освіти на новому місці стало викликом для їх керівництва і професорсько-викладацького складу. І хоч причини релокації переважної більшості таких закладів освіти схожі, кожен з них має свою особливу історію та досвід. Наприклад, є такі заклади, які вже двічі вимушено змінили своє фактичне місцезнаходження, або такі, що зазнали повної зміни керівного складу під час релокації. Також є заклади освіти в деокупованих районах, будівлі яких вже було звільнено ЗСУ, а є й такі, і їх більшість, що досі залишаються під окупацією, або зруйновані.

Загалом, тему викликів релокації, з якими зіштовхнулися переміщені заклади вищої освіти, можна висвітлювати з різних аспектів, зокрема, з погляду на проблеми психологічної адаптації та мотивації учасників освітнього процесу, або на проблеми збереження матеріально-технічної бази, інформаційної інфраструктури, доступності до ресурсів університету, необхідних для надання здобувачам якісної освіти та виконання наукових досліджень. Окремими важливими питаннями постало збереження контингенту здобувачів освіти та професорсько-викладацького складу.

Автори цієї статті, як керівники Херсонського національного технічного університету – одного з переміщених університетів, пропонують проаналізувати виклики, з якими зіштовхується заклад освіти під час релокації, в їх хронологічній послідовності, що дозволить розробити ризик-стратегії та алгоритми дій для більшості непередбачуваних ситуацій, що виникають в процесі діяльності переміщених закладів освіти.

Першим викликом постала *швидка окупація територій, на яких базувався університет, розгортання бойових дій в містах, що призвело до унеможливлення проведення освітньої діяльності в очному режимі*. Це одразу спричинило проблему налагодження освітнього процесу та комунікації зі всіма співробітниками та здобувачами освіти в дистанційному форматі, що, в свою чергу, стає можливим лише за умови збереження накопичених інформаційних та методичних ресурсів, баз даних бухгалтерського, фінансового, кадрового обліку та документообігу на цифрових носіях або у хмарному середовищі.

Другим викликом для університету постало власне *переміщення як процес зміни фактичної адреси перебування*. За наявності «зелених» евакуаційних коридорів можливо було б говорити про організацію вивезення найважливіших для діяльності закладу архівів, документів, матеріально-технічних та людських ресурсів. В нашому випадку такої можливості не було, кожен зі співробітників та здобувачів освіти мав самостійно прийняти рішення та організувати свій виїзд з окупованих територій. Частина кадрового складу та учасників освітнього процесу виїхала з окупації ще до отримання офіційного наказу МОН про тимчасове переміщення закладу освіти на підконтрольну територію і тому розосередились по Україні та всьому світу; частина ж виїздила після отримання наказу і тому мала можливість визначитись зі своїм місцем релокації більш свідомо, обираючи те місто, куди було переміщено заклад; інші ж з різних причин вирішили не виїжджати з окупації та чекати звільнення територій. Отриманий нами досвід показав, що за наявності необхідного рівня комунікації та довіри до співробітників, і в таких складних умовах можливо організувати переміщення найважливіших ресурсів закладу з окупації.

Третім викликом постала проблема *розгортання офісу університету на новому місті*. На цьому етапі релокації для переміщених закладів одною з головних задач є нарощування «з нуля» матеріальної бази, організація робочих місць для ключових співробітників – це і офісні меблі, і комп'ютерна та офісна техніка, і швидке переміщення в хмарні сховища всіх інформаційних систем за межі окупованих територій та зон активних бойових дій, а також організація захищеного доступу до них з будь-якої точки України та світу. Окремої уваги вимагають кадрові питання, пов'язані з заохоченням персоналу до переїзду саме в місце фактичного розташування закладу освіти – зокрема, допомога з пошуком житла для співробітників, які стали вимушено переміщеними особами.

Четвертий виклик – це захоплення приміщень університету за його юридичною адресою, організація «фейкового» клону університету окупаційною владою та «колоборантами», які погодилися співпрацювати з нею. Саме в цей період адміністрацією було втрачено доступ до приміщень університету, всі його архіви та ресурси були захоплені окупантами, почалось активне переманювання на ворожий бік науково-педагогічних працівників та іншого персоналу, а також активне заохочування наших здобувачів освіти до навчання в «новоствореному» закладі за програмами рф. На цьому етапі стала ключовою проблема підтримання постійної комунікації з учасниками освітнього процесу для збереження професорсько-викладацького складу та контингенту здобувачів освіти. В певний період ворог заблокував всі можливі варіанти зв'язку з містом – не працював мобільний, інтернет зв'язок, відтак було важко вирішувати озвучену проблему.

П'ятим викликом стало проведення якісної вступної кампанії. Як правило, всі університети працюють з потенційними вступниками ще з молодших класів, налагоджені зв'язки з адміністраціями шкіл та вчителями. Наразі під час війни ці зв'язки розірвано. Демографічну ситуацію ускладнено через велику чисельність переміщених осіб – потенційних вступників, які виїхали у інші країни у пошуках прихистку. Крім того, батьки багатьох вступників мають певні сумніви щодо доцільності вступу до переміщеного університету, вони з більшим бажанням віддають дітей до університетів із західних областей або до зарубіжних. Ще одна проблема – це обмежена кількість працівників на місці релокації не дозволяє повноцінно розгорнути приймальну комісію з технічним секретаріатом та відповідною рекламною кампанією.

Шостим викликом постала розосередженість працівників університету на підконтрольних Україні територіях, а у випадку професорсько-викладацького складу ХНТУ – загалом по всьому світу. Отже, ключова проблема для налагодження повноцінної роботи університету полягала в тому, що за місцем релокації до роботи приступило близько 15 відсотків співробітників університету, ще близько 20 відсотків працівників залишилися за основним місцем знаходження університету, решта – в інших містах України та в інших країнах. Оскільки безпекова ситуація за основним місцем знаходження університету не дозволяє співробітникам працювати безпосередньо в стінах університету, а співробітники, що знаходяться за межами України, як правило, не можуть виконувати свої функціональні обов'язки, тож близько 15 відсотків співробітників мають забезпечити проведення якісного освітнього процесу, злагоджену роботу колективу та взаємодію з освітньою мережею України.

Сьомим викликом стала деокупація Херсону, що викликало свої складні проблеми: необхідність розмінування, слідчі дії, збереження матеріально-технічної бази за юридичною адресою, фіксація ушкоджень та консервація

пошкоджених приміщень, укладання договорів з комунальними службами, невизнання рахунків за період окупації тощо.

Наразі восьмим викликом є *психологічний стан співробітників університету*. Викладачі і співробітники, які вимушено покинули рідне місто, мають налаштувати побут та налагоджувати сталу роботу в університеті. Ті ж співробітники, які залишились за юридичним місцем перебування університету, через ворожі обстріли перебувають в постійному страху за своє життя. Всі вони мають високий рівень кортизолу і, як наслідок, низьку мотивацію до роботи, різко реагують на будь-яку позаштатну ситуацію або вислови, які вважають некоректними.

Окремим викликом є повна зміна керівного складу університету під час його релокації. Коли така зміна буває поступовою, у закладі продовжується обмін знаннями та досвідом, нові керівники отримують певну підтримку з боку більш досвідчених. У ситуації ж, коли керівництво університету змінюється повністю, від найвищого керівництва до керівників структурних підрозділів – відділів, служб, факультетів, кафедр – сталість управління губиться. У такій ситуації проблему можливо вирішити застосуванням ефективних методів командування, нових засобів і принципів комунікації, колаборативних технологій прийняття рішень. Дуже важливою в такій ситуації є підтримка того закладу вищої освіти, до якого переміщено університет – за наявності потужної підтримки та відкритості працівників до порад та обміну досвідом ця проблема вже не здається невіршваною.

Ще можна багато про що сказати, наприклад, про ту незабутню огиду працівників університету до деяких «колег» у минулому, які раніше були поруч, а потім неочікувано пішли на співпрацю з окупаційною владою, або про крадіжку окупантами та колаборантами різних матеріальних цінностей закладу, а ще більше – до намагання вкрати бренд та добре ім'я нашого університету та використовувати їх у своїх негідних справах. Але в цілому, наведені нами виклики дають підстави для визначення ризик-стратегії та певної системи заходів, які можливо передбачити для ситуацій, які можуть викликати необхідність релокації закладу освіти з тим, щоб упередити виникнення розглянутих нами проблем.

Список використаних джерел:

1. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичному збірнику. За ред. С.Шкарлет, А.Вітренко, В.Рогова та ін. Київ, 2022. 358 с.

Оксана БАЇК

д.ю.н., професорка, професорка кафедри
цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

МІГРАЦІЯ ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБОЮ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ: МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ

Сьогодні не існує чіткого або загальноприйнятого визначення терміну «мігрант». Як зазначено Міжнародною організацією з міграції, «цей термін вживається не тільки в аспекті виїзду в іншу країну на постійне місце проживання, а також у більш широкому значенні термінів «іммігрант» або «емігрант», та відноситься до особи, яка виїжджає з однієї країни і прибуває для проживання в іншу» [7, с. 14]. Варто зазначити, що 18 грудня у світі відзначають Міжнародний день мігранта. За даними ЮНЕСКО, основною причиною міграції є прагнення людини до гідного, безпечного та мирного життя. У 2022 р. через повномасштабне вторгнення слово «міграція» набуло нового сенсу для всіх українців [10]. Водночас 18 грудня – це не лише Міжнародний день мігранта, але й назва бельгійської організації, діяльність якої спрямована на те, «щоб права всіх мігрантів визнавалися і ефективно захищалися, а також щоб створити середовище для мігрантів, в якому вони б відчували себе повноправними учасниками у будь-якому суспільстві». Щороку організація «18 грудня» організовує міжнародну радіотрансляцію у Міжнародний день мігрантів для об'єднання громад мігрантів усього світу, а також щоб відзначити їхні досягнення і розповісти про свої проблеми за допомогою активного залучення світових радіостанцій та організацій [9]. Оскільки мігранти володіють усіма правами і свободами людини, то відповідно положення щодо інструментів їхнього захисту поширюються й на них [8].

Загальновідомо, що основні права і свободи людини закріплено у Міжнародному біллі про права людини, який складають Загальна декларація прав людини (1948 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (1966 р.). Ці документи, разом узяті, прийнято вважати фундаментальними міжнародними стандартами прав і свобод людини, серед яких також визначено і право на свободу пересування.

Зокрема, Загальною декларацією прав людини визначено, що «кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну» (ст. 13). До того ж «кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком» (ст. 14) [13]. Зазначені права знайшли своє

закріплення й у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, зокрема вони «не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті» (ст. 12) [5]. Своєю чергою, Міжнародним пактом про економічні, соціальні й культурні права закріплено положення, відповідно до якого «країни, що розвиваються, можуть з належним урахуванням прав людини і свого народного господарства визначати, в якій мірі вони гарантуватимуть визнані в цьому Пакті економічні права особам, котрі не є їх громадянами» (ч. 3 ст. 2) [6].

Варто зазначити, що в умовах сьогодення доволі поширеною залишається трудова міграція населення. Власне, гарантії права на свободу пересування встановлено Міжнародною конвенцією про захист прав усіх трудових мігрантів та членів їх сімей [2].

Крім того, право на свободу пересування гарантовано також Конвенцією про права дитини (1989 р.). Відповідно до ч. 2 ст. 10 цієї Конвенції «дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право підтримувати на регулярній основі, за виключенням особливих обставин, особисті відносини і прямі контакти з обома батьками» [3].

Варто зазначити, що саме право на свободу пересування стало надійним підґрунтям для створення та функціонування Європейського Союзу. Отже, кожен громадянин Європейського Союзу має право вільно пересуватися та проживати на території держав-членів Європейського Союзу (п. «а» ч. 2 ст. 20 Договору функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС) [1, с. 83/56], ч. 1 ст. 45 Хартії основоположних прав Європейського Союзу [12]), з урахуванням обмежень та умов, встановлених Договорами та заходами, ухваленими на їх виконання (ч. 1 ст. 21 ДФЄС) [1, с. 83/57]. Такими заходами, як зазначено у Директиві 2004/38/ЄС, можна вважати встановлення обмеження на право вільного пересування та проживання з міркувань державного порядку, громадської безпеки чи здоров'я населення (ст. 22 [4]). Водночас свобода пересування та проживання може надаватися відповідно до Договорів громадянам третіх країн, які законно проживають на території держави-члена (ч. 2 ст. 45 Хартії основоположних прав Європейського Союзу) [12]. Крім цього, потрібно пам'ятати про правила, що регулюють прикордонний контроль осіб, які перетинають зовнішні кордони держав-членів Союзу, закріплені у Шенгенському кодексі про кордони [11].

Узагальнюючи, варто зазначити, що сьогодні у міжнародному просторі правове регулювання міграції забезпечує та гарантує належне підґрунтя для реалізації особою права на свободу пересування у межах різних країн. Водночас це відкриває нові можливості для вільного здійснення міграційних процесів, зважаючи на виклики сучасності.

Список використаних джерел:

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06.
2. Convention on the Legal Status of Migrant Workers and Members of Their Families of the Commonwealth of Independent States (2008, November 14). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_j82#Text.
3. Convention on the Rights of the Child (1989, November 20). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
4. Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council On the right of citizens of the Union and their family members (2004, April 29). *EUR-lex. Access to European Union law* URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0038>.
5. International Covenant on Civil and Political Rights: adopted by the UN General Assembly (1966, December 16). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
6. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: adopted by the UN General Assembly (1966, December 16). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
7. Migrant. International terminology in the field of migration: Ukrainian-English explanatory dictionary. Kyiv: BLANK-PRES. 2015. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/iom_migration_glossary_color_block_press.pdf.
8. Migration. «COMPASS»: A Guide to Human Rights Education with the Participation of Youth. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/migration>.
9. Migration. Manual on education in the field of human rights with the participation of young people. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/migration>.
10. On December 18, the world celebrates International Migrant Day. State Migration Service of Ukraine. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/13501.html>.
11. Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council on the Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code) (2016, March 9). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-16#Text.
12. The Charter of Fundamental Rights of the European Union Center for Civil Liberties. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>.
13. The Universal Declaration of Human Rights: Adopted and Promulgated by Resolution 217 A (III) of the UN General Assembly (1948, December 10). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ: ЗАГРОЗИ, ВИКЛИКИ, ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Війна РФ проти України спричинила масове переміщення населення як в середині країни, так і за кордон, руйнування соціальної, виробничої інфраструктури, дестабілізацію на ринку праці, що об'єктивно вплинуло на виникнення цілої низки соціально-гуманітарних загроз для рівня національної безпеки країни. За оцінками ООН, це найбільша міграційна криза з часів Другої світової війни. Оцінити людські втрати, спричинені військовими діями, поки що неможливо, однак вже сьогодні можна стверджувати, що така криза ставить під загрозу соціально-економічний розвиток держави та її існування загалом. Адже для забезпечення соціально-економічного зростання Україна потребуватиме значного людського потенціалу, у тому числі усіх громадян, які виїхали за кордон. Також наслідки повномасштабного вторгнення пов'язані з внутрішньою вимушеною міграцією. Згідно з даними Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України кількість осіб, які були змушені або зобов'язані втекти на кінець 2022 року досягла 7,7 млн [1]. Обов'язком держави сьогодні є підтримка внутрішньо переміщених осіб з недопущення гуманітарної катастрофи, гарантування належної якості життя населення в умовах війни, мінімізації конфліктного середовища в суспільстві та зниження соціальної напруги.

За даними обстеження при виборі місця перебування внутрішньо-переміщені особи (надалі – ВПО) часто обирають «прозахідні області» як найбільш віддалені від територій, де ведуться бойові дії. Львівська і Закарпатська області входять у топ-5 регіонів, які прийняли найбільшу кількість ВПО – за розрахунками Міжнародної організації з міграції 9 % і 7 % відповідно (станом на квітень 2023 року) [2].

Ситуація щодо концентрації значної кількості ВПО саме в західних областях створила низку викликів для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які потребують негайного врегулювання, зокрема: 1) фінансова вразливість ВПО (фінансова підтримка уряду, яка включає щомісячні виплати, компенсацію витрат на комунальні послуги); 2) пошуки місця тимчасового проживання ВПО (оренда житла для осіб з певними фінансовими можливостями і безкоштовне проживання для осіб з низьким рівнем доходів); 3) навантаження на соціальну структуру (окрім браку житлового фонду ВПО суттєво збільшили навантаження на

транспортну інфраструктуру, брак місць у дитячих садочках, навантаження на заклади охорони здоров'я тощо); 4) проблеми соціального напруження між постійним населенням і ВПО (мовні відмінності подекуди породжують конфлікти, у соціальних мережах частою є інформація про нешанобливе відношення ВПО до майна у місцях перебування, їх небажання займатись волонтерством тощо); 5) постійна загроза життю і здоров'ю ВПО після вимушеного переїзду (абсолютно безпечних регіонів в Україні немає. Для прикладу, 6 липня 2023 р. у м. Львові внаслідок ракетного удару по житловому будинку загинуло 10 людей. Тому питання скупчення людей, реагування на сигнали повітряної тривоги, облаштування підземних сховищ та ін. зберігає високу актуальність).

У 2022 р. Україна вдруге за роки незалежності зіткнулась з проблемою вимушеної міграції. Вирішення проблем, пов'язаних з внутрішньою міграцією, сьогодні відбувається на більш високому рівні, ніж це відбувалось у 2014 р. завдяки правовим напрацюванням, зокрема Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», можливості використання порталу «Дія» для надання послуг ВПО тощо. Однак відсутність комплексного підходу органами влади та органами місцевого самоврядування до вирішення проблем, пов'язаних з вимушеними внутрішніми переміщеннями, може призвести до виникнення низки загроз: – зuboжіння населення зі зниженням купівельної спроможності, наслідком чого буде падіння попиту та прибутковості бізнесу, підвищення соціальної напруги на соціально-економічну неоднорідність суспільства; – зниження рівня довіри населення та бізнесу до органів державної влади. Держава повинна забезпечити мінімальний пакет соціальних стандартів та справедливий розподіл міжнародної допомоги між ВПО; – необґрунтованого підвищення вартості житла (оренди і купівлі) в містах, де є висока концентрація ВПО; – зниження якості послуг соціальної інфраструктури, особливо для місцевого населення в місцевостях, де існує додаткове навантаження ВПО; – «розколу» українського суспільства за територіальними, мовними ознаками; – поширення невпевненості серед населення та бізнесу та бажанні імігрувати з країни назавжди.

На нашу думку, для вирішення вище перелічених проблем, пов'язаних з ВПО, центральним органам державної влади потрібно вжити низку заходів.

1. Щодо фінансової вразливості ВПО: проведення роз'яснювальної роботи щодо можливостей ВПО отримувати допомогу у межах додаткових програм підтримки ООН найбільш вразливого населення; стимулювання самозабезпечення ВПО з можливістю їх адаптації до місцевих особливостей регіону; укладення договорів для співробітництва західних регіонів України з сусідніми державами щодо фінансування бізнесу та соціальних проєктів ВПО; стимулювання самозайнятості та зайнятості ВПО; організація в

центрах зайнятості курсів навчання, підвищення кваліфікації для ВПО; залучення ВПО до громадських проєктів, заходів в умовах волонтерського руху, а також до розробки проєктів відновлення територій їх походження внаслідок бойових дій; реалізація транскордонних програм щодо фінансування бізнес- і соціальних проєктів ВПО.

2. Щодо пошуку місця тимчасового перебування ВПО: прозорість механізмів виплат для ВПО, які втратили житло; відновлення практики пільгового іпотечного кредитування ВПО за рахунок коштів гранту, наданих одним з державних банків Німеччини – Кредитною установою для відбудови (KfW), ініціативу реалізації якої розпочато ще в квітні 2021 р. [3]; моніторинг цін на оренду та купівлю житла, особливо в поселеннях високої концентрації ВПО, з оприлюдненням інформації про недобросовісних власників, а також визначення механізму відповідальності власників нерухомості за недобросовісне завищення ціни оренди та купівлі нерухомості; викуп квартир «певної цінової категорії» для ВПО за рахунок коштів місцевих бюджетів (ініціативи Львівської області) [4].

3. Щодо проблеми навантаження на соціальну інфраструктуру: розробка стандартів щодо допустимих меж навантаження на об'єкти соціальної інфраструктури та збереження належного рівня якості освітніх, медичних, адміністративних, транспортних, комунальних послуг; формування переліку місць розселення у віддалених населених пунктах, зокрема гірських територіях, з пропозицією можливостей проживання, ведення особистого селянського господарства; залучення ВПО до роботи на об'єктах соціальної інфраструктури у відповідності до освіти, а також з урахуванням особистих талантів особи; преміювання працівників служб (зокрема з місцевих бюджетів розвитку), які здійснюють виконання обов'язків в умовах воєнного стану (працівники комунальних служб, служб надзвичайних ситуацій, правоохоронних органів та ін.); відновлення роботи об'єктів які не використовуються та є закинутими для потреб соціальної інфраструктури (школи, дитячі садочки).

4. Щодо проблеми соціального напруження між постійним населенням і ВПО: активне просування ідеї національного єднання, роз'яснення історичних передумов становлення України; максимальна підтримка трансляцій українських кіно, музики на загальнонаціональних і регіональних каналах; стимулювання комунікацій місцевого населення і ВПО через різні соціальні проєкти (наприклад, коли місцеві мешканці запрошують ВПО на свято додому для ознайомлення з традиціями).

5. Щодо проблеми загрози життю і здоров'ю ВПО після вимушеного переїзду: підвищення дисципліни реагування на сигнали повітряної тривоги; виділення коштів з місцевих бюджетів на облаштування підземних сховищ та інших приміщень, придатних для перебування під час повітряних тривог; проведення тренінгів з надання першої медичної допомоги, дій в

умовах хімічної чи ядерної загрози, організації захисту дітей, осіб похилого віку тощо.

Підтримка ВПО є соціальним обов'язком держави. В умовах війни можливості держави значно обмежені, однак міжнародна підтримка, волонтерська активність та єдність українського суспільства створюють сприятливі умови для реалізації запропонованих вище заходів. В умовах активної фази війни потік емігрантів та ВПО зупинити неможливо. Однак вже зараз важливо запровадити моніторингові дослідження щодо вивчення актуальних проблем, потреб та намірів осіб, які стали її учасниками. Також необхідно починати відновлення інфраструктури, реконструкцію і відновлення житла, розробку програми повернення ВПО, емігрантів із закордону, формувати моделі міграції та механізми заохочення інвестицій мігрантів у розвиток рідної країни.

Список використаних джерел:

1. Data from the official website of the Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine. URL: <https://www.minre.gov.ua/news/kilkist-vnutrishno-peremishchenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshchyla8-mln-lyudey-zvidky-y-kudy>.

2. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey. Round 2 (24 March – 1 April 2023). URL: <https://displacement.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-2-24-march1-april>.

3. The issue of providing preferential mortgage loans to internally displaced persons at the expense of grant funds provided by the Credit Institution for Reconstruction (KfW). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2021, April 28). *Official Journal of Ukraine*. 2022. № 14 [in Ukrainian].

4. The official website of the Lviv Regional State Administration. Purchase and construction of housing for displaced persons: how the process works in Lviv Oblast. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=67424>.

Лілія ШПИРАЛО-ЗАПОТОЧНА

канд. мист, доцентка кафедри менеджменту мистецтва
Львівської національної академії мистецтв,
м. Львів, Україна

ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ В УМОВАХ НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ ХХІ СТОЛІТТЯ

Еміграція значної кількості українців через повномасштабне російське вторгнення стала викликом не лише для України, а й, передусім, для низки країн Європи, що прийняли мільйони вимушено переміщених осіб. Частина українців, які виїхали за кордон під час російської агресії, повернулася додому, а частина інтегрувалася у локальні суспільства нової для себе країни. Найбільший потік українських мігрантів припав на Польщу, ФРН, Чехію, Словаччину, Молдову. До таких непрогнозованих викликів не була готова жодна країна. Масштаби вимушених мігрантів з України у 2022 р. значно перевищили «сірійську міграційну кризу» 2015–2017 рр. [3, с. 189].

Незважаючи на те, що реалізація політики інтеграції зазвичай відбувається на регіональному та національному рівнях, проблема міграції вже давно стала загальноєвропейською та регулярно обговорюється на найвищому рівні. Історія вироблення спільної політики інтеграції у Європейському Союзі сягає понад 15 років. У 1999 році Європейська комісія вперше заговорила про політику інтеграції, коли закликала до створення більш виваженої спільної політики, яка б гарантувала громадянам третіх країн такий самий рівень захисту їхніх прав, як і громадянам країн-членів. Упродовж наступних років декілька важливих директив змінили правове поле ЄС. Європейська рада юстиції та внутрішніх справ у 2004 році визначила інтеграцію одним із пріоритетів політики ЄС, що було відображено в Загальних принципах політики інтеграції мігрантів. Цей документ став рамковим документом з інтеграції в ЄС. Він містить принципи, якими повинні керуватися країни-члени для удосконалення своїх внутрішніх програм з інтеграції.

Серед низки загальних принципів політики інтеграції мігрантів можна виокремити ключові положення, які безпосередньо стосуються проблематики дослідження:

- інтеграція повинна бути динамічним, двостороннім процесом взаємного пристосування всіх мігрантів і жителів країн-членів;
- необхідною умовою інтеграції є базові знання мови, історії та державного устрою;
- освіта має ключове значення для активної участі мігрантів в житті суспільства;

- одним з основних механізмів інтеграції є взаємодія мігрантів та громадян країни призначення, тому держава повинна стимулювати міжкультурний діалог [5, с. 8].

Низка дослідників з питань міграції та інтеграції мігрантів у своїх виступах на міжнародних форумах серед важливих індикаторів для успішної інтеграції мігрантів у нове для себе суспільство виділяли наступні: можливість вільного доступу до ринку праці, економічний та соціальний статус мігрантів; можливість вивчення мови; участь у громадських дискусіях та в політичному процесі; набуття громадянства; задоволення культурних потреб мігрантів, а також, ставлення місцевого населення до мігрантів [7, с. 16-17; 8, с. 13-16]. Зокрема, Р. Льюїс і Ф. Пірсон найважливішим маркером інтеграційних процесів вважали повноправний доступ до освіти дітей мігрантів і самих мігрантів у цьому новому для них суспільстві [6, с. 15].

Вперше потреба виробити міграційну політику у Польщі виникла на початку 1990-их рр. з падінням комуністичного режиму та відкриттям кордонів. Перший закон «Про іноземців» у Польщі прийняли у 1997 р. У 2001 р., у зв'язку із вступом країни до ЄС, в межах узгодження законодавства до існуючих вимог, до закону були внесені поправки, які, зокрема, стосувались правил прийому біженців та визнання «безпечної третьої країни» і «безпечної країни походження» [4, с. 163]. Незважаючи на постійну потребу визначитись у справі інтеграції мігрантів Польща, до повномасштабного вторгнення росії в Україну, так і не розробила відповідної законодавчо закріпленої стратегії з цього питання. Проте, як найближчий сусід України, розуміючи усю важливість викликів, пов'язаних з російською агресією, вона не залишилася на маргінесі подій, а активно долучилася до міграційних процесів, прийнявши понад мільйон вимушено переміщених осіб.

В контексті Загальних принципів політики інтеграції мігрантів найбільшою освітньою програмою підтримки громадян України (вартістю 22 мільйони злотих) став проект Варшавського університету «UW для України», що співфінансується Європейським Союзом у рамках Європейського соціального фонду з операційної програми «Знання, освіта та розвиток». Мета проекту «Варшавський університет для Українців» надати українцям навички важливі для інтеграції в польське суспільство. Проект реалізується до кінця поточного року та розрахований охопити понад 6 тисяч вимушено переміщених осіб. 30 підрозділів Варшавського університету під координацією Факультету економічних наук університету, задіяні в його реалізації. Факультет психології запропонував **вебінари, психологічні практикуми та індивідуальні психологічні консультації**; Факультет сучасних мов – мовні курси та бесіди; Відкритий університет виявив готовність координувати курси польської мови, освітні прогулянки Варшавою та відкриті лекції.

Безкоштовна допомога пропонується в 27 напрямках активності: від вивчення мови, психологічної, юридичної та професійної підтримки до екскурсійних поїздок. Серед основних виділяються наступні:

- **мовні курси** (польської, англійської, французької, іспанської, німецької, італійської та китайської мов);

- **семінари з планування кар'єри та професійної активації** (включаючи базові курси прискорення працевлаштування та курси розвитку для висококваліфікованих спеціалістів);

- **адаптаційні зустрічі** (майстер-класи з малювання, мистецькі та освітні заходи для дітей та сімей);

- **психологічна підтримка, юридична підтримка, заняття з підприємництва, комп'ютерні курси;**

- **театральні та акторські майстер-класи;**

- **адаптаційні міські прогулянки** Варшавою та поїздки до старовинних міст Гданська, Кракова;

- **кінопокази, семінари «як ефективно вчитися», експериментальні природничі майстер-класи, вебінари** для підтримки опікунів, репетиторів і тренерів, які допомагають дітям з України, **інтенсивні курси** підготовки до навчання або роботи польською мовою, **відкриті лекції** у поєднанні з практичними заняттями у різних галузях – від історії до фізики [2].

Пріоритетним напрямком допомоги інтеграції українських мігрантів є освіта і, не випадково, найбільш затребуваними сьогодні є мовні курси, передусім вивчення польської та англійської мов. На початку війни університет пропонував 10 курсів польською мовою. Завдяки продовженню фінансування та великому попиту на даний вид активності, на сьогодні діють понад 130 мовних груп, що охоплюють різні вікові категорії. Багато освітніх зустрічей проекту спрямовані на підвищення кваліфікації біженців, з метою збільшити їх шанси на працевлаштування в країні призначення. На таких заняттях українські мігранти мають змогу опановувати навички, затребувані місцевими роботодавцями. Комп'ютерний курс передбачає вивчення різних програм - Excel, Word, PowerPoint, необхідних для виконання офісної роботи. Для більш спеціалізованих осіб провадиться профільне навчання або надаються консультації з кар'єрним радником.

«Діяльність Варшавського університету є найбільшою в Польщі освітньою програмою підтримки вихідців з України, яку реалізує польський університет, як за кількістю пропонованих заходів, так і за вартістю проекту», – зазначає керівник програми «Варшавський університет для України» доктор Агнешка Ружицька з факультету економічних наук Варшавського університету [1]. Слід зазначити що до подібних освітніх ініціатив долучена низка провідних вишів різних міст Польщі і кожний з них має свою освітню програму та

апробовані напрями активності щодо ефективної інтеграції українських мігрантів в польське суспільство.

Вимушена військова міграція українців це реальність, що потребує миттєвого реагування, постійного оновлення й удосконалення країнами ЄС своїх внутрішніх програм з інтеграції, акцептуванні ефективних напрямів діяльності. Одним з таких дієвих напрямів, що відповідає загальним принципам політики інтеграції на сучасному етапі, є навчання на освітніх програмах, реалізованих на базі провідних європейських університетів.

Список використаних джерел:

1. Варшавський Університет для України. (2023). URL: <https://ua.wne.uw.edu.pl/uk/pro-diyalnist-uwdlaua/>
2. Заходи для українців від Варшавського університету. (2023). URL: <https://naszwybir.pl/uw-dla-ukrainy>.
3. Малик, І. (2022). Міграційні виклики для країн ЄС у 2022 році крізь призму міграційних прогнозів. *The security architecture of European and Euro-Atlantic spaces* : Scientific monograph [science eds. T. Astramovich-Leik, Ya. Turchyn, O. Horbach, O. Tsebenko] (pp. 179-191). Riga, Latvia : «Baltija Publishing».
4. Ровенчак, О. (2010). Інтеграційна складова міграційної політики. *Психологія і суспільство*, 3(41), 150-175.
5. Солодько А. (2014). *Аналіз політики інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту*. К: .Центр дослідження суспільства.
6. Lewis, R., Pearson, F. (2008). Comparing the Integration of Muslims in Brussels and Detroit: *Report for the GMFUS seminar*, Detroit, March 3rd -7th, 53.
7. Rudiger, A., Spenser, S. (2003). Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities. Policies to Combat Discrimination. *The Economic and Social Aspects of Migration*: Conference Jointly organised by The European Commission and the OECD. Brussels, 21-22 January / Organization for Economic Co-operation and Development (OECD).
8. Wucker, M. (2007). Migration and Migrant Integration in the Atlantic Region. Atlantic Conference. March 22-24, 2007, Seville, Spain : Conference report. 30 .

Грина БАБЕЦЬ

д.е.н., професорка кафедри міжнародних економічних відносин
Центральноукраїнського національного технічного університету,
м. Кропивницький, Україна

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЕМІГРАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

Упродовж 2010-2021 рр. міждержавна міграція в Україні характеризувалася переважанням імміграційних потоків над еміграційними, додатнім сальдо міграції, збільшенням коефіцієнта валового міграційного відтоку населення та зниженням коефіцієнта ефективності міграції. Зростання обсягів еміграції українців з метою працевлаштування за кордоном обумовило збільшення обсягів приватних грошових переказів до України у 2021 р. в два рази порівняно з 2015 р., третина з яких щорічно надходить з Польщі (Національний банк України, 2022). Внаслідок війни з України виїхало понад 6,5 млн громадян, частина яких не планує повертатися на батьківщину, що призведе до збільшення кількості трудових мігрантів, скорочення трудового потенціалу та посилення залежності української економіки від грошових переказів мігрантів.

Виїзд трудових мігрантів впливає на економічний розвиток країни-донора трудових ресурсів внаслідок зменшення робочої сили на ринку праці, а також через зменшення споживчого попиту на товари та послуги, що, своєю чергою, призводить до зниження виробництва та зменшення потреби у працівниках, і, як наслідок, до зростання безробіття. Погіршення ситуації на ринку праці мотивує людей, які залишилися в країні після попередніх хвиль еміграції, покинути батьківщину та шукати роботу в іншій країні. З огляду на це, можемо припустити, що виїзд громадян на роботу за кордон негативно впливає на економічне зростання країни-донора мігрантів.

Для перевірки цієї гіпотези застосуємо метод множинної лінійної регресії для моделювання впливу динаміки показників, що характеризують еміграцію, на показники економічного зростання. Вектор залежної змінної включає показники економічного зростання в Україні у 2010-2021 рр.: індекс фізичного обсягу ВВП, % до попереднього року (Y_1); ВВП у фактичних цінах, млн грн (Y_2); індекс промислової продукції, % до попереднього року (Y_3); роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі, млн грн (Y_4); оптовий товарооборот, млн грн (Y_5). В якості незалежних змінних використаємо такі показники: кількість емігрантів, осіб (X_1); обсяги грошових переказів у % до ВВП (X_2); заробітна плата, отримана з-за кордону, млн дол. (X_3); грошові перекази робітників, що працюють за кордоном більше року, млн дол. (X_4); загальна сума приватних переказів, млн дол. (X_5).

За результатами регресійного аналізу не виявлено статистично значимого впливу показників еміграції на індекс фізичного обсягу ВВП України та на індекс промислової продукції. Водночас, підтверджено обернену залежність ВВП у фактичних цінах від зміни частки грошових переказів у ВВП та обсягів

грошових переказів робітників, що працюють за кордоном більше року, та пряму залежність від зміни загальної суми приватних переказів до України з-за кордону. Високе значення коефіцієнта кореляції ($R=0,990$) свідчить про міцний зв'язок між залежною та незалежними змінними, а розрахункове значення F-критерію підтверджує щільність цього зв'язку (табл. 1). Значення коефіцієнта детермінації показує, що зміна ВВП у фактичних цінах на 98% обумовлена зміною показників, що характеризують грошові перекази в Україну, і лише на 2% залежить від інших чинників. Рівень статистичної помилки є меншим за 1%, що підтверджує статистичну значимість отриманих результатів дослідження.

Таблиця 1

Взаємозв'язок показників економічного зростання та еміграції в Україні у 2010-2021 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна		
	Y_2	Y_1	Y_3
Кількість спостережень	12	12	12
Постійна величина	6,970*** (0,547)	6,647*** (0,462)	12,404*** (0,482)
X_2	-1,217*** (0,098)	0,570*** (0,078)	1,021*** (0,263)
X_3	-	0,722*** (0,066)	-
X_4	-0,275*** (0,081)	-	-
X_5	0,996*** (0,071)	-	-
R	0,990	0,985	0,775
R ²	0,980	0,971	0,601
F-критерій	F(3,8)=131,72	F(2,9)=152,62	F(1,10)=15,082

* – рівень статистичної помилки 10%; ** – рівень статистичної помилки 5%;

*** – рівень статистичної помилки 1%.

Складено авторкою.

Найбільший обернений вплив на ВВП у фактичних цінах здійснювала частка грошових переказів у ВВП: збільшення на 1% незалежної змінної призводить до зменшення залежної змінної на 1,217% за незмінних інших умов. Збільшення на 1% грошових переказів робітників, що працюють за кордоном більше року, обумовлює зменшення ВВП у фактичних цінах на 0,275% за незмінних інших умов. Ці результати свідчать про негативний вплив грошових переказів мігрантів на рівень зайнятості, оскільки отримання грошей з-за кордону зменшує потребу працевлаштування членів родини емігранта, то збільшується кількість безробітних осіб працездатного віку, які не працюють і не беруть участі у створенні ВВП. Тому, незважаючи на те, що у результаті дослідження не було виявлено статистично значимого зв'язку між обсягами ВВП та чисельністю емігрантів (що може бути обумовлене неточністю їх обліку), зробимо висновок про негативний вплив збільшення еміграційного потоку на економічне зростання України.

Разом з цим, звернемо увагу, що збільшення на 1% загальної суми приватних переказів з-за кордону сприяє зростанню ВВП у фактичних цінах на 0,996% за незмінних інших умов. Загальна сума приватних грошових переказів включає не лише грошові перекази українських трудових мігрантів, а й інші приватні трансферти, обсяг яких збільшився з 929 млн дол. США у 2010 р. до 2562 млн дол. США у 2021 р., що на 34,3% перевищує суму грошових переказів робітників, що працюють за кордоном більше року. Відповідно, значна частина грошових переказів надходить через офіційні канали та інвестується у створення чи розвиток бізнесу, що сприяє економічному зростанню.

Як показано у табл.1, у результаті регресійного аналізу виявлено позитивний вплив зміни частки грошових переказів у ВВП та заробітної плати, отриманої з-за кордону, на роздрібний товарооборот підприємств роздрібною торгівлі України. Збільшення на 1% частки грошових переказів у ВВП обумовлює зростання обсягів роздрібного товарообороту на 0,57% за незмінних інших умов, а збільшення на 1% обсягів заробітної плати, отриманої з-за кордону, сприяє зростанню обсягів роздрібного товарообороту на 0,72% за незмінних інших умов.

У результаті регресійного аналізу також виявлено пряму залежність оптового товарообороту від частки грошових переказів у ВВП: збільшення на 1% незалежної змінної сприяє зростанню залежної змінної на 1,021% за незмінних інших умов. Це підтверджує позитивний вплив еміграції, що проявляється через надходження грошових коштів від українських мігрантів до їхніх родин в Україні, які витрачають ці кошти на купівлю товарів, збільшуючи тим самим обсяг споживання на внутрішньому ринку.

Результати регресійного аналізу підтвердили, що надходження грошових переказів від трудових мігрантів в Україну негативно впливають на кількість зайнятого населення працездатного віку, оскільки отримання коштів з-за кордону зменшує стимули до працевлаштування родичів мігрантів. Також виявлено негативний вплив зростання кількості емігрантів та частки грошових переказів у ВВП на темпи зміни реальної зарплати в Україні. Позитивний вплив на зайнятість працездатного населення та на темпи зростання реальної зарплати здійснює збільшення обсягів загальної суми приватних грошових переказів в Україну, що свідчить про інвестування цих коштів у розвиток приватного бізнесу і створення робочих місць. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що ефекти від еміграції мають неоднозначний вплив на економічне зростання в Україні. Поряд із слабким впливом еміграційного потоку на економічні показники упродовж 2010-2021 рр. спостерігалася істотна залежність ВВП у фактичних цінах, оптового і роздрібного товарообороту та реального наявного доходу населення від надходження приватних грошових переказів з-за кордону.

Список використаних джерел

1. Національний банк України (2022). Обсяги приватних грошових переказів в Україну за основними країнами. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>.

Ірина МОЙСЕЄНКО

д.е.н., професор,
професорка кафедри девелопменту, обліку і маркетингу
Придніпровської державної академії
будівництва та архітектури
м. Дніпро, Україна

УКРАЇНЦІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Сучасна Україна змушена давати відповіді не лише на зовнішні виклики, протидіючи агресії з боку Росії, добиваючись відновлення своєї територіально-політичної цілісності, оптимізації міжнародно-політичних взаємин з іншими державами, але й розв'язувати низку внутрішніх політичних, демографічних, соціальних, культурних й економічних проблем. Це важко через деформацію основних державних інститутів, непідготовленість та безвідповідальність українського політикуму на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Міжнародна інформаційна діяльність українців потребує активізації та поширення. Зміцнення позицій України на світовій арені залежить від інформування світу про історію, сьогодення та духовне лідерство України в сучасному світі. Це передбачає подолання проблем розширення україномовного середовища в освітній та інформаційних сферах.

Як пише відомий український вчений М. Дністрянський одним з найпідступніших напрямів підривної гібридної війни проти самостійної України з боку різних зовнішніх середовищ, і насамперед Росії, є нав'язування нової політичної сутності історичним особам минулого або ж різним соціальним групам (етнографічним, релігійним та ін.). Крім цього широко пропагують такі версії історії, які дискредитують український національно-визвольний рух, принижують українських політиків минулого з наміром формування різних негативних суспільних комплексів Дністрянський М. С. (2021).

Отже основним інформаційно-гуманітарним чинником відновлення незалежної державності є рівень і територіальна організованість людського потенціалу та результати його діяльності. Густота, якісний стан, соціально-географічна диференціація населення, рівень економічного розвитку регіонів, міграційні процеси визначають сучасну освітню, гуманітарну та інформаційну політику держави.

Стан інформаційної гібридної війни активно досліджує М. Дністрянський. Стан розвитку політичної ситуації в макрорайонах Північної, Східної та Південної України, як стверджує вчений, є недостатнє утвердження загальнонаціональної політичної тотожності на фоні збереження радянської ідентичності, поширення російських геополітичних проєктів та розгалуженої мережі антиукраїнських політичних осередків Дністрянський М. (2020).

Активізація з початку XXI ст. російської інформаційної антиукраїнської політики проявилася також у пропаганді цинічної недостовірної інформації про відсутність єдиного українського народу загалом, про існування конгломерату різних етносів (поліщуків, бойків, гуцулів, лемків та ін. З цього приводу публікували і публікують псевдонаукові матеріали, спекуючи на необізнаності широкого загалу українців з етнічною історією України, її регіональними особливостями. Як твердить автор поліщуки, бойки, гуцули, лемки – це лише етнографічні групи українського народу, які виділяються окремими особливостями фольклору, традиційного господарства і побуту. Їхнє формування безпосередньо відбувалося в контексті українського етногенезу і їм властива загальноукраїнська самосвідомість Дністрянский М. С.(2008, 2021).

В сучасному інформаційному та освітньому просторі, на всіх рівнях політичних та міжнародних відносин спостерігається домінування московської пропаганди, яку поширюють численні закордонні медіа, проплачені закордонні аналітичні центри досліджень росії та центри пропаганди «руського міра». Однак з початком повномасштабного вторгнення у 2022 році, великою кількістю мігрантів та поширенням відео про звірства окупантів почав формуватись новий позитивний імідж України. Це наслідок того, що Україна зуміла організувати протидію агресорові на різних фронтах. Однак інформаційна війна московщини як форма гібридної війни розпочала новий етап антиукраїнської пропаганди. Серед їх напрямків, які оновлюються та розширюються через ЗМІ твердження про те, що українські державники сповідують нацистську ідеологію з одного боку. А з іншого продовжується спотворення української історії та розкрадання культурних цінностей і присвоєння імен українських вчених та митців. Для спростування подібних тверджень необхідна системне інформування про Україну на всіх рівнях, дипломатичному, політичному, академічному та громадському. Це інформування повинно здійснюватись як через ЗМІ так і через діяльність різного роду громадських організацій культурологічного типу.

Основні напрямки інформаційних повідомлень та популяризації України:

- відображення самобутності та великого історичного та культурного потенціалу українського народу. Ми найдревніший народ Європи і маємо чим гордитись;
- об'єктивне висвітлення української історії як окремого процесу розвитку української державності;
- відстоювання прав і свобод українських етносів в Європі;
- суверенна Україна не порушила жодного міжнародно-правового принципу в своїй зовнішній і внутрішній політиці;
- Україна – це найбільша країна в центрі Європи, яка має значний людський і природно-ресурсний потенціал.

Основний наратив визвольних змагань ХХ та ХХІ ст. був і залишається: створення української національної держави в межах української етнічної території, не претендуючи на інші землі. Основне гасло, якого завжди дотримувались українці «Воля народам, воля людині» стає основним наративом сучасності.

Щодо гуманітарного блоку виховання вільних громадян.

Географічна та історична інформація є основою становлення кругозору. Її роль є важливою при формуванні ідеологічних засад держави та зовнішньополітичної діяльності. Географія та історія відображають просторові та часові взаємозалежності життя та діяльності людей. Тому економічну географію та економічну історію як складових української ідеології та геополітичного мислення слід включати в університетські програми усіх спеціальностей.

Щодо відновлення історичної пам'яті.

Різні прояви історичних звинувачень на адресу України та українського народу характерні і для наших днів. Через слабку поінформованість, український політикум та широка громадськість у кращому випадку лише захищаються. Цього замало, необхідно проводити наступальну геополітику в галузі національної пам'яті. Одним з її напрямів мала б стати вимога вибачення за всі кривди, завдані українському народові та його державним утворенням з боку близьких сусідів. Наприклад, Польща мала б вибачитися за ліквідацію ЗУНР, окупацію Галичини, пацифікацію, операцію «Вісла» та деякі ін. моменти. Дністрянський М. С.(2021, С.125)

Щодо гуманітарної та освітньої політики.

Культурний досвід України має підстави дати новий поштовх до взаємозбагачення західноєвропейських, центральноєвропейських і східноєвропейських культур, поглиблюючи загальноєвропейську культурну самобутність, яка має зберегтись навіть за умов інтенсифікації міграційних процесів та натиску масової субкультури. Середовищем реалізації українських геополітичних інтересів у країнах свого проживання можуть бути мігранти та зарубіжні українці, через їхнє зосередження у стратегічно важливих для інтересів України місцях.

Щодо основ виховання духовного та етичного лідерства.

Українська культурна, літературна та історична спадщина потребує широкого висвітлення та популяризації як на національному так і на міжнародному рівнях. Традиції духовного виховання молоді відповідно до світової історичної спадщини відомі в Україні ще з середньовіччя. Так відомий український філософ ХVIII ст. Григорій Сковорода створив свою, цілком унікальну філософську концепцію -свободи вибору праці, життя та віри. Вона була продовженням вчень Сократа і Діогена і полягала у прагненні до свободи вчинків та думок, не пов'язаних з матеріальними благами. Головним сенсом людського існування вважав самопізнання. На перехресті двох епох в

українській літературі – бароко й романтизму – Сковорода реалізував себе як глибокий мислитель, поет, перекладач, педагог, богослов. Філософське вчення українського мислителя було об'єктивно спрямоване на утвердження ідей гуманізму, добра, справедливості.

Його життя і творчість - яскравий приклад того, що мудра людина може задовольнятися малим, і що не статки є головним у житті? Головні цінності праця за покликанням, свобода та любов. Важливі максими для самопізнання та вибору в житті, які залишив нам Г. Сковорода можна перелічити так: Щоб пізнати Бога, треба пізнати самого себе. Поки людина не знає Бога в самому собі, годі шукати Його в світі. Дуже важливе значення має, з ким щоденно спілкуєшся і кого слухаєш. Бо поки ми слухаємо, ми їх дух в себе вбираємо. Все минає, але любов після всього остається. Все минає, але не бог і не любов. Добрий розум, робить легким будь-який спосіб життя. (12 Уроків від Григорія Сковороди (2015).

Знаменитий духовний лідер українства початку ХХ ст. А. Шептицький розумів цінність головного надбання українців, коли говорив: «Будьте працьовиті, ощадні, тверезі, праці своєї не марнуйте, а передовсім тримайтеся своєї землиці, не випускайте її зі своїх рук». Основні настанови, які залишив нам А.Шептицький для виховання духовного лідерства українців можна звести до трьох основних.

Бути єдиними. Українцям роками нав'язували думку, що вони різні. Що їм бракує національної ідеї. Але насправді ми єдині! Це добре розумів Митрополит Андрей Шептицький. Він звертав увагу на потребу єдності, яка веде до спільного щастя і здобутків. Церква мала допомагати у створенні кредитних спілок, виробничих та збутових кооперативних об'єднань, банків. запрацювало українське: «Свій, до свого, по своє!». З'явилися потужні кредитні спілки, виробничі і збутові кооперативи, ділові видання такі, як газета «Діло». Українські селяни-господарі під впливом ідей Шептицького змогли виховати політичні еліти, які навчалися у «Просвітах», пластових організаціях, що могли існувати лише завдяки фінансовій підтримці потужних кооперативів. Скоцик В.(2023)Лише спільна праця дозволить провести реформи, змінити життя на краще. Економічні погляди А.Шептицького викладені в статті Терещук Г.(2015).

Бути активними. В активності професійній та громадській Митрополит вбачав запоруку не лише економічного добробуту але й суспільного щастя. «Будьте працьовиті, ощадні, тверезі, праці своєї не марнуйте, а передовсім тримайтеся своєї землиці, не випускайте її зі своїх рук» закликав А. Шептицький. Отже, наша розумна ділова та громадянська активність щодо того, що відбувається навколо і є запорукою побудови тієї держави, де захочеться жити кожному з нас, де захочеться, щоб жили наші внуки і діти.

Бути відповідальними. Шептицький говорив, що політика – це великий обов’язок перед суспільством. Політика і політики, яких ми часто любимо сварити за негаразди, є лише відображенням загального стану суспільства. Бути відповідальними. В цьому і є відповідальність суспільства, яке за Шептицьким, мало делегувати у політику лише перевірених представників громади з високими моральними якостями. Бути відкритими і відповідальними перед суспільством. готові до суспільного контролю. Тільки тоді отримаємо нову якість політики і держави Скоцик В.(2023).

Відомий мислитель та управлінець сучасності Богдан Гаврилишин сформулював свою управлінську концепцію духовного та етичного виховання молоді. Найважливіші правила життя від Богдана Гаврилишина можна представити так:

1. Щодо своєї особи: чесність згідно з моральними та етичними принципами, підтримка здоров’я, розвиток своїх талантів протягом життя, будь вільним, прагни до гармонії між особистим, професійним та соціальним життям, будучи частиною громади.

2. Обов’язки людини до сім’ї: бережи культурну спадщину своїх предків; стався до батьків із любов’ю та повагою, за потреби допомагай їм; стався до братів та сестер як до найкращих друзів.

3. Обов’язки батьків до дітей: люби своїх дітей, виховуй в них етичні та моральні цінності; сприяй їхній освіті та розвитку їхніх талантів та особистостей, виховуй їх як вільних людей.

4. До суспільства: допомагай суспільству бути ефективним у наданні таких послуг, як початкова освіта, охорона здоров’я, соціальні послуги; сприяй добробуту усіх членів суспільства; зберігаючи свою ідентичність, будь свідомою частиною усієї світової спільноти.

5. До довкілля: економно та розумно використовуй всі ресурси, уникай забруднення біосфери: допомагай зберегти біологічне та зоологічне різноманіття.

6. До країни: будь законослухняним; допомагай своїй країні в межах власних можливостей підтримувати пріоритет загального блага: повної політичної свободи, адекватного рівня економічного добробуту для усього населення, соціальної справедливості, здорового довкілля.

7. До світу: будь толерантними та стався з повагою до всіх рас, етнічних груп, релігій, мов, звичаїв; вивчай різні мови та хоча б базові речі про інші цивілізації;

– сприяй розумінню різних культур, їхніх цінностей для мирної співпраці і чесної торгівлі. 15 правил життя від Богдана Гаврилишина (2016).

Отже, Україні впродовж років російської агресії за допомогою міжнародної допомоги вдалося зберегти основи державного суверенітету. Однак боротьба за незалежність через суперечливі і неконструктивні впливи різних зовнішніх середовищ в умовах економічної слабкості та деформації

державних інститутів загострюється. Різнобічні загрози державної суверенності залишаються актуальними, що потребує розроблення нової цілісної системи національної безпеки з урахуванням загроз в інформаційній, освітній та культурній сферах.

Зростання геополітичної ролі України є реальним, однак потребує сильної державно-політичної волі, зміцнення патріотизму та національної ідентичності, економічного націоналізму, а також поглиблення регіональної й етнополітичної консолідації українського суспільства. З огляду на сучасні глобальні та регіональні міжнародні процеси Україна має втілювати свою геостратегію, в основі якої – пріоритет національних інтересів, неухильне нарощування людського потенціалу, забезпечення відтворення природного потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Дністрянський, М. С.(2021) Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становище України : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 154 с.
2. Дністрянський, М.С. (2020) Територіально-політична ситуація в південних і східних макрорайонах України в контексті проблем національної безпеки <https://bintel.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/2016-2-dnistr.pdf>.
3. Дністрянський М.С. (2008) Геополітичні проблеми та перспективні моделі формування культурної самобутності України Вісник Львівського університету імені Івана Франка. Серія географічна, 2008. С.56-67.
4. 12 уроків від Григорія Сковороди (2015): <https://psyserv.com.ua/blog/child-psychology/12-urokiv-zhyttya-grygoriya-skovorody/>
5. Скоцик, В. Три уроки від Митрополита Андрея Шептицького https://lb.ua/blog/vitaliy_skotsyk/312266_tri_uroki_vid_mitropolita_andreya.html
6. Терещук, Г.(2015) Як господарювати у рідній хаті – бізнес-школа митрополита Андрея Шептицького URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27129569.html>.
7. 15 правил життя від Богдана Гаврилишина (2016) URL: <https://www.wunu.edu.ua/news/10019-15-pravyl-zhyttia-vid-bogdana-gavrylyshyna.html>.

МОЖЛИВІ ІНСТРУМЕНТИ РЕЕМІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Не зважаючи на те, що війна триває і перемога, на жаль, не є аж так близько, однак формування стратегії відновлення України є вельми важливим та актуальним. Одним з важливих моментів відновлення країни стане питання людських (трудових ресурсів). Адже значні людські втрати та еміграція створили значні виклики для демографічної політики України.

Станом на 10.10.2023р як зазначає Управління Верховного комісара ООН у справах біженців 5,8 млн українців отримали статус біженців в Європі (Situation Ukraine Refugee Situation.). Також є приблизна статистика громадян України, які добровільно чи примусово поїхали до росії чи Білорусі – 68 тис.

Щодо імміграції, то згідно розрахунків демографів Україну очікує зменшення загальної кількості населення, зменшення у його структурі частки росіян, збільшення кількості мігрантів з країн Азії та Африки. Станом на 30 вересня 2023р. за даними ДМС (2) р. в Україні на обліку перебуває 305 805 іммігрантів; 161 634 – іноземців та осіб без громадянства (тимчасові).

Країни, які пройшли через міграційні хвилі, спричинені різноманітними факторами, в тому числі війною, розробляли свої інструменти, які працювали на повернення мігрантів додому. Як зазначається у звіті (3) найбільш схильні до повернення мігрант, які перебувають за межами своєї країни до 2 років. Після 5 років ця частка різко зменшується. Якщо брати до уваги вік, то найбільший намір до повернення прослідковується в молодих мігрантів та мігрантів пенсійного віку. Щодо освіти, то найбільш схильні до повернення 2 полярні категорії: малоосвічені та висококваліфіковані кадри. Звісно, на це ще накладається вплив країни походження та країни перебування, умови виконання яких необхідне, щоб залишитися (віза, дозволи).

Роль сім'ї є вельми вагомою. Так повернення пов'язується із різними життєвими етапами: виховання дітей у знайомому мовному середовищі; проведення більше часу в пенсійному віці в країні походження, або страхи, пов'язані із потребою догляду у старшому віці.

Економічні мотиви відіграють меншу роль при оцінці можливого повернення, оскільки, зазвичай, економічна ситуація в країні перебування є кращою, ніж вдома. Однак приваблива пропозиція роботи може стимулювати до повернення. Проте мігранти також розглядають умови праці, стиль управління, кар'єрний ріст. Очевидним є те, що для українських мігрантів на першому місці є питання безпеки при поверненні додому. Однак питання працевлаштування та житла відіграє вельми вагомий роль.

Політики та інструменти, які сприяють рееміграції можна поділити на 3 групи: 1) політика приваблення; 2) політика спрощення повернення (наприклад, через інформування); 3) політика реінтеграції (Lesińska 2010). Звісно, що ці політики можуть накладатися.

Політика приваблення має на меті переконати громадян, які живуть і працюють за кордоном, повернутися до своєї країни. Це відбувається через інформаційні кампанії, фінансові стимули, навчальні програми.

Як зазначає І. Співак (2023) фінансові стимули можуть включати пільговий (Португалія, Польща) або фіксований (Малайзія, Мальта) податок на прибуток, звільнення від оподаткування імпортованих автомобілів, субсидії або пільгові кредити на купівлю житла (Болгарія), доступ до соціального житла (Ірландія, Латвія), гранти (Словаччина), одноразові субсидії та податкові пільги для кваліфікованих працівників, на купівлю землі чи житла (Португалія), навчальні програми, спрямовані на студентів і молодих спеціалістів, через гранти чи програми обміну (Австрія).

Політика спрощення має на меті полегшити бюрократичні, адміністративні, юридичні процедури для громадян, що повертаються. Інструментами в цьому випадку виступають: платформи з пошуку роботи, ярмарки вакансій тощо (як один з елементів політики спрощення в Німеччині, Іспанії, Португалії, Литві); інформаційна підтримка у вигляді «єдиного вікна» в Ірландії, Іспанії та Естонії.

Політика забезпечення реінтеграції може передбачати комплекс заходів серед яких: визнання диплома про освіту, тренінги, програми для підприємців (Ірландія, Іспанія), фінансове забезпечення (Естонія, Іспанія), а також програми для інтеграції членів сім'ї, зокрема мовні й навчальні (Німеччина, Іспанія, Швеція, Естонія, Латвія).

Для України виклик полягає в тому, що міграційна хвиля була зумовлена війною, тому питання безпеки лежить на поверхні. Другим важливим моментом є економічний розвиток. Активно популяризується думка, що ми все відбудуємо після перемоги. Однак чи потрібно відбудовувати все? Наприклад депресивні вимираючі міста сходу України, які були зруйновані росіянами. Населення ще до повномасштабного вторгнення намагалося мігрувати звідти.

На нашу думку, найдієвішою в українських реаліях буде політика приваблення через фінансові стимули: пільги в оподаткуванні, пільгові кредити при купівлі житла. Однак варто розуміти, що для цього економіка має демонструвати зростання.

Список використаних джерел:

1. Situation Ukraine Refugee Situation (2023) Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

2. Державна міграційна служба України (2023) URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2023_9.pdf.

3. Return Migration Background, Practice Examples and Policy Options for Intra-EU Mobility – Focus on Poland. (2019) URL: https://www.icmpd.org/file/download/48431/file/Return0Migration_BackgroundC0Practice0Examples0and0Policy0Options0for0Intra-EU0Mobility0%E205930Focus0on0Poland0EN.pdf.

4. Lesińska, Magdalena, ed. 2010. «Polityka państwa wobec migracji powrotnych własnych obywateli. Teoria i praktyka.» CMR Working Papers. Warsaw.

5. Співак, І. Світові рецепти повернення мігрантів: чи існує чарівна пігулка. Українська правда. <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/5/700815>.

ІНСТРУМЕНТИ ПОСЛАБЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВРАЗЛИВОСТІ ВПО В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Соціально-економічні та суспільно-політичні трансформації в Україні зумовили виникнення нових соціальних загроз, а повномасштабна війна РФ проти України внесла суттєві зміни в режим функціонування і обмежила фінансове забезпечення розвитку соціальної системи, загостривши поточні проблеми та спричинивши появу нових ризиків. Поширення викликів як небезпеки розвитку соціальної сфери та дифузії деструктивних змін ендогенного й екзогенного середовища призвели до погіршення якості та рівня життя, звуженого відтворення людського потенціалу, порушення соціальної стійкості, поглиблення проблеми соціальної уразливості населення, а, відтак, деформації усєї соціальної системи.

Екзистенційним викликом для областей Карпатського регіону України в умовах війни стали *масштабовані міграційні процеси*, характер яких формалізується насамперед у критичному зменшенні інтелектуально-кадрового ресурсу та послабленні демографічної безпеки регіону. Російське вторгнення в Україну спричинило кризу масового переміщення населення, у т.ч. за кордон, яка за своїми масштабами і динамікою стала найбільшою з часів Другої світової війни.

Громади областей Карпатського регіону України намагалися забезпечити ВПО основними соціальними послугами, у т.ч. послугами охорони здоров'я, освітніми та культурними, на високому якісному рівні. Переважна більшість громад не мали значних фінансово-економічних ресурсів для забезпечення достатньої кількості житла для ВПО чи приміщень для організації місць колективного проживання. Можливості пошуку житла «звужувалися» до купівлі, оренди або тимчасового проживання на умовах безоплатного проживання. Зростання чисельності мешканців у населених пунктах громад посилили конкуренцію за робочі місця, житло, окремі соціальні послуги. Проживання у колективних закладах, хоча і стало своєрідною «панацеєю» у вирішенні питання тимчасового розміщення великої кількості ВПО, однак, поглиблення проблеми забезпечення ВПО безоплатним житлом на довготермінову перспективу стало викликом для громад областей Карпатського регіону України.

Ключовими орієнтирами зі послаблення соціальної вразливості ВПО в громадах Карпатського регіону України мають стати:

І. Здійснення комплексної інформаційно-просвітницької роботи щодо прав і можливостей ВПО у громадах Карпатського регіону, а також реалізація заходів щодо зменшення упередженого ставлення до ВПО,

зменшення рівня конфліктності серед місцевого населення, ВПО і органів місцевого самоврядування.

Інструментами цього напрямку є:

1. поширення практики застосування медіації – залучення професійного посередника з метою врегулювання проблемних і конфліктних ситуацій;
2. проведення тренінгів для ВПО та місцевого населення щодо набуття навиків уникнення, вирішення та управління конфліктами;
3. впровадження контролю за фінансово-матеріальною допомогою (волонтерською, міжнародною, державною та ін.), унеможливлення її розкрадання, корупції.

Реалізація окреслених інструментів дозволить зменшити конфліктність в громаді, сформувати сприятливе, позитивне ставлення до ВПО серед місцевого населення.

II. Вирішення проблем зі житлом ВПО, враховуючи, що пріоритетною матеріальною допомогою для ВПО є *придбання власного житла*. Вирішення проблеми забезпечення житлом ВПО у громадах Карпатського регіону України можливе на основі **трьох сценаріїв**:

1. *Збільшення пропозиції доступного орендованого житла за власні кошти ВПО.*

2. *Розширення житлового фонду для тимчасового проживання ВПО.*

3. *Розвиток житлового фонду соціального призначення.*

Пріоритетними заходами є:

1. будівництво, реконструкція, капітальний ремонт об'єктів житлового фонду комунальної власності, в т. ч. об'єктів соціального призначення, для надання в тимчасове користування ВПО;
2. придбання у комунальну власність житла для надання в тимчасове користування ВПО;
3. отримання грантової підтримки щодо забезпечення житлом ВПО, фінансово-матеріальної допомоги міжнародних партнерів, фондів і програм;
4. формування запитів до Державного фонду молодіжного кредитування щодо купівлі житла для ВПО у громаді;
5. надання пільгового іпотечного кредитування (до 3 % річних) для ВПО.

Довідка: через повномасштабне вторгнення в Україні призупинили державні іпотечні програми. Однак, у травні 2022 р. один з проєктів, на який німецький банк розвитку KfW виділив 2,5 млн євро, відновили. Це кредити на квартири чи будинки для ВПО з першим внеском у розмірі 6 % і під 3 % річних. Взяти участь в програмі ВПО можуть, сформувавши заявку в порталі «Дія» або у регіональному відділенні «Держмолодьжитла».

Задля асиміляції ВПО у приймаючий соціум громад Карпатського регіону, раціонального та ефективного використання їхнього потенціалу перспективним може стати виділення (допомога в придбанні, оренда) **житла**

на території сільських поселень громади. Таким чином можна знизити рівень навантаження на систему розміщення переселенців, покращити забезпеченість людським і кадровим ресурсом областей, диверсифікувати попит і пропозицію кадрового ресурсу в громадах Карпатського регіону.

III. Зменшення/подолання безробіття і посилення мотивації до праці ВПО. Важливо активізувати залучення ВПО до тренінгів і підвищення кваліфікації задля отримання додаткових навичок і вмій, організації підприємницької діяльності тощо. Ключовими інструментами у цьому напрямі є:

1. формування паспорту/переліку вакансій для ВПО з метою сприяння їх працевлаштуванню;
2. розширення пропозиції нових робочих місць для ВПО і забезпечення трудової мобільності через використання потенціалу релокованого бізнесу;
3. стимулювання місцевих роботодавців до працевлаштування ВПО методами зменшення розмірів відрахувань до соціальних фондів.

Навчання і перекваліфікація ВПО потребує також і здійснення заходів, орієнтованих на підтримку ЗВО та ЗПТО, які забезпечують підготовку ВПО у тих професіях, дефіцит на які гостро відчуває місцевий ринок праці (це психологи, вчителі, працівники дошкільних закладів освіти, будівельники, водії, електрики, енергетики та ін.).

Реалізація визначених заходів дозволить забезпечити швидшу інтеграцію ВПО у приймаючий соціум, у т.ч. на ринок праці; використовувати потенціал ВПО у сфері місцевого економічного розвитку; зниження тиску на місцевий бюджет; вирівняти структурні дисбаланси та диспропорції на місцевому ринку праці.

IV. Підвищення доступності ВПО до безоплатних соціальних послуг (особливо сфери охорони здоров'я, реабілітації, юридичних консультацій та ін.). Цей напрям вимагає реалізації таких інструментів, як:

- 1) формування державно-приватного партнерства в сфері модернізації і розширення технологічних можливостей системи медичних послуг для ВПО;
- 2) надання консультацій, поширення інформації про можливості отримання безоплатних соціальних послуг ВПО;
- 3) дотримання принципу пріоритетності щодо окремих категорій осіб (вагітних жінок, дітей, інвалідів, осіб старшого віку);
- 4) покращення якості соціальних послуг для ВПО і місцевого населення, придбання комунальними закладами охорони здоров'я сучасного медико-діагностичного обладнання і устаткування, у т.ч. на засадах фінансового лізингу;
- 5) облаштування приміщень для надання послуг медичної і психологічної реабілітації для ВПО.

Зоряна МАКОГІН

к.е.н., доцентка кафедри міжнародної безпеки та стратегічних студій
Львівського національного університету ім. І. Франка,
м. Львів, Україна

Наталія ПОДВІРНА

к. політ. н., доцентка кафедри економіки та публічного управління
Львівського національного університету ім. І. Франка,
м. Львів, Україна

ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ ПРАЦЕЗДАТНОГО НАСЕЛЕННЯ З УКРАЇНИ У 2022-2023 РР. ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Широкомасштабна збройна агресія росії проти України мала негативні наслідки не лише для вітчизняної інфраструктури, але призвела до загибелі й травмування цивільного населення в різних регіонах країни, що спричинило масштабну міграцію за кордон.

Російське вторгнення в Україну спровокувало одну з найбільших гуманітарних криз у Європі з часів Другої світової війни. Через війну десятки мільйонів українців вимушено змінили місце проживання, згідно даних порталу оперативних даних про біженців УВКБ ООН (Ситуація з біженцями в Україні, 2023) у світі станом на 21.11.2023 р. перебуває більше 6,3 млн. українських біженців, а 5,95 млн. – в країнах Європи. Серед країн-лідерів, куди найбільше виїжджали українські вимушені мігранти можна виділити: Німеччину (1,12 млн.), Польщу (0,96 млн.), Чехію (0,37 млн.), Великобританію (0,25 млн.), Іспанію (0,185 млн.), Італію (0,17 млн.) та ін. (рис. 1).

Хвиля біженців з України не схожа на попередні міграційні кризи, які проходили на Європейському континенті у 21 столітті. Відмінність у тому, що більшість українських біженців – жінки працездатного віку з вищою освітою та їх діти. Згідно досліджень Національного банку України, хвиля біженців з України не лише сприяла поживленню економік країн-реципієнтів, але й пом'якшила вплив нової економічної кризи, яка проявлялася в світовому економічному середовищі. Вимушені мігранти швидко адаптувалися до нових умов, знайшли роботу та активно платять податки.

Так, у червні 2022 року в Німеччині було зареєстровано 350 тис українців, які шукали роботу, до жовтня працевлаштувався кожен десятий з них. У Польщі з 1,2 млн українців, які отримали номери соціального страхування (необхідна умова для офіційного працевлаштування в країні), половина знайшла роботу.

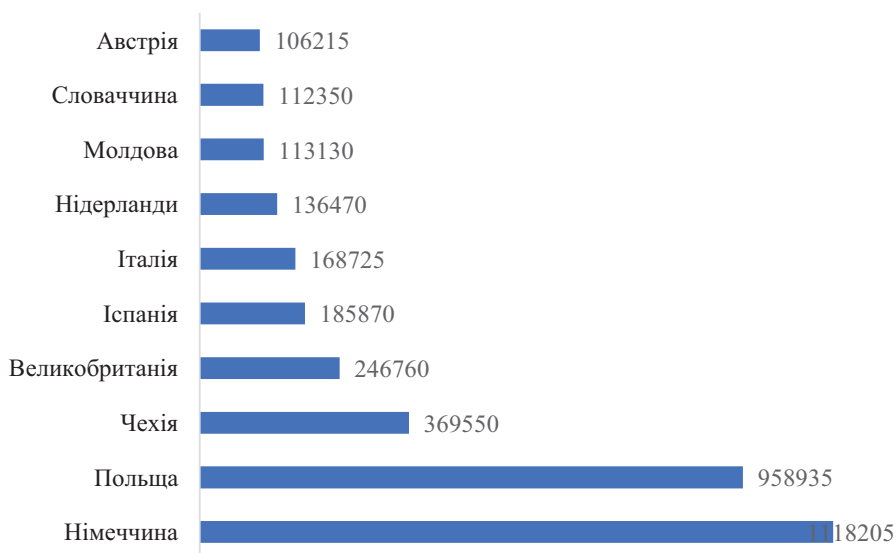

Рис. 1. Біженці з України у країнах перебування, осіб (станом на початок листопада 2023 р.)

За: (Ситуація з біженцями в Україні, 2023)

За розрахунками ЄЦБ, від 25 % до 55 % українських вимушених мігрантів працевлаштуються або активно шукатимуть роботу в країнах-реципієнтах. Це збільшить робочу силу ЄС на 0,2-0,8 % або на 0,3-1,3 млн осіб. Відтак, біженці з України можуть стати поштовхом для розвитку економік деяких країн ЄС. Згідно досліджень Нацбанку, вплив українців на державні фінанси країн, які їх приймають, також буде позитивним у довгостроковій перспективі. Щонайменше завдяки тому, що активніше зростання ВВП збільшить надходження податків (Українські мігранти, 2023).

Однак те, що стало перевагою для ЄС, виявилось втратою для економіки України, оскільки відтік мігрантів позначився на фінансовому секторі економіки. Адже, мільйони українців, виїхавши за кордон, починали розраховуватися там своїми українськими банківськими картками, що призвело до масштабного відпливу валюти. Щоб стабілізувати ситуацію Нацбанку довелося ввести жорсткі валютні обмеження та здійснювати інтервенції на суму понад 28 млрд дол. золотовалютних резервів. Однак виїзд мільйонів українців за кордон вплинув не лише на фінансову стабільність. Набагато суттєвіше від міграційної хвилі постраждали ринок праці, споживання та виробництво, а отже, валовий внутрішній продукт. Крім того, вимушена міграція негативно позначається на економічній

активності, у першу чергу, через канал сукупного попиту. Якщо вимушені мігранти працюють віддалено на українські компанії, то вони витрачають свої заощадження та поточні заробітки за кордоном, а не в Україні.

Платоспроможний попит українців стимулював виробництво товарів та надання послуг, сприяв заробіткам компаній, створенню робочих місць та зростанню якості життя. Від'їзд значної кількості платоспроможних українців призвів до значних втрат для вітчизняної економіки. Крім того, посилилася проблема з нестачею робочої сили, а враховуючи, що значна частина мігрантів – діти, то проблема загостриться, якщо вони залишаться в країні базування та в майбутньому працевлаштуються там, тоді демографічна ситуація в Україні стане катастрофічною.

Таким чином, вимушена міграція працездатного населення з України має негативні наслідки для вітчизняної національної безпеки, оскільки позначається не лише на соціально-економічному розвитку країни, але й на демографічній ситуації. В Україні ще до повномасштабного вторгнення спостерігалися процеси старіння населення, а враховуючи виїзд працездатного населення, ці наслідки посиляться. Тому повернення мільйонів мігрантів потребуватиме роботи держави на багатьох напрямках: від безпекового до соціального.

Список використаних джерел:

1. Ситуація з біженцями в Україні (2023) *Портал оперативних даних про біженців УВКБ ООН*. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
2. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? (2023) *Економічна правда*. 1 жовтня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807>.

Наталія ЗЕМЛЯК
аспірантка кафедри міжнародних економічних
відносин Сумського державного університету,
м. Суми, Україна

ПОЛІТИКА РЕІНТЕГРАЦІЇ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНА

З початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України розпочалось інтенсивне переселення українців до країн Західної Європи. Затяжний характер війни, можливість поселення та працевлаштування в країнах Європейського Союзу призвели до ситуації, що більшість українських переселенців втрачають мотивацію для повернення на батьківщину. Цей рух міграції призвів до проблеми дефіциту робочої сили, яку уряд України розглядає як потенційний ресурс для післявоєнного економічного відновлення.

Відповідно до інформації, представленій Організацією Об'єднаних Націй, близько 5 мільйонів громадян України пройшли процедуру реєстрації для отримання тимчасового статусу у сусідніх країнах Західної Європи (рис. 1). (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, 2022).

Рис 1. Кількість зареєстрованих біженців з України в країнах Західної Європи

Джерело: складено авторкою за даними [8].

На рис.1 можемо спостерігати, що найбільша кількість українських біженців вирушила до таких держав, як Польща, Німеччина, Чехія та Італія. У цих країнах переселенці мають можливість подати заяву на отримання

статусу тимчасового захисту, що надає їм право на перебування, працевлаштування та доступ до медичних та освітніх послуг.

Необхідно відзначити, що кожна держава індивідуально встановлює обсяг соціальних пільг, які надані українським громадянам, і призначена для формування механізмів їхньої адаптації до нових умов життя в даному суспільстві.

До прикладу, в Німеччині реалізується найвищий рівень соціальних виплат. У цій державі українські громадяни можуть очікувати отримання місячної допомоги по безробіттю, що становить приблизно 400 євро, а також додаткової допомоги для дітей, залежно від віку (від 285 до 376 євро). Крім того, надаються субсидії для оплати житла. У Польщі, натомість, основним видом регулярної допомоги для біженців є фінансова підтримка для дітей, яка становить близько 100 євро на місяць. У Чехії, українці можуть отримати одноразову допомогу приблизно на суму 200 євро. В Італії діє програма, що надає допомогу в розмірі 300 євро на місяць, виплачувану протягом трьох місяців.

Процес повернення та реінтеграції біженців є однією з найменш розвинених складових міграційної політики в Україні. Відзначимо, що довгий час ця галузь залишалася поза увагою урядових документів. Українська влада привернула увагу до цього питання завдяки перспективі укладення безвізового режиму з Європейським Союзом. В розділі 2.2.2. «План заходів з лібералізації візового режиму» (Безвізовий діалог між Україною та ЄС, 2010), який належить до компетенції управління міграцією, розглядалися питання введення законодавчих актів, включаючи заходи щодо соціальної та професійної реінтеграції громадян України, які добровільно повертаються або дотримуються умов угоди про реадмісію між Україною та Європейським Союзом.

У квітні 2011 року було схвалено Національний план реалізації заходів відповідно до Плану дій щодо лібералізації візового режиму (Указ Президента України, 2011). Ця стратегічна ініціатива включала заходи, призначені для надання соціальної підтримки та захисту прав громадян України, які поверталися на батьківщину. Однак План інтеграції мігрантів в українське суспільство на період з 2011 по 2015 роки (Розпорядження Кабінету Міністрів України, 2011), затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України в червні 2011 року, виокремився обмеженим спектром заходів, які обмежували згадку про громадян, що повертаються, до лише двох випадків, а надана підтримка обмежувалася переважно інформаційною та психологічною допомогою.

У кінці 2015 року, у контексті комплексу правових актів, пов'язаних із впровадженням безвізового режиму з Європейським Союзом, був

ухвалений Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» (Про зовнішню трудову міграцію. Закон України, 2015). Вперше в українському законодавстві було визначено, що однією з ключових стратегічних цілей державної політики в галузі трудової міграції є «створення умов для повернення та інтеграції в суспільство осіб, які знаходились за кордоном у пошуках роботи, а також членів їхніх сімей.» Це досягнення було результатом активної участі представників асоціацій мігрантів у розробці законопроекту. Окрему важливу роль в законі відіграє Стаття 14, яка докладно розглядає питання інтеграції. Крім того, нормативний акт визначає центральний орган виконавчої влади, відповідальний за координацію процесів інтеграції трудових мігрантів, а саме - Міністерство соціальної політики України.

Отже, спостерігається прогрес у визначенні стратегічних орієнтирів і створенні правового базису для реалізації міграційної політики, спрямованої на повернення і реінтеграцію мігрантів. Закон «Про зовнішню трудову міграцію» характеризується обмеженою декларативністю, яка супроводжується відсутністю чітких норм, що мають прямий юридичний ефект. Щоб перетворити його у ефективний практичний інструмент, необхідно внести зміни до діючого законодавства та прийняти регулюючі нормативні акти на рівні підзаконних актів. Зважаючи на обсяг і складність завдань, пов'язаних із реінтеграцією мігрантів, відзначається, що ця ініціатива потребує значних ресурсів та витрат протягом тривалого періоду.

У даному контексті, для досягнення цієї мети важливо взяти на увагу міжнародний практичний досвід.

В Німеччині було запроваджено ініціативу під назвою «Міграція для розвитку» спрямовану на підтримку розвитку у країнах походження. Ця програма надає різні послуги, включаючи можливості працевлаштування, фінансові пільги та консультації громадянам, які виявляють бажання повернутися на батьківщину. Головною метою цієї ініціативи є забезпечення мігрантів можливістю знайти зайнятість у своїй країні походження, щоб вони могли використовувати набутий досвід (Haase, M. & Honerath, P., 2016).

У Швейцарії була створена програма під назвою «Партнерство з міграції» з метою забезпечення гармонійної співпраці між внутрішніми та зовнішніми органами управління та справами міграції. Ця програма спрямована на узгодження співпраці між двома державами в контексті міграційних питань та враховує інтереси всіх зацікавлених сторін. Дві країни активно співпрацюють у реалізації конкретних проектів та програм, спрямованих на надання підтримки особам, що повертаються, та сприяння їхній подальшій інтеграції. Наприклад, ця співпраця передбачає підтримку у створенні власних підприємств, сприяючи таким чином їхньому поверненню до економічного середовища (Haase, M. & Honerath, P., 2016).

У Норвегії діє програма, орієнтована на реінтеграцію громадян, які повертаються з Ефіопії, і має за основу концепцію сприяння розвитку як своєї центральної мети. У межах цієї ініціативи будь-яка особа, яка повертається на свою батьківщину, може подати заявку на отримання фінансової підтримки у розмірі 26 тисяч норвезьких крон (еквівалентно 3083 євро) для реалізації проєктів у своїй громаді. Важливо відзначити, що ці фінанси не надаються у грошовій або матеріальній формі, але спрямовані на сприяння розвитку місцевого соціокультурного середовища. Це можна проілюструвати конкретним прикладом, коли виділені кошти були використані для розширення місцевої бібліотеки (Katie Kuschminder, 2013).

Отже, розглянутий вище аналіз світового досвіду повернення мігрантів до своєї батьківщини підтверджує, що громадяни, які виїхали за кордон, разом із своїм потенціалом, відіграють суттєву роль у сприянні сталому економічному розвитку будь-якої країни, зокрема для країн-реципієнтів.

Для забезпечення максимально можливої кількості репатріантів, які повертаються до України після завершення конфлікту, рекомендується прийняти низку заходів. Перш за все, активізувати співпрацю з країнами Європейського Союзу з метою підтримки ініціативи щодо повернення українських громадян. Збільшення кількості репатріантів сприятиме економічному зростанню та водночас може сприяти зміцненню безпеки в Європі та скороченню строків відновлення України, зменшивши тим самим фінансове навантаження на Європейський Союз, пов'язане із реконструкцією. Другим важливим кроком є прискорена реабілітація постраждалих регіонів після припинення бойових дій. Особливої уваги потребують біженці у яких пошкоджені будівлі внаслідок російської агресії. Також, варто надавати допомогу біженцям із постраждалих регіонів під час процесу відновлення.

Під час розроблення стратегії реінтеграції громадян важливо вивчати міжнародний досвід практичних заходів. Надзвичайна увага має бути приділена аналізу реформ, особливо в сфері управління міграційними процесами. Цей аналіз може призвести до формулювання певних висновків і розробки рекомендацій.

Список використаних джерел:

1. Centre for International Migration and Development, «Learn more about CIM migration for development programme.» Accessed on December, 2016: (cited in: Haase, M. & Honerath, P. (December 2016). Return Migration and Reintegration Policies: A primer / Deutsche Gesellschaft für Internationale

Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, German Marshall Fund of the United States. URL: https://www.giz.de/static/de/images/contentimages_320x305px/Haase_Honnerath-Return_migration_primer_Dec16.pdf.

2. Katie Kuscminder, «Female Return Migration and Reintegration Strategies in Ethiopia,» Doctoral Dissertation, University of Maastricht, 2013: www.merit.unu.edu/training/theses/kuscminder_katie.pdf (cited in: Haase, M. & Honerath, P. (December 2016). Return Migration and Reintegration Policies: A primer / Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, German Marshall Fund of the United States. URL: <https://returnandreintegration.iom.int/en/resources/guideline/return-migration-and-reintegration-policies-primer>

3. Swiss Development Cooperation, «Switzerland's coherent migration foreign policy – Coherence for Development,» 2016: (cited in: Haase, M. & Honerath, P. (December 2016). Return Migration and Reintegration Policies: A primer / Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, German Marshall Fund of the United States. URL: <https://returnandreintegration.iom.int/en/resources/guideline/return-migration-and-reintegration-policies-primer> .

4. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/244370268>.

5. Про затвердження плану заходів щодо інтеграції мігрантів в українське суспільство на 2011-2015 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 червня 2011 р. N 653-р. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/653-2011-%D1%80>

6. Про зовнішню трудову міграцію. Закон України від 5. 11. 2015 р. №761-19. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/761-19>.

7. Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. Указ Президента України від 22 квітня 2011 року N 494/2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/494/2011>.

8. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413.

Роман ЯЦІВ

д. і. н., канд. мистецтвознавства,
заслужений працівник культури України
професор Львівської національної академії мистецтв,
м. Львів, Україна

**ДО НОВИХ «ЦИТАДЕЛЕЙ ДУХУ»:
ВИМУШЕНА ЕМІГРАЦІЯ
ТА СУЧАСНИЙ МИСТЕЦЬКИЙ НАРАТИВ**

Концепт «цитаделі духу» у пропонуваній моделі розгляду теми застосовано співвідносно до поетичної метафори поета Олега Ольжича (1907 – 1944), одного з найяскравіших репрезентантів «пробоевого напрямку» літератури української еміграції, археолога, очільника культурно-освітньої референтури ОУН. В іншому смисловому наповненні метафору «цитаделі» вживав видатний французький письменник-гуманіст Антуан де Сент-Екзюпері (1900 – 1944). Обое інтелектуали через відповідні метафоричні ключі апелювали до духово-ціннісних координат, головно у площині обстоювання та консолідації етичних вартостей життя і творчості. Відмінні історичні і психоемоційні контексти генези та шляхів інтегрування згаданих смислових конструктів у суспільну свідомість, відповідно українців і французів, сьогодні зближують їх на новій культурно-історичній платформі.

«Цитадель духу» в розширеному смисловому форматі актуалізується щодо різних ситуативних середовищ вимушеної еміграції українців у роки російсько-української війни. Трагічно-стресові обставини, у яких опинилася частина українського населення після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, спричинили формування нової тематично-смислової парадигми у руслі сучасного мистецького нарративу (при всій умовності такого поняття). Вона ще не має ні чітких обрисів, ні структурних розгалужень, але продовжує розвиватися як важлива типологічна лінія. Ба більше, художники дедалі активніше насичують комунікативний простір сучасного мистецтва новими творчими ідеями, інспірованими реаліями війни та похідною від неї «травматичною пам'яттю».

Мистецькі практики, в надрах яких розбудовували смислову парадигму «болю і незламного духу», спершу мали спонтанний характер з домінуванням прямих емоційних рефлексій та оперативні «медіальних колажів». І в одному, і в другому випадках у них переважало свого роду публіцистичне ядро. Психологічна природа такої творчої методології була зрозумілою. На початках відповідної тематичної лінії від творів цієї типологічної групи не було очікувань щодо високого естетичного еквіваленту, і він не фігурував як критерій. Але це окрема проблема для наукових студій. У ракурсі нашої теми важливіше позначити загальне поле досвідів, які надалі стали частиною нарративу сучасного українського

образотворчого мистецтва. Передусім потрібно наголосити, що скерування на гостроактуальні питання нової історичної дійсності притаманне не лише для представників професійних мистецьких кіл, але й для багатьох осіб, які до того не мали спеціальних мистецьких амбіцій чи навіть елементарних навиків малювання. Події після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну стали причиною емоційних потрясінь. Розбомблені міста, зруйновані храми і приватні будинки, масові розстріли мирних громадян, гвалтування жінок і дітей, знищення національної культурної спадщини та бібліотек, розкрадання державних музейних колекцій та ін. – це спонукало багатьох українців до творчих рефлексій без огляду на критерії професійності чи адаптованості до суспільної opinio. В загальній динаміці культурних подій воєнного часу така тенденція «аматорського прориву» стала загальноприйнятною не лише для мистецького, але й для літературного процесу. Факт, задокументований тим чи іншим автором чи затриманий на рівні візуальної пам'яті, став ключовим ресурсом для численних гіперболізацій болю або персоніфікацій добра, зла чи лиха в розмаїтих образних моделях війни та її відлунь у серцях художників.

Для унаочнення цього складного та асинхронного за багатьма ознаками процесу необхідно систематизувати як форми мистецьких репрезентацій, так і їхні формально-образні особливості. Воєнна та психологічно-травматична парадигма сучасного українського мистецтва реалізується у форматах розмаїтих виставкових проєктів, авторських або колективних перформансів, інсталяцій, міждисциплінарних мистецьких практик, творів відео-арту, індивідуальних виставок, створення арт-об'єктів (в тому числі в жанрі «стріт-арту»), що відбуваються у відкритих просторах міст і менших населених пунктів України, в тому числі поруйнованих російськими окупантами. Зі станкових форм мистецтва відповідна тематика розкривається в малярстві, графіці (зокрема плакаті), коміксі, політичній карикатурі, скульптурі. Важливим і дуже вартісним в психологічно-релаксійній площині відгалуженням є численні акції дитячої творчості, ініційовані багатьма художніми школами і студіями – як державні, так і приватні. Деякі такі фестивалі дитячої мистецької творчості успішно реалізуються в різних країнах світу, про що свідчить досвід львівської фундації «Арт-Клас» (галерея дитячої творчості, якою керує Ольга Михайлюк).

Задля скріплення сили нових «цитаделей духу» українського суспільства в цілому та вимушеної еміграції, крім художників, працює зокрема багато благодійних інституцій та волонтерських груп: Благодійний Фонд Козицького, Канадсько-Українська Мистецька Фундація у м. Торонто (Канада), Арт-галерея «Меланка-Арт» (Львів – Париж, Франція) та ін. У такому динамічному процесі статус сучасного українського мистецького нарративу набуває нових ознак і стимулів, що суттєво збагачує контекст мистецьких процесів в нових реаліях національної історії.

Ростислав ШМАГАЛО

Д-р. мистецтвознавства, професор,
Львівська національна академія мистецтв,
кафедра історії та теорії мистецтва,
м. Львів, Україна

УКРАЇНЬСЬКА МИСТЕЦЬКА ОСВІТА НА ЕМІГРАЦІЇ ПІСЛЯ 1-Ї ТА 2-Ї СВІТОВИХ ВОЄН

З початку окупації та повномасштабного вторгнення Росії в Україну ми стали свідками небувалої «вулканічної» активності українських митців. Стихійні творчі сили різних регіонів об'єднала ідея наближення перемоги України засобами мистецтва. Водночас, велика частина професійних митців опинилася в умовах вимушеної еміграції. Серед них є й митці-педагоги, які можуть взяти до уваги цінний історичний досвід української мистецькоосвітньої діяльності на еміграції після 1-ї та 2-ї Світових воєн.

Зміст та особливості творчих процесів на еміграції досі належно не вивчені і не отримали наукової оцінки. Особливо недослідженою складовою діяльності українців поза Батьківщиною залишається мистецька освіта, історії та мистецтвознавчому аналізу якої я присвятив низку статей та розділи у монографіях 2005 та 2023 рр. [1] Значною часткою бази цього дослідження стали архівні та речові матеріали музеїв Праги, Відня, Нью-Йорка, Клівленда, Стемфорда та ін. Хронологічно стаття охоплює період найінтенсивнішого розвитку явища, окресленого як мистецька освіта поза Батьківщиною.

Одразу після закінчення 2-ої світової війни на території Німеччини стали утворювати так звані табори для переміщених осіб – емігрантів з країн Східної Європи, що потрапили у сферу впливу комуністичної ідеології. Вони і стали тим місцем, де виникли своєрідні форми навчання мистецтву. Організація мистецького життя в умовах таборів відбувалася за принципами, що мали на меті об'єднання розпорошених інтелектуальних та творчих сил за інтересами у руслі кращих традицій української науки та мистецтва. За історичний зразок втілення найкращих академічних традицій була взята Всеукраїнська академія наук у Києві, створена за гетьмана Павла Скоропадського у листопаді 1918 р. (2, 84). Внаслідок виділення різних фахових груп майбутньої Української вільної академії наук (УВАН) у Німеччині 1945 р. серед інших організувалась група мистецтвознавства, яку очолив проф. Володимир Січинський (2, 87). У 1947-1948 рр. велика кількість членів УВАН переїхала до Сполучених Штатів Америки, створивши у 1950 р. в Нью-Йорку аналогічну («американську») УВАН.

Формами організації «таборового» мистецтва у Німеччині були семінари, школи-майстерні та виставки.

Перша виставка відбулася у приміщенні американського Червоного Хреста у Регенсбурзі вже на початку жовтня 1945 р.(3). Далі були проведені успішні виставки у Регенсбурзі (23 лютого 1946 р.) та в Амберзі (5 березня 1946 р.). Окрім привезених з Батьківщини сімейних реліквій народного мистецтва, найбільший успіх мали вироби жіночих кравецьких майстерень одягу, вишивки та іграшок, що на цей час вже були створені у вищезгаданих місцях дислокації. Наступна значна виставка проходила у контексті «Тижня української культури» у Регенсбурзі (7-23 березня 1948 р.) (4, 403). Килими, тканини, вишивки, кераміка, різьба по дереву, писанки– стали, за свідченнями творців виставки, потужною пропагандою української культури у чужому середовищі (5).

У повоєнний період (1946-48 рр.) діяли також «Вищі образотворчі студії» в Аугсбурзі, Карлсфельді та Берхтесгадені (проф. Микола Анастазієвський, Сергій Литвиненко), мистецька школа у Ляндеку, де композицію вів Володимир Ласовський (у 1946 р. в Парижі заснував Товариство прихильників мистецтва). У 1947 р. у м. Міттенвальд була заснована майстерня прикладного мистецтва скульптором Михайлом Черешньовським. У цьому ж році в англійській окупаційній зоні біля м. Ганновера, у таборі ім. Миколи Лисенка була організована мистецька школа Володимира Баляса, у 1946-48 рр. діяла Образотворча студія в Ашаффенбурзі, яку вела М. Гарасовська-Дачишин та В. Січинський.

Серед вищеназваних митців особливо ініціативним організатором був С. Литвиненко. Його педагогічна діяльність на мистецькій ниві розпочалася ще на початку 30-их років у Львові, де він після студій у Кракові та Парижі відкрив навчально-виробничу керамічну майстерню «Око» (6, 31, 57). У 1941 р. С. Литвиненко створив Вищу образотворчу студію у Львові, ректором якої короткий час був В. Кричевський. Ланцюжок мистецької освіти протягнутий С. Литвиненком через повоєнні німецькі табори за океан у 1949 р., де він багато років від часу заснування був президентом Асоціації українських мистців Америки. Від 1963 р. С. Литвиненко головував у Українському літературно-мистецькому клубі в Нью-Йорку, викладаючи паралельно у створеній при клубі мистецькій школі.

В унікальних машинописних документах, що зберігаються в Українському музеї-архіві м.Клівленда (США), можна прочитати такі рядки з промови президента організації «Об'єднані мистецтва» Уласа Самчука на відкритті конференції Об'єднаних мистців у Регенсбурзі 1948 році: «Еліті нашої громадськості бракує ще справжньої культури, завдяки якій громадський провід розуміє роль мистця в суспільності і оточує його любов'ю й піклуванням. Ми хочемо досягти змін, – сказав промовець. – Нація сильна не тільки кулаком, але й розумом, а мистці саме є одними з найважливіших носіїв сили розуму» (5). Регенсбурзькі машинописи 1945 р. свідчать про неймовірну

дієвість «неголосної» пропаганди виставок. Так, український відділ мистецької виставки у місті Швандорфі у серпні 1946 р. відвідало вісім тисяч осіб. Сама ж виставка містила дев'ять відділів: ткацький, малярський (полотна Бистрякова), дерева, металу, шкіри, дитячого вишитого одягу та ляльок, кравецьких й шевських виробів, вишивки, гуцульський відділ та відтворений інтер'єр-зразок української хати з ліжниками, килимами, вишивками і т.д. (7). Загалом фахові курси у Регенсбурзі закінчили 447 жінок (4,407). Провітала там і керамічна творчість українців. (4,615).

Нинішні представники української еміграції у США стверджують, що феномен «таборової» творчості був явищем унікальним як за силою, так і якісно. Це було справжнє суцвіття талантів, мистецьких шкіл та концентрація творчої майстерності з усієї України.

Найвиразнішим виявом мистецького життя на еміграції були виставки. Упродовж 1946-1948 років у дванадцяти містах Німеччини та Австрії відбулось вісімнадцять виставок за участю десятків українських митців. Визначальною подією у контексті організованих виставок став І-й з'їзд українських митців-емігрантів, який голосом 50-ти учасників заснував Союз українських об'єднаних митців (СУОМ) як наступника заснованого у Львові 1941 року СУОМ. На з'їзді демонструвалися 290 творів 48-ми українських митців серед загального числа 360-ти творів емігрантів різних національностей (8, 37-38). Першочерговою метою «таборових» виставок було показати творчий доробок українських митців як власній громаді, так і країні перебування. Через виставки здійснювався пошук можливостей вільної мистецької творчості в умовах західноєвропейського світу. (9,5). На початку 1950-х рр. більша частина вимушених емігрантів перебралася з Європи у США. Широке ознайомлення населення США з українським мистецтвом, декоративно-ужитковим зокрема, мало місце ще навесні 1913 р., коли у Нью-Йорку була відкрита «виставка кустарних виробів усіх народів»(1). На той час українська еміграція тривала вже близько сорока років. Церковне та народне мистецтво, представлене на виставці, мало очевидний успіх, який львівська періодика того часу називає «фурором». Це були вишивки, гапти, національні строї, писанки, велика кількість різьблених речей (10,11). Виставка стала значним стимулом для творчості українців у США.

Різниця між еміграціями до і після Другої світової війни стосовно мистецького потенціалу полягала насамперед у рівнях мистецького вишколу. На відміну від попередньої, повоєнна еміграція мала значно більшу кількість професійно сформованих митців в західноєвропейських навчальних закладах. Це дало змогу активно організовувати власні мистецькі школи одразу ж після прибуття на американський континент.

Одну з перших українських мистецьких шкіл в Америці започаткував і вів у 1923-1964 рр. Олександр Архипенко – на той час скульптор світового

масштабу. Його мистецька школа у Нью-Йорку мала широку програму навчання, яку склали скульптура, малярство, рисунок і ужиткове мистецтво від оздоблення інтер'єру до плакату та книжкової ілюстрації. Читався тут також лекційний курс з філософії мистецтва (11,4).

У 1935-36 рр. О.Архипенко вів заняття у Вашингтонському університеті в Сієтлі. У 1937 р., переїхавши до Чикаго, він відкрив власну мистецьку школу, викладаючи паралельно у Новій Баухауз-Школі індустріального мистецтва. Через два роки митець повернувся до Нью-Йорка, де відновив приватну школу, відому як «Літня школа» у Вудстоку. З 1950 р. О.Архипенко викладав в університеті м. Канзас-Сіті (штат Міссурі); у 1951 р. здійснив лекційне турне по США на запрошення університетів у Вашингтоні, Сієтлі, Орегоні, Делавері, де читав лекції у 1952 р.(12,68). Як педагог і теоретик, О.Архипенко не поступається Архипенку-скульптору. Його вклад у філософію мистецтва та педагогічну світову практику важко переоцінити. Цей інтелектуальний бік його творчої діяльності є менш відомим і заслуговує на окреме дослідження.

Після приїзду у Нью-Йорк власну мистецьку школу заснував також Любомир Кузьма; те ж зробив у Вашингтоні Микола Шрамченко, який у 1955 р. став професором та деканом Державної Академії Мистецтв США. (13, 58).

Проте найвидатнішим мистецьким закладом стала заснована у 1952 р. Студія Мистецтв, очолена Петром Мегиком. Цей заклад прирівнювався до справжньої «академії мистецтв» і випустив десятки відомих українських митців Америки. Історія цієї школи нерозривно пов'язана зі створенням головної української мистецької організації – Об'єднання мистців-українців Америки (ОМУА). Головним чинником творення об'єднання було, за висловом П. Андрусіва, «почуття відповідальності за долю рідної культури» (14). Це Об'єднання було задеклароване як професійна організація, завданням якої була репрезентація українських митців у світі. Об'єднання давало змогу своїм членам і запрошеним митцям брати участь у локальних та позамісцевих мистецьких виставках (15, 10).

Відкриттю Студії П. Мегика передувала групова мистецька виставка, що відбулася 12-14 жовтня 1951 р. у Філадельфії (16, 9). Це був перший крок до самоорганізації українських мистецьких кіл Америки, за яким у 1952 р. постали у Нью-Йорку Об'єднання Митців Українців у Америці під головуванням С. Литвиненка та автономним відділом ОМУА у Філадельфії.

Значний внесок у розвиток мистецької освіти зробила українська еміграція у Канаді. Двадцять років очолювала мистецьку школу у Вінніпезі Катерина Антонович, у 1957-1967 рр. діяла Мистецька школа малярства Юліана Буцманюка в Едмонтоні, у Торонто вісімнадцять років вів дитячу мистецьку студію Петро Сидоренко. У цій студії здобули ази мистецької освіти

близько 600 учнів (13, 129). Діяльність цих шкіл заслуговує окремого дослідження.

Багаторічна праця українських митців в умовах еміграції над збагаченням національної культури внесла у неї такі риси та якості, які неможливо було б плекати на той час на Батьківщині. І як влучно зазначав мистецький критик Юрій Соловій, це була драма творчого пошуку із запасами іноді тільки національної свідомості та християнського виховання (21, 5).

Для творення власних духовних цінностей, які б стали здобутком тогочасної Європи, необхідно було мати власні механізми фахового та, найголовніше, інтелектуального вишколу митців. Спізнення і дисонанс із часом стали головними драматичними рисами перших великих мистецьких виставок української еміграції у містах післявоєнної Європи (22, 77). Основну рису українського мистецтва у цьому контексті лаконічно і влучно сформулював С. Гординський: «Вже самим своїм положенням українська духовність була змушена увесь час свого існування знаходити синтезу між суперечностями і крайностями, з яких найважливіші: Схід-Захід, довговікова традиція і поступ» (23, 30).

Доля підготувала українській нації великий експеримент культуротворення поза Батьківщиною. «...Можемо сміло сказати, що жодна з поневолених Москвою націй не створила таку сітку архівних і музейних осередків, як українська, що стала на чолі всього проти комуністичного фронту погвалтованих Москвою народів», – писав проф. Роман Смаль-Стоцький (24, 28). Аналіз мистецької освіти поза Батьківщиною свідчить, що її розвитку українська громадськість надавала не меншого значення, ніж музейництву чи науці у цілому. Усвідомлення надзвичайної важливості цієї галузі культуротворення виявило саме життя у трьох основних завданнях митців на еміграції: «1. Знайти відношення до мистецтва і культури країни нового перебування; 2. Плекати свої культурні традиції; 3. Робити поступ, вчитися і розвиватися» (15, 8). Умови та якість власного поступу емігранти завжди прагнули порівняти з тим, що діялося на Україні: «Коли митець нарікає, що він не може творити поза власною батьківщиною, боюся, що перебуваючи на батьківщині, він сьогодні мав би більше підстав нарікати на недостачу зв'язку з широким світом», – це підкреслював Яків Гніздовський (25, 58).

Завдяки наявності механізмів освіти, мистецький процес на еміграції не був перерваний на жодній зі своїх стадій: між двома світовими війнами, у період «таборової творчості» чи на американському континенті.

Список використаних джерел:

1. Шмагало, Р. Т. (2022) Мистецька освіта і мистецтвознавство в Україні середини XIX - середини XX ст. : структурування, методологія, художні позиції. URL: https://manusbook.com/9096_Shmagalo_Art_Education/10/index.html.

2. Омельченко, В. Українська Вільна Академія Наук у Німеччині та Українська Вільна Академія у США (1945-1988). 125 років київської академічної традиції 1861-1986. Збірник. Нью-Йорк, 1993; 3. Виставка ручних робіт у Регенсбургу, 1945. Машинопис товариства Охорони українських пам'яток на чужині при Українській Вільній Академії Наук в Аугсбурзі. Блок документів «Регенсбург» (Тут і далі: матеріали Українського музею-архіву маста Клівленда, США, зберігаються без вихідних даних. – Авт.).

4. Регенсбург. Статті – спогади – документи 1945-1949. (1985) Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто.

5. Товариство Охорони українських пам'яток на чужині при Українській Вільній Академії Наук в Аугсбурзі. Машинопис. Український музей-архів м.Клівленда, США.

6. Нога О., Шмагало Р. (1994) Між Сходом і Заходом. Львів.

7. Виставка праць та мистецьких робіт Д.П.у м.Швандорфі. Машинопис. Український музей-архів м.Клівленд, США.

8. Хроніка (1947) *Українське мистецтво. Альманах*. Мюнхен, 1947. №1

9. Луцик С. (1947) Вступне слово. *Каталог мистецької виставки*. Регенсбург.

10. Грановський, О. (1913) Українські вироби в Америці. *Ілюстрована Україна*. Львів, № 4, 21 і 22.

11. Школа Архипенка (1934) Назустріч. Ч.2.

12. Archipenko (1960) 50 creative years. N.Y.

13. Кейван, І. (1996) Українські мистці поза Батьківщиною. Монреаль.

14. 18-а виставка ОМУА (1972) Каталог. 26.III.-5.IV.

15. Малюца, А. (1955) *Українське мистецтво поза межами України. Літературно-мистецький огляд*. Н.Й.

16. Петро, Мегик у 80-ліття (1979) Філядельфія.

17. Андрусів, П. (1987) Мистецтво – найміцніша зброя. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто.

18. Певний, Б. Дві виставки наших наймолодших. Америка. 1955. 12 серпня.

19. Кобринська, М. Річна виставка праць учнів малярської студії М.Радиша. *Свобода*. 1955. 28 липня.

20. Ахрімович, О. (1969) Підсумки діяльності УВАН в 1967. 8 академічному році. Нью-Йорк.

21. Соловій, Ю. (1978) Про речі, більш, ніж зорі. *Сучасність*.

22. Соловій, Ю. (1948) Чи сучасне наше сучасне мистецтво? Спроба критики виставки УСОМ в Регенсбурзі. *Арка*. Ч.3;

23. Гординський, С. (1947) На великих шляхах. До проблем сьогочасного українського мистецтва. *Українське мистецтво*. Мюнхен.

24. Смаль-Стоцький, Р. (1955) Українському національному музеєві в Каліфорнії – наш привіт. *На слідах*. 1955. Ч.І.

25. Тис, Ю. (1955) Гніздовський Я. Інтерв'ю. *Терем*. Ч.1.

Галина СТЕЛЬМАЩУК

Докторка мистецтвознавства, професор,
дійсний член-академік Національної академії мистецтв України,
завідувачка кафедри історії і теорії мистецтва Львівської
національної академії мистецтв,
м. Львів Україна

ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ ПІД ЧАС ВОЄН: ТРАГЕДІЯ ЛЮДЕЙ І ХАОС СВІТОПОРЯДКУ (на матеріалах української родини Кишакевичів)

Конфлікти, спричинені росією у ХХІ ст. на Кавказі, Близькому Сході, потакання і постачання зброї терористичним організаціям, віроломний напад на Україну спричинили хаос і катастрофу для багатьох мільйонів біженців. За окремими оцінками тільки з України виїхали у світ 8 мільйонів її громадян. Цю катастрофу можемо порівняти з катастрофою Другої світової війни коли з України, рятуючись від Сталінського тоталітарного режиму змушені були покинути Україну найкращі інтелектуали: інженери, науковці, культурні діячі, підприємці, митці.

Прикладом втрати Україною золотого генофонду може стати родина Христини Кишакевич-Качалуби. Христина Ірена Кишакевич-Качалуба (Cristina Irene Kyshakevych Katchaluba, народилася 24.05.1949, Буенос-Айресі, Аргентина), скульпторка, живописець, графік, реставраторка (Стельмашук, 2013).

Мисткиня Христина Кишакевич-Качалуба належить до славетного роду Кишакевичів, Феценків-Чопівських, Качалубів, Ільницьких, які займали активну громадянську позицію на вимушеній еміграції в Аргентині, США, Канаді, Чехословаччині, Швейцарії. Вихідці з цих родів – політики, священники, композитори, архітектори, вчені, педагоги, лікарі, громадські діячі, поети, підприємці – прикладом свого життя виховували покоління українців у душі патріотизму і любові до своєї Батьківщини-України [2, с.11].

Батько Христини Кишакевич Юрій Кишакевич (1918-1992) і мати Татяна Кишакевич з роду Чопівських (1924-2006) навчалися на медичному факультеті в Університеті м. Ерланген у Німеччині (1943-1948). Жили у німецькому депортаційному таборі в Новому Ульмі, який змогли покинути 1948р. і виїхали до Буенос-Айресу, де через рік народилася Христина. Батьки в Аргентині нострифікували свої дипломи, отримані у Німеччині і мали добру роботу за фахом, але із-за нестабільної політичної та економічної ситуації в Аргентині важко було будувати плани на майбутнє. В часі 1959-1962 рр. з Аргентини виїхало багато українських спеціалістів різних галузей, у тому числі

і митців. З названих причин Кишакевичі також наважилися залишити вже досить влаштований побут і перебраться у Нью-Брансвік США, штат Нью-Джерсі (1959). Невдовзі родина Кишакевичів оселилися у Пітсбурзі. Батьки Христини були одними з найактивніших українських громадських діячів Північної Америки.

З іменем Юрія Кишакевича пов'язана діяльність багатьох українських громадських організацій у Північній Америці – доктор медичних наук, професор Пітсбурзького Університету Юрій Кишакевич член Українського Лікарського Товариства Пенсильванії й Українського Народного Союзу, голова Гарвардського Комітету, меценат української науки, Фонду Кафедр Українознавства. Фонд сприяв розвитку науки в час, коли на Батьківщині можливості українських учених були обмежені, відкрив фонд для навчання українських студентів в Українському Вільному Університеті у Мюнхені. Велика заслуга Юрія Кишакевича в тому, що в 1990 р. у Пітсбурзькому Університеті була відкрита «Українська Національна Кімната», на яку стараннями Ю. Кишакевича було зібрано 250 тис. доларів [3]. Батьки були також добре знайомі з Джойсом Мейсом, котрий, ще мешкаючи в Америці, досліджував голодомор, організований сталінським режимом в Україні (1932-1933). В липні 1983 батьки Христини були одними з організаторів відзначення сумної дати 50-річчя Голодомору в Україні. Вони підтримували також дружні стосунки та контакти з журналістом, письменником, літературознавцем, збирачем мистецьких творів, редактором і видавцем журналу «Ми і світ», фундатором однієї з найбільших у Канаді мистецьких галерей, у якій зберігаються твори канадсько-українського художника Василя Курилика, – Миколою Колянівським, та його дружиною Ольгою.

У Пітсбурзі Христина закінчила приватну середню школу, з дитинства добре малювала. Допомогало знайомство з відомими українськими митцями. Христина з дому в Пітсбурзі добре пам'ятає Омеляна Мазурика, Михайла Черешньовського, Івана Бельського, Леоніда Молодожанина, Рема Багаутдинова, Михайла Мороза з Нью Йорку, які бували у будинку батьків у Пітсбурзі.

До вступу в університет Христина вже мала добру художню підготовку. Вона виконала «Портрет кардинала Йосифа Сліпого», «Табір пластунів» (обидві 1966), «Коні біля моря»), «Існування скороминуче», (обидві 1967), «Адам і Єва» (1970) та ін.

1970 р. Христина вступила в університет Карнегі-Мелон на факультет дизайну, відділення графіки, і паралельно вивчала малярство на факультеті Красних мистецтв того ж університету. Під час навчання активно і наполегливо працювала творчо. До раннього періоду творчості відносимо ряд портретів та автопортретів.

По завершенні навчання на бакалавраті (1974), в університеті Карнегі-Мелон у Пітсбурзі, отримала ступінь бакалавра мистецтва і вирішила у тому ж році продовжити навчання, але вже на факультеті історії мистецтв. Звання магістра з історії мистецтва здобула у 1976 р.

Знання мов (української, іспанської, англійської, німецької) та історії мистецтва дозволяли їй у 1977 р. вступити на навчання до Українського Вільного Університету у Мюнхені на факультет українознавства (1977-1979). Скульптуру на той час в УВУ викладав відомий скульптор українського походження професор Григорій Крук, який був тоді в ореолі слави. Навчання у майстерні Г. Крука тривало два роки. Христина Кишакевич стала його улюбленою ученицею. Знайомство з Григорієм Круком, іншими професорами Університету, такими як Михайло Брик, Іван Майстренко, Всеволод Кармазин-Каковський, Борис Дудченко, Михайло Гоцій, Володимир Янів та інші, вплинуло на формування мистецького світогляду і становлення Христини як митця. У Мюнхені Христина мала змогу спілкуватися з такими відомими українськими митцями зарубіжжя як Святослав Гординський, Леонід Молодожанин, Михайло Мороз, Михайло Черешньовський, Темістокль Вірста. Григорій Крук.

В УВУ Христина Кишакевич продовжувала займатися науковою роботою, для дослідження обрала тему «The Expressionist Art of Slavko Krushelnysky» («Експресіонізм в мистецтві Славка Крушельницького»). У 2005 р. захистила дисертацію й отримала ступінь доктора філософії [4]. На той час мисткиня вже мешкала у Швейцарії. Її чоловік – доктор медицини Михайло Качалуба – відомого українського громадського діяча, письменника, поета, Михайла Качалуби переслідуваного за свої проукраїнські погляди у підконтрольній СРСР Словаччині, якому під час вторгнення советів 1968 р. у Чехословаччину вдалося виїхати з дружиною-швейцаркою до Швейцарії.

Х. Кишакевич-Качалуба – членкиня Спілки художників України (2011), Швейцарського німецькомовного Товариства художників (1985), викладач курсів скульптури (Монтре, 1990–1992). Художниця має значний доробок у багатьох видах і жанрах мистецтва: скульптурі, малярстві (пейзаж, портрети, натюрморт, оголена натура, квіти), рисунку, іконописі, реставрації творів, декоративно-ужитковому (скло, кераміка). Її твори виконані в стилі імпресіонізму, здебільшого – реалістичні, а деякі можемо віднести до гіперреалізму (портрет брата з дружиною). Мисткиня багато уваги приділяє рисунку оголеного тіла: «Жіночий акт при балетному верстаті» (1999), «Жіночий акт на природі», «Сидяча жінка на сонці» (обидва 2006) та ін.

Мисткиню цікавить людина і її тіло як провідна тема образно-пластичних пошукв. Її портрети реалістичні, у фігурних композиціях можемо побачити поєднання певних рис експресіонізму, символізму, модернізму. Для Христини

важливо втілити у портреті, композиції окремих фігур чи групи людей, – ідею, характер, внутрішній стан, – і її зовсім не цікавить якими напрямками чи течіями у мистецтві критики назвуть її манеру виконання. Мисткиня каже, що художник має вміти працювати у багатьох напрямках. Тому, незважаючи на модні модерні течії, Христина свої скульптурні портрети виконує дотримуючись реалістичного, класичного напрямку. Її вабить розкрити у людині духовні аспекти буття, все те, що формує людську натуру і творить особистість.

У малярстві красаєдів Христину цікавить метафізична глибина кольору. Малярство Х Кишакевич-Качалуби – синтез традиційного і сучасного мислення, архетипів і міфів, які набувають самобутніх смислових інтерпретацій.

Велику серію становлять пейзажі. Це здебільшого гори й Женевське озеро (Леман). У малярських творах мисткиня уникає надмірної експресії – як колірної, так і фактурної та композиційної. Вона передає життя кольору і тону у просторі. Її пейзажі – це замріяний спокій гір та озера, простір, гармонія, краса, щирість і ліризм.

В архітектурних пейзажах підкреслена декоративність та архітектонічна ясність. В них бачимо спрощення живописних ефектів та поглиблення змісту. Велике значення у них відіграє світло і тіні та на їхньому тлі, варіація кольорів і тональність. «Будинки біля Помпей», (1986), «Дорога в Шерне» (2000), «Замок в Блоне» (2007).

Творчим простором для експериментів художниця обрала квіти. Квіти розглядає як скульптуру в кольорі [Магія світла..., 2017]. Окремий жанр живопису художниці складають натюрморти.

Ще одна тема, яка до глибини душі зачепила художницю – це український Майдан. Як тільки в Україні сталися події, яким співчував увесь світ, Україна виборювала справжню незалежність на майдані, Христина Кишакевич-Качалуба з донькою Оксаною прилетіли у Київ аби душею відчуті те духовне піднесення, яке відбувалося на землі їхніх батьків і Батьківщини. Побачене наштовхнуло художницю на створення полотна, присвяченого майдану – триптих «Майдан» (2014).

Діалог Христини з мистецтвом минулого відбувається через іконопис і реставрацію давніх творів, які зберігаються у церквах і приватних колекціях швейцарців.

Христина Кишакевич-Качалуба бере активну участь у художніх виставках: Мюнхен (1979, 1980, 1981, 1990), Канада (1985), Париж (1988), Пітсбург (1991), Лозанна (1992, 2010), Лозанна (1992), виставка «Південно американських і мексиканських жінок», Цюрих (1993), Берн (1998), Женева (2007), Монтре (2012). Персональні виставки – Львов (1991), Київ (2011),

Мюнхен, Цюріх (обидві – 2013), Берн (2015), м. Веве, в кантон Во, Швейцарія, спільна виставка з англійкою Дженні Гейнз (1994), м. Веве, спільна виставка зі швейцарською мисткинею модерної скульптури Лаурою Г'олдлін (2008), Замок Шато (Швейцарія, кантон Во) виставка Free Ukraine Artists (2015). Христина Кишакевич-Качалуба мала виставки також в Україні. Незадовго до проголошення Незалежності України у 1991 р. мисткиня вперше приїхала до України і виставила на огляд свої твори у Львові в Музеї етнографії та художнього промислу. 1992 р. – виставка знов у Львові

У 1992, 2011 рр. виставки в м. Кисві. У 2011 р. Христину Кишакевич-Качалубу прийняли до Спілки художників України.

Виставка живопису та скульптур, представлена у 2011 р. у Львові та Києві, засвідчує у Христини Кишакевич-Качалуби відчуття свого національного коріння, адже присвячена вона 20-річчю незалежності України.

Список використаних джерел:

1. Стельмашук, Г. (2013) Кишакевич-Качалуба Христина. Живописець, скульптор. Українські митці у світі: матеріали до історії українського мистецтва ХХ століття. Автор-упорядник Г. Стельмашук. Львів: «Апріорі». 191-195.

2. Стельмашук, Г. (2018) Христина Кишакевич Качалуба. Корені роду, спадкоємність поколінь, художня творчість. – ПП Апріорі. 316 с.

3. Стельмашук, Г. (2016) Українська національна кімната. *7UA*. Видання Західного науково- мистецького центру Національної академії мистецтв України. Львів: «Колір Про». № 1. С.52– 57.

4. Universitas Libera Ucrainensis: 1921-2011 (2005) Мюнхен Munchen. Качалуба-Кишакевич Христина, д-р; Katchaluba-Kyshakevych, Chrystyna, Dr. The Expressionist Art of Slavko Krushelnytsky. Наук. керівник: д-р В. Пилишенко.

5. Магія світла у квіткових композиціях і натюрмортах Христини Кишакевич-Качалуби (2017) *7UA*. Видання Західного науково- мистецького центру Національної академії мистецтв України. Львів «Колір Про». № 3. 56– 61.

Оксана МАЛАНЧУК-РИБАК

доктор історичних наук, професорка кафедри
історії та теорії мистецтва
Львівської національної академії мистецтв,
м. Львів, Україна

УКРАЇНКИ – ВИМУШЕНІ ЕМІГРАНТКИ: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ ТА СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Війна, що розпочалася у 2014 та була ескалована у 2022 році, докорінно змінила всі сфери життя українського соціуму: військову, економічну, політико-правову, культурну. Істотні, а почасти радикальні зміни відбуваються у гуманітаристиці, галузі національного світогляду та соціокультурної ідентичності. Перебудова економіки на військовий лад, служба в ЗСУ, волонтерство, вимушена еміграція, щораз більша психологічна напруга – це далеко не повний перелік тих нових соціокультурних явищ, які викликала війна, і на які суспільство змушене реагувати та жити у цих нових реаліях. Один із способів їхнього осмислення – звернення до історичного досвіду, проведення історичних паралелей. Вимушену еміграцію українців, насамперед жінок та дітей можна розглядати і як масштабне явище сьогодення, і як частину тривалої історії еміграції з України.

В історії України було кілька хвиль еміграції (трудової, політичної), починаючи з останній десятиліть XIX ст. Очевидно, що саме світові війни та революції, розпад старих та поява нових держав були причиною масових еміграційних потоків. Історія еміграції українців стала об'єктом дослідницької роботи істориків. Зразком такого типу досліджень є науковий доробок Степана Качараби, зокрема його монографія «Еміграція з Західної України (1919–1939)» (Львів. 2008). Історія жінок-емігранток – це насамперед історія жінок, які, всупереч життєвим обставинам, зуміли самореалізуватися та продовжували працю задля розвитку української культури у численних діаспорах. Прикладами є життя та громадська діяльність в еміграції Софії Русової, Зінаїди Мірної, Марії Грушевської, Ганни Чикаленко-Келлер, Надії Суворцевої, Христини Кононенко, Мілени Рудницької, Дарії Ребет, Ірини Павликовської, Марії Біляк та багатьох інших. Такі громадські організації, як-от: «Національна рада українських жінок», що масштабно діяла у міжвоєнний період, «Світова федерація українських жіночих організацій», яка успішно працює з 1948 року і досі, стали майже канонічними зразками українського жіночого руху на еміграції. Історія досвіду жінок емігранток усього XX ст. зосереджена насамперед на трьох аспектах. Перший аспект – життєва стратегія виживання, долання матеріально-фінансових проблем, працевлаштування. Другий аспект – стратегія збереження національної ідентичності на індивідуальному, сімейно-родинному та спільнотному рівні.

Третій – стратегія громадського, професійного активізму. Очевидно, що різні хвилі еміграції українців істотно різняться між собою за масштабом, за віковим, статевим, соціальним складом, за панівними життєвими стратегіями і за системою культурних цінностей. Але були й об'єднувальні чинники: насамперед етнічно-культурна та громадянська приналежність до великої української спільноти, яку відчувала переважна більшість емігрантів-українців.

Сучасна вимушена еміграція українців є й подібною до попередніх хвиль, і відмінною від них. Найхарактерніші риси сучасної вимушеної еміграції – безпрецедентний масштаб. За дуже приблизними даними, близько 6 млн. українців через небезпечні для життя військові дії виїхали за кордон. Такого численного виїзду населення України за межі держави ще не було. Кількісно серед емігрантів сильно переважають жінки та діти (за дуже приблизними підрахунками ці категорії складають дві третини). Сучасна вимушена еміграція з України має «жіноче обличчя» і дуже високу питому вагу дітей. Це і зрозуміло: забезпечити безпеку собі і дітям перетворилося у найважливішу життєву стратегію. Ця кількісна перевага жінок і дітей у сучасній вимушеній еміграції українців зовсім не властива попереднім хвилям еміграції.

Ще однією особливістю сучасних вимушених втікачів від жахів війни є доволі велика кількість серед них жінок з вищою освітою, з реальним досвідом «життєвого успіху», професійної самореалізації. Ці жінки здатні доволі швидко адаптуватися до нових умов, а також можуть критично оцінити та порівняти український і, наприклад, європейський досвід в освіті, медицині, банківській справі, у сфері послуг, у можливостях працевлаштування.

Сприйняття вимушеної втечі від російської агресії українських жінок і дітей має надзвичайно емоційний характер як в Україні, так і у світі. Документальні кадри, численні світлина промовляють насамперед до емоцій. Емоційна реакція українців транслюється на світ, передається світовій спільноті. Перша і дуже потужна реакція – наростання антиросійських настроїв серед громадян України. Ці емоційні вияви мають широкий спектр: від ненависті, обурення, образи до зневаги і погорди. Ці настрої емігрантки частково імплантують у соціуми, де вони вимушено опинилися. В Україні і в середовищі емігрантів-втікачів неймовірно швидко розгортаються процеси самоусвідомлення нації, чіткого означення національно-культурної ідентичності. Вони відбуваються як на соціальному, так і на індивідуальному рівні. Одна з помітних рис сьогодення українського суспільства – звернення до історії. Є навіть твердження про те, що російсько-українська війна – це війна історій. Як причину військової агресії росія та її очільники подають буцімто достовірні аргументи про історичну «безсуб'єктність» України як держави та українців як нації, відкрито та нахабно претендують на культурно-історичну спадщину українців. Ці претензії не мають нічого спільного з історичною

об'єктивністю, а трактуються переважно як хвороблива маячня, на яку, можливо, і не завжди варто реагувати. Але історія для українців є важливим виміром історичних порівнянь та алюзій. Аналітики шукають аналогії до сучасних військових дій у Першій та Другій світовій війні; культурологи та психологи порівнюють травматичний досвід; історики та соціологи порівнюють характер різних хвиль еміграції.

Визначальна особливість сучасної вимушеної еміграції українців – масштабна підтримка її у країнах перебування переселенців. Цю підтримку та допомогу надає держава, Євросоюз, а також конкретні громадяни країн, де опинилися українці. Можна стверджувати, що вперше в історії емігранти з України отримали системну та масштабну підтримку та допомогу. До того ж, країни-реципієнти – це країни з розвинутою гендерною політикою, з гендерною «чутливістю». Ця обставина має двоякий наслідок для українок як вимушених емігранток. Перший – українки та їхні діти отримують допомогу та підтримку з огляду на західні стандарти гендерної соціокультурної політики. Другий – західне гендерно чутливе та гендерно толерантне суспільство, його норми та стандарти формують певний досвід, який можна використати у разі повернення емігранток до України. Не менш важлива особливість сьогоденної хвилі вимушеної еміграції – переконання в тому, що після перемоги України можливе і дуже бажане повернення на Батьківщину. Цих переконань не було, або майже не було у представників попередніх хвиль еміграції.

Жінки, які опинилися закордоном, мають різне соціальне походження, належать до різних релігійних конфесій, походять з різних регіонів України та за різних обставин потрапили за межі України. Багато з них вперше опинилися закордоном. Ці особливості є типовими для будь якої хвилі еміграції. Типовими є психоемоційні стани, через які проходять емігрантки. Це страх, відчай, тривога за долю рідних, дітей зокрема, розірваність сімейних, товариських зав'язків, втрата (іноді безповоротна) звичного способу життя, рівня матеріального забезпечення, комфортного мовного середовища та ін. Ці далеко не всі причини посттравматичного синдрому вже другий рік залишають слід як на рівні індивідуального «я», так і на рівні колективного самоусвідомлення. Розвинені соціуми у XXI ст. добре розуміють і вияви, і, а це головне, наслідки здобутого травматичного досвіду. Ця проблема універсальна для різних спільнот, які пережили, або переживають травматичні події своєї історії. Мабуть таких подій неможливо повністю уникнути. Очевидно, що український соціум ще дуже далекий від адекватної відповіді на проблеми, які супроводжують посттравматичний синдром. Але очевидними є намагання осмислити ці проблеми і знайти шляхи їх якщо не повного і остаточного вирішення (це засадничо неможливо), то хоч би часткового зменшення тяжких психоемоційних та соціокультурних наслідків.

Типовою для різних хвиль еміграції є потреба знайти спільні точки дотику для формування національно-громадянської спільноти, яка перебуває за кордоном. Навіть без глибоких соціологічних досліджень є очевидним небувалий для України рівень суспільного єднання. Первинна мотивація цього єднання – згуртування соціуму проти агресора, проти держави-вбивці. Але поступово прийшло розуміння, що об'єднання громадян України відбувається на набагато ширшій платформі. Зокрема, чітко артикулюється спільна система цінностей. Складові цієї системи: цінність людського життя, кожної особистості, цінність сім'ї, родини, свободи, демократії та державної незалежності. Ці цінності взаємопов'язані та взаємозалежні. Наприклад у суспільній свідомості фіксується залежність – як не вистроїть держава, то не збережеться сім'я, родина. Ще одне спостереження. Частина українок закордоном не беруть юридичний статус біженців, а віддають перевагу статусу тимчасового захисту, який дає більші можливості для індивідуальної свободи (вибір місця проживання, працевлаштування та ін.). Істотно змінилася шкала цінностей як в Україні, так і серед вимушених емігрантів. Цінність матеріальних благ, особливо тих, які умовно можна вважати «надмірними» явно не у пріоритеті. Більшість українців починають чітко усвідомлювати потребу плекання національної ідентичності. Українська мова, національна культура стали очевидними маркерами нації, яку ідентифікують у світі. Свідомо чи несвідомо закордоном жінки, громадянки України, виразно демонструють прихильність саме до цієї системи цінностей, які і є питомо європейськими культурно-світоглядними цінностями

Жінки – втікачки від війни демонструють невластивий для попередніх поколінь емігранток рівень громадського активізму. Збір коштів на потреби Збройних сил України, волонтерство, проведення публічних політичних акцій, реалізація культурно-мистецьких проєктів – це далеко неповний перелік основних форм жіночого активізму вимушених емігранток. Ще однією особливістю сучасних вимушених емігрантів є громадська активність дітей та підлітків.

Очевидно, що у сучасних умовах війни провести справжнє соціологічне дослідження, репрезентативне, з гарантованою невеликою статистичною похибкою вкрай важко, а то і неможливо взагалі. Тому міркування про жінок, вимушених емігранток є радше дуже довільними роздумами як про сьогодні, так і про очевидні алюзії з минулими хвилями еміграції.

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ КІНЦЯ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХІ СТ. В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДІАСПОР В УКРАЇНІ

Питання діаспори не втрачають своєї актуальності вже понад півстоліття. Одна з причин – помітне зростання міграційних процесів за останні 30 років, інша – що діаспори існують майже у всіх країнах світу, і Україна тут не виключення. Ці чисельні «Інші» соціокультурні спільноти попри свою «Інаковість» є громадянами України і зазвичай відіграють не останню роль у всіх суспільно-політичних, економічних та культурних процесах приймаючої держави. Утворюючи в певній країні власні субкультури по відношенню до домінуючої у країні, вони сутнісно є транскультурним феноменом, оскільки не лише зберігають і транслюють власну культуру автохтонам, але й пов'язані чисельними різноманітними зв'язками з спільнотами своїх історичних співвітчизників у всіх кутках земної кулі.

Терміни «діаспора» та «етнонаціональна меншина» сьогодні не мають єдиного консенсусного значення, тому, не вдаючись у деталі, відзначу, що під терміном «етнонаціональна меншина» розуміється етнонаціональна спільнота, яка сформувалася на землях певної держави/країни з кількісно історично домінантним іншим, відмінним від неї, автохтонним населенням, і складається з нащадків мігрантів, предки яких прибули сюди не менше ніж за 200 років. За цей час нащадки прибульців набули нових культурних навичок, які не притаманні їхнім співвітчизникам на історичній Батьківщині – їхні культурні практики, спосіб життя, модель поведінки модифікувалися під впливом нових соціокультурних умов. Етнонаціональною меншиною також є спільнота, яка виникла на землях певної країни (є автохтонним населенням) і має власну культуру, мову, традиції, звичаї тощо, але не є кількісно і політично домінантною в країні (наприклад, кримськотатарський етнос). Натомість, діаспора – поняття ширше, аніж етнонаціональна меншина – вона може включати і новоприбулих, які є носіями культури історичної Батьківщині, і нащадків мігрантів, які вже тут стали автохтонами і набули специфічних рис, не притаманних їхнім предкам; діаспора також може являти собою структурно організований прошарок мігрантів лише першого покоління, і в такому випадку говорити про наявність діаспорної культури не доводиться. Отже, діаспора – це спільнота емігрантів, яка створюється у приймаючій країні/державі при наявності усвідомлення своєї відмінності від автохтонів, спільного походження та спільної історичної культурної пам'яті, прагнення зберегти власну

етнокультурну ідентичність і гідно репрезентувати/утвердити себе в умовах нового соціуму. Для реалізації цього представники діаспори створюють відповідні організаційні форми представництва – етнокультурні /етнорелігійні громади (в історичному зрізі – колонії) з відповідними моделями адміністрування.

Питання щодо феномену діаспорної культури значно складніше. Зазвичай культура діаспори сприймається як своєрідний уламок матричної культури, який в силу різних обставин опинився за межами історичної Батьківщини, тому він лише репрезентує культуру історичної Батьківщини. Такий антисистемний та антиекологічний підхід (Морен, 2011, с. 39) по суті виключає існування діаспорної культури як оригінального автономного феномену. Тоді як діаспорна культура виникає внаслідок налаштування сталих розгалужених взаємозв'язків та саморегулюючих відносин з новим культурним, соціальним, економічним, політичним та природним оточенням, проте для цього необхідний час. Лише через 2-3 покоління нащадки мігрантів формують власну специфічну культурну цілісність, яку можна назвати діаспорною культурою. При цьому греки, євреї, вірмени, німці України відрізняються від свої співвітчизників на історичній Батьківщині не менше, аніж від них же в Італії, Франції, Англії тощо.

Якщо брати до уваги міграційні процеси в Україні ХХ-ХХІ ст., то тут необхідно поділяти період до встановлення радянської влади в Україні, радянський період та часи після здобуття Україною незалежності. При цьому, говорити про міграційні процеси та інкорпорацію різних етнонаціональних груп переселенців узагальнено слід дуже обережно, хоча безумовно можна прослідкувати спільні риси акультурації та адаптації до нового середовища, притаманні більшості етнокультурних груп мігрантів. Проте, це не скасовує специфічних рис, пов'язаних з історичним бекграундом (спільні історична Батьківщина, історична культурна пам'ять, релігія та мова).

На характер входження у нове середовище відчутно впливає тип політичної влади та її ставлення до мігрантів, політично-економічна ситуація у приймаючій країні. Тому Україна являє дуже цікавий приклад формування діаспорних культур порівняно з іншими країнами завдяки кільком важливим факторам. Перший фактор: складна політична історія України та довготривала відсутність суверенної Української держави призвели до того, що упродовж століть історичні українські землі з абсолютно кількісно переважаючим українським населенням перебували під владою різних держав, в першу чергу – Російської імперії та Речі Посполитої. Це стало причиною формування різних регіональних і культурних ландшафтів етнонаціональних діаспор. Інакше кажучи, на формування культурної специфіки діаспор в Україні впливав характер домінуючої культури, який повністю визначався дискурсом політичної влади, і водночас, взаємодія з чисельно переважаючим автохтонним українським населенням з його власною давньою самобутньою культурою та

релігією. Другий фактор: до прикладу, соціокультурне життя вірмен багато в чому визначалося наявністю різних міграційних потоків вірмен в різні часи з різних країн на українські землі і, як наслідок, різними культурними і релігійними хронотопами вірменських колоній України, обумовленими змішанням різних соціокультурних елементів не приймаючої країни і країни походження, а й проміжних країн (Крим, Молдова, Персія тощо). Очевидно, схожі алгоритми мав розвиток й інших діаспор, зокрема, грецької.

Причина третя: говорити про етнокультурну специфіку всіх етнопонаціональних меншин можна лише до 2-ї Світової війни. Радянський період знищив усі форми культурного життя етнопонаціональних меншин – будь-які автономні організовані етнопонаціональні громади, їхні благодійні або культурні організації та релігійні центри.

Вагомим чинником, який відчутно впливав на характер адаптації мігрантів до нового оточення, була і є причина міграції. Так, інтенсивне заохочення урядами Австрійської та Російської імперій наприкінці XVIII – 1-й пол. XIX ст. до переселення в Україну німецьких ремісників, купців та селян спричинило виникнення цілих німецьких районів на Півдні, Сході та Заході України. Російський уряд надав німецьким переселенцям багато пільг для адаптації (хоча значну частину обіцянок не виконав); австрійський уряд надав переселенцям «гроші, коней і харчі на дорогу, а з приїздом на визначене місце поселення – безкоштовно землю із правом спадщини, велику рогату худобу, будівельні матеріали, сільськогосподарський реманент, посівні матеріали тощо» (Монолатій, 2002). Всі німецькі колоністи були звільнені від сплати державних податків і мали свободу віросповідання. Тому, незважаючи на стрес, пов'язаний зі зміною місця проживання, заходи урядів значно пом'якшували процес інкорпорації у нове середовище.

Натомість, зовсім інша ситуація була у вірменських мігрантів, які стали біженцями через геноцид турецького уряду 1915-1916 рр., внаслідок якого загинуло бл. 1,5 млн. вірмен, а понад 600 тис. вірменських біженців опинилися в інших країнах, зокрема – на Сході, Центрі та Півдні України, поповнивши вірменські колонії цих регіонів. Співвітчизники, які вже раніше осіли у Харкові, Одесі, Миколаєві, Мелітополі, Донецьку тощо, підтримували біженців. У містах безплатно працювали вірменські юристи, які консультували, перекладали й складали документи для натуралізації. У 1920-х рр. у багатьох містах працювали вірменські школи, в яких навчалося 57,9 % вірменських дітей, здебільшого з родин біженців (Пивоварская, 2015, с. 98). Із повідомлення завідувача Харківської вірменської секції Наркомосу А. Гаріб'яна дізнаємося, що в Харкові 1921 р. проживало 15 тис. вірменських колоністів, а загалом понад 200 тис. вірмен - переважно біженців із Туреччини - розпорошено проживали у всіх містах України (Пивоварская, 2015, с. 94-95).

У 1884 р. в Харкові створено благодійне «Німецьке товариство допомоги в Харкові», завданням якого було надання допомоги та працевлаштування

бідних німців. Німецьке товариство тісно співпрацювало з лютеранською громадою, яка у 2-й пол. XIX ст. влаштувала притулок для бідних жінок і сиріт лютеранського віросповідання. у Харкові (1877 р.) надавало допомогу не лише своїм співвітчизникам, але й мігрантам з Бельгії, Італії тощо (в основному римо-католицького віросповідання). (1871 р.) активно працювало для відкриття національних навчальних закладів, і звичайно, для підтримки бідних. У місті в 2-й пол. XIX – поч. XX ст. діяли Вірменське, Єврейське, Мусульманське, Французьке та Швейцарське благодійні товариства, які активно допомагали нужденним та мігрантам (Мухіна, 2014, с. 15-21).

З проголошенням Україною в 1991 р. Незалежності стали помітними процеси етнонаціонального відродження різних народів України. В значній мірі цьому сприяло прийняття відповідних правових актів стосовно етнонаціональної політики. Проте слід відзначити, що сьогодні у документах які визначають права етнонаціональних меншин та регулюють діяльність їхніх організацій, немає чіткого визначення та відокремлення понять етнонаціональна меншина і діаспора. Фактично всі народи, які проживають сьогодні в Україні, а таких понад 100, вважаються етнонаціональними меншинами, що з фактичної точки зору є неправомірним. Адже внаслідок радянського періоду в історії України, ті неавтохтонні народи, які століттями проживали на наших теренах і через певний період часу перетворилися в етнонаціональну меншину з відповідною оригінальною синкретичною культурою – цих народів на момент утворення незалежної України тут вже не було: вірмени Західної України у 1940- х рр. майже всі виїхали до Польщі, вірмени інших регіонів України, як і більшість представників інших етнонаціональних меншин, були під корінь знищені або депортовані під час сталінських репресій. Тому тих представників етнонаціональних меншин, які з'явилися в Україні у 1950-1990-х рр. та пізніше і стали створювати свої представництва, слід називати діаспорою, оскільки вони були частково переселенцями радянських часів, а переважно тими, що переїхали до України після розвалу СРСР.

З кінця 1980-х рр. в Україні починають інтенсивно утворюватися громадські організації/представництва різних етнонаціональних груп України, що очевидно напряму пов'язано з активізацією внутрішніх міграційних процесів в СРСР. Давати тут узагальнену характеристику також слід дуже обережно. Якщо до радянського панування всі нові мігранти, які опинялися в Україні, не приходили на порожнє місце, а вливалися у вже існуючі громади співвітчизників отримували від старожилів матеріальну, юридичну та психологічну підтримку для ефективної адаптації до нових умов, то з часів незалежності всім мігрантам самим доводилося напрацьовувати нові алгоритми інкорпорації у нове середовище. І тут також стала помітною етнонаціональна специфіка мігрантів. Так, для вірмен це фактично був переїзд на «необжиті» в плані присутності співвітчизників землі. Для багатьох з них

цей переїзд був результатом трагічних подій – землетрусу 7 грудня 1988 р.; масових вбивств вірмен у Сумгаїті (лютий 1988 р.) і Баку 13-20 січня 1990 р. та Карабахської війни.

Дещо інша ситуація з німцями. Дослідники відзначають суттєві зміни у соціально-демографічних характеристиках німецьких громад: одні німці, які зазнали депортації у 1941 р., поверталися на Україну, а інші виїжджали до Німеччини. У вересні 1989 р. німці створили Культурно-просвітницьке товариство німців м. Київ «Відродження – Відергебурт», першим кроком якого стала реєстрація у 1990 р лютеранської громади м. Києва.

Схожі процеси спостерігалися й в інших етнонаціональних громадах України. Громадська організація «Спілка вірмен України» була зареєстрована у 2001 р., однак, перші зареєстровані вірменські громади були релігійними і відбулося це у 1991 р.

Повномасштабна війна Росії проти України викликала серйозні демографічні зсуви в українському соціумі, де завжди була і є помітною частка різних етнонаціональних громад, представники яких є повноцінними громадянами і патріотами України. Можна зазначити, що для більшості представників різних народів Української держави на перший план вийшла державна ідентичність їх як громадян України. Робити сьогодні висновки щодо впливу війни на міграційні процеси в середовищі етнонаціональних громад дуже складно оскільки офіційні дані Держкомстату надають лише загальні показники.

Список використаних джерел:

1. Васильчук, В. (2006). *Німці України: суспільний та національний аспекти ХХ – початок ХХІ ст.* (Дис. докт. іст.наук: спец. 07.00.01 – історія України). Донецьк: на правах рукопису.
2. Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. Р-6452, оп.2, спр. 1136, 610 арк., т. 3, арк. 114-125.
3. Монолатій, І. (2002). *Українсько-німецькі етнокультурні відносини в Галичині*. Отримано з <https://kolomyya.org/histpub/historypub12.htm>.
4. Морен, Э. (1995). *Утраченная парадигма: природа человека*. Пер. с франц. М. Собуцко. Киев: КАРМЭ-СИНТО.
5. Мухіна, І. (2014). Благодійна діяльність національних громад як елемент громадського та культурного життя Слобожанщини (ХІХ – поч. ХХ ст.). Вип. 50, 15-21. Харків.
6. Пивоварская, К. (2015). Роль армянских национальных организаций в жизни армянских беженцев в Украине в 20-30-е годы ХХ века. Збірник «Геноцид вірмен в Османській імперії». Дніпропетровськ. (с. 94-102).

доцентка кафедри «Дизайн» Запорізького національного університету, голова Запорізької обласної організації Національної спілки художників України, м. Запоріжжя, Україна

ТВОРЧИСТЬ ЗАПОРІЗЬКОГО ХУДОЖНИКА СТАНІСЛАВА ШИНКАРЕНКА: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У ЛЬВОВІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Станіслав Шинкаренко (1922-1991) – запорізький художник живописець, громадський діяч, український патріот, один із засновників Запорізької організації Національної спілки художників, один із діячів відновлення «Просвіти» в Запоріжжі в 90-і роки ХХ століття, мій батько.

17 листопада 2022 року С. Шинкаренку виповнилося би 100 років з дня народження, звісно, до такої дати планувалися заходи, гідні постаті митця. Першочергово планувалося організувати подію в Запоріжжі, задіяти декілька виставкових майданчиків: виставкову залу Запорізької обласної організації Національної спілки художників, Національний заповідник «Хортиця», Запорізький обласний художній музей, де зберігається значна кількість творів С. Шинкаренка, щоб показати всі сторони творчості та громадської діяльності митця.

З повномасштабним вторгненням початку війни Запоріжжя опинилося під обстрілами, загарбники окупували понад половину Запорізької області, тому авторці та багатьом запоріжанам довелося переїхати до інших міст, зокрема до Львова. Весь творчий доробок С. Шинкаренка залишався в м. Запоріжжя, де музеї та культурно-мистецькі заклади в не працювали з огляду на системні загрози.

Виникла необхідність перевезти роботи С. Шинкаренка до Львова передусім для збереження, оскільки в перші місяці війни вже було багато шокуючих прикладів втрати та нищення мистецьких колекцій в Україні окупантами.

Перевезти живописні полотна великих форматів на відстань 1200 км було доволі складно, оскільки. В першу половину жовтня 2022 р. російські ракети найбільш активно обстрілювали житлові райони Запоріжжя. 6 жовтня 2022 року, саме в той день, коли картини мали виїхати із Запоріжжя, декілька ракет влучили поруч з будинком та майстернею, де зберігалися твори, втім обійшлося без втрат і колекція картин С. Шинкаренка доїхала до Львова.

20 листопада 2022 року відкрилася виставка до 100-річчя Станіслава Шинкаренка у Львові в приміщенні Музею Митрополита Андрея при церкві УГКЦ Климентія Шептицького за підтримки настоятеля о. Севаст'яна Дмируха. (вул. М. Кривоноса, 1). В експозиції було представлено 126 творів митця.

Станіслав Гаврилович Шинкаренко – член Спілки художників із 1961 року, був одним з засновників Запорізької організації Національної спілки художників України, яку створено в 1962 році.

Народився живописець 17 листопада 1922 року в с. Роздол Компанієвського району на Кіровоградщині. Він був молодшим сином у багатодітній родині сільського коваля. Одне з ранніх вражень художника – втеча його батьків із рідного села з дев'ятьма малими дітьми холодної ночі 1933 року від голоду й виселення. Родина переселилася в Запоріжжя й мешкала на Вознесенівці.

Підлітком Станіслав Шинкаренко відвідував заняття в студії образотворчого мистецтва у Івана Федяніна. Потім в його життя прийшла II світова війна примусові роботи в Німеччину, звільнення й служба у лавах Радянської Армії, нелегке повернення додому після закінчення служби.

1955 р. він із відзнакою закінчив Дніпропетровське художнє училище, керівником майстерні був Веніамін Кушнір, з яким вони дружили протягом багатьох років.

Митець Станіслав Шинкаренко відчував себе художником-громадянином, нащадком запорожців, сином своєї землі, намагався осмислити її історію від скіфських до давньоруських глибин у картинах 60-80-х років:

«Навала» 100x150 п.о. 1960

Тема історії українського козацтва, історії України цікавили автора з раннього віку. Картину створено в 1960 році, коли ця тема була рідкісною серед митців східної України, Станіславу Шинкаренку було тоді 38 років, пройшло всього декілька років після закінчення художнього училища.

Кургани – свідки прадавніх подій, на їхніх вершинах – скіфські або половецькі «баби» кам'яні антропоморфні скульптури. Козаки використовували кургани як засіб швидко передавати інформацію про пересування ворожого війська, підпалюючи багаття на вершині кургану. В степу на рівнині полум'я багаття на підвищенні було видно далеко, тож побачивши цей зловісний знак, козаки підпалювали багаття на наступному кургані, і далі, і далі... Лиш тільки татарське військо виходило в Дике поле, про це вже ставало відомо на Запорозькій січі.

Станіслав Шинкаренко був вимогливим до себе й інших, людиною з почуттям гумору. Громадська робота органічно входила в його життя. Він – один із організаторів Запорізької обласної організації Національної спілки художників України 1962 року. Обирався членом її правління, очолював живописну секцію. Був одним з засновників та активним діячем Всеукраїнського товариства «Просвіта» в Запоріжжі, брав активну участь у підготовці відзначення 500-річчя Запорозького козацтва.

Коли було створено Запорізький художній музей, Станіслав Шинкаренко – один із перших художників, хто подарував у його фонди свою картину «Медсестра», яка була презентована на багатьох виставках і визнана однією з кращих на той час. Нині у фондах музею вісім полотен художника. Він подарував також 20 своїх робіт Сумському художньому музею, коли його було засновано.

Останній період творчості митця 1986-1991 відзначається великою кількістю творів на тему історії України, висвітлення драматичних подій

здобуття незалежності нашої країни. В сей час стали доступними літературні та наукові джерела щодо цієї теми. Ночами художник читав ці матеріали, з самого ранку поспішав до майстерні, щоби втілити на полотні теми, які були сутністю його творчої натури, так народилися картини: «Тумани 33-го», «Долина безвісті впавших», «30-ті – 40-ві», «Вдови солдатській», «По ливні», «Дорога в небуття», «Земля за порогами», «Затемнення».

«30-ті - 40-ві» 150x100 п.о. 1988.

Тюремна камера в сталінській катівні. Стіни – не з цегли, а з черепів жертв, для яких це місце стало останнім... На столі – денна «пайка», крайчик житнього хліба та кружка з водою, тобто і зараз в цій камері є мешканець. Нагорі – маленьке віконце та як символ світлої надії - пташка, що сюди залетіла в малесеньке віконце, горобчик.

«Тумани 33-го» 150x100 п.о. 1988.

Нелегкі випробування випали на долю родині С. Шинкаренка. Він був наймолодшим сином у багатодітній родині сільського коваля Гаврила Григоровича Шинкаренка (1904-1940) та Матрьони Степанівни Шинкаренко (1983-1957). В родині було 9 дітей – 8 хлопців та одна сестра. Одне з ранніх вражень художника – втеча родини від примусового виселення та репресій з рідного села Роздол на Кіровоградщині (нині Кропивницький). Люди попередили родину, що зранку їх мають виселяти як «куркулів», оскільки хату було крито бляхою, що для радянської влади вже було ознакою неприпустимої заможності. Мати збрала родину, в холодну листопадову ніч пішки пішли до Запоріжжя, де будувався Дніпрогес та великий індустріальний комплекс, лише там приймали селян без паспортів. На великому будівництві потрібні були робочі руки, техніки майже не було. Радянська влада знала, що більшість людей не витримає важких умов праці та загине, тож закривала очі на те, що до Запоріжжя йшли та їхали політичні «неблагонадійні», карні злочинці, селяни без паспортів.

«Дорога в небуття» 80x80 к.о. 1989.

Дорога в небуття – це дорога ув'язнених в сибірські сталінські табори. В безкраїх засніжених посторах в далені губиться вервечка «ворогів радянського режиму» під контролем озброєних конвоїрів.

Сьогодні ця картина як дивне пророцтво: колони ув'язнених складають зловісну літеру «Z» – символ російської військової агресії проти України 2022 року.

«Земля за порогами» 110x75 к.о. 1989.

Земля за порогами, або «Дике поле» – землі південніше Дніпровських порогів, де закінчувалася територія Російської імперії, куди тікали козаки в XVII-XVIII столітті, козацька вольниця, а раніше це землі скіфів, сарматів, широкі степи, Славута Дніпро, легендарна Хортиця. Цю землю стережуть: козацький хрест, половецький кам'яний воїн, обеліск невідомого воїна та гаряче степове сонце.

«Гаялина безвісти впавших» 78x78 к.о. 1989.

Найбільша та найвища цінність – це людське життя, дароване Богом. В часи воєнних лихоліть неможливо порахувати кількість жертв. Статистичні дані дають похибку в рази.

У багатьох народів пам'ятники невідомим воїнам є трагічним символом безглузду війни, як такої, трагедії втрат близьких, спроби віднайти бодай будь що про дорогих серцю людей, залишити бодай ниточку про невідомих жертв війни.

«Вдови солдатській» 150x100 п.о. 1988.

Людство веде війни споконвіку. Найбезглуздіше, що коять люди – військову агресію проти іншої держави. Війна дісталася на долю старшій сивій жінці в траурному чорному вбранні, зробивши її вдовою і молодій вагітній – поки що в світлому одязі. В глибині картини: козацький хрест та обеліск невідомому воякові та чорне сонце, яке переходить з картини в картину С. Шинкаренка як зловіщий трагічний символ.

Відгукуючись на події часу, художник створював образи сучасників у портретах – йому позували сталевари, учасники війни, лікарі, художники, практикант із Індії, шофер. У цих творах художник намагається віднайти щось глибоке й неповторне, з більшістю своїх моделей спілкувався і після завершення творчої роботи. Він залишив нам багато авто-портретів як живописних так і графічних (рисуноків, офортів).

Улюбленим жанром митця був натюрморт. Картини Шинкаренка оспівують життя, красу й різнобарвність світу, нестримний біг пір року із незмінним приходом весни й літа, коли квітне, буяє, а потім дарує свої плоди наша земля. Це – «Червона калина» (1984), «Натюрморт із жінкою» (1985), «Диня з яблуками» (1985), «Квіти» (1986), «Гриби» (1987), «Бузок» (1990). Ставши досвідченим майстром, створює натюрморти-картини, які через предмети, образи передають історичну епоху, відображують український національний колорит - «Вересень» (1985), «Пам'яті брата Степана» (1987).

Станіслав Шинкаренко був вимогливим до себе й інших, людиною з почуттям гумору. Громадська робота органічно входила в його життя. Він – один із організаторів Запорізької обласної організації Національної спілки художників України 1962 року. Обирався членом її правління, очолював живописну секцію. Був одним з засновників та активним діячем Всеукраїнського товариства «Просвіта» в Запоріжжі, брав активну участь у підготовці відзначення 500-річчя Запорозького козацтва.

Коли було створено Запорізький художній музей, Станіслав Шинкаренко – один із перших художників, хто подарував у його фонди свою картину «Медсестра», яка була презентована на багатьох виставках і визнана однією з кращих на той час. Нині у фондах музею вісім полотен художника. Він подарував також 20 своїх робіт Сумському художньому музею, коли його було засновано.

Останній період творчості митця 1986-1991 відзначається великою кількістю творів на тему історії України, висвітлення драматичних подій здобуття її незалежності. В цей час стали доступними літературні та наукові

джерела щодо цієї теми. Ночами художник читав ці матеріали, з самого ранку поспішав до майстерні, щоби втілити на полотні теми, які були сутністю його творчої натури, так народилися картини: «Тумани 33-го», «Дилина безвісті впавших», «30-ті -40-ві», «Вдови солдатській», «По линві», «Дорога в небуття», «Земля за порогами», «Затемнення».

Нажаль цей період був надто коротким, важка хвороба обірвала життя художника в період його найвищого лету. Помер С. Шинкаренко 4 червня 1991 року на 69 році життя.

6 червня 1991 року на славетній Хортиці вся Україна відзначала 500-річчя Запорозького козацтва. Відбувалися урочистості, до яких готувався митець, багато зусиль доклав до цього як своєю творчістю так і громадською роботою в запорізькій «Просвіті» долаючи супротив прокомуністичної влади.

1993 року відбулася посмертна виставка художника в Запорізькому художньому музеї, присвячена 70-річчю з дня його народження. В листопаді 2008 року в Виставковій залі ЗОНСХУ відбулася персональна виставка С. Г. Шинкаренка, присвячена 140-річчю «Просвіти»

Виставка, яка відкрилася у Львові 20 листопада 2022 року до 100-річчя Станіслава Шинкаренка експонувалася до середини вересня 2023 року. За цей час авторка провела багато кураторських екскурсій для різноманітних відвідувачів: художників та мистецтвознавців, журналістів та працівників музеїв Львова та всієї України, переселенців з півдня та сходу України, студентів та молоді, гостей з Європи та США.

Розповідаючи про долю батька, його життєвий шлях та творчий метод, слід наголосити, що потрібно розповідати про південно-східний регіон України, бо мешканці західної України дуже мало знають як історію так і природу Півдня України, що картини краще лекції та підручники доводять українську національну ідею до серця кожного, хто побачив та відчув глибину справжніх мистецьких творів.

Список використаних джерел:

1. Алексеева, Оксана (2009) «За мить до свободи» «*Артанія*». Книга 14. Число 1. 38-45.
2. «Запорізька організація Національної спілки художників України» 1962-2007 (альбом до 45-річчя ЗОНСХУ) (2007) Запоріжжя. Видавництво «Привоз-Принт» ст. 223.
3. «Запорізький художній музей (2007) Запоріжжя видавництво «Дике поле».
- 4.»Станіслав Шинкаренко» Художній альбом (2015). Упор. І.С. Гресик, Запоріжжя: Привоз принт, 2015. 76 ст.

Сергій ГОЛОВАЩЕНКО
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії та релігієзнавства
Національного університету
«Киево-Могилянська академія»,
м. Київ, Україна

КІЛЬКА МІРКУВАНЬ ПРО РЕЛІГІЙНІ ВИМІРИ МІГРАЦІЇ

Тема міграції є багатогранною, тому дозволимо собі висловити лише кілька міркувань, загальних та спеціальних про саме релігійні виміри міграції. Не вичерпаємо всіх можливостей, але все ж акцентуємо на суттєвому. Так, тут найменше йтиметься про економічні або політичні виміри чи мотиви, які викликають до життя міграційні процеси. Втім, зауважене далі постійно взаємодіє з економікою чи політикою, часом навіть визначаючи їхні конкретні особливості.

1. Homo Sapiens – людина, що мігрує.

Говорячи про релігійні виміри міграції, ми передовсім маємо виходити з певного антропологічного зауваження, як із глобального засновку. А саме: людина нашого виду за своєю природою є істотою, що мігрує. Сапієнтна людина постала як вид ще у доісторичну добу саме в процесі міграції. Головним мотивом тих невпинних міграційних хвиль чи потоків – цілком можливо, що він є актуальним і по досі – завжди був постійний та пошук нових ресурсів для розширеного відтворення.

Тому схильність до міграції, енергетична «зарядженість» на міграцію у людей нашого виду є ознакою не лише культурною, яка, власне, й спонукає обговорювати питання про релігійні виміри та чинники міграції. Така схильність є для нас і природним феноменом, вкоріненим у специфічну «зголоднілість», яка у свою чергу визначається надзвичайною інтенсивністю людського метаболізму, покликаною обслуговувати небачену й нечувану у найближчому Всесвіті гіперактивність нашої вищої нервової системи.

2. «Обіцяна Земля» як символ релігійно-культурної санкції міграційного руху.

Абсолютна цінність «ресурсних локацій» (територій розташування життєво необхідного та бажаного ресурсу) та культурна санкція на оволодіння ними, на їхнє освоєння були виявлені, зокрема, через релігійну ідею «Обіцяної (Богом) землі». Відтак, шлях до подібної локації, переміщення цим шляхом поставали як релігійно освячена міграція.

Наша релігійна культура знає чимало такими символічних прикладів такого освячення. Тут можна згадати як події доісторичні (біблійні перекази про заповідані Богом переселення Авраама та про вихід євреїв з Єгипту до Ханаану під проводом Мойсея), так і події вже історичні (еміграція до Нового світу та колонізація тамтешніх земель, санкційовані т. зв. «ковенантом благодаті»).

Відтак, не можемо виключати й появи нових прикладів релігійно санкційованого розширення тими чи іншими людськими спільнотами власного «життєвого (ресурсного) простору» через різні форми міграційної експансії.

3. Міграції як спосіб забезпечення чи відновлення «релігійної причетності».

Поряд із загальними культурно-антропологічними та метафізичними мотивами, які викликають до життя феномен людської міграції, маємо взяти до уваги також і мотиви людської соціальності. Зокрема, важливим тут постає прагнення людей до забезпечення (збереження, або ж відновлення) власного «відчуття причетності (приналежності)», у тому числі причетності (приналежності) релігійної.

Практично це може реалізовуватися через різні форми релігійно вмотивованої міграції людей, спрямованої на відновлення єдності з одновірцями. Окремим випадком тут постають міграції, викликані порушенням прав релігійних меншин.

Причому, у випадку з монотеїстичними релігіями, котрі здатні мобілізувати соціальну енергію послідовників на підставі універсалістських ідей, може виникнути ситуація, коли конфесійна ідентичність здатна буде взяти гору над більш архаїчними формами ідентичності – родовою, племінною, навіть етнічною.

Тоді універсальні конфесійні спільноти, що здатні скластися в результаті міграційних процесів, інтегруються на підставі певної «стилістики життя», певного набору релігійних та соціальних практик, визначених цивілізаційним типом, санкційованим тією чи іншою монотеїстичною традицією. Окремо тут постає феномен релігійно забарвлених культурних «анклавів».

4. Міграції та культурно-конфесійні типи цивілізаційного вибору

Історично по цілому світу утворився та, можливо, ще продовжує утворюватися певний спектр культурно-цивілізаційних уподобань, носіями яких у різних країнах виявляються представники різних релігійних культур. Зокрема, Україна демонструє це на прикладі таких конфесійних культур, як греко-католицька, православна, протестантська традиційна, неопротестантська, ісламська, іудаїстська.

Означені уподобання напевне визначають етоси поведінки в економічній, політичній та соціальній сферах та зрештою визначають вибір своїми послідовниками вектора цивілізаційного поступу. Це відбувається через впливи культурно-конфесійних традицій на становлення сенсожиттєвих орієнтирів послідовників (як особистостей, так і соціальних груп), на внутрішню (психологічну й моральну) мотивацію вибору ними способу діяння в економічній, соціальній, політичній, культурній сферах життя.

Цивілізаційний вибір, символічно закріплений як релігійно санкційована «стилістика життя», також здатен виступати важливим чинником міграції – враховуючи зазначений вище мотив відновлення «релігійної причетності (належності)».

Олена ЯКИМОВА

канд.мист., ст. викл. Львівської національної
академії мистецтв,
м. Львів, Україна

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН В ЧАСІ ВІЙНИ: ВИМУШЕНІ МІГРАЦІЇ СТУДЕНТІВ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРАКТИКИ ВИКЛАДАННЯ

Українська вища школа, ще починаючи з 2014 р., стикнулася з проблемою релокації закладів освіти та потребою врахування специфіки навчання у цьому контексті. Але тоді такі приклади були поодинокими та вважалися радше виключенням, ніж поширеною практикою. З 24 лютого 2022 р. заклади освіти України були змушені скористатися досвідом вимушено переміщених ЗВО, зокрема Луганської державної академії культури і мистецтв (з 2014 р. у Києві), Донбаської національної академії будівництва і архітектури (з 2014 р. перенесена в Краматорськ, з 2022 р. – Івано-Франківськ) та багатьох інших, для ведення повноцінної діяльності в часі війни.

Актуальність цієї теми є незаперечною, тому що військові дії досі тривають, а потреба у продовженні освітнього процесу стала каталізатором змін у ньому, а також обговоренні перспектив подальшої діяльності на значній кількості всеукраїнських та міжнародних конференцій різного рівня. Зокрема, було проведено конференції у НУ «Львівська політехніка» «Освітній процес у вищій та шкільній освіті у воєнний час: інтеграція України до Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА) через призму європейських моделей освіти TeLSAC та PERFORMER» (4 – 5 травня 2022 р.), у Департаменті освіти ЛОДА «Освіта Львівщини в період війни: кроки до перемоги» (25 серпня 2022 р.), II Форуму Академічної Спільноти у Дніпрі «Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання» (20 – 24 червня 2022 р.) та багатьох інших. Український католицький університет взяв участь у 27-й Генеральній асамблеї Міжнародної федерації католицьких університетів (30 липня – 3 серпня 2022 р.), що відбулася у Boston College та проходила під назвою «Спадщина і трансформація у світі змін: католицька вища освіта та майбутнє» («Legacy and Transformation in a World of Change: Catholic Higher Education and the Future») та зібрала понад 200 представників католицьких університетів з 53 країн світу.

У перегляді методів навчання варто звернутися до директиви щодо освіти та навичок OECD, розробленої для переміщених здобувачів освіти (Cerna, 2019). У даній директиві визначено важливі вектори провадження освітнього процесу, зокрема забезпечення трьох потреб – навчання, соціальних та емоційних потреб.

Також Міністерством освіти та науки України було затверджено Стратегію розвитку вищої освіти на 2022 – 2032 рр. У ній зазначено, що основним очікуваним результатом реалізації цієї Стратегії є створення сучасної

ефективної системи вищої освіти, яка задовольняє потреби громадян, економіки та суспільства, має гідну репутацію та є конкурентоспроможною на внутрішньому та світовому ринку освітніх послуг (*СТРАТЕГІЯ розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 роки*, 2022), що визначило чітку траєкторію розвитку освітнього процесу, зокрема реагування на виклики часу шляхом впровадження інноваційних методів освіти.

Проблема збереження контингенту студентів та рівня навчання постала перед усіма закладами вищої освіти, але особливо складною вона виглядала для закладів мистецького спрямування, де велику роль у веденні освітнього процесу відіграє аудиторна практика. Дану доповідь буде присвячено насамперед тому досвіду, який було сформовано у Львівській національній академії мистецтв (далі ЛНАМ) та можливостях його застосування для інших закладів мистецької освіти.

Львів від початку повномасштабного вторгнення було неофіційно визначено відносно безпечним простором, але занепокоєння батьків та непевність ситуації у перші тижні загострення війни змусили керівництво ЛНАМ до актуалізації контактів з партнерськими ЗВО Європи та позатермінового оформлення великого відсотку студенток (студентам чоловічої статі, які досягли 18-річного віку, виїзд за кордон в часі воєнного стану з 24 лютого 2022 р. є заборонений, що регламентовано державними документами (*Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України*, 1995 р)) на програми академічної мобільності у закладах освіти Польщі, Швейцарії, Словаччини, Чехії та інших.

Водночас певний відсоток здобувачів освіти залишався закордоном і виявив бажання продовжувати навчання у ЛНАМ. Епідемія COVID-19 значно використання науково-педагогічними працівниками ЛНАМ інструментів дистанційного навчання у освітньому процесі з використанням платформ Zoom, Google meet та Classroom, але специфіка ситуації вимагала насамперед якнайшвидшого повернення до хоча б до гібридної форми навчання. Але варто також було враховувати психо-емоційний фактор, який ускладнював ведення освітнього процесу, стан апатії був притаманний багатьом студентам, що залишалися в Україні та перебували закордоном. Позитивним аспектом водночас став той факт, що групи студентів мистецьких ЗВО є невеликими (до 20 осіб) та комунікація й підхід до кожного студента має індивідуальний характер.

Часткове повернення в реальний освітній простір спричинило низку проблем, вирішення яких відбувається і сьогодні. Використання гібридної форми навчання (дистанційно-очної) аби уникати великих скупчень людей, впливає на якість освітнього процесу і вимагає високого рівня самоконтролю студентів, але водночас надає освітньому процесу більшої гнучкості та дає студентіві повноцінно сформувати свою індивідуальну освітню траєкторію.

Традиційні методи навчання мистецьких дисциплін, а саме репродуктивний та пояснювально-ілюстративний, варто підсилювати

елементами проєктного методу. Це допоможе адаптувати та соціалізувати здобувачів освіти, покращити їх м'які навички з взаємодії з іншими студентами, презентувати результати своєї діяльності. Такий підхід, завдяки сучасним технологіям придатний не лише у форматі очного навчання, але, завдяки можливості утворення окремих чатів, кімнат у зустрічах в Zoom тощо, є засобом комунікації та спільної роботи студентів при гібридній формі навчання.

Потреба постійного використання елементів дистанційної освіти значно підвищила за останні роки рівень користування інформаційно-комунікаційними технологіями у здобувачів та науково-педагогічних працівників. Це дозволило використовувати один з достатньо нових в українському освітньому середовищі методів – метод кейс-стаді (Глущенко & Дригола, 2022, 17-19), який дає можливість активувати комунікаційні, дослідницькі та лідерські навички в студентів, інтегрувати їх у освітній процес та соціальний простір.

Використання сучасних інформаційних технологій на сьогоднішній день перестає бути інноваційною практикою, воно є необхідною складовою інтеграції студентів в соціально-освітній процес та вимагає оновлених підходів до викладання мистецьких дисциплін. Окрім набуття професійних навичок у результаті навчання також необхідно вважати здобуття таких soft skills, як комунікація, презентація та лідерські якості, які дозволять молодій особі стати конкурентоспроможною на внутрішньому та світовому ринку праці незалежно від обставин в державі.

Список використаних джерел:

1. Глущенко, А. В., Дригола, К. В. (2022). Метод кейс-стаді як сучасна методика викладання, що сприяє покращенню морально-психологічного стану здобувачів освіти в період війни. *Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання: матеріали її форуму академічної спільноти (20–24 червня 2022 року, м. Дніпро; ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»)*, 152. <http://surl.li/mkuxy>.

2. *Про затвердження правил перетинання державного кордону громадянами України* (1995). Retrieved 2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-п#text>.

3. *Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022 – 2032 рр.* (2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/vo.plan.2022-2032/strategiya.rozv.vo-23.02.22.pdf>.

4. Cerna, I. (2019, May 13). Refugee education: integration models and practices in OECD countries. Retrieved october 23, 2023, URL: [https://one.oecd.org/document/edu/wkp\(2019\)11/en/pdf](https://one.oecd.org/document/edu/wkp(2019)11/en/pdf).

Світлана ВАРДЕВАНЯН

канд. філолог. н., Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
кафедра української літератури
м. Чернівці, Україна

МІГРАЦІЙНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ: КЕЙСИ В. РАФЕСЕНКА Й О. СТЯЖКІНОЇ

Володимир Рафесенко й Олена Стяжкіна – з одного покоління інтелектуалів, вони обоє народжені у самому кінці 60-их років, що означало бути уже в дорослому віці свідками конання й розвалу ССРСР, постановня незалежності України, поступового згортання на політичному рівні, а отже й на медійному та великою мірою літературному україноцентричного проекту в Україні.

І Володимир Рафесенко, й Олена Стяжкіна українські науковці й російськомовні до 2014 року письменники з Донецька. У обох дуже значний і науковий, і літературний доробки. Обоє вважали себе частиною російськомовної літератури в Україні, були лауреатами російських літературних премій. З початком російсько-української війни в 2014 році, коли путін зі своєю армією прийшли на Донбас визволяти російськомовних, обоє виїхали з Донецька, дуже чітко й недвозначно задекларували свою проукраїнську позицію, згодом перейшли на українську мову в комунікації, почали перекладати свої твори українською, а ще через деякий час написали свої перші україномовні романи. Тобто маємо справу не лише з корекцією чи зміною національної ідентичності, а й з феноменом мовної міграції (чи мовного переселення), як сказав би Мартін Гайдегер – переселення в інший дім буття.

У одному зі своїх програмових есеїв Ханна Арендт («Ми біженці», 1943 р.) заторкує дуже тонку нюансовану проблему пов'язану з біженцями, вона пише, маючи на увазі євреїв, які у воєнні сорокові роки втікали від гітлерівців до Америки: «Ми втратили власні домівки, а з ними знайоме, звичне життя. Ми втратили наші посади, наші професії, а разом з ними – впевненість у тому, що ми можемо бути корисними цьому світу. Ми втратили свою мову – а разом із нею природність своєї реакції, простоту жестів, безпосередність вираження почуттів» [1]. Для письменника змінити мову свого літературного самоздійснення вкрай важко. Світова література знає не дуже багато прецедентів таких переходів у зрілому віці – одною із найпоказовіших мовних еміграцій є політичний жест Мілана Кундери та перехід цього автора з чеської мови у французьку. Тож спроба дослідити мовне переселення письменників в

умовах і з причини російсько-української війни видається виправданою й дуже актуальною.

Ця наукова розвідка здійснюється на перехресті постколоніальних студій та літературної імагології. Важливими для розуміння досліджуваного феномену є загальнотеоретичні праці основоположника постколоніальної теорії Едварда Саїда (*Orientalism*, 1978, *Culture and Imperialism*, 1993); есеїстичні й засновані на особистому досвіді міграції роздуми про феномен чужинця, міграцію як досвід самопізнання, міграцію як досвід освоєння іншої мови, розрив зі своєю мовою Юлії Кристєвої (*Étrangers à nous-mêmes*, 1988); дотепні й точні зауваги про межі ідентичності, національну, політичну та інтелектуальну ідентичності, знаки тожсамості Тоні Джадта (*Edge People*, 2010); практика застосування постколоніальної методології для дослідження українського досвіду колоніального й неокolonіального поневолення у розвідках Тамари Гундорової (Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми, 2013); дослідження концепту Інше/Чуже як предмету імагології не лише в етнонаціональному аспекті, а й у соціальному, культурному, ідеологічному, психологічному Дмитра Наливайка (Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології, 2011).

Вужче, ця наукова розвідка апелює то праці Олени Романенко «Міграційний дискурс сучасної української літератури: теоретична модель і тематичні горизонти», є спробою доповнити означений дискурс новими кейсами та міркуваннями. Поняття міграційного дискурсу літератури я, вслід за О. Романенко, розумітиму як простір переходу в іншу семіотичну систему, де відомі переселенцю (чи це сам автор, чи його персонаж) коди, асоціації, стереотипні моделі та ін., не працюють. Отже, йому доводиться виробляти свої, привласнювати новий простір, освоювати його мову і шукати не тільки своє місце в ієрархії цього простору, але своє нове ім'я [9].

Зауважене Е. Саїдом те, що «визволення як інтелектуальна місія, народжена з опору та опозиції замкненостям і спустошенням імперіялізму, тепер перемістилася з осілої, усталеної і приборканої динаміки культури на бездомну, децентровану і вигнанську енергію. Сьогодні цю енергію втілює мігрант, а її свідомість – це свідомість інтелектуала або митця у вигнанні, політичної постаті між сферами, між формами, між оселями й між мовами» [11, 462] дуже точно означає становище й потуги Володимира Рафеєнка.

Рафеєнко тричі мігрант – у 2014 р. він змушений був покинути рідний Донецьк, він покинув свою роботу – як російський філолог працював редактором у періодичних виданнях, він емігрував з російської мови в українську, а отже, з простору російської літератури в простір української. Щобільше – у 2019 р. Володимир Рафеєнко написав роман про свою еміграцію з мови в мову – «Мондегрін. Пісні про смерть і любов». Будучи «language

writer», тобто письменником, для якого мова твору важливіша навіть за сюжет чи образи, письменником, якого цікавлять пластичність і границі мови, її сугестивні можливості, гра із семантикою слів, мерехтіння у процесі гри нових сенсів, Рафеєнко творить ініціаційний простір, де протагоніст, на ім'я Габа Габінський, який віком, професією, світоглядом співвідноситься з автором, здійснює акт переходу.

Ініціант Габа перебуває в осмотичному середовищі ще не українського, але вже не російського світу. Ось тут і починаються мондегріни: на рівні слів (Габа чує: «самісінький» – Габа рефлексує: «сямісен, традиційний музичний інструмент Японії»), на рівні неточно переспіваних із російської цитат («Що таке є осінь? Це початок зламу. Кров'ю плаче небо під ногами. І в калюжах бігають довбані ворони. Київські ворони, курва мама»), на рівні образів (кохана Оля-Лукойє мімікрує в незнайомого Колю Лукіна). Супермаркет «Красиве і корисне», у якому працює Габа, – це філігранно описаний філософський мондегрін Горацієвої ідеї *dulce et utile*, Кантової теорії про вільну й залежну красу («Критика сили судити») й естетичного концепту Максима Рильського (вірш «Троянди й виноград»), тобто мондегрін мондегринів.

Як кожен ініціант, Габа перебуває в позачасі. Минуле, теперішнє і майбутнє – дитинство, студентські часи, все пережите в окупованому Донецьку, втрата коханої жінки, знайомство з Києвом, побутові проблеми переселенця, пошуки роботи, віднайдення себе і свого місця в новому житті – відбуваються одночасно, тут і зараз. Ми так і не дізнаємося, що є реальним, а що є фантазією Габи. Навіть сам Габа роздвоюється: ми не знаємо, чи він самотній підсобник овочевого відділу, чи одружений успішний письменник. Питання, яке із цих життів справдешнє, насправді дуже прустівське: назва останнього розділу роману – «На Свенову сторону, або swan lake». «Мое справжнє життя», – часто говорить герой роману «У пошуках утраченого часу», маючи на увазі, що справжнє життя – це осмислене й проговорене життя. Минулого ж, як такого, немає. Є тільки історії, які ми про нього розповідаємо цієї миті. Габа проговорює свій досвід і робить це українською.

Осмислення свого минулого українською мовою несподівано долучає Габу до пам'яті роду. Бо ж мова така: «ти її вживаєш, а вона тебе будує». Скуштувавши мадленку української мови, Габа згадує забуту з метою фізичного й психічного самозбереження родинну історію, в якій Габиного прадіда і прабабу розстрілюють і спалюють більшовики на очах п'яťох малесеньких дітей. Ця історія з минулого звільнюватиме Габу від мондегринів і визначить не тільки його минуле, а й теперішнє і майбутнє.

Феноменом нашого воєнного часу є те, що тривати, рефлексувати й змінюватися ми змушені одночасно. Кейс Рафеєнка добрий тому приклад: паралельно з художніми текстами цей автор активно публікує есеї, які

засвідчують зміни його світогляду. Скажімо, якщо спочатку Рафеєнко говорив про те, що не збирається покидати російську мову й писатиме тексти, чергуючи, й російською, і українською, то з плином часу, будши свідком повномасштабного вторгнення, Рафеєнко декларує: «Після 24 лютого я вирішив більше ніколи в житті не видавати і не писати творів російською мовою. Я більше не хочу мати нічого спільного з культурою вбивць і гвалтівників. Мені боляче навіть уявляти, що хтось раптом уважатиме мене російським письменником на підставі того, що я пишу російською» [7]. Нещодавно вийшла нова книга Володимира Рафеєнка – україномовний роман «Петрикор – запах землі після дощу».

У 2014 році у своїх російськомовних щоденниках Олена Стяжкіна пише «Я – русская. После 16 января почувствовала себя экстремисткой. После 20 февраля – отчетливо – бандеровкой. И давно, еще с косы Тузлы – украинкой. ... Украина – моя родина. Русский язык – мой родной язык. И пусть меня спасает Пушкин. И освобождает от печалей и волнений тоже – Пушкин. Пушкин, а не Путин. Я – русская украинка, экстремистка, бандеровка и националистка. И мой – уже не теоретический – интерес заключается в том, с каким чувством будет стрелять в меня российский солдат» [11].

У «Щоденниках про війну» Олени Стяжкіної, опублікованих у 2022 році, запис від 31 березня такий: «Я не плачу. Я ненавижду їх. Їх – руських. І буду ненавидіти до скону» [13].

2020 року виходить перший україномовний роман Олени Стяжкіної «Смерть лева Сесіла мала сенс». Якщо точніше, то це двомовний роман і теж роман переходу: російська мова поступово плавиться і переходить в українську. Це схоже на те, як тане сніг, і з-під нього з'являється чорна земля. Це роман – перехід від советського до українського. Роман-сага, який розповідає про чотири покоління однієї умовної родини. І з 2014 романного року нараторка остаточно переходить на українську, ніби рішуче здирає пластир. Письмо Стяжкіної – це письмо вибухами. Точкою відліку усіх сенсів роману є точка «від війни». Роман, який працює з переходом від пограничного існування до формування нової ідентичності, з освоєнням нової мови.

Узагальнюючи сказане вище, акцентую на наступному: прихід Володимира Рафеєнка й Олени Стяжкіної в україномовний літературний простір – це не лише його (простору) збагачення потужними письменницькими голосами. Ці кейси надають цінну нагоду відрефлексувати дуже багато нагальних проблем, які раніше були в сліпій зоні: міжмовна міграція, опір імперії, присвоєння ідентичності, картографування нових інтелектуальних територій, досвіди бути Іншим, але не Чужим.

Список використаних джерел:

1. Арендт Ханна (2019). Ми, біженці. Україна модерна, 2019, № 26, С. 211.
2. Гундорова Тамара (2013). Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми. К.: Грані-Т, 2013. 548 с.
3. Вардеванян Світлана (2020). Інший, але не Чужий. «Критика», №1-2, 2020. с. 32-35. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/inshyy-ale-ne-chuzhyy> (дата звернення: 20.09.23).
4. Джадт Тоні (2010). Пограничний народ. Критика, 2010, жовтень. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/pohranychnyy-narod> (дата звернення: 20.07.23).
5. Кристева, Юлія (2004). Самі собі чужі, Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 262 с.
6. Наливайко Дмитро (2011). Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології. Літературна компаративістика. Київ: Стилос, 2011. Вип. 4: Імагологічний аспект сучасної компаративістики, ч. 1. С. 4-60.
7. Рафеєнко, Володимир (2022). Мовна трансформація як ознака совісти. №9-10, 2022. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/movna-transformatsiia-iaak-oznaka-sovisty> (дата звернення: 20.03.23).
8. Рафеєнко, Володимир (2019). Мондегрін. Пісня про смерть і любов, Чернівці: Меридіан Черновіц, 2019. 192 с.
9. Романенко, Олена (2022). Міграційний дискурс сучасної української літератури: теоретична модель і тематичні горизонти. *Studia Ukrainica Posnaniensis*, №: 01. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1086839> (дата звернення: 20.08.23).
10. Саїд Едвард (2007). Культура й імперіялізм, Київ: Критика, 2007. 608 с.
11. Стяжкіна, Елена (2014). Прости, Россия, и я прощаю. Остров. URL: <https://www.ostro.org/ru/articles/prosty-rossyya-y-ya-proshhayu-i159407> (дата звернення: 20.08.23).
12. Стяжкіна Олена (2020). Смерть лева Сесіла мала сенс. Львів: ВСЛ, 2021. 240 с.
13. Стяжкіна, Олена (2022). Щоденники про війну. *PEN Ukraine* URL: <https://pen.org.ua/shhodennyky-pro-vijnu-olena-styazhkina> (дата звернення: 26.08.23).

**КУЛЬТУРНІ МІГРАНТИ «ТЕАТРУ ДРАМАТУРГІВ» ТА
ЇХ РОЛЬ У ПОШИРЕННІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ДРАМАТУРГІЇ ЗА КОРДОНОМ У ПЕРІОД
З ЛЮТОГО 2022 ПО ЛИСТОПАД 2023 РР.**

За рік до повномасштабного вторгнення 20 українських драматургів об'єдналися, аби створити спільноту – унікальний театр, де головним буде не директор, не режисер і не актори. За концепцією планувалося, що в основі такого театру має лежати текст – вихідна точка і головна цінність театрального твору. Театр Драматургів мав би стати майданчиком для презентації сучасних текстів, а також навчання та обміну досвідом для драматургів.

Виникнення такого театру було зумовлено кількома причинами.

По-перше, кількість сучасних українських текстів, поставлених на майданчиках українських театрів була гранично малою. Національні, державні і муніципальні театри переважно транслювали українську, російську і світову класику. Виключення складала дуже рідкісні потрапляння живого драматурга у театральний простір і у більшості випадків така присутність відчувалася саме в незалежних українських театрах. Театри, які фінансувалися державою не часто ризикували «осучасненням» репертуару, бо на класичні твори інтерес аудиторії був традиційно стабільний. Хоча, деякі театри, зокрема Театр Лесі Українки у Львові мав значну частину репертуару за п'єсами сучасних авторів і це не мало негативного ефекту для заповненості глядацької зали.

По-друге, та невелика кількість постановок, що існувала, здебільшого не влаштовувала українських авторів. Основною причиною ставало ставлення до їхніх текстів як до «витратного матеріалу». Засновники Театру Драматургів виробили концепцію, за якою п'єса не може використовуватися як набір деталей або як привід для безвідповідального самовираження (режисерів-постановників чи акторів). П'єса має бути точним кресленням для її втілювачів на сцені і лише за умови дотримання високих норм виробничої культури кінцевий продукт може бути прийнятним.

Засновниками театру стали українські драматурги – лауреати, фіналісти і переможці численних вітчизняних і зарубіжних драматургічних конкурсів і фестивалів: Павло Ар'є, Олена Астасьева, Ігор Білиць, Наталя Блок, Андрій Бондаренко, Наталка Ворожбит, Ірина Гарець, Юлія Гончар, Олена Гапєєва, Оксана Гриценко, Тетяна Киценко, Анастасія Косодій, Максим Курочкін, Лена Лягушонкова, Євген Марковський, Ольга Мацюпа, Катерина Пенькова, Оксана Савченко, Людмила Тимошенко, Віталій Ченський.

Протягом 2021 року Театр Драматургів готувалися до відкриття, шукав приміщення, здійснював ремонт, подавалися на гранти, вигравав їх, формував

репертуар. На березень 2022 року планувалося урочисте відкриття. Внаслідок початку повномасштабної війни цього не сталося, натомість тексти засновників зазвучали по всьому світу.

Американський культуролог і театрознавець Джон Фрідман звернувся до драматургів Театру Драматургів з пропозицією написати монологи про свої відчуття щодо першого місяця війни. Було створено 20 текстів. Вже у березні 2022 почалися всесвітні читання. Тексти читалися понад 500 разів у 20 країнах світу, на 8 мовах. Таким чином українські драматурги одні з перших змогли донести до іноземної публіки реалії, які відрізнялися від телевізійних і друкованих новин сильними емоційними художніми формами. Так відкрився культурний фронт драматургії. Підтримку висловила чимала кількість театрів з усього світу. У Німеччині - театри у Мюнхені, Берліні, Лейпцигу, Штутгарті, Хайдельберзі, Дрездені і багатьох інших містах. Під час читань збиралися гроші на різні гуманітарні потреби, на біженців, на турнікети і бронезилети, але головним у цих читаннях - був відгук аудиторії, співпереживання українській трагедії, розуміння і підтримка.

Зокрема з листопада 2022 по лютий 2023 р у Schauspiel Stuttgart було реалізовано проект «Невишневий сад» [1]. П'ятнадцять історій, написаних драматургами Театру Драматургів, німецькомовні відвідувачі могли почути в навушниках. Тексти виконували акторки і актори театру. П'ятнадцять ілюстрацій, створених київською художницею Анною Щербиною спеціально для перфоменсу, візуалізували ці історії. Ідея проекту полягала в тому, що від початку повномасштабного вторгнення, українці почувши слова тополь і бук в своїй уяві малювали не дерева, а ракетно-зенітні комплекси, які посилають крилаті ракети і бомби у сторону нашої держави. Росіяни називають смертельну зброю іменами дерев і відправляють їх знищувати українців. З'ясувалося, існує 15 видів зброї, які носять назви дерев: каштан, платан, жасмін, яблоня, кедр, груша, тополь, береза, ясень, верба, шипшина, акація, бук, пальма і дуб. Драматурги взяли собі по одному з перелічених дерев і написали свою власну історію, пов'язану цим деревом і з війною. Німецький слухач мав можливість зануритися у реалії, якими зараз живе Україна.

Драматурги Театру Драматургів стали культурними мігрантами не лише завдяки появі своїх текстів на міжнародних театральних платформах, але й у безпосередньому значенні - чимало театрів прийняли українських драматургинь у свої ряди, надали можливість жити, працювати і поширювати українську культуру на місцях. Зокрема Німеччина прийняла п'ятьох співзасновниць Театру Драматургів - у берлінському, штутгартському, мюнхенському, хайдельбергському, лейпцигському театрах. Протягом повномасштабної війни, на тексти авторок-резиденток і інших співзасновників було створено чимало українських перфоменсів, які отримували відгуки у авторитетних засобах масової інформації і прихильність аудиторії.

– Нижче подається перелік лише найбільших проєктів, здійснених у зазначений період драматургами Театру Драматургів у Німеччині:

– «Зелені коридори»/ «Green corridors», режисер: Ян-Крістоф Гоккель (Jan-Christoph Gockel), авторка: Наталка Ворожбит (Natalka Vorozhbyt), (translator Lydia Nagel). Місце та дата прем'єри: Münchner Kammerspiele, 14 квітня 2023 р. [2].

– «Мать Горького» / «Gorkis Mutter», режисер: Максим Голенко (Maxym Golenko), авторка: Лена Лягушонкова (Lena Lyagushonkova), (translator Lydia Nagel). Місце та дата прем'єри: Stuttgarter Kammertheater, 18 листопада 2022 р. [3].

– «Wie man mit Toten spricht» / «Як говорити з мертвими», режисерка: Анастасія Косодій (Anastasia Kosodii), авторка: Анастасія Косодій (Anastasia Kosodii) (translator Lydia Nagel). Місце та дата прем'єри: National Theater Mannheim, 22 квітня 2023 р. [4].

– «Що ми чуємо в темряві» / «Was man im Dunkeln hort», режисерка: Еліна Фінкель (Elina Finkel), автор: Андрій Бондаренко (Andrii Bondarenko), (translator Lydia Nagel). Місце та дата прем'єри: Teatr neue Bühne Senftenberg у місті Зенфтенберг, Німеччина, 18 березня 2023 р. [5]

– «Зальот» / «Zal'ot», режисер: Юрій Радіонов (Yuriy Radionov), авторка: Люда Тимошенко (Lyuda Tymoshenko), (translator Lydia Nagel). Місце та дата прем'єри: Schauspiel Stuttgart, 5 червня 2022 р. [6]

– «CITY X. FRAGMENTE EINES KRIEGES», режиссер Гернот Грюневальд, авторки Люда Тимошенко (Lyuda Tymoshenko), Марина Смілянець (Maryna Smilianets), (translator Lydia Nagel). Місце та дата прем'єри: Schauspiel Stuttgart 6 травня 2023 р. [7]

– «Die Nacht verdeckt den Morgen. Audiowalk», авторка: Оксана Савченко (Oksana Savchenko), режисерка: Доротея Шрьодер (Dorothea Schroeder), (translator Lydia Nagel). Місце та дата прем'єри: Theater und Orchester Heidel, 7. жовтня 2022 р. [8]

– «Нано опери» / «Nano Opera», режисерка: Рут Шульц (Ruth Schultz), Марго Заліте (Margo Zalite), авторки: Юлія Гончар (Julia Gonchar), Тетяна Киценко (Tetyana Kytsenko), Ірина Гарець (Iryna Garets). Місце прем'єри: Konzertkeller 674FM (Кельн), 3 червня 2023 р.

Перелічені вище проєкти охоплюють лише німецьку аудиторію, у світових театрах було здійснено значну кількість (понад 100) проєктів, тексти представлялися на театральних майданчиках Нью-Йорку, Санта-Моніки, Парижу, Хельсинки, Лондону, Бристоль, Варшави, Токіо тощо. Визнання українських драматургів у світі сприяло й тому, що українські театри відкрили для них свої двері.

В Україні після 24 лютого театри було закрито. Театральні приміщення у більш безпечних містах Західної України працювали у режимі прийому біженців. В приміщеннях було споруджено зони для ночівлі людей, зони для приготування їжі та дозвілля. Актори і персонал театру працювали у цих

притулках як волонтери. Починаючи з червня 2022 року театри почали відновлювати свою роботу. Урядовою вимогою до діяльності театру була наявність бомбосховища або у приміщенні театру, або у відстані 5-хвилинної пішої ходи. За останній рік відбулося чимало прем'єр - їх кількість набагато більша, ніж у попередній «довоєнний» рік. Відбулася рекордна кількість постановок за сучасними текстами. Театр Драматургів відкрився виставою «Невишневий сад», за режисурою Ігоря Білиця. Відкриттю театру і наповненню репертуару сприяла грантова підтримка американських, європейських і британських «театрів-побратимів».

Таким чином, презентувавши сучасну українську драматургію за кордоном, Театр Драматургів здійснив культурну дипломатію, наблизивши через текст розуміння досвіду війни в Україні, сучасної української ментальності і ідентичності (яка відрізняється від традиційного зображення українців в народному, давньому і не пов'язаному з сучасністю патерні).

Список використаних джерел:

1. «Невишневий сад» драматургів Театру Драматургів. Офіційний сайт Schauspieler Stuttgart. URL: <https://www.schauspiel-stuttgart.de/spielplan/a-z/kein-kirschgarten>.
2. «Зелені коридори» Наталки Ворожбит. Офіційний сайт Muenchner Kammerspiele. URL: <https://www.muenchner-kammerspiele.de/de/programm/18949-green-corridors-zeleni-koridori>.
3. «Мать Горького» Лени Лягушонкової. Офіційний сайт Schauspieler Stuttgart. URL: <https://www.schauspiel-stuttgart.de/spielplan/a-z/gorkis-mutter/>
4. «Як говорити з мертвими» Анастасії Косодій. Офіційний сайт Nationaltheater Mannheim. URL: <https://www.nationaltheater-mannheim.de/spielplan/a-z/wie-man-mit-toten-spricht>.
5. Що ми чуємо у темряві Андрія Бондаренка. Офіційний сайт Theater Senftenberg. URL: https://www.theater-senftenberg.de/inszenierung/was-man-im-dunkeln-hoert?fbclid=IwAR1vuDB3wliYWk7M_A9-8B-SgCOjNy1BB4k--YHOmO0wbc9slzUoSVyyk8o.
6. «Зальот» Людмили Тимошенко. Офіційний сайт Schauspieler Stuttgart. URL: <https://www.schauspiel-stuttgart.de/spielplan/a-z/zalot-fliegen/>
7. «Сіті Х, Фрагменти війни» Людмили Тимошенко і Марини Смілянець. Офіційний сайт Schauspieler Stuttgart. URL: <https://www.schauspiel-stuttgart.de/spielplan/a-z/city-x>.
8. «Ніч накриває ранок» Оксани Савченко. Офіційний сайт Theater Heidelberg. URL: <https://www.theaterheidelberg.de/de/produktionen/2883-die-nacht-verdeckt-den-morgen>.

Зеновія ШУЛЬГА

професорка кафедри художнього текстилю
Львівської національної академії мистецтв,
Львів, Україна

ВНЕСОК МІГРАНТІВ З УКРАЇНИ У РОЗВИТОК СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТИЛЮ ЄВРОПИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Україна, відновивши у 1991 році свою незалежність, уможливила для багатьох і особливо молодих мистців можливість виїздити за кордон з метою глибшого пізнання світової культури і, зокрема, сучасного мистецтва. Багато творчої молоді почала активно брати участь у численних міжнародних мистецьких проєктах, набуваючи необхідний практичний досвід для власного розвитку.

Звичайно ж, особливу роль у даному контексті відіграють навчальні мистецькі заклади і, зокрема, Львівська національна академія мистецтв, Міжнародний етно-мистецький проєкт «Екологічний ракурс» ЛНАМ (авторка З. Шульга) став тою багатовекторною мистецькою платформою, на якій з 1996 р. і до тепер щорічно проводяться численні заходи.

Звернення до етнічної культури у творчості було спровоковане міжнародними літніми пленерами, проведеними в межах цього проєкту в Карпатах, на Волині, в Глинянах. Виставки, сформовані під час цих пленерів, були показані в Україні, Польщі, Молдові, Угорщині ін. Особливим був проєкт польської етнографіни, старшої наукової співробітниці Крайового музею археології та етнографії в Лодзі (Польща) Аліції Возняк «Відрізняємося одягом. Гуцульщина – традиції і сучасність», який з величезним успіхом пройшов в Лодзі у 2012 році, був відзначений найвищою нагородою SIBILLIA і до тепер презентує культуру українських горян в різних музеях на теренах Польщі.

Про високий рівень українського мистецтва і, зокрема, львівської школи текстилю, говорить той факт, що у 2016 р. на 15-му Міжнародному трієнале текстилю в Лодзі випускниця ЛНАМ Тереза Барабаш отримала відразу дві нагороди: АКАРІ (нагорода за вдалий деб'ют) і гран-прі Трієнале.

Також, Міжнародні симпозиуми «Вчитель і Учень», організовані Львівською національною академією мистецтв у 2018 і 2020 роках (авторка проєкту Зеновія Шульга) сприяли налагодженню творчих контактів між українськими і зарубіжними викладачами і студентами, залучаючи їх до організації наступних спільних мистецьких проєктів, художніх виставок, видання каталогів. Разом з тим, тема війни серед учасників проєкту починає чим раз частіше з'являтися в творчих роботах студентів і педагогів під час організації спільних виставок. Варто згадати інсталяцію професорки

Академії образотворчого мистецтва ім. В. Стшемінського в Лодзі (Польща) Ізабелі Строняс «Червоні маки – кроваві квіти України», чи поліптих «Розмовляючи з Малевичем» Єнджея Стенпака, професора Університету ім. Адама Міцкевича в Познані (Польща), показана на виставках в Україні і Польщі. Однак, особливо емоційно ця робота прозвучала упродовж 21-27 травня 2023 року в Університеті імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща) під час проведення Польсько-Української літньої школи «Міграція з України в засобах масової інформації – люди, сюжети, наративи» («Polish-Ukrainian Summer School. Migration from Ukraine in media coverage – people, frames, narratives»). Відповідно до програми школи відбулася виставка «Мистецтво у час війни» (пам'яті Єнджея Стенпака) («Art in times of war» (in memoriam Jędrzej Stępek) з розгорненими авторськими експозиціями творів текстилю Зеновії Шульги (м. Львів, Україна), Єнджея Стенпака (м. Познань, Польща) та малярства Романа Яціва (м. Львів, Україна).

Ця багаторічна різностороння співпраця українських мистців і педагогів з колегами з інших країн дала їм шанс не лише фізичного порятунку під час кровавих бомбардувань українських територій. Особливо ситуація загострилася під час широкомасштабного вторгнення російських регулярних військ у 2022 році – люди і, в тому числі, мистці почали масово емігрувати до Європи (Марущак, 2023)

Зокрема авторка статті Зеновія Шульга під час тимчасового перебування у Польщі весною 2022 року взяла участь у підготовці проекту «В діалозі. Українські традиції за польським столом» (W dialogu. Ukrainiskie tradycje przy polskim stole), який організувала старша наукова співробітниця Крайового музею археології та етнографії в Лодзі (Польща) Аліції Возняк (W dialogu, 2022). Через рік 14.03 -25.06.2023 р. Аліція Возняк в Регіональному музеї в місті Лешно в Польщі організувала виставку «Україна надихає. Гуцульщина» («Ukrainiskie inspiracje. Huculszczyzna»), в якій взяла участь когорта переселенців з України (Wystawa: «Ukrainiskie inspiracje. Huculszczyzna», 2023).

Спільний, українсько-польський проєкт «Взаємини. Глинянський килим: реконструкція, інтерпретація» (куратори від України Зеновія Шульга, від Польщі: Аліція Возняк і Олександра Верешка), яка відбулася у вересні 2022 р. в галереї Бібліо-Арт Університету «Лодзька політехніка» в Польщі, засвідчив велику консолідацію українських і польських мистців у боротьбі за перемогу у несправедливій війні. А такі твори польських мистців як «Червоні маки» Дороти Сак, «Вулкан» Марека Сака, чи роботи українських художниць такі як: «Червоні журавлі» Галини Забашти, «Безгоміння» Наталії Дяченко-Забашти лишень цьому підтвердження.

Ця ж кураторська група організувала 24.02 – 15.0.2023 р. в Медіатеці МеМо в Лодзі (Польща) виставку «Контексти. Глинянський килим – тканина і вбрання» (Konteksty/kilim gliniański/tkanina i ubiór»), на якій крім сучасних килимів, були представлені ще інсталяції.

З 26 лютого до 26 березня 2023 року в КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчому музеї» - відділі ткацтва і килимарства в м. Глиняни, до 9-ї річниці анексії Криму тривала виставка Оксани Борисової і Зеновії Шульги «Текстиль суверенних смислів». Згодом, роботи Зеновії Шульги, зокрема така як «Чорна рілля ізорана і кулями засіяна...» була представлена на персональній виставці Зеновії Шульги в Регіональному музеї ім. С. Саньковського в м. Радомску в Польщі «Паралелі самоідентифікації. Глинянський килим, тканина, одяг, костюм» (29.08 – 30.11.2023 р.).

У червні 2023 р. випускниця ЛНАМ, молода талановита мисткиня зі Львова, яка емігрувала до Польщі Василина Буряник взяла участь у «10. Triennale Młodych: Utrwalanie / X Трієнале молодого мистецтва: Утривалення» в Центрі сучасної скульптури в Оронську (Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku), де представила творчу роботу, в якій тема війни загострено виражена.

В серпні у Варшаві був представлений Fresh Market – мистецький проєкт українських митців Юрія Кручака та Юлії Костеревої з Open Place, в основі якого були історії українських трудових мігрантів та втікачів від війни, починаючи від 2014 року і до сьогодні (10. Triennale Młodych: Utrwalanie, 2022).

Міжнародна виставка українських та польських художників «Human» відбулася в Камерній галереї у Слупську та Центрі творчої діяльності в Устці у вересні 2023 р., в якій взяла участь Тереза Барабаш., яка спочатку жила в Польщі, а зараз перебуває у Франції. Кураторкою цієї виставки була українська мистецтвознавиця Оксана Карповець, яка у розповіді про виставку зауважила: «Твори, представлені на цій виставці, передають відчуття близькості потенційного самознищення через незворотні наслідки деградації довкілля, ядерну загрозу та війну в Україні, яка зачіпає увесь світ» (Виставка українських та польських художників Human у Слупську та Устці, 2023).

В березні 2022 року випускниця Львівської національної академії мистецтв Марина Наумчук виїхала з донькою до Польщі, викладала курс «Українська вишивка, традиції та сучасність» в Академії образотворчого мистецтва ім. В. Сшемінського в Лодзі, де знайомила студентів з багатством української культури через вишивальні традиції. А у вересні 2022р. Марина Наумчук брала участь у виставці «Зближення» («Zbliżenia»), яка була організована в межах фестивалю «Лодзь – місто чотирьох культур», а також представила перформанс «Українська кров» на відкритті міжнародної виставки Young Textile Art Triennial в Лодзі (жовтень 2022) (Young Textile Art Triennial, 2022).

Ще одна випускниця кафедри художнього текстилю Львівської національної академії мистецтв Анастасія Сколоздра (Мельничук) /псевдонім Аіа Кога, імігрувавши з України бере активну участь в мистецькому житті Польщі.

Допомога Україні - ось мета, яку художниця поставила перед собою в чужому краю, зокрема в Лодзі. Як учасниця проекту «Вільна Україна», який об'єднав художниць, які, побоюючись за своє життя та життя своїх дітей, були змушені залишити охоплену війною Україну і знайшли притулок у Лодзі. Цю позицію мисткиня відстоювала в жовтні 2022 р. відкривши персональну виставку «Україна є жінкою» («Ukraina jest kobietą»), а від 30 січня до 13 лютого 2023 р. в Фабриці Міської Активності в Лодзі відкрила персональну виставку «Часи змінюються» («Czasy się zmieniają», 2022). (Forum Inteligentnego rozwoju).

Кураторами мистецької частини, триенале сучасного українського мистецтва «Український Зріз» стали Влодко Кауфман та Сергій Петлюк, а дискусійну частину вела Оксана Форостина. Керівниця проекту Ліда Савченко-Дуда (Інститут стратегії культури). На відміну від попередніх років, у 2022-му Український Зріз, окрім основного експозиційного формату, містив ще декілька складових – це серія публічних дискусій та тематичне друковане видання (5 Тріенале сучасного українського мистецтва Український Зріз «UKRAINE! UNMUTED», 2022).

Війна загострила відчуття і мобілізувала дух. Мистецтво втікачів з України змобілізувало сили і волю, стало тою потужною зброєю, яка неодмінно приведе до перемоги і діяльність українських мистців-емігрантів тому підтвердження.

Список використаних джерел:

1. Марушак, Олександр (2023) Глобальне розселення українців після війни: шість метрополісів, де вируватиме життя. *TCH*. 16.10.2023. URL: <https://tsn.ua/exclusive/globalne-rozselennya-ukrayinciv-pislya-viyni-shist-metropolisiv-de-viruvatime-zhittya-2424289.html>.
2. W dialogu. Ukrainkie tradycje przy polskim stole (2022) URL: <https://www.maie.lodz.pl/pl/aktualnosci/w-dialogu-ukrainskie-tradycje-przy-polskim-stole-v-daloz-ukrans-k-traditc-za-pol-s-kim-stolom>.
3. Wystawa: «Ukrainkie inspiracje. Huculszczyzna» (2023) URL: http://www.muzeum.leszno.pl/strona_PL/archiwa/11220.
4. 10. Triennale Młodych: Utrwalanie/ X Тріенале Молодого Мистецтва Утривалення (2022) Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fNk6fhAfCTg>.
5. Виставка українських та польських художників Human у Слупську та Устці (2023) URL: <https://naszwybir.pl/veresen-anons-ukrayinskyh-podij/>
6. Y-TAT Young Textile Art Triennial (2022) URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100054504307550>.
7. Forum Inteligentnego rozwoju, Uniejow (2023) URL: <https://www.facebook.com/reel/694818985909716>.
8. 5 Тріенале сучасного українського мистецтва Український Зріз «UKRAINE! UNMUTED» (2022) URL: <https://isc.lviv.ua/ukrainskyy-zriz2022>.

ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА СІЧИНСЬКОГО У ДР ТАБОРАХ (БАВАРІЯ. 1943-1949 рр.)

Під час Другої світової війни та вже після її закінчення, у Європі відбувається «велика мандрівка людей та народів, – здебільшого проти їхньої волі. Наступ Радянської Армії на Європу змусив українську еміграцію до дальшого переселення у невідомий світ для порятунку свого життя. Загалом утворилися два табори: ті, що виїжджають, і ті, що залишаються. Таким чином, кількість українців в окупованій Німеччині швидко зростає і вже у 1944-1945 роках налічується близько двох мільйонів. Після Німеччини та наступного розчленування гітлерівської імперії, відбуваються невідворотні зміни. Більшість українців розгубилась по різних країнах Східної Європи, а частина з них була депортована в ССРСР. Понад 200 000 наших співвітчизників опинились у трьох зонах Західної Німеччини.

Ще перебуваючи в еміграції у Празі, Володимир Січинський не був байдужим до політичної діяльності, зокрема тісно співпрацював з Організацією українських націоналістів. Коли в 1943 році гестапо вчинило розгром цієї організації, В. Січинського було арештовано. У 1944-1945 рр. він разом із родиною емігрує в Американську зону. Січинські ненадовго затримуються в одному із таборів Західної Чехії, а згодом переправляються в табір «D.P.» (Displaced persons) - «Переміщених осіб», розташований у місті Ашафенбург (Баварія).

У перші повоєнні роки (1945-1953) майже всі переміщені особи жили по національних або мішаних таборах ДП. У 1947 році у Німеччині нараховувалось 766 таборів, з яких 125 були виключно українськими. У таких таборах, як правило, була налагоджена внутрішня українська адміністрація, з обраною радою від табору, управою, з власним шкільництвом, культурно-мистецьким референтом, а згодом плюралістичною схемою, що обіймала близько десятка союзів, організацій та різноманітних партій.

У такому переселенському таборі у Баварії Володимир Січинський разом із родиною проживає з 1945 по 1949 роки. Попри важкі повоєнні умови вчений продовжує свою наукову діяльність, а також організовує різноманітні конференції, займається інспекцією українських фахових шкіл, неодноразово виступає з лекціями і доповідями по цілій Американській зоні Німеччини. У дослідженні «Українці на чужині» В. Леник справедливо зауважує: «Присутність у таборових громадах достатнього числа освічених та фахово вишколених людей забезпечувала всебічні суспільні потреби самоврядування загрожених примусовою репатріацією, цькованих і гонених «переміщених» українців.»

Володимир Січинський відвідує українські осередки, де проводить курси лекцій з історії України та українського мистецтва. Зокрема дуже популярними є такі його виступи, як: «Український герб і прапор» та неодноразово виголошена перед українською громадою доповідь «Назва України». Більшість доповіді В. Січинський присвячує назві «Україна», і подає низку свідчень про її вживання в літописах, хроніках, грамотах та міжнародних відносинах.

Проте вчений захоплювався не лише вивченням питань з історії України та її політичного становища: велика кількість лекційних виступів В.Січинського були присвячені також тематиці його основних наукових пошуків, які він здійснював у таких галузях, як історія мистецтва (живопис, графіка) та архітектура. У квітні 1946 року в Новому Ульмі відбулася організаційна конференція мистецтвознавчої групи Української вільної академії наук, де було виголошено 8 рефератів з різних галузей теорії та історії мистецтва. В.Січинський теж був залучений до роботи цієї конференції, у ході якої виголосив доповідь «Головніші українські терміни мистецтвознавства». У тому ж 1946 році в Берхтесгадені в українському таборі «Орлик» 9-10 липня проходила ще одна конференція Мистецтвознавчої групи УВАН. Беручи за основу всі свої напрацювання, здобуті за довгі роки вивчення питань з галузі теорії мистецтва, В.Січинський виголошує доповідь «Методична схема мистецтвознавства». У серпні в Ашаффенбурзі відбулася Третя конференція українських археологів, присвячена, передусім, проблемам розвитку Трипільської культури на теренах України. Як один з учасників конференції В.Січинський подає письмову пропозицію надати останньому етапові трипільської культури нову назву, а саме – «передегейський», вказуючи на безпосередній зв'язок світових культур з трипільською. Культурно-освітній центр табору Лягарт в Ашаффенбурзі неодноразово влаштовував для української громади святкові вечори, незмінним гостем яких був В. Січинський.

В таборах «DP» американської, англійської та французької зон Німеччини були започатковані десятки нових українських гімназій, садочків, народних, середніх та професійних шкіл, курсів з різних сфер. «Майже всі фахові курси і школи в українських таборах, – зазначає у своїй праці В. Леник, – поставали з ініціативи самих таборовиків, і лише частину ініціював Відділ Культури й Освіти або УТГІ». Так, протягом року (з 1.10.1945 – по 1.4.1946 рр.) для українських переселенців в Ашаффенбурзі діяли Курси Українознавства. Одним з лекторів таких курсів став знавець та дослідник історії українського мистецтва В. Січинський.

Попри лекційну діяльність, Володимир Січинський активно співпрацює з низкою українських видань, що на той час були розташовані у Європі: «Українська трибуна» та «Молоде життя» (Мюнхен), «Слово» та «Громадянка» (Регенсбург), «Український тижневик» та «Неділя» (Ашаффенбург), «Українські вісті» (Новий Ульм), «Час» (Фюрт), «Рід і знамено» (Франкфурт), «Чорноморський збірник» (Женева) та інші.

Попри тяжкі моральні і матеріальні умови воєнного і повоєнного періодів проф. В. Січинський плідно працює на користь української мистецтвознавчої науки. Результатом стали декілька монографій, зокрема 5-ге видання книги «Чужинці про Україну» (1947 р.).

У 1948 році Володимир Січинський публікує перший випуск «Історії архітектури» та «Ukrainische Volkskunst und Kunstgewerbe», а також здійснює видання 11 альбомів (на українській, англійській, німецькій та французькій мовах), серед яких альбом «Українська народна мебля» 1945 року видання (14 таблиць, 54 рисунки), у 1946 році у м. Франкфурті.

Розглядаючи баварський період діяльності Володимира Січинського вартотакож згадати про його громадсько-педагогічну роботу. Коли українська освіта та культура потребували допомоги, науковець та викладачі вищих шкіл допомагають відновити в Мюнхені Український Вільний Університет; а згодом Січинський стає одним із його провідних професорів. Він долучився також до відновлення Української вільної академії наук в Аугсбурзі та Наукового товариства ім. Шевченка в Сарселі.

Протягом років стало зрозуміло, що не всі «DP» хочуть бути репатрійовані до окупованих «червоною Москвою» батьківщин. Отже, вже від 1946 року ведуться пошуки інших шляхів розв'язання проблеми так званих неповоротців, а саме: можливість переселення їх до різних держав Америки та Європи. З 1947 року і до 1950 з Німеччини виїхали понад 90 000 українців.

На початку 1949 року родина Січинських переїздить до так званого «переходового табору Д.П.» у місті Швайнфурт, де були здійснені оформлення та перевірка документів, необхідних для виїзду у США.

Для Володимира Січинського, як і для більшості емігрантів, Німеччина була лише тимчасовим місцем перебування. Проте, саме тут, у несприятливих умовах для наукової та творчої діяльності, проф. Січинський засвідчує свій талант чудового лектора, що своїми доповідями у таборах підтримує дух української громади; саме тут він публікує ряд цінних статей та рецензій; створює надзвичайно потрібні для розвитку українського мистецтвознавства і культури монографічні праці та альбоми.

Список використаних джерел

1. Леник В. (1966) Українці на чужині. Кн. II. Львів: Червона Калина.
2. Мушинка М. (1995) Володимир Січинський та русини-українці Східної Словаччини. Пряшів. Союз русинів-українців Словацької республіки.
3. Бібліографічний покажчик. (1996). Львів.
4. Січинський В. (1994). Хронологічна збірка (Машинопис). Архів Січинського Ярослава.

Наталія РОМАН

кандидат педагогічних наук, доцент
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди,
член Харківського обласного відділення
Національної всеукраїнської музичної спілки

РЕФЛЕКСІЇ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ НАРОДНОГО АНСАМБЛЮ «РІДНА ПІСНЯ» В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Творча діяльність Народного ансамблю «Рідна пісня» Муніципального Центру культурних ініціатив розпочалася в березні 1986 р. в м. Харків саме з ініціативи учасниць, які змалечку любили співати українські народні пісні. Проєкт мав успіх, за професійної підтримки керівника (Наталі Роман), на фоні кризи національної ідентичності, мультикультурності й культурної інтервенції, колектив завзято розвивався, накопичував репертуар, вивчав фольклорні звичаї та локальні слобожанські обряди, традиційне вбрання, формував концертні програми, вдосконалював співацькі й сценічні навички. 2001 р. музичному ансамблю було присвоєне звання «народний», яке він підтверджував кожні три роки звітними концертними програмами та активною участю у численних фестивалях, конкурсах, а також систематичними виступами під час урочистих заходів, народних свят, ярмарків як на Харківщині, так і далеко поза її межами.

22 лютого 2022 р. відбулася зведена репетиція Народного ансамблю «Рідна пісня», на якій були присутні всі виконавиці, був спланований щільний концертний графік... Рано вранці 24 лютого харків'ян, як і всіх українців, розбудили ритмічні гучні вибухи... Отямившись, більшість містян прийшли до висновку, що необхідно вирушати у вимушену еміграцію та виїжджати з мегаполісу в більш безпечні місця. Під час ескалації агресії частина співачок опинилася у Вінницькій, Івано-Франківській, Львівській, Полтавській, Тернопільській областях України; інші – в країнах Європейського союзу; найстарші учасниці колективу вирішили залишитися в Харкові. В умовах тотальної невизначеності, безпорадності й занепокоєння співачки обов'язково щоранку звідусіль передавали вітання одна одній, використовуючи довоєнну групу в соцмережах. Там само, з перших днів війни розміщували старі і нові фотографії, тексти пісень із репертуару ансамблю, нові музичні твори для ознайомлення з метою подальшого виконання. Таким чином, організаційна і прогностична функції рефлексії музичного розвитку стала базовим компонентом інтегрованої діяльності «Рідної пісні». Креативне спілкування і дружня підтримка актуалізувалися у формі нових знань, навичок і особистого зростання.

Завдяки зосередженню уваги на мистецьких завданнях в умовах вимушеної еміграції, рефлексія виявилася джерелом взаєморозуміння, емпатії, самовдосконалення, мотивації до подальшого творчого розвитку та оптимізму.

Спираючись на практики збагачення народнопісенної спадщини, через використання інноваційних технологій за обставин переміщення та еміграції, учасниці творчого колективу гуртом, спілкуючись у дистанційному режимі, мали можливість переосмислювати, аналізувати та узагальнювати шляхи відтворення й популяризації української пісні через сплеск національного патріотизму і моральних імперативів. Рефлексія, як фактор розвитку, актуалізувалася завдяки конверсії традиційного та інноваційного в мистецтві ансамблевого виконання українських народних пісень. Багатий репертуар ансамблю, накопичений за тривалий період існування колективу, став у нагоді широкому колу прихильників.

Знаходячись в умовах вимушеної еміграції, співачки Народного ансамблю «Рідна пісня» брали участь в культурно-просвітницьких заходах, які організовували в підтримку України в різних містах Європейського союзу. Спочатку вони вбиралися в імпровізовані елементи українського національного одягу, а зараз знайшли можливість доставити з м. Харкова свої сценічні костюми, які відрізняються етнографічною точністю, ручною роботою та сценічною привабливістю. Це дозволило більш гідно і красиво презентувати українську культуру в світі.

Рефлексії творчого розвитку Народного ансамблю «Рідна пісня» знаходять своє відображення в подоланні викликів війни через протистояння жорстоким реаліям. Так, старші за віком талановиті співачки колективу систематично виступають для мешканців Київського району прифронтового м. Харкова, який постійно нещадно розстрілюється ворогом, та з гордістю й оптимізмом розповідають про це тим, хто знаходиться у вимушеній еміграції та до болі сумує за рідним містом, минулим життям.

Отже, всі означені рефлексії творчого розвитку Народного ансамблю «Рідна пісня» ефективно допомагають пристосуватися до труднощів сьогодення, зберегти психічне здоров'я й рівновагу, сприяють трансформації негативних емоцій, мотивують, акумулюють оптимізм, в умовах вимушеної еміграції наповнюють життя сенсом та вірою в щасливе мирне майбутнє.

ВПЛИВ МІГРАЦІЇ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЄС

Міграція в значній мірі пов'язана із широкими глобальними економічними, соціальними, політичними та технологічними перетвореннями, які стосуються широкого спектру важливих політичних питань. З розвитком процесів глобалізації ці перетворення все більше впливають на наше життя - на робочому місці, вдома, в соціальних та духовних сферах - навіть коли ми продовжуємо виконувати щоденні обов'язки. Завдяки поширенню технологій, які зменшують відстані, все більше людей отримує можливість отримувати інформацію, товари та послуги з усього світу.

Незважаючи на те, що дані щодо контингентів мігрантів широко доступні, дані щодо глобальних міграційних переміщень (потоків) суттєво обмежені. Існуючі оцінки УНПА ООН щодо глобальних контингентів мігрантів мають широкий та всесвітній охоплення; однак база даних про міграційні потоки охоплює лише 45 країн. Збір даних про міграційні потоки є надзвичайно складним завданням з кількох причин. По-перше, тимчасом як міжнародні міграційні потоки зазвичай розглядають як прибуття та відбуття з країн і до країн, більше уваги приділяється реєстрації прибуттів. Крім того, міграційні переміщення часто важко відокремити від неміграційних подорожей, таких як туризм чи відрядження. Для відстеження міграційних переміщень також потрібні значні ресурси, інфраструктура та інформаційні технології/знання (McAuliffe, 2019).

Європейська міграційна криза виникла восени 2015 року внаслідок значного зростання припливу біженців і нелегальних мігрантів до Європейського союзу (ЄС) з країн Північної Африки, Близького Сходу і Південної Азії, а також через неготовність ЄС до їхнього прийому та розподілу. Ця міграційна криза є найбільшою в Європі з часів Другої світової війни. Та не стала останнім випробуванням для країн ЄС.

Після військового вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року ЄС реагував негайно і виявив солідарність у дії, підтримуючи людей, які потребують допомоги. Це включало в себе негайну гуманітарну допомогу, надзвичайну цивільну допомогу, підтримку на кордоні, а також надання захисту людям, які врятувались від війни.

Вперше в своїй історії Європейський союз запровадив в дію Директиву щодо тимчасового захисту, яка встановила правові норми для регулювання масового прибуття людей. Завдяки цьому українці миттєво отримали можливість вільно пересуватись територією ЄС, право на роботу та невеликі соціальні виплати. Тож багато українців стали шукати прилисток в країнах

Європи. За даними Євростат, стан статусу тимчасового захисту в країнах Європейського союзу на 30 червня 2023 року мали 4 мільйонів 65 тисяч громадян країн, які не є членами ЄС, і які залишили Україну через повномасштабне вторгнення Росії. Європейське статистичне управління зазначає, що 98% з цих біженців є громадянами України.

Основними країнами ЄС за кількістю біженців з України, які отримали тимчасовий захист, залишаються: Німеччина (більше 1 мільйон 133 тисячі осіб або 28% від загальної кількості), Польща (майже 978 тисяч осіб, що становить 24%) та Чехія (349 тисяч осіб або 9%) (Eurostat, 2023).

Тож, вплив міграції на розвиток туризму в Європі можна розглядати з кількох сторін:

По-перше, збільшення кількості туристів. Наявність мігрантів може призвести до збільшення кількості відвідувачів, оскільки багато мігрантів приїжджають в Європу із своїми родинами, друзями та знайомими. Це збільшує попит на туристичні послуги, включаючи готелі, ресторани, екскурсії та інші види розваг.

По-друге, розширення гастрономічного простору. Міграція приносить різноманіття культурних впливів, включаючи гастрономію. Ресторани, які пропонують страви із різних країн світу, можуть стати популярними серед туристів, які хочуть скуштувати нові смаки.

По-третє, зміна туристичних потоків. Міграція може призвести до зміни туристичних потоків. Наприклад, якщо певний регіон приваблює багато мігрантів з певної країни, то це може збільшити кількість туристів із цієї країни до цього регіону. З іншого боку, масова міграція може призвести до перенасичення деяких туристичних об'єктів та збільшення конкуренції серед туристичних послуг.

По-четверте, розвиток нових місць. Міграція може призвести до розвитку нових туристичних об'єктів. Наприклад, коли громади мігрантів розташовуються в певних районах, це може призвести до розвитку туристичних агентств, магазинів і ресторанів у цих районах.

Та нарешті, соціокультурний обмін. Мігранти можуть слугувати посередниками в соціокультурному обміні між різними країнами. Це може сприяти популяризації різних аспектів культури, мови та традицій через туризм.

Виклики, з якими стикається туризм, що пов'язані з напливом мігрантів, можна розглядати з різних аспектів, і вони мають важливий вплив на туристичну галузь в різних країнах. Роздивимось деякі з них.

1. Навантаження на інфраструктуру. При зростанні кількості мігрантів, певні регіони можуть стикатися із надмірним навантаженням на туристичну інфраструктуру. Тут важливо забезпечити, щоб готелі, транспорт і інші послуги витримують такий попит.

2. Культурна адаптація. В місцях, де велика кількість мігрантів оселяється, можуть виникати конфлікти між різними культурами. Це може

впливати на сприйняття туристами регіону і створювати загрозу для міжетнічної гармонії.

3. Зміни в соціальних динаміках. З приходом мігрантів може змінитися соціальний ландшафт. Наприклад, з'являються нові громади та культурні центри, які можуть бути як привабливими для туристів, так і викликати сумніви.

4. Міграція також впливає на споживчі звички і потреби. Мігранти можуть вносити зміни в споживчу культуру регіону, що впливає на туристичний бізнес. Наприклад, попит на певні види страв чи товарів може зрости.

5. Іншим викликом є забезпечення соціальних послуг і інфраструктури для мігрантів, що може впливати на фінансування туристичних проєктів. Це особливо актуально для країн, в яких велика кількість мігрантів.

Подальше збереження темпів припливу біженців та ескалація міграційної кризи у найближчій перспективі може призвести до подальшого збільшення економічних витрат через необхідність фінансування соціальної політики Європейського Союзу. Це фінансування реалізується з бюджетів країн-членів ЄС, і, як наслідок, тягар міграційної кризи покладається на громадян-платників податків, які проживають у межах Європейського Союзу (Гребіник, 2018).

Підсумовуючи, слід зауважити, що міграційні тенденції біженців в сучасному суспільстві є дійсно тривожними для Європейського Союзу.

Процес подолання «міграційної кризи» в ЄС є складним і тривалим завданням. Однак він є життєдайним і виконавчим, за умови встановлення єдиної позиції та, найважливіше, розроблення чіткої та довгострокової стратегії. Ця стратегія повинна передбачати конкретні дії європейців на декілька років, або навіть десятиліття вперед, щоб уряд міг прогнозувати міграційні тенденції на короткострокову, середньострокову та довгострокову перспективу і приймати належні рішення.

Важливо, щоб влада та туристичні організації діяли у злагоді із мігрантами для максимізації позитивного впливу міграції на розвиток туризму, одночасно вирішуючи негативні аспекти та виклики, які можуть виникнути. Важливо зберегти баланс між позитивним та негативним впливом міграції на розвиток туризму в Європі.

Список використаних джерел:

1. Marie McAuliffe (2019), World Migration Report 2020, URL: https://reliefweb.int/attachments/deda91a7-2d2f-3949-94fd-87cc7e341ac2/wmr_2020.pdf.

2. Eurostat (2023) Ukrainian migration to EU after 24 February 2022. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/fr/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230809-1/>.

3. Гребіник Я. Політична реакція країн ЄС на міграційну кризу. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал. 2018. № 1(6). С. 139–142.

ОСОБЛИВОСТІ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ МАТЕРІВ ДІТИ ЯКИХ МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ РОЗВИТКУ

Війна в Україні та соціальні катаклізми стали чинниками масштабної міграції українців, серед яких багато матерів дітей з особливими потребами. Військові події обмежили реалізацію прав дітей з інвалідністю на розвиток, інклюзивну освіту та інтеграцію у соціум. Значна кількість матерів обрала тимчасову міграцію як спосіб збереження життя та здоров'я дітей.

Сприйняття викликів міграції у матерів дітей з вадами розвитку має особливості, які можуть проявлятися у материнській поведінці та материнсько-дитячій взаємодії, що впливає на розвиток життєстійкості та рефлексії матерів. Стислий огляд зазначених особливостей доводить, що стресовому впливу воєнного часу та міграції матері протиставляють створення нових способів взаємодії, розвиток емоційного інтелекту та смисложиттєвої орієнтації, що позитивно впливає на розвиток комунікативних здатностей дитини та її адаптацію до нових умов.

Виклад основного матеріалу. Психотравма від народження та виховання дитини з особливими потребами залишається найсильнішим відображенням реальності матері такої дитини. В житті цих жінок вже були порушені смисли, плани, орієнтири та стали способи взаємодії з довкіллям. Реальність матері вже була суперечливою та нестабільною, особливо від постійної наявності проявів ПТСР (Зіборова, 2021). Виклики вимушеної міграції інтегрують матерів особливих дітей у загальний потік постраждалих від війни і ключове слово тут «інтегрують», тому що мати з особливою дитиною знаходиться разом з усіма. Проблеми облаштування в новій країні, проблеми комунікації на іншій мові, навіть питання лікування або розвитку дитини, хоча й постають специфічними та потребують додаткових умов, але вирішується разом з іншими співвітчизниками. Також гострота викликів міграція для сім'ї з особливою дитиною зменшується додатковою увагою з боку міграційних адміністрацій, що послаблює негативні емоції, тривогу за майбутнє та стрес. Бесіди з жінками, що тимчасово приїжджали в Україні для вирішення певних, конкретних проблем доводять, що українські матері стійко сприймають виклики вимушеної міграції.

Велике значення для подальшої активної життєдіяльності матерів дітей, що мають аномалії розвитку має те, що цінності їх смисложиттєвої сфери не тільки зберігаються а й зміцнюються у вимушеної тимчасової міграції. Жінки

уsvідомлюють, що головна цінність їх життя – збереження життя, здоров'я дитини з особливими потребами, її адаптація у соціум є одним з пріоритетів соціального розвитку європейських країн. Права дитини на інклюзивну освіту та гідне життя захищені. Матері засвоюють соціальний досвід країн у яких тимчасово перебувають та планують активно втілювати цей досвід в Україні. Результатом переживання народження дитини з вадами розвитку є вчинок прийняття бути разом з дитиною але деякі матері, особливо у воєнний час можуть сприймати цей вчинок як жертву та транслювати жертвний стиль поведінки власним дітям (Уолінн, 2020). Прояви жертвної поведінки матері можуть зменшуватись як наслідок перебування у цілісній групі матерів, які є також тимчасовими мігрантами. Перебування у цілісній групі зменшує загрозу ізольованості особистості; надає емоційну, соціальну та інформативну підтримку жінкам, що є підґрунтям зменшення проявів ПТСР (Колк, 2022), допомагає подолати стереотипи очікування негативного ставлення до особливої дитини від оточення.

Стійке сприйняття викликів воєнного часу та вимушеної міграції викликає механізми створення оптимального материнського ставлення до дитини з особливими потребами та формування адекватного стилю материнської поведінки як прояву життєвого стилю особистості в стресовій ситуації (Роменець, 2006). В опануванні ситуації подвійного стресу – психотравми від аномалій розвитку дитини та тривожності воєнного часу велике значення мають позитивні наслідки тривалої дії стресу стрес-індуковане зростання, що досліджено Г. Олпортом (Олпорт, 2002). Феномен, коли за стресовими подіями здійснюються позитивні зміни поведінки особистості зветься еустрес. Проявами еустресу є стійкість до невизначеності ситуації, рішучість, відповідальність, вміння знайти соціальну підтримку. Особистості, що мають здатності до еустресу набувають в стресовій ситуації впевненість у собі, здатність до контролю та використання ресурсів соціального оточення, що важливо у стані міграції. Набути під впливом стрес-індукованого зростання здатності та вміння можуть підвищувати здатність жінок до рефлексії. Рефлексія – вміння фіксувати та аналізувати власні емоції, цінності, прагнення, поведінку та здатність корегувати власну поведінку відповідно зробленим висновкам. Результатом рефлексії є підвищення емоційного інтелекту, у взаємодії з оточенням та з дитиною. Емоційна саморегуляція надає матері можливість свідомо моделювати оптимальні прояви материнського ставлення та компенсувати дефіцит материнсько-дитячої взаємодії.

Висновки. Війна в Україні змусила багатьох українців до вимушеної міграції. Серед матерів дітей з особливим потребами багато тих, що обрали ризики міграції заради збереження життя та здоров'я дітей, хоча міграція при

порушеннях розвитку дитини має особливі труднощі. Бесіди з жінками, які знаходяться в Європі або повернулись в Україну показують наступне:

1. Міграція є складним процесом для матері та дитини з особливими потребами через проблеми переїзду, облаштування, лікування та розвитку дитини. Але жінки, що вже отримали психотравму від порушень розвитку дитини стійко сприйняли виклики та ризики міграції, ще й тому, що вже мали досвід опанування стресу.

2. Протиріччя та невизначеність поведінки в незнайомих ситуаціях також не стали несподіванкою для жінок, труднощі вони сприйняли як завдання, що можливо вирішити завдяки життєстійкості та застосуванню активних копінг-стратегій.

3. Зміна соціального оточення та вплив стрес-індукованого зростання підвищили здатність матерів особливих дітей до рефлексії, аналізу нової життєвої ситуації та вміння свідомо моделювати оптимальний стиль взаємодії з дитиною та оточенням. Сприйняття викликів міграції та віра у перемогу України та повернення додому допомагає українкам у вихованні дітей з особливими потребами та соціалізації в Європі.

Список використаних джерел:

1. Зіборова О.О. (2021). Критерії та ознаки стилів материнського ставлення до дитини, яка має відхилення у психофізичному розвитку. *Науковий журнал «Baltic Journal of Legal and Social Sciences»* №3, С. 68-77.

2. Колк, Б. ван дер. (2022). Тіло веде лік. Як лишити психотравму в минулому. Пер. с англ. Г. Цвіря. Видавництво «Vivat», 672 с.

3. Олпорт, Г. (2002). Становление личности: Избранные труды. URL:<https://flibusta.su/book/53847-stanovlenie-lichnosti-izbrannyie-trudyi/read/>

4. Роменець, В.А. (2006). Вчинок і постання канонічної психології. Людина. Суб'єкт. Вчинок.: Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ: Либідь, С. 11-36.

5. Уолинн, М. (2020). Это началось не с тебя: как мы наследуем негативные сценарии нашей семьи и как остановить их влияние. / пер. с англ. Е. Цветковой. Киев.

Володимир ГНАТЮК

д-р філософії з політичних наук, науковий співробітник
Міжнародного інституту освіти, культури і зв'язків з діаспорою
Національного університету
«Львівська політехніка», м. Львів, Україна

**ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНУ ЗГУРТОВАНІСТЬ: ДИСКУРС
«ІММІГРАНТИ ТА ДЕРЖАВА ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ» У
ЗАРУБІЖНИХ РОЗВІДКАХ У ПЕРІОД I-II ДЕКАДИ ХХІ СТ.**

Сьогодні, попри значний успіх вчених у міграційно та соціально орієнтованій тематиці в спільному фокусі уваги, деякі аспекти далі залишаються відносно мало вивченими. Тут йдеться про дискурс, що акумулює питання імміграції та концепт держави загального добробуту або ж наголос на етнічній чи расовій диференціації. Замість цього інтерес був більше спрямований на аспекти інтеграції, ідентичності та соціально-правовий статус мігрантів і його нерівності щодо інших членів приймаючого суспільства. Іншими словами, ці розвідки домінують стосувалися наслідків імміграції, аніж політики щодо осіб, що прибули, чи структурних чинників, які впливають на зміни соціуму в контексті таких процесів. Сама ситуація за останні дві декади якісно змінилася, хоча потребує значнішої кількісної репрезентації, аби розширити профіль нової тематики. Але на основі опублікованих робіт можна отримати відносно цілісне уявлення, щоби зрозуміти її актуальність та важливість.

Загалом, аби перейти до огляду літератури, необхідно відзначити про концептуальні межі, що є основоположними під час осмислення проблематики. Зокрема ці дослідження апелюють до питання соціальної стратифікації, трактуючи роль держави загального добробуту як політичну відповідь на наслідки наявної нерівності між соціальними класами. В цілому, вона є інституціоналізованим механізмом, що має нівелювати соціальні відмінності у певній мірі – більшій чи меншій. Відповідно, імміграція розуміється як процес, що також спирається на нерівність, проте в наднаціональному (глобальному) масштабі. Як виділяє вчений Мессі зі своїми колегами (1998), вона починається як реакція на зростаючу депривацію та применшення економічних спроможностей у країнах походження. Як наслідок, міграційний процес слід зображувати як «подорож» соціальним простором у пошуку усунення нерівностей. Проте варто зважати на те, що часто приймаючі країни, крім великих потенційних можливостей, «дають» нові приклади дискримінації та ксенофобії (Понсе, 2019: 459). Саме тому, зважаючи на міграцію як неодмінну складову сучасного світу, аналіз соціальних прав, привілеїв та можливостей не може контекстуально відокремлюватися від взаємодії приймаючої сторони з іммігрантами. У межах цього дискурсу особливо цікавими якраз є дослідження, що мають відношення і до проблеми соціальної згуртованості

приймаючого суспільства в аспекті інтеграції іммігрантів, з одного боку, та соціального забезпечення осіб, що прибули до політичної системи, з іншого.

Проблематика соціальної згуртованості актуалізована вченими ще в останньому десятилітті ХХ ст., але отримала новий дослідницький імпульс завдяки глобальним трендам сучасного світу: збільшення чисельності мігрантів з року в рік. Зокрема була висунута теза (принаймні, початкова), що різноманітність перешкоджає єдності. Відповідна ідея була екстрапольована й на інші виміри. В політичному розумінні під нею мали на увазі цілісність, яка інтегрувала соціальні вимоги до базових західних інститутів, зокрема ліберально-представницької моделі демократії, верховенства права та держави загального добробуту. Не менш релевантною ідея стала для економістів, котрі описували відсутність розвитку та зростання в країнах Глобального Півдня завдяки значній гетерогенності соціуму (Істерлі та Лівайн, 1997). Соціологи ж використали таку тезу в значенні, що вона висвітлює про порушення соціальної згуртованості. Дослідники вважали, що держава загального добробуту є інституціоналізованою соціальною згуртованістю, в якій універсалістська ідеологія окреслює підґрунтя базового життєвого рівня населення для всієї країни, сприяє відчуттю спільності та єдності соціуму і реалізує одне з ключових завдань – мінімізацію соціальних відмінностей (Пападакіс та Бін, 1993).

Але ці праці не зважали (в силу об'єктивних умов того часу) на імміграційні процеси та їхні результати, вплив яких значно збільшився вже сьогодні. Зокрема недавно з'явилися соціологічні розвідки, які висвітлюють явище соціального шовінізму, змістом якого стає висновок про те, що індивіди є пасивними стосовно системи, коли думають, що переваги від їхньої поведінки здобувають винятково інші люди, не з референтної для них групи в широкому сенсі (Мевес та Мау, 2012; Ріскенс та Орсхот, 2012). Тут доцільно згадати і про науковця Кітшельта (1997: 22), що визначив цей феномен як «систему соціального захисту для таких особин, хто етнічно приналежний до спільноти та вніс свою долю у її розвиток. Іммігранти ж є 'паразитами' і цього не роблять, проте в той же час претендують на всі здобутки і переваги». І хоч думка висловлена більше двох декад тому, проте вона демонструє, що відповідні тенденції досі відтворюються через висновки в останніх працях, де наголошується на тому, що іммігранти є економічною та культурною загрозою для всіх корінних жителів країни (особливо з нижчим соціально-економічним становищем). Одночасно необхідно не забувати, що рівень соціальної нерівності в державі також стане сприяти вияву соціального шовінізму, проте по-різному. У вищому ступені він буде там, де наявна менша міра однорідності соціуму, а тому поглиблена диференціація соціально-класових ознак-відмінностей, як результат. Додатково посилює такий ефект ситуація, коли актуалізуються розбіжності між корінними жителями та новоприбулими (іммігрантами), розширюючи масштаб цих відмінностей при взаємодії всіх груп у межах політичної системи.

В розкритті питання про соціальну згуртованість слід приділити увагу працям, в яких були висунуті гіпотези про етнічну неоднорідність. Цікавим є дослідження економістів Алезіні і Глазера (2004), авторів теорії розвитку та еволюції держави загального добробуту, де висвітлено зв'язок між етнічною неоднорідністю та розвитком соціальної політики на прикладі США і Європи. Автори зазначають, що етнічна різноманітність у Сполучених Штатах обмежила підтримку політики перерозподілу, чим зупинила історичний розвиток соціальної держави в сильних позиціях та переспрямувала її в інше русло. На противагу, у Європі, якій були характерні етнічна гомогенність та активний робітничий рух, існували достатньо сприятливі умови для еволюції стійких інститутів соціального забезпечення. Але фактор збільшення кількості іммігрантів може послабити їх функціонування, зважаючи на зростаючу міру етнічної неоднорідності, що послаблює потенціал згуртованості суспільства. В іншій роботі (Мау та Буркхардт, 2009) знову розкрито позицію, що більш етнічно неоднорідне суспільство чинить значно серйозніший тиск на соціальну підтримку населення від держави. Науковцями частково (як одна з умов) виявлено, що вплив імміграції має негативний ефект на таку підтримку, хоча і не визначається ним повністю. Навіть розвідка Егер (2010), що стосувалася досвіду Швеції, показала, що імміграція все ж таки зменшує рівень соціальної підтримки в державі. Але, попри ці думки, є дослідження, що відображають зовсім інші тенденції. Так, у статті (Брейді та Фінніган, 2014) обґрунтовано думку, що вище окреслена гіпотеза не діє так, як про неї відзначають. Більше того, ґрунтуючись на аналізі випадків з 17 заможних демократій, ці вчені стверджують, що імміграція позитивно впливає на підтримку суспільного добробуту, ґрунтуючись на динаміці компенсації, наприклад, завдяки конкуренції за місце праці.

Деякі дослідники, спираючись на положення про те, що держави в Європі, які можуть бути описані, як приклади загального добробуту, є уособленням інституціоналізованої солідарності, тоді (за логікою) згуртованість також доречно розуміти як функцію індивідуалізованої соціальної довіри. Відповідно, була висунута гіпотеза про взаємозв'язок між зростанням різноманітності і зниженням соціальної довіри. В цьому контексті варто пригадати про знамениту доповідь Патнема (2007), в якій підкреслено про те, що неоднорідне середовище перешкоджає довірі на міжособистісному рівні та формуванню і збереженню соціальних зв'язків. Іншими словами, зі зростанням різноманіття збільшується аномія та соціальна ізоляція, що детермінують відносини у соціумі – у групі і поза нею. Але не всі наступні праці це підтвердили, оскільки: 1) розвідки, в яких вивчалось суспільство США, продемонстрували, що збільшення етнічної неоднорідності послаблює соціальну довіру (Алезіна та Ла Феррара, 2002); 2) розвідки, в яких використовували N-множину кейсів для їхнього порівняння, результували про контекст пригнічення соціальної довіри (Пакстон, 2007); 3) розвідки, у яких були отримані комбіновані висновки з пунктів 1 та 2 (Хуге та ін., 2009); та 4) розвідки, в яких наголошувалося на відсутності негативного зв'язку (Кеслер та

Блумраад, 2010). Зважаючи на неоднозначність цих результатів, дослідники все частіше почали аналізувати контекстуальність нижчих просторових рівнів функціонування політики, аби виявити особливості у підтвердженні/спростуванні гіпотез по-новому.

Але, незважаючи на такі песимістичні тенденції (для більшості випадків), є також інші дослідження, в яких було аргументовано те, що: 1) різноманітність в країнах Європи не може підірвати давно вкорінене інституційне підґрунтя моделі держави загального добробуту, яке властиве для них, проте в різному ступені представлення (Тейлор-Губі, 2005); 2) розвиток європейських держав, незважаючи на соціальну однорідність, створив потужну основу для довіри серед усіх членів суспільства, що стала захистом навіть проти чинника різноманітності, а також гарантує високий рівень соціальної підтримки (Крепаз, 2008).

Таким чином, статус питання соціальної згуртованості доволі неоднозначний у наукових дискусіях серед вчених у наш час. І це обумовлено декількома причинами. По-перше, його актуальне концептуальне окреслення тяжіє до періоду, коли міграційні процеси були не настільки інтенсивними, а чисельно не досягали сучасних масштабів ні просторово, ні за обсягами потоків. І тому, по-друге, попередня теоретична модель для осмислення дискурсивного поля «взаємовпливу іммігрантів та держави загального добробуту» не змогла так пояснити ці процеси у відповідності до сучасних реалій. Це детермінує виникнення «сліпих зон», демонструючи процес віддалення теорії від практики і навпаки. І саме тому маємо труднощі під час узагальнення порівнювальних випадків на найвищому рівні абстракції, по-третє. Це обумовило появу ситуації, коли отримані висновки були між собою і різними, і наближеними, і контраверсійними. Звісно, це не заперечує наукову цінність цих доробків і їхню роль – методологічну, теоретичну, методичну і т.д. – для більшості робіт за останні дві декади, однак чітко показує, які виклики у майбутньому стоять перед дослідницькою спільнотою. Зважаючи на події сьогодення, зокрема ситуацію в Україні від 24 лютого 2022 року, проблема соціальної згуртованості через призму теми іммігрантів у приймаючих суспільствах країн Європи довго залишатиметься актуальною з-поміж міграціологів й інших спеціалістів. Різні ефекти впливу, зокрема економічний, від перебування українських вимушених воєнних мігрантів вже частково вивчені, але для комплексного розуміння процесів імміграції і дотичних до неї моментів (інтеграції, адаптації, тема ідентичності, задоволеності, соціального та правового статусу і т.д.), необхідно, аби був врахований теж контекст, про який відзначалося у тексті.

Список використаних джерел:

1. Alesina, A., Glaeser, E. (2004). *Fighting Poverty in the US and Europe: A World of Difference*. New York: Oxford University Press.

2. Alesina, A., La Ferrara, E. (2002). Who Trusts Others? *Journal of Public Economics*, 85(2), 207–234.
3. Brady, D., Finnigan, R. (2014). Does Immigration Undermine Public Support for Social Policy? *American Sociological Review*, 79(1), 17–42.
4. Crepaz, M. (2008). *Trust Beyond Borders: Immigration, the Welfare State, and Identity in Modern Societies*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
5. Easterly, W., Levine, R. (1997). Africa's Growth Tragedy: Policies and Ethnic Divisions. *The Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1203–1250.
6. Eger, M. (2010). Even in Sweden: The Effect of Immigration on Support for Welfare State Spending. *European Sociological Review*, 26(2), 203–217.
7. Hooghe, M., Reeskens, T., Stolle, D., Trappers, A. (2009). Ethnic Diversity and Generalized Trust in Europe: A Cross-National Multilevel Study. *Comparative Political Studies*, 42(2), 198–223.
8. Kesler, C., Bloemraad, I. (2010). Does Immigration Erode Social Capital? The Conditional Effects of Immigration-Generated Diversity on Trust, Membership, and Participation across 19 Countries, 1981–2000. *Canadian Journal of Political Science*, 43, 319–347.
9. Kitschelt, H. (1997). *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
10. Massey, D., Arango, J., Graeme, H., Kouaouci, A., Taylor, J., Pellegrino, A. (1998). *World in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford: Oxford University Press.
11. Mau, S., Burkhardt, C. (2009). Migration and Welfare State Solidarity in Western Europe. *Journal of European Social Policy*, 19(3), 213–229.
12. Mewes, J., Mau, S. (2012). Unraveling Working-Class Welfare Chauvinism. In: S. Svallfors, ed., *Contested Welfare States: Welfare Attitudes in Europe and Beyond*, 1st ed. Stanford, CA: Stanford University Press, 119–157.
13. Papadakis, E., Bean, C. (1993). Popular Support for the Welfare State: A Comparison between Institutional Regimes. *Journal of Public Policy*, 13(3), 227–254.
14. Paxton, P. (2007). Association Memberships and Generalized Trust: A Multilevel Model across 31 Countries. *Social Forces*, 86(1), 47–76.
15. Ponce, A. (2019). International migration and the welfare state: Connections and extensions. In: S. Gold, S. Nawyn, eds., *Routledge International Handbook of Migration Studies*, 2nd ed. London and New York: Routledge, 459–471.
16. Putnam, R. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-First Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137–174.
17. Reeskens, T., van Oorschot, W. (2012). Disentangling the «New Liberal Dilemma»: On the Relation between General Welfare Redistribution Preferences and Welfare Chauvinism. *International Journal of Comparative Sociology*, 53(2), 120–139.
18. Taylor-Gooby, P. (2005). Is the Future American? Or, Can Left Politics Preserve European Welfare States from Erosion through Growing «Racial» Diversity? *Journal of Social Policy*, 34, 661–672.

Тетяна ГАВРИЛЕНКО

д. пед. н., професорка кафедри дошкільної та початкової освіти
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У НІМЕЧЧИНІ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації в Європі у ХХ – на початку ХХІ ст. та зумовлені ними міграційні процеси призвели до збільшення присутності українців у різних країнах світу. Особливо помітною міграційна криза стала після повномасштабного вторгнення російської армії на територію України. За даними уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубенця, рятуючись від російської навали, більше 14,5 млн. українців, змушені були виїхати з України, із них як мінімум 11,7 млн. осіб – до країн Європейського союзу (Омбудсмен, 2022). Найбільшу кількість українських біженців прийняли Польща, Німеччина, Чехія, Італія, Іспанія.

Наразі до Німеччини переїхало близько 1 млн. українців. Серед них значну частину складають діти та молодь. За сприяння німецького уряду, чисельних організацій та фондів вони відвідують дошкільні заклади, здобувають освіту в німецьких школах і університетах. Так, станом на 28 вересня 2023 р. лише у загальноосвітніх та професійних школах навчається 210,9 тис. українців (Kultusministerkonferenz, 2023).

Освітня політика Німеччини щодо мігрантів передбачає їхню інтеграцію в систему освіти (опанування німецької мови та навчання нею; вивчення історії, географії, культури Німеччини тощо) та суспільство. Водночас у дискурсі українців-біженців є прагнення зберегти національну ідентичність. Тож концепція ідентичності набуває центрального значення і опиняється в колі смислової напруги.

Зазначимо, що під національною ідентичністю слід розуміти відчуття належності до певної держави чи нації (Ashmore, Jussim, & Wilder, 2001), що виявляється у самобутніх традиціях, культурі та мові (Dollinger, 2015). Національна ідентичність може позначати й суб'єктивне відчуття, яке людина поділяє з групою людей про націю, незалежно від громадянства (Anthony, 2004). У дослідженнях українських науковців (Грабовська, 2014; Шапаренко, 2015) вживається поняття «українська ідентичність» та тлумачиться як історично сформована система ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту й українську культуру з-поміж інших аналогічних об'єктів (феноменів).

Вивчення наукових джерел засвідчило, що міграція українців до Німеччини відбувалася з початку ХХ ст. Своєрідним осередком збереження національної ідентичності став *Український вільний університет*, заснований

з ініціативи українських інтелектуальних кіл у Відні 1921 р. Згодом університет переїхав до Праги, а в 1945 р. студенти та професори змушені були евакуюватися до Мюнхена. З цього часу і до тепер, переживши часи кризи й занепаду, Український вільний університет функціонує як приватний заклад вищої освіти Німеччині та єдиний у світі університет за межами України з українською мовою навчання. Він став місцем плекання нової генерації українських фахівців у галузі права, економіки, філософії, історії, філології, психології та педагогіки, а також центром українознавчих студій в ЄС (Patzke, 2011). У квітні 2022 р. для українських дітей-біженців при університеті створено Центр розвитку та підтримки «Грунт» (Центр, 2023).

Після проголошення у 1991 р. незалежності України, й особливо подій Євромайдану в 2014 р. у Німеччині засновуються *дослідницькі центри, неурядові організації та університетські освітні й дослідницькі програми з вивчення української мови і літератури та україністики*. Їхнє головне завдання – поширювати українську культуру і мову та сприяти збереженню української ідентичності. Так, окремою формою українознавчих студій є кафедра переплетеної історії України, що була заснована у 2018 р. в Університеті Віадрина (Франкфурт-на-Одері). В університетах Хайдельберга, Гісена, Грайфсвальда, Дрездена та Ляйпцига існують навчальні програми або частини навчальних програм, що пропонують вивчення української мови. Університет Грайфсвальда організовує щорічну літню школу «Greifswalder Ukrainicum» на українську тематику (Коваль, 2022, с. 53).

З початком російсько-української війни та вимушеної міграції українців фактично у кожній федеральній землі Німеччини активізували діяльність або були засновані *українські товариства*, що надають різні види допомоги біженцям, пропагують українську мову та культуру, організують суботні школи для дітей тощо. Наприклад, це Українське товариство в Майнці (Ukrainische Gesellschaft in Mainz), Німецьке товариство українських студій у Потсдамі (Deutsche Gesellschaft für Ukrainistik in Potsdam), Німецько-українське товариство Рейн-Неккар (Deutsch-Ukrainische Gesellschaft Rhein-Neckar) та ін.

Припускаємо, що у зв'язку з затяжною війною та неможливістю повернутися до України через різні проблеми (втрату житла, складну соціально-економічну ситуацію, техногенну та гуманітарну кризи) значна частина біженців залишатиметься в Німеччині надовго, а дехто і назавжди. У зв'язку з цим збереження національної ідентичності у дітей та молоді стає нагальною потребою у межах освітніх установ, наприклад: створення українських груп у дитячих садках, відкриття українських класів у школах, розширення навчальних програм українознавчого спрямування в університетах.

Отже, виникає доречне питання: якою мірою можливе збереження національної ідентичності в українських дітей і молоді та чи може воно бути

гарантоване за існуючих обставин? Питання, на яке хочеться отримати позитивну відповідь, проте тільки від волі самих українців, які прагнуть понад усе зберегти власну ідентичність і не розпорозитися серед іншої культури заради самоусвідомлення і самозбереження в чужому буттєпросторі, вона буде залежати.

Список використаних джерел:

Anthony, D. (2004). Smith on nations and national identity: a critical assessment. *Nations and Nationalism*, 10 (1-2), 125–141.

Ashmore, R. D., Jussim, L. J., & Wilder, D. (2001). *Social identity, intergroup conflict, and conflict reduction*. Oxford: Oxford University Press.

Грабовська, І. М. (2014). «Українство» як категорія наукового аналізу. В: Дні науки філософського факультету – 2014. Київ: ВПЦ «Київський університет», 144–146.

Dollinger, S. (2015). *National Dictionaries and Cultural Identity*. Oxford Handbooks Online. doi:10.1093/oxfordhb/9780199691630.013.42

Kultusministerkonferenz (2023). *Geflüchtete Kinder/Jugendliche aus der Ukraine an deutschen Schulen*. Schulstatistik. Відновлено з <https://www.kmk.org/dokumentation-statistik/statistik/schulstatistik/gefluechtete-kinderjugendliche-aus-der-ukraine.ht>.

Patzke, U. (2011). *Ukrainistische Studien in der deutschsprachigen Welt und die Rolle der Ukrainischen Freien Universität*. In: Patzke, U., Szafowal, M., & Yaremko, R. (Eds.). *Universitas Libera Ucrainensis: 1921-2006*. München.

Коваль, Н., Гайдай, О., Мельник, М., Процюк, М., Терещенко, Д., & Ірисова М. (2022). *Українські і кримськотатарські студії за кордоном: дослідження стану і потреб*. Український інститут.

Омбудсмен розповів, скільки українців виїхало за кордон із 24 лютого (2022, Грудень 1). Слово і діло: аналітичний портал. Відновлено з <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/01/novyna/polityka/ombudsmen-rozpoviv-skilky-ukrayincziv-vyuxalo-kordon-24-lyutoho>.

Центр розвитку та підтримки «Ґрунт» (2023). Відновлено з <https://ufu-muenchen.de/universitytet/proyekty/czentr-rozvytku-ta-psychologichnoyi-pidtrymky-grunt/>.

Шапаренко, О. В. (2015). *Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні*. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки, 20, 92-99.

Володимир СТАСЕНКО
кандидат мистецтвознавства, професор Львівської
національної академії мистецтв,
професор Національного університету «Львівська Політехніка»
м. Львів, Україна

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ МИСТЕЦЬКИЙ ПРОЕКТ «МЕЖА. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ВІЙНОЮ», ЯК ШЛЯХ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ПАРАДИГМ

Сучасне інформаційне поле, яке стосується війни, в Україні та інших європейських країнах формується дещо відмінним способом. В Україні часто це відбувається завдяки офіційним ЗМІ, публікаціям незалежних інформаційних ресурсів, у тому числі завдяки публікаціям блогерів, а іноді навіть випадкових свідків. Додатковими чинниками, що формують загальний інформаційний, а значить і психологічний фон суспільства, стають повідомлення іноземних ЗМІ, у тому числі нерідко й ворожих. У західноєвропейських країнах інформаційний фон, що стосується проблем війни в Україні, теж значною мірою формується на основі ЗМІ, а водночас може мінятися внаслідок різних аспектів взаємодії біженців із тими суспільствами, які змогли їх прийняти.

Завдяки сучасній інформаційній свободі та модерним технічним можливостям, документальні свідчення трагічних подій, які відбуваються в Україні, зазвичай у вигляді фото чи відео випадкових свідків, швидко потрапляють до загального інформаційного поля та нерідко набувають інших змістів унаслідок особливої їх інтерпретації інфлуенсерами. Окремі інформаційні повідомлення, особливо втілені у виразній емоційно забарвленій формі, викликають значний резонанс у суспільстві, входять до набору сталих понять, або й знаків, формують загальний дискурс, стають базою для побудови нових цивілізаційних парадигм.

Із початком повномасштабного вторгнення росії виросла необхідність додаткового інформування західного суспільства про події, які відбуваються в Україні, зросло значення дипломатичних установ за кордоном, виросла потреба комунікації між автохтонними суспільствами, численними групами біженців, а також представниками українських діаспор. Одним із ефективних шляхів, що сприяють взаємній комунікації, стали мистецькі проекти, які реалізувалися силами численних ініціативних груп.

Одним із таких проектів стала ініціатива «Лихоліття війни». Головна частина проекту була реалізована під загальним кураторством громадського діяча Юрія Котика у складі команди Володимира Стасенка, Остапа Ковальчука і Володимира Козюка і була продемонстрована у Римі, Мадриді, Відні, Будапешті, Мурсії і Кошицах. Первісною концепцією проекту стало звернення до європейських глядачів за допомогою мистецьких засобів та образів, які були би їм зрозумілими, пов'язували би їх історичну пам'ять із новітніми

українськими досвідами пережиття великої війни. Експонування художніх творів у різних інституціях за кордоном зазвичай тривало від одного дня до тижня залежно від можливостей партнерів надати експозиційні площі. На кожному етапі реалізації проекту і в кожній країні до мистецького проекту долучалися й інші учасники, представники дипломатичних установ за кордоном, українські громадські організації, які діють в діаспорі. В часі роботи експозиції відбувалося спілкування з вимушеними переселенцями та представниками української еміграції.

Власне у процесі особистого спілкування було виявлено відмінності у сприйнятті інформації різними групами реципієнтів, зокрема представниками західних суспільств, представниками інтегрованих у них діаспор та новими вимушеними переселенцями.

У формуванні нового дискурсу помітним стає значення митця. Гортаючи новинні стрічки, подібно як тисячі українських співвітчизників, митці відслідковують найвиразніші події, намагаюся їх осмислити, відінтерпретувати та повернути до інформаційного середовища в оновленому, ще виразнішому вигляді, щоби вони ще більше резонували в суспільстві. Слід зрозуміти, що саме ці визначені документи залишатимуться в своєрідній «історії війни», яка формується безпосередньо у нинішній час. Оскільки між «задокументованою» свідком подією, висвітленням її в медіа, усвідомленням її суспільством проходить доволі великий час, і сама подія згодом перекривається низкою інших не менше емоційних чи травматичних повідомлень, «фактор часу», який потрібен на її художню інтерпретацію, або й подальше експонування, набуває нового значення, дозволяє вибудувати несподівані логічні, історичні, емоційні зв'язки та паралелі.

На основі проекту «Лихоліття війни» один з вагомих етапів проекту «Ідентифікація війною» був реалізований вже в Україні з ініціативи Національного музею у Львові. Візуальним обличчям проекту стали твори, експоновані на різних майданчиках в Європі. Проект дав старт проведенню панельних дискусій з низкою знакових філософів, істориків, психологів та мистецтвознавців, що дозволило вияскравити різні аспекти діяльності мистецького середовища в умовах війни. У рамках проекту відбувалися кураторські екскурсії, а також серія панельних дискусій, участь у яких взяли перекладач, письменник та науковець Андрій Содомора; філософ, військовий історик, видавець Олег Фешовець, підполковник ЗСУ Володимир Тимчук, кінорежисер Олесь Новосад, психотерапевт, доктор медичних наук, професор Олександр Фільц, доктор наук, професор Галина Католик, Заслужений артист України Олександр Норчук, завідувач відділу Національного музею у Львові Оксана Ракус, директор Національного Музею у Львові Ігор Кожан та інші.

Окремі твори з серії «Лихоліття війни» В. Стасенка було представлено у рамках партнерських проектів, наприклад «BeLive: believe, be live», Volkskundemuseum Wien, Відень, Австрія; проект «Підтримай Україну» у рамках The 21st International Goyang Art Exhibition, Goyang city, Korea; проект «Sztuka walczaca o wolnosc» Libiaz, Polska та інших.

ЕМІГРАЦІЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ: СПОГАДИ ТА СПОСТЕРЕЖЕННЯ ХУДОЖНИКА

Явище еміграції супроводжує всю історію людства. Але у ХХ столітті воно характеризується новими рисами як з боку емігрантів, так і з боку урядів країн які надають прилисток. Зазвичай емігранти шукають кращої долі, кращих умов для життя, або змушені тікати з Батьківщини через загрози життю. Є багато прикладів вдалої еміграції, коли мрії і сподівання реалізуються, але ще більше випадків коли мрії розбиваються об жорстоку реальність.

Почнемо з успішно реалізованих проектів. В першу чергу це стосується фахівців високого рівня, які не були високо достойно оцінені на Батьківщині і не мали достойних умов життя. Такі люди у своїх планах твердо опиралися на свою працю та наполегливість. Часто бувало що фаховість високо оцінювалась на роботі, але соціалізуватися все таки було дуже складно, відтак часто за межі кола діаспори було важко вийти. Гарним прикладом реалізованої мрії є скромна дівчина з малого українського містечка, якій вдалося виграти конкурс на посаду концертмейстера віолончелі Національного оркестру Бельгії. І на цій посаді успішно працює вже більше 10-ти років і гастролює цілим світом.

Правда є і інші приклади. Музиканти, які були популярні на Батьківщині, особливо естрадні, не змогли себе реалізувати в еміграції. Були змушені працювати не за фахом, або повернутися на Батьківщину. Рівно ж така доля і у художників. Лише поодинокі випадки, коли за кордоном була можливість творчо розвиватися.

Масштабна еміграція завжди була і є спровокована економічною кризою, або війною. Зокрема через економічну кризу у середині ХХ століття багато турків емігрувало у Німеччину. Пізніше війна у Югославії спровокувала масу жителів Балкан шукати прихистку і Німеччині. Чому саме в Німеччині. Після II Світової війни Федеративна республіка Німеччина опинилася у ситуації коли катастрофічно не вистачало чоловічих рук і уряд країни дуже радо вітав усіх іноземців що хотіли приїхати і працювати і Німеччині. Так сформувалася традиція добре відноситися до емігрантів. Але з часом їх ставало усе більше і більше. А допомога їм стала важким тягарем для бюджету країни. Проте традиція все ж зберігалася.

Лише після об'єднання Німеччини кількість а головню якість емігрантів змінилася. Якщо перші повоєнні емігранти старалися чесно працювати, зайняти своє місце у суспільстві, і головне – поважати закони держави, що їм надала прилисток, то вже з другої половини 90-х років ХХ ст. з'явилося більше таких що хотіли лише користати з благ країни не даючи нічого взамін. Врешті решт уряд був змушений ввести закон про 1 дойчмарку за годину. Це був насправді вимушений, але вмотивований захід.

Є і інша сторона цієї проблеми. Згідно законодавства ЄС уряд держави не може відмовити людині у прихистку якщо на батьківщині прохача іде війна, або є реальна загроза його життю. Розгляд справи про прихисток (азіль) може тривати роками. За цей час уряд країни забезпечує прохача соціальним житлом, харчуванням та медичною допомогою. Дітям і дорослим надається можливість вивчати мову, але працювати чи орендувати власне житло категорично заборонено. Зазвичай молодим здоровим чоловікам було важко сидіти без роботи, відтак цей закон часто порушували. Так само часто порушувати цей закон допомагали біль досвідчені емігранти, зокрема турки.

У першій половині 90-х почалася економічна еміграція з України, яке не носила масового характеру. Відношення до українців було стриманішим, а одержати азіль було майже неможливо. Створені ще у повоєнні часи громадські установи для українців у Німеччині, такі як УВУ і інтернат-школа у Мюнхені де гуртувались українці фінансується урядом Німеччини і до сьогодні.

Отже, спостерігаючи за долями тих хто вирішив чи був змушений емігрувати велика частина пристосовуючись до обставин асимілювалася і втратила свою національну ідентичність. Діти таких емігрантів вже у другому поколінні не знають, чи не хочуть знати мову своїх батьків.

Щодо творчих професій. З-посеред представники цих професій лише поодинокі мали шанс реалізувати себе у творчості.

На еміграції можна працювати і непогано жити. Але вкрай важко творчо розвиватися і зберігати свою національну ідентичність. Як кажуть жителі міста Леер «erste tod, zweite not, dritte brot».

Лада ЦИМБАЛА
кандидатка мистецтвознавства, доцентка кафедри Історії і теорії мистецтва,
Львівська національна академія мистецтв,
м. Львів, Україна

ВАДИМ ДОБРОЛІЖ: МИСТЕЦЬКИЙ ГЕНІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ГРОМАДІ АЛЬБЕРТИ

Вадим Доброліж – унікальний багатогранний український митець, що здобув професійну мистецьку освіту у відомому Київському художньому інституті у 30-х рр. ХХ ст., по приїзді до Канади, у 50-60-х рр. ХХ ст. спричинився до формування цілісної моделі українського сакрального мистецтва в Альберті (оформив інтер'єрів більше 50-ти церков), проявив себе як успішний сценограф, декоратор багатьох едмонтонських театральних вистав, оформив низку інтер'єрів готельних та ресторанних комплексів та громадських приміщень, організовував низку мистецьких акцій в українській громаді міста формуючи унікальний мистецький образ міста Едмонтона.

Діяльність художника-живописця з академічною освітою, що впродовж воєнного періоду уславився низкою вдалих живописних портретів у таборах для біженців у ГанOVERі (Німеччина), після переїзду до Канади значно змінилася. У суспільстві суперкомфорту, де в повоєнний час велися грандіозні міські забудови, формувалася інфраструктура міських розваг та споживацької культури, затребуваність митця з академічним світоглядом змінюється на затребуваність митця-декоратора, дизайнера міських свят та оформлювача вітрин та модних показів у супермаркетах. Відтак, Вадим Доброліж у 50-х рр. працює провідним декоратором в одній з найпотужніших торговельних компаній Канади – Hadson's Bay Company. Оформлення вітрин Бею до Різдвяних та Великодніх свят, зовнішній декор споруди, змонтований до вуличних дійств - реалії діяльності митця в новому середовищі. На замовлення української громади митець проектує низку інтер'єрів у храмах Альберти. Авторська творча мова та стилістична єдність сакрального простору у творчості митця викристалізувалася у дизайні інтер'єру церкви Св. Івана в Едмонтоні 1967 року, і принесла очікуване визнання та славу митцю в мультикультурному мистецькому середовищі Канади.

Але, попри численні започатковані та реалізовані проекти митця, створення посмертного (1973 р.) фонду Вадима Доброліжа, його мистецька спадщина й до сьогодні залишається недослідженою. Окрім збережених ансамблів інтер'єрів українських церков в Альберті, ескізів, окремої уваги потребує реконструкція сьогодні втрачених пам'яток сценічного мистецтва, інтер'єрів готельно-ресторанних комплексів, мобільних святкових декорацій, що свого часу не лише сприяли становленню творчої манери митця, а й формували обличчя мультикультурного міста Едмонтона 50-60-х рр.

Після смерті митця 1973 року родиною та українською громадськістю Альберти зорганізований меморіальний фонд Вадима Доброліжа, очолений

Борисом Фербеєм, до якого увійшли Анна Кравець, Дженет Крейн, Валентина Доброліж, Яр Славутич, Сергій Єременко та Пітер Саварин. За сприяння фонду та дослідження колеги митця – відомого мистецтвознавця Івана Кейвана, у світ вийшов альбом творчості Вадима Доброліжа 1985 року (*Wadym Dobrolige, 1985*), в якому окреслено еволюцію творчості художника від перших повоєнних робіт таборового періоду в Німеччині - до цілісних і монументальних творів зрілої творчості в Альберті. В окремі рубрики виділені проекти сценічно-декораційної творчості. На жаль, за межами альбому залишилися низка графічних творів митця, дизайн громадських інтер'єрів та проекти модного одягу. Але на жаль, на думку Івана Кейвана «...хоч Доброліж виявлявся блискуче в церковно-релігійному мистецтві, хоча заблищав своїм хистом у театральній декорації, на жаль, це мало тільки локальне провінційне значення» (*Wadym Dobrolige, 1985*).

На Батьківщині художника, творчістю земляка з полтавського Ніжина, цікавиться краєзнавець Олександр Самойленко, який публікує окремі відомості про митця в українській науково-популярній періодиці (Самойленко, 2007). Здебільшого, Григорій Самойленко у своїх розвідках звертається до біографії митця, окреслює провідні чинники академічного вишколу Вадима Доброліжа в Київському художньому інституті, наголошує на важливості його професійного зростання як учня Василя та Федора Кричевських, Софії Налепінської-Бойчук, Миколи Струнникова та співпрацю з відомим українським кінорежисером Олександром Довженком. Відтак, автор простежує у подальшій творчості Вадима Доброліжа славні традиції українського модернізму та відомого «розстріляного Відродження», які були перервані в Україні в роки сталінізму, що теж позначилося як на долі, так і на творчому доробку Вадима Доброліжа.

Окремі розвідки про багатогранний творчий талант Вадима Доброліжа, його участь в житті української громади Едмонтону у 50-60-х рр. ХХ ст. знаходимо в українській місцевій пресі, зокрема в часописах «Промінь» (Промінь, 1970), публікаціях Союзу українок Канади (William Kostash, 1979) та провідних місцевих часописах (Edmonton Journal, 1970). Більшість повідомлень у пресі висвітлюють діяльність Вадима Доброліжа як організатора-дизайнера та сценографа тематичних балів, модних показів та діяльності митця та його родини в українському осередку при катедрі Св. Івана в Едмонтоні.

Значну частку джерельної бази, що пов'язана безпосередньо з творчістю Вадима Доброліжа складають колекції творів та ескізів художника, якими володіє сьогодні Архів фольклорного центру Кулів Альбертського університету та Український Канадський музей при інституті Св. Івана в Едмонтоні. Вагому частку джерельної бази також складають відеозаписи роботи митця над виготовленням іконостасів, зокрема процеси монтування складових та приватні відео з родинного архіву. Велика частка творчої спадщини майстра, зокрема живописні твори зберігаються у родинному колі і належить доньці митця - Наталії Доброліж.

Цінна та багатогранна спадщина митця потребує систематизації та різновекторних дослідницьких розвідок. В окрему ділянку слід виокремити

монументальне сакральне мистецтво, зокрема художню систему декору українських церков східнохристиянського обряду в Альберті, живописні твори станкового малярства (портрети, пейзажі, сюжетні сцени), що виявляють традиції реалістичного малярства, прикладну графіку (логотипи українських організацій, листівки, постери до культурно-мистецьких подій), ескізи сценографії (декор сцени та завіс вистав едмонтонських театрів, пластових вистав, українських балів), ескізи дизайну інтер'єрів громадських споруд (ресторанів, відпочинкових комплексів, вітрин магазинів) та ескізи костюмів із застосуванням елементів української вишивки до модних тенденцій 60-х рр. ХХ ст. Кожна ділянка творчості мистця потребує ретельного дослідження та кореляції іншими художніми практиками для розуміння цілісної авторської манери чи стилю Вадима Доброліжа у контексті розвитку українського канадського мистецтва повоєнного періоду.

У даній дослідницькій розвідці виокремлюємо, насамперед, проблематику кореляції образотворчого (сакрального) мистецтва в творчості Вадима Доброліжа з його дизайнерськими проєктами, та обумовленість художніх особливостей творів митця модними тенденціями та смаками споживачів у середовищі діаспори.

В українську громаду Альберти Вадим Доброліж влився 1947 року на запрошення Української православної громади як маляр-монументаліст для оздоблення церкви Рівноапостольного князя Володимира. На думку Івана Кейвана: «Наш митець уклав творче нововведення не тільки в церковну поліхромію, але й у різьбу іконостасів, посідаючи винятково пластичне відчуття й розуміння . Митець достосовував різьбу іконостасів у дереві до стилю даних церков, тобто до їх внутрішньої архітектури, проте завжди тримався українських традицій у загальній конструкції та орнаментиці, виконаній з майстерністю» (Iwan Keywan, 1985). У джерелах натхнення для оздоблення храмів Вадим Доброліж звертався до славних традицій українського сакрального мистецтва Русь-України, пам'яток бароко, робив численні замальовки іконографічних сюжетів, орнаментальних композицій, копіюючи орнаменти Софії Київської чи відомої брами Заборовського (значна частка ескісів митця зберігається у приватному архіві Наталії Доброліж. прим. авт.).

Після багатьох років творчої діяльності у радянській системі та невизначеності у роки війни, сакральна тематика, техніки монументального малярства та мозаїки рівно ж і як система декору храму були для митця новою творчою платформою, яку він здобував та засвоював поетапно, і лише з часом сформував власну авторську творчу манеру.

Перші роки перебування в Канаді вимагали від митця гнучкості у замовленнях. 1948 року митець влаштовується в компанію Hudson's Bay декоратором. В архіві родини зберігаються фото численних вітрин Бею, оформлених Вадимом Доброліжом у 50-х рр. Робота зі сценою на кіностудії Довженка у міжвоєнний період допомогла митцеві у візії просторового компонування експозицій, виокремленні домінантних концептів у торговельній рекламі. Здебільшого, композиції вітрин відзначалися реалістичним

потрактують як сюжетів, так і деталей: манекенів, макетів тварин птахів тощо. Важливу увагу автор надавав динаміці освітлення, тональним контрастам, які, засадничо мали на меті зацікавити, і «спіймати на гачок» споживача.

Яскравим прикладом належності митця до суспільного середовища Британської корони у Канаді стало оформлення дизайнерам торговельного центру Бей до дня інавгурації королеви Єлизавети II 1953 року. У триметровому живописному портреті Єлизавети II, який Вадим Доброліж вкрай майстерно «зчитав» з репрезентативного фото, відобразилися навички митця-портретиста, живописця. Громада міста у пресі вітала декоратора з неймовірним успіхом, і з цього часу митець отримав «найщиріші визнання й славу без конкурентного декоратора на теренах Едмонтону» (Iwan Keywan, 1985).

Для Галсонз Бей вадим Доброліж упродовж 50-х розробив і втілював низку тематичних проєктів: перших показів мод, хутра (1951, 1953), різдвяних ярмарків та вуличних свят (1953), оформив кафетерій. У стилістиці автор дотримувався панівного на той час «наївного реалізму» з домішками звернень до історичних стилів класицизму, бароко, модерну.

Мультикультурність канадського середовища та формування культури міста Едмонтон, зокрема, вимагала на початку 60-х рр. XX ст. від митців звернення до культурної спадщини багатьох національностей. У місті з'являється низка ресторанів японської, китайської кухні, оформлення яких також проєктував український митець. Сьогодні збереглися ескізи Вадима Доброліжа для декору китайського ресторану «Сагара», модного кафе «Сім морів». Таких проєктів у творчості митця було чимало. Гнучкість до засвоєння нових джерел інтерпретації Вадим Доброліж виявив саме в дизайні інтер'єрів. Хоча сьогодні більшість інтер'єрів громадських споруд змінені, з ескізів дізнаємося про високопрофесійний підхід Вадима Доброліжа до формування предметно-просторового середовища, гармонійність композиційних, колористичних, формальних засобів і концепти «zeitgeits – духу часу» 60-х.

Особливий хист виявив Доброліж як декоратор власними руками оформивши англійськомовні опери та оперети в Едмонтоні. Ескізи сценографії до багатьох вистав, запроєктовані вадимом Доброліжом потребують окремого наукового вислідку. Важливим є факт приналежності художника до моделі розбудови мистецько-культурної парадигми міста, краю.

Участь в українській громаді Вадима Доброліжа – оформлення українських ювілеїв, свят в Едмонтоні, зокрема Мазепинської академії 1959 р., Шевченківської академії 1961 року, академії Івана Франка, Святої Державности та осінніх балів., на думку Івана Кейвана «значно підносила важливість свята своїми декораціями». Виконав декорації для вистав «Наталка Полтавка», «Сватання на Гончарівці», до виступів ансамблю Шумка, проєкти костюмів та масок для вистави «Лис Микита» Івана Франка в «Пласт Едмонтон».

1968 р. Едмонтонський відділ Конгресу українців Канади нагородив Доброліжа почесною грамотою до 100-ліття Канади.

В українській пресі Едмонтону, висвітлюючи тематику проведення відомих осінніх балів у громаді наголошується на провідній ролі митця у творенні свята:

«Успіх останнього балю слід би завдячувати, до великої міри, Вадиму Доброліжу, талановитому мистцеві, що через кілька років присвячував свій час та зусилля в ролі директора й мистецького проектування. Шовкодруки, українські скатерті, мережані друком доріжки, поліхромії, декорації, куліси тощо – все це було заготовлене рукою Вадима та подароване для Комітету.» (*Промінь*, 1970). Звернення до національних традицій, української вишиванки в дизайні свят для громади, як бачимо, також було в пріоритетах митця.

Примітно, що в тому ж дописі вказується на те, що «за інспірацією та заохоченням Вадима Доброліжа, Комітет вирішив осінні балі інтернаціоналізувати, а це й викликало значне зацікавлення між бальовими відвідувачами»(*Промінь*, 1970).

Останньою «Лебединою Піснею» Вадима Доброліжа в Едмонтоні у 1972 р. став комплекс інтер'єру церкви Св. Івана з виразним синтезом монументальних мистецтв, стилістичною єдністю та національним «бароковим» колоритом. Іконостас церкви Св. Івана - зразок «високого» мистецтва, до якого митець прагнув впродовж довготривалого, складного мистецького шляху.

Але, чи менш вартісними є здобутки митця як декоратора, що підлаштовувався до потреб середовища, споживача, і певним чином творив образ канадського міста 50-60-х? Відповіддю на це питання буде комплексне дослідження творчості митця саме у дискурсі не лише українського мистецтва в діаспорі, а й у контексті формування творчої парадигми митця в умовах еміграції і залежності від багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників життя у Новому Світі.

Список використаних джерел:

1. Ліга українських католицьких жінок Едмонтонської Єпархії: Початки і діяльність / [ред. І. Павликовська] (1967). *Едмонтон : Заходами і коштами Єпархіальної управи ЛУКЖ*, 234 с.
2. Онищенко Надія(1992). Який творив українську красу. *Український дім. №49-50*.
3. Самойленко Г. (2007). Вадим Доброліж – художник із Ніжина. *Література та культура Полісся*. Вип. 35. С. 278-283.
4. Членський чай відділу при катедрі Св. Івана (1970). *Промінь*, Рік XI. Червень – June, С. 22-24.
5. Gunion Judy (1971). City painter expert in Church Art. *Edmonton Journal*, Saturday, November, 1972.P. 13.
6. Wadym Dobrolige. Album. Introduction by Iwan Keywan (1985). *Wadym Dobrolige memorial fund & Slavuta Publisher*.
7. William Kostash (1979). *Ukrainian Women's Association of Canada . St. John's Cathedral Branch. Edmonton, Alberta*.

Ольга ШКОЛЬНА

доктор мистецтвознавства, професорка, завідувачка кафедри
образотворчого мистецтва Київського університету ім. Б. Грінченка,
м. Київ, Україна

ПОШИРЕННЯ МОДИ НА ЮВЕЛІРНІ ПРИКРАСИ ЯК ІНДИКАТОР МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В МИСТЕЦТВІ ПІВНІЧНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ 1950 – 2020-х рр. (на прикладі сережок-«Лір»)

Упродовж середини – другої половини ХХ століття після Другої світової війни множина культурних ландшафтів окремих європейських міст і містечок Європи зазнала суттєвих трансформацій. Насамперед, це відбувалося через переділ уже існуючих сталих кордонів суверенних держав, відокремлення певних локальних територій, або їх перегрупування. Характерними прикладами є утворення Німецької Демократичної Республіки (Східної Німеччини) та Федеративної Республіки Німеччини, виділення колишнього пруського Кенігсбергу (Кролевця) в окрему локацію на шляху від Риги до Москви.

Складні міграційні процеси торкнулися кримських татар, караїмів, кримчаків, які були повністю виселені зі своїх прадавніх ареалів розселення. Етнічні питання, поняття так званого «націоналізму» ставали кластером для переміщення окремих родин з регіону до регіону. Особливо це стосувалося військових, багато хто з яких служив у обох Німеччинах, Чехословаччині, країнах Африки й Азії тощо. А також прикордонних земель Західної України та Польщі, й у цілому населення СРСР, котре було частково «переміксоване» у межах ідеї про створення окремого виду «Людини радянської», «Гомо советікуса», що по факту мав набути ознак людини без національного минулого, асимільованої в багатонаціональній країні в широких кордонах.

Приміром, в умовах багатомільйонної держави ССРСР з одного боку, потрібно було створювати візуальні зорові наративи, які б мали стверджувати загальноєвропейські мистецькі стандарти (зокрема – за допомогою образів ювелірного мистецтва), зрозумілі мешканцям різних територій. А з іншого – намагатися утримати лінію розвитку галузі, в якій би можна було «окласичнювати» візії так званого соцарту, або радянського ампіру.

Типовим прикладом намагання такого «балансування» у мистецькій лінії розвитку золотарства СРСР стали сережки під фабричною назвою «Ліри», що випускалися з середини століття на Ризькому ювелірному заводі, котрі в народі люди охрестили як «Самовари» за специфічну техніку зварювання двостулкових, пустотілих у середині дисків. Надалі ці прикраси виготовлялися багатотисячними накладами й на інших заводах ювелірної галузі СРСР, а потому й України. Адже надзвичайно подобалися споживачам у наступні 50 років, а надалі – як вінтажні витвори, що цінувалися в сенсі ностальгічного образу довершеної форми та як репрезентація смаку епохи, котра минула.

Сама ідея цієї форми не виникла у прибалтів на пустому місці. Зазначимо, що дископодібні сережки виготовляли вже у період античності. Особливо подобалися такі моделі кульчиків (часто з підвісами) римлянам, володіння яких

простягалися від британських і німецьких земель Європи до Азії й Африки. Вже у перші віки нашої ери надбання елліністичного світу влилося в ювелірику античних колоній у Криму, розробки майстрів Середньої Азії, Кавказу й всієї візантійської Ойкумени, разом із Італією. Рефлексії мистецтва Другого Риму при цьому поширювалися на всю Європу, включно із Київської Руссю.

Так, самі джерела інспірацій «Ліри», які, по суті, демонстрували доволі вишуканий стиль виробів, котрий за 20 століть набув звучання досконалого викінченого еталону форми, стали до певної міри запорукою виникнення «моди» на носіння подібних прикрас у декоративно-ужитковому мистецтві Північної та Східної Європи середини – кінця ХХ, а потому й на початку ХХІ ст.

Адже при першому погляді на означені твори ставала очевидною культура пластичного моделювання цих ювелірних прикрас, яка давала відчутні аналогії та відсилки до часів класичних оздоб періодів античності та Середньовіччя. У цьому сенсі тенденція виготовлення таких прикрас як рафінованого взірця радянського ампіру, що ширилася від 1950-х рр., стала показовою. «Ліри» подобалися як дещо помпезні, у межах стилістики з особливо відчутними відсилками до візантійсько-києворуської традиції дископодібних прикрас та двостулкових колтів й сережок овальної золотої, акуратно з'єднаної форми-підвіски (без каміння) на швензі.

Ремінісценції ювелірного мистецтва епохи Першого і Другого Риму у кольчиках означеного типу сприймалися з однієї сторони як апелювання до пафосних і претензійних прообразів елліністичної доби і Середньовіччя, а з іншого – сповіщали таким виробам бездоганної рафінованості елегантною форми, наскільки ж довершеної і викінченої, настільки й урочисто-святкової.

Питоме для середини ХХ ст., скрутного післявоєнного часу, коли добробут здебільшого виставлявся напоказ як категорія напускного лоску, «дорого-багато», по відношенню до цієї моделі, котра, водночас, натякала на певну архаїчність та аристократичність, з іншого боку – врівноважувалось лаконічною відсутністю будь-яких камінців й емалей, й загальною викінченістю домірних пропорцій лапідарної форми, сприймалось у суспільстві, як певний виклик. «Ліри» носили як взірець, який був індикатором приналежності жінки до забезпечених прошарків суспільства від Середньої Азії до курдів Кавказу, циганок, слов'янок, представниць народів Балкан (болгар тощо), Півночі Європи (німців, прибалтів).

Те, що сережки-«Ліри» розробили саме в країнах Балтії, де 1944 року було засновано Талінський художній інститут прикладних мистецтв СРСР (нинішня Естонська академія мистецтв), і започатковано спеціалізацію художника-ювеліра, стало тенденційним. Позаяк це була база випуску перших ювелірів у Радянському Союзі, яка підживлювалась міграційними процесами з нововлитою у терени Країни Рад республік із мешканцями, що етнічно й ментально більше були пов'язані зі світом німецької і польської культур, а також здавна, від часів Великого князівства Литовського означені мешканці в силу історичних причин були з'єднані культурними вісями із українцями.

Після Другої світової війни у Прибалтиці постійно проходили творчі пленери для художників, скульпторів, майстрів декоративно-ужиткового

мистецтва усього СРСР, оскільки це було частиною нової культурної політики і планом поступової взаємної асиміляції у межах нового державного утворення. Латиські, литовські, естонські демонстрували відчуття великого смаку у художній творчості, їхні напрацювання відрізнялися у той відрізок часу довершеним і дещо претензійним формотворенням модельного ряду, незвичним («несовковим») пластичним моделюванням, лаконічністю мистецької мови, більше характерними для тодішніх країн Західної, Північної, Центральної і Східної Європи, що, безсумнівно, подобалося радянському споживачу, як щось «закордонне», раніше не доступне для широкого загалу.

Вся вишуканість прикраси зосереджувалася у приплюснутому овалі, який за своєю аксонометрією нагадував добре відполірований кабощон, і певною мірою натякав на класичність такої форми—«намістини». Дизайн сережок, які в народі охрестили «Лірами», «Самоварами», «Ліхтариками» уособлював весь спектр означених аналогій за формотворенням, модний був також у циган (форма з англійським замком). Натомість пластичне моделювання варіативного декору збагачувало вихідну форму, формулу якої можна прописати, як «швенза – перша половина золотої кульки штибу крупної зернини – перший перехват одного кільця ціпка – овал штибу кабощона, розташований вертикально, – другий перехват одного кільця ціпка – друга половина золотої кульки штибу крупної зернини».

Прикрашали «дзеркало» овалів у різний спосіб. Найперші форми були розроблені поки що не встановленими майстрами в одній з прибалтійських компаній, що працювали на початку 1950-х рр. у Ризі: артіль під назвою «Ризький ювелір», або артіль «Ризький гравер», чи фабриці металевої галантереї «Гайсма». Тоді й було розроблено золотий стандарт розміру виробів: заввишки близько 40 мм, завширшки близько 15 мм (1).

Мода на прикраси з 583 і 585 проб золота кількох ризьких виробництв, які почали виготовляти так звані кольчики—«Ліри» упродовж 1953–1954 рр., а від другої половини 1963 р. на новоутвореному з них Ризькому ювелірному заводі, упродовж 1950-х – 1980-х рр., спровокувала виготовлення сережок подібної форми і стилістики на інших заводах тодішньої ювелірної галузі СРСР (2), а пізніше продукції інших країн. Зокрема, відомі «репліки» з дубайського золота, твори 750 проби тощо.

Взорууючись на означені прототипи, в Україні упродовж останніх 25 років фіксується стійкий попит на асортимент кольчиків—«Лір», які почали виготовляти і місцеві вітчизняні ювеліри. Атрибуцію вінтажних творів такого штибу 2000-2020-х років можна здійснювати за типологією форм, конструкцією замків, пробірними клеймами виробів. Сучасні репліки цього традиційного різновиду продукції ювелірних підприємств Східної та Північної Європи свідчать про певні міграційні й асимілятивні процеси між мешканцями колишніх республік СРСР, громадянами Євросоюзу тощо. Такі твори нині розрізняються за специфікою окремих декоративних елементів сережок—«Лір» 1950-2020-х рр., наявністю у конструкції замкової петлі для швенз, чи англійського замка, співвідношенням розмірів півкуль псевдо-зерні.

В оздобленні – розробкою симетричних або асиметричних «якорів» з перевитими тросами по центру, що спускаються поверх декору вертикальною лінією; перехрещених асиметричних витих мотивів, які асоціативно здалеку можуть нагадувати ліру, накладену на овал (саме «Лірою» ці предмети називалися у 1980-ті рр. в асортименті Ризького ювелірного заводу); рельєфних одинарних рослинних мотивів, що нагадують пишну рослинність бароко; оздоби кшталту крил птахи; винограду; пластичного декору з троянд; одинарних рельєфних опуклих дубових листків; барельєфних «камей» з золота на пластині овалу; вітрил; філігранних ажурних сіток з паяними дрібними зернинами на перехрестях діагональних ліній «дзеркала» овалу тощо. У пізніших за часом моделях «Ліри» наявні вставки з дорогоцінного, напівдорогоцінного, ювелірно-виробного каміння. Відомо й про окремі новороби деяких майстерень не лише із золота, а й з томпаку (різновиду латуні).

На загал слід зазначити, що впродовж останніх п'яти років вартість на вінтажні сережки-«Ліри», зокрема, у колах антикварів і колекціонерів, на плей-маркетах й аукціонах постійно зростає (1). Товари, які в середньому важать приблизно 6-7 г золота, які раніше продавалися лише на вагу (близько 2000 грн за грам), сьогодні продаються в середньому по 3000–4000 грн за грам. Сережки-«Ліри» нині є типовими різновидами продукції, що має стабільний попит на ринку товарів ширвжитку. Повернення до вінтажної моди середини ХХ століття в Північній і Східній Європі наразі спровоковано новими обставинами міграцій, коли ювелірні вироби стають частиною ансамблю одягу переселенців як ліквідні активи. Отже, автентичні сережки-«Ліри» почали виготовляти на прибалтійських золотарських підприємствах від початку 1950-х років, що пізніше влилися до складу Ризького ювелірного заводу. Різноманіття асортименту означеного виробництва у вказаному сегменті товарів (кольчики «Ліри» з прямими або скошеними якорями, дубовим листком, сіткою у середині поля овалу) послужило відправною точкою для поширення моди другої половини ХХ – поч. ХХІ століть на ці прикраси від теренів Німеччини й Болгарії, до Прибалтики, країн Кавказу й Середньої Азії, України тощо, а також налагодження їх виготовлення в Україні.

При цьому певні міграційні процеси (створення інтернаціональних родин кшталту латиш-українка, невістка німкеня тощо), міксування фахівців різних галузей союзних республік і країн так званого соцтабору (наприклад, ленінградців командували до Львова, львів'ян до Ленінграду й т. ін.), об'єднання окремих галузей мистецтва і освіти у межах нових геополітичних союзів, апелювання до спільних основ творчості минулого вплинули на розповсюдження стереотипів про елегантну красу речей лапідарної, але пафосної стилістики неоампіру 1950-х рр. у Північній та Східній Європі й ширше.

Список використаних джерел

1. Сайт Ризького ювелірного заводу. URL: <http://www.rigagold.lv/par-mums>.
2. Latvijas Nacionālā arhīva, Rīgas pilsēta. Valsts Rīgas juveliežstrādājumu rūpnīca №1869. 371 gadījums. 1963–1972. Latviski. URL: <https://archiv.org.lv/index3.php?id=98>.

Світлана ЛУК'ЯНЧЕНКО
к.і.н., доцентка кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана П. Сагайдачного,
м. Львів, Україна

УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ХІХ-ХХІ СТОЛІТТЯ: ПРИЧИНИ ТА ВИДИ

В історії українського народу виділяють п'ять хвиль масової міграції. Перша міграція українців припадає на період з 1880 року по Першу світову війну. Це період відсутності в українців державності. Українські землі розпоршені між Австро-Угорською та Російською імперіями. Це були політична та економічна міграції з українських земель як в межах імперій, до складу яких вони входили, на Далекий Схід та Балкани так і за їх межами до США та Канади. За океан наприклад тільки зі Східної Галичини та Північної Буковини у складі Австро-Угорщини виїхало з 1895 по 1913 рік 413 тис. українців. Українське населення в межах Австро-Угорщини перебувало в дискримінаційних умовах. Як зазначено в працях дослідників (Качараба С. та ін., 1995) внаслідок незавершеності революційних змін в Австрійській монархії в середині ХІХ ст. політичний устрій Австрії зберіг пережитки середньовіччя. Конституція 1867 року декларувала повну рівноправність у школах, державних і судових установах і право народів на розвиток економіки і культури. Але для українців це було складно реалізувати через збереження монополії на владу у Східній Галичині польською шляхтою, а в Північній Галичині – румунськими боярами. Українці були обмежені у своїх політичних правах. Польська адміністрація переслідувала українців, які приймали участь у виборах до рейхсрату. Від Буковини до рейхсрату ніколи не був обраний українець. Для еміграції вирішальну роль зіграли і економічні чинники: неврегульоване лихварство, висока іпотечна заборгованість, велика кількість податків, втрата українськими селянами сервітутів на пасовиська та ліси, надлишок робочої сили підривав вартість праці як в містах так і селах. Отже, українці рекрутувалися на роботу за океаном, піддаючись на вмовляння рекрутерів про безбідне життя в Канаді та США. Ініціатором масової міграції наприклад до Канади був Йосип Олеськів, який був захоплений можливостями розвитку сільського господарства в цій країні. Канадський міністр внутрішніх справ Сіфтон (1897-1903 рр.) розгорнув агітацію на західноукраїнських землях щодо отримання безкоштовної землі іммігрантами та безкоштовного переїзду до нового місця проживання. Як зазначено в працях дослідників (Качараба С. та ін., 1995) з 1895 року

процвітала заробітчанська еміграція до Бразилії та Прусії. Польська адміністрація намагалася перешкоджати еміграційним потокам на законодавчому рівні, але корупція давала можливість рекрутерам і мореходним компаніям вирішувати питання з владою. Як зазначено в працях дослідників (Кравець М., 1957) в Росії так само зацікавилися еміграційними процесами на західноукраїнських землях. В старорусинських (москофільських) колах почали виношуватися ідеї перенаправити еміграційний потік галичан і буковинців до Росії. Ініціатором цього проекту став священник І. Наумович, який емігрував до Кисва і на кошти монархічних кіл Росії купив на Кавказі 500 десятин землі, куди почав вербувати галичан та буковинців, на черзі був аналогічний проект в Середній Азії. Напередодні Першої світової війни на тлі погіршення відносин Росії з Німеччиною розглядався проект виселення німців з південно-західних і південних губерній Російської імперії і заселення їх галичанами та іншими слов'янами.

Українська еміграція наприкінці XIX ст. та початку XX ст. мала заробітчанський характер. Українці або на завжди залишали свої землі і перетворювалися на українську діаспору або їх виїзд мав характер сезонної роботи за кордоном, як це відбувалося в Прусії. Еміграція була пов'язана з різними ризиками для українців. Вони не були захищені. Серед рекрутерів і мореходних компаній були недобросовісні компанії. У 1897 році галицьких емігрантів обманом замість США привезли на Гавайські острови, плантації цукрової тростини в статусі невільників. Лише через розголос у 1900 році Конгрес США їх звільнив і відправив на континент.

Друга хвиля української еміграції припадає на міжвоєнний період 1918–1939 років. Вона пов'язана з національно-визвольними змаганнями 1917–1921 років, внаслідок яких українці відновили українську державність в 1918 році, а в 1921 році її втратили. Характер української еміграції змінився. До соціально-економічних причин добавилися політичні, національні та релігійні. Емігрантами стали вперше українські політики та військові, які виборювали право українців на власну державу у війнах з Радянською Росією, з Добровольчою армією А. Денікіна, з II Річчю Посполитою і Королівством Угорщина. Вони підтримували різні українські політичні уряди, які формувалися на етнічних українських територіях в міжвоєнний період: УНР, Українську Державу (Гетьманат П. Скоропадського), Директорію УНР, ЗУНР, Карпатська Україна. Політична українська еміграція в Європі не змогла консолідуватися, що відвернуло європейський політикум від ідеї української незалежності.

Центрами української політичної еміграції стали Париж, Берлін, Відень, Варшава та Прага. Як зазначено в працях дослідників (Бурім

Д.,2012р.) в Німеччині проживало приблизно 15000 українців. Українські емігранти в Німеччині були малочисельними порівняно з іншими центрами української еміграції. Проживали українці переважно в Берліні, Мюнхені, Лейпцигу, Дрездені; студіююча молодь – у Данцигу, Тюбінгені, Кілі, Геттінгені. В Німеччині знаходились головні центри українського націоналістичного та гетьманського рухів. У 20-ті роки в Берліні знаходилась також і штаб-квартира Комуністичної партії Західної України. Українська еміграція чисельно збільшилась внаслідок окупації Угорщиною Карпатської України та викликаною нею новою хвилі емігрантів-українців до Третього рейху. У міжвоєнний період в Німеччині були засновані та діяли ряд українських емігрантських організацій, товариств та об'єднань: Спілка українців у Німеччині, Українська громада в Німеччині, Українське національне об'єднання, Українське товариство червонохресної допомоги біженцям, Товариство підтримки української науки та культури, українські професійні товариства, об'єднання української студіюючої молоді, видавництва. В цей період зростає й заробітчанська (трудова) еміграція з Галичини, Волині, Полісся та інших українських земель, що перебували в складі Польщі, Румунії, Чехословаччини, до Канади, США, Аргентини, Парагваю, Уругваю, Перу, Франції, Німеччини, Бельгії та Латвії. Масового характеру вона набуває в другій половині 1920-х рр. і зростає до початку світової економічної кризи 1929–33 рр.. Протягом 1930-х рр. українська трудова еміграція помітно сповільнюється.

Як зазначено в праці дослідників (Маруняк В.,1998; Трошинський В.,1994) Друга світова війна започаткувала нову третю хвилю української еміграції, «другої повоєнної еміграції». Емігрантами ставали переміщені особи, які перебували у таборах для переміщених осіб (DP) у західних окупаційних зонах Німеччини, Австрії та в Італії. Таборовий період (1945–1951рр.) української еміграції в Західній Європі отримала назву в науковій літературі добою Ді-Пі (від англ. DP – displaced persons – переміщені особи). Наприкінці 1940–поч. 1950-х рр. українці, які перебували в тимчасових таборах, перебралися на постійне місце проживання до США, Канади, Австралії, Аргентини, Бельгії, Великої Британії, Венесуели, Нової Зеландії, Франції, де змушені були пройти складний процес натуралізації. Частина емігрантів протягом 1950-х рр. переїхала з Європи до Північної Америки. Частина українців, репатрійованих до СРСР із Німеччини та Австрії, потрапили до концтаборів Сибіру та Далекого Сходу. На 1970 рік українська діаспора налічувала в Східній Європі 450 тис. ос., в Західній Європі – 107 тис. ос., наприклад в ФРН – 25 тис. ос., в Америці та Австралії – 2471 тис. ос. Найчисельніша діаспора українців зберігалася в США (1500 тис. ос.) та Канаді (581 тис. ос.)

Четверта хвиля української еміграції почалася з розпаду СРСР і проголошення незалежності України в 1991 році. Це була трудова еміграція, яка мала в більшості випадків нелегальний характер. Станом на 2010 рік закордоном вже проживало біля 10 млн. українців. В Німеччині вже українців налічувало 128 тис. ос., місця компактного проживання: Баварія, Баден-Вюнтемберг, Гессен, Північний Рейн-Вестфалія, Нижня Саксонія.

Найтрагічніша сторінка української еміграції пов'язана з широкомасштабним вторгненням РФ в Україну в 2022 році. Це вже п'ята хвиля української еміграції і вона вимушена. Біля 2,4 млн. українців виїхали і не повернулися в Україну. В Німеччині перебуває 14 % відсотків українців від нової хвилі української еміграції.

Підсумовуючи історію української еміграції можна стверджувати, що вона ще не завершилася. 20% українців проживають в еміграції. Нажаль українська діаспора буде зростати і цьому буде сприяти погіршення економічної ситуації в країні, яка перебуває в стані вимушеної війни.

Список використаних джерел:

1. Бурім Д.(2012) Джерела з Історії української еміграції в Німеччині у фондах архіву федеральної землі Берлін. Історичний архів, 9, 143-157.
2. Качараба С., Рожик М.(1995)Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890-1914 рр., 21-37.
3. Кравець М.(1957)До питання про русько-українську радикальну партію у Східній Галичині в 90-х роках XIX ст. З історії західноукраїнських земель,1957,137.
4. Маруняк В.(1998) Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні, 1,1998,53-67.
5. Трощинський В.(1994) Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище, 37-43.

ФОТОПРОЄКТИ, СТВОРЕНІ МІГРАНТАМИ: ІСТОРІЇ ВІЙНИ МОВОЮ МИСТЕЦТВА

Повномасштабне вторгнення росії внесло корективи в мистецьке життя України. Кількість культурних проєктів в перші місяці різко зменшилася, почалася глобальна евакуація мистецьких творів. Події, пов'язані з цими рухами, обов'язково документувалися ЗМІ, професійними і незалежними фотографами, але що важливо – фіксувалося побутове життя українців в усіх областях держави. Наразі накопиченого матеріалу достатньо, аби демонструвати війну з різних її сторін. Втім, найкраще передачу інформації про війну, яка триває з 2014 року, передають саме творчі роботи фотографів та реалізовані разом з кураторами проєкти фотовиставок на воєнну тематику.

З метою збереження особистої безпеки, а інколи цінної інформації, деякі митці виїхали з території України через війну. За даними дослідження громадської організації «ОПОРА» за час повномасштабного вторгнення (2022-2023 роки) з України виїхало понад 8 млн. 170 тис. українців. Більшість з них проживає наразі в Європі (майже 6 млн.) [4]. Зважаючи на масштаби міграції, відслідкувати точну кількість митців, які покинули країну можливим. Втім серед тих, які з'явилися у мистецькому просторі за кордоном як емігранти можемо відзначити таких фотохудожників як Ігор Бондаренко, Андрій Бояров, Олександр Гяделов, Сергій Гудак, Ольга Дрозд, Сергій Ілляшенко, Олександр Хоменко і багато інших.

Українсько-російська війна є найбільш задокументованою у фотороботах, порівняно з усіма попередніми збройними конфліктами. Фотографії з доказами злочинів (пошкодження культурної спадщини, руйнування закладів культури, знищення інфраструктури разом з освітніми закладами, госпіталями та іншими соціальними структурами, екологічні катастрофи, зумовлені техногенним впливом під час війни) зафіксовані не тільки на професійні фотоапарати, але й на камери і мобільні телефони пересічних мешканців України. Зарубіжні видання вже неодноразово публікували знімки з лінії фронту, зроблені як іменитими фоторепортерами, так і учасниками бойових дій. Наприклад, Дмитро Козацький переміг в міжнародному конкурсі «Life Press FOTO», проведеному в 2022 році зі знімком, зробленим на Азовсталі. Також фотографія харків'янина Сергія Козлова перемогла в номінації «Фото року» в рамках конкурсу Istanbul Photo Awards

2023, де так само в номінації Story News перемогли роботи Євгена Малолетки з часів окупації Маріуполя [6].

Активною також є діяльність громадських організацій, благодійних фондів та спілок щодо популяризації різноманітних екскурсів щодо досвіду у війні. Наприклад, Благодійний фонд «Єзуїтська Служба Біженців в Україні» [1] у співпраці з українською фотографинею Катериною Птахою відкрили виставку соціального фотопроєкту «Дорога додому», де основною концепцією став погляд дітей, які постраждали від війни. Проєкт був реалізований в Сенсотеці, м. Львів.

Українська спілка професійних фотографів має низку реалізованих фотопроєктів за участі відомих репортажних фотографів – Євгена Малолетки, Павла Петрова, В'ячеслава Ратинського, Константина і Влади Ліберової та інших. Метою цих проєктів є висвітлення злочинів проти українського народу та окремих міст, постраждалих від російської агресії.

Українці реалізують фотовиставки в багатьох країнах Європи, серед яких відзначимо наступні:

1. Париж, Франція (виставка «Незламні» в рамках проєкту «Українська весна» за підтримки Культурного центру України у Франції, 12 квітня-22 травня 2022). На виставці були презентовані зображення декількох фотографів-документалістів (О. Гляделова, С. Гудака, М. Дондюка, О. Дрозд С. Ілляшенко, М. Палінчака, О. Хоменка) про перші дні війни. Головною концепцією став показ життя в країні сьогодні через творчість вибраних фотографів. Виставка була оформлена в чорно-білих відтінках і викликала у французів активну реакцію. Її продовжили ще на місяць [5];

2. Кельн, ФРН (виставка «За що варто боротися», проведена 15 листопада – 14 грудня 2022 р. завдяки колаборації PinchukArtCentre та антверпенського музею МНКА). Простір був розділений на 7 тематичних кімнат: історичний ландшафт війни (висвітлення наслідків Другої світової війни); післявоєнні часи і перерваний російським режимом мир в 2014 році; світотворення (показ маніпулятивних ретроспекцій та уявних «законів історії»); «Оптичні протези» (декомунізовані вітражі громадських будівель Дніпропетровщини); дослідження московського колоніалізму і розвіяння пропагандистської завіси риторики про Кремль; сила колективізму та індивідуалізму (боротьба за права і свободи на майданах, починаючи з Революції на граніті 1990 року); «Робоча кімната» (для художників, які залишилися в Україні, Олексій Сай створив серію малюнків гумовою фарбою «Новини», наповнивши її образами, що переслідували українців в новинах з перших днів війни) [3].

3. Берлін, ФРН (виставка «Мистецтво давати раду війні», проведена в рамках Європейського місяця фотографії і наповнена роботами п'ятьох українських фотографів). В проєкті були представлені особисті реакції на

війну. Наприклад, Яна Кононова створила серію «X-Scapes» – серія розмитих, безіменних пейзажів, створених під впливом термічних ефектів та ударних хвиль від вибухів на різних матеріалах. Фотограф Саша Курмаз в умовах війни документував власне життя і шукав відповіді на питання: «Чи можливо передати досвід війни художньо?», «Що означає творити мистецтво під час війни?», «Наскільки по-іншому митець сприймає творчість, не маючи досвіду життя на війні?». Вікторія Субач представила проєкт про львівських реставраторів, головною задачею яких на сьогоднішній день став захист культурної спадщини в публічних місцях [2].

4. Ліверпуль, Велика Британія (виставка «Що для тебе дім» була представлена іноземній аудиторії з метою показати, що для українців означає поняття «дім», кураторами виставки стали Вікторія Бавикіна та Максим Горбацький). Головна експозиція була виставлена в «Open Eye Gallery», інші частини – в менших галереях в різних районах Ліверпуля. Для британців було важливо прожити цей досвід разом з українцями, переосмислити поняття дому і для себе. Теми маршрутів, які презентує проєкт: Земля, Опір, Свобода, Конструювання, Оточення. Загалом 25 локацій: кафе, крамниці, музеї та галереї. У кожній із них розміщено роботи українських фотографів, а також листівки із їхніми зображеннями. Спеціально до події було надруковано фотокнигу «Home» і знято однойменний фільм [7].

Концепції виставок в більшості випадків пов'язані з переживанням митцями досвіду в умовах війни, спогадів про власний дім, втрачений або покинутий. Фотографія є точним відображенням дійсності, вона не потребує перекладу або пояснень, що робить її важливим та потужним інструментом медіа та інформаційної політики України. Так само це є рефлексією на дійсність з художнім відображенням реальності, тому документальна складова поступається місцем гуманістичній, соціальній і творчій.

Фотопроекти, організовані з участю українських фотографів-емігрантів на тематику війни, яка триває, вирізняються декількома особливостями:

- особистий досвід – кожен автор фото є учасником або безпосереднім свідком подій, які він фіксує. Вся інформація йде від першоджерела, що підкреслює вагомість знімків. Це впливає також на сприйняття глядачів, акцентуючи на емоційному наповненні;
- художня інтерпретація – оскільки процес створення кадрів є пережиттям умов війни та рефлексійною діяльністю, фото можуть бути надані для аналізу культурологам, мистецтвознавцям, але також психологам.
- цінності – зазвичай на фотографіях фіксуються найважливіші речі – сім'я, дім, особисті цінності. Важливо зазначити, що українські фотографи надають вагомого значення показу власної ідентичності,

що вказує на розвинену самоідентифікацію і визнання потреби збереження культури. Фотографи мають заінтересованість в проведенні виставкових проєктів, оскільки таким чином вони не тільки інформують, але і комунікують до суспільства.

Важливість проведення фотопроектів полягає в тому, щоб фіксувати, зберігати, систематизувати і демонструвати перебіг російсько-українсько війни з метою інформування суспільства. Творчий характер проєктів допомагає легше сприймати жахіття реалій і паралельно знайомитися з мистецтвом України і його представниками через медіум, що був визнаний частиною мистецьких практик доволі недавно.

Список використаних джерел:

1. JRS – Єзуїтська Служба Біженців в Україні (2023) *Facebook*. 21.08.2023. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100064547058418>.
2. Горлач. Поліна (2023) «Мистецтво давати раду війні»: у Німеччині 5 українських фотографів представлять особисті реакції на війну. *Суспільне.Медіа*. 27.02.2023. URL: <https://suspilne.media/398699-mistectvo-davati-radu-vijni-u-nimeccini-5-ukrainskih-fotografiv-predstavlat-osobisti-reakcii-na-vijnu>.
3. Дорошенко, Костянтин (2022) Повернення сенсу цінностями: виставка «За що варто боротися» в Кельні. *Суспільне.Медіа*. 25.10.2022. URL: <https://suspilne.media/324784-povernenna-sensu-cinnostam-vistavka-za-so-vartoborotisa-v-kelni-2>.
4. Марущак, Олександр. Глобальне розселення українців після війни: шість метрополісів, де вируватиме життя. *TCH*. 16.10.2023. URL: <https://tsn.ua/exclusive/globalne-rozselennya-ukrayinciv-pislya-viyni-shist-metropolisiv-de-viruvatime-zhittya-2424289.html>.
5. Мистецький арсенал. «Незламні»: у Франції відкриється виставка українських фотографів (2022). *Мистецький арсенал*. 2022. URL: <https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/nezlamni-u-frantsiyi-vidkryetsya-vystavka-ukrayinskyh-fotografiv>.
6. Роботи українських фотографів перемогли на конкурсі Istanbul Photo Awards 2023 (2023). *Укрінформ*. 14.09.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3761252-roboti-ukrainskih-fotografiv-peremogli-na-konkursi-istanbul-photo-awards-2023.html>.
7. Що для тебе дім: у Ліверпулі відкрилася виставка української фотографії (2023). *RFI*. 15.05.2023. URL: <http://surl.li/mfnmn>.

Ярослава ПОПОВИЧ
старший викладач вищої категорії
Рава-Руської МШ ім. Є. Зарицької,
м. Рава-Руська, Україна

**ТВОРЧИСТЬ УКРАЇНОК В ЕМІГРАЦІЇ У 2022–2023 РОКАХ НА
ПРИКЛАДІ ХУДОЖНИЦІ МАРИНИ ЯНДОЛЕНКО.
ВИКЛИКИ, РЕАЛІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Людина ХХІ століття – це симбіоз мобільності, цифрової грамотності, фінансової незалежності, продуктивності, самовпевненості тощо. Шалені темпи розвитку технологій диктують як нові можливості, так і нові виклики. Бажання, породжені здоровими амбіціями творчих особистостей, втілюються у креативні і неординарні проекти, мистецькі середовища активно залучають у свій простір новітні досягнення технологічного прогресу. Світ сповнений нових відкриттів, парадигм, цінностей (Знанецька О. 2004).

Здавалося б, людство перебуває на порозі новітнього століття і все запрограмоване на успіх, але, все змінилося 24 лютого 2022 року з початком вторгнення росії в Україну. Фатальна реальність застала українців на світанку: жах, невідомість, безпорадність і страх. В перші дні збройної агресії відбулося велике переселення українців як в межах країни, так і в ближнє зарубіжжя. Постійні тридцяти кілометрові черги на пунктах пропуску з Польщею, мігруючі сім'ї без жодних засобів до існування, з надією, що «ненадовго». (Слюсаревський М. М. 2007).

З чим зустрілися українці внаслідок вимушеної міграції? Насамперед – невизначеністю своєї долі. Великий потік мігрантів з України став для всіх, а зокрема європейців, індикатором сприйняття нової реальності та виразником гуманізму. Урядами європейських країн, насамперед Польщі та Німеччини, було прийнято низку законів та постанов про надання допомоги українським родинам. Завдяки урядовим програмам країн, що засуджують військову агресію росії, вдалося зберегти мільйони життів, інтегрувати їх у європейський соціум, надихнути та зберегти їх ментальний спокій (Слюсаревський М.М. 2022).

Масова міграція з українських прифронтових територій забрала громадян різних соціальних груп, різних професій, різних світоглядів, різного достатку, інтелекту, умінь. Відкритість соціальних мереж та особисті мобільні контакти уможливають спілкування як рідних, так і малознайомих між собою людей, гостра потреба у живому спілкуванні, співчутті породжує створення груп однодумців, зокрема, творчих особистостей. (Титаренко, Т. М. 2020). Такий зв'язок простежуємо між митцями Харкова, Одеси, Києва, Львова, Дніпра та інших міст, що проживають і працюють зараз у різних країнах світу, також у Німеччині. Багато з них продовжують творити, намагаються знаходити спільні

інтереси, об'єднуються у творчі групи. Для майбутнього відродження України важливо зберегти не тільки життя цих людей, але й їх свідомість, психологічні фактори, почуття ідентичності. (Найдьонова. Л. А. 2020)

Однією із сучасних відомих українських художниць є Марина Яндоленко, зараз вона проживає і творить у місті Кельн. Щоб позбутися стресових відчуттів, адаптуватися у творче середовище та культуру Німеччини, бути амбасадором українського мистецтва, Марині довелося подолати багато страхів і перешкод, як фізичних, так і психологічних. Авторка чисельних живописних полотен, учасниця міжнародних симпозіумів та пленерів, переможниця творчих конкурсів, ініціаторка благодійних акцій, волонтерка, дружина, чуйна подруг. У мирний час ця активна жінка створювала чудові, яскраві полотна, надихала своєю щирістю, навчала та підтримувала здібних дітей. Так вона пригадує початок війни: "Звістка про вторгнення застала мене у себе вдома в Одесі. Я прокинулася вранці від вибухів, але спочатку не зрозуміла, що це? Моя подруга написала мені в Месенджер: – Не бійся, то наше ППО працює. – А я навіть не знала, що таке ППО. В перші дні я втратила ґрунт під ногами і просто дуже сильно ревіла (плакала, авт.), не могла заспокоїтися". До цього стану додалися старі психологічні травми, з'явилися суїцидальні думки. Тільки на вмовляння чоловіка Марина погодилася поїхати за кордон. Чому обрала саме Німеччину? Раніше, у 2021 році вона вступила в Український вільний університет у Мюнхені і збиралася їхати туди на навчання. Через пандемію COVID-19 і закриті кордони навчання у 2021 році відбувалося у дистанційному форматі, а на 15 березня 2022 року у неї вже був квиток на літак до Мюнхену... Вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року змінило всі творчі і життєві плани художниці. Ситуація в Україні динамічно змінювалася, міста перебували в окупації, люди без електрики, харчів, води, інформації, у постійному страху і відчуттях "дожити до ранку". Тож, вкінці лютого 2022 року, родина приймає рішення термінової міграції Марини в Німеччину, її приїзд відбувся 1 березня. Через постійні стреси, виснаження, невтішні новини з дому навчання не вдалося продовжувати. Цілий рік знадобився жінці, щоб частково позбутися депресії, почати творчо працювати. Саме мистецтво відродило її жагу до життя: відвідини музеїв у Парижі познайомили Марину з роботами Поля Гогена та Оділона Редона, їх сюжети відображали внутрішній стан художниці, стали каталізатором повернення до соціуму, вказали, що життя продовжується і її завдання – це творчість. Улюбленим жанром українського періоду мисткині були настроєві натюрморти, зараз сюжети полотен набули філософського звучання та пошуку відображення своєї ідентичності. Ніколи раніше Марина не відчувала такого потягу і зв'язку з домом, зі зраненою країною, зрозуміла твори Малевича, його переживання революційних подій ХХ століття, голодомору, війни. Слова з книги Томаса Вульфа «Поглянь на дім свій Янголе» чітко характеризують саме цю ідею серії про дім.

«...камінь, лист, незнайдені двері; про камінь, про лист, про двері. І про всі забуті обличчя. Голі та самотні приходимо ми у вигнання. У темній утробі нашої матері ми не знаємо її обличчя; з в'язниці її плоті виходимо ми в невимовну глуху в'язницю світу. Хто з нас знав свого брата? Хто з нас заглядав у серце свого батька? Хто з нас не замкнений навіки у в'язниці? Хто з нас не залишається навіки чужим та самотнім? Про марність втрати в палаючих лабіринтах, загублений серед зірок, що горять, на цьому знесиленому вугіллі, що занепало, загублений! Немов згадуючи, ми шукаємо велику забуту мову, втрачену стежку на небеса, камінь, лист, незнайдені двері. Де? Коли? О втрачена і вітром оплакана примара, повернися, повернися!»

Так народилися серії робіт «Поглянь на дім свій Янголе» та «Про час і про ріку або про море...» Авторка мислить глобально, її уявна домівка тепер не місто, не країна, а всесвіт, де панують добро і немає злоби й ненависті.

Зараз Марина працює в своїй маленькій квартирі в Кельні, де й проживає. Вона саме така, як і її колишня майстерня в Одесі, тільки немає виду на море. Роботи обох періодів художниці вражають соковитістю барв, життєрадісні та позитивні. Усі власні страждання, неприйняття життєвих ситуацій вона переосмислює, пропускає через душу, катарсис наповнює її роботи світлом. Адаптація у мистецьке західноєвропейське середовище Марини відбувається нелегко, усього потрібно вчитися спочатку. Завдяки непоборній волі і силі незламного духу, наполегливості, віри у себе є перші досягнення: Марина стала членкинею Німецької федеральної спілки художників образотворчого мистецтва. Знайшла однодумців, з якими разом працює і презентує свою творчість, з'явилися друзі, котрі розуміють і підтримують. Нові можливості диктують нові творчі ідеї, задають тон, надихають. Благодісна мрія Марини – стати амбасадором українського мистецтва в Німеччині, донести якнайбільше правди, світла, гуманізму через призму власної творчості.

Проблеми міграції творчих людей можна окреслити у кількох основних рисах:

- пошук себе і своєї ідентичності у новому соціумі;
- адаптація до викликів культури іншої нації;
- пошук нових творчих реляцій, що базуються як на власному світогляді, так і зовнішніх впливах;
- збереження власної ментальності, сили духу.

Потрапляючи у нове середовище, кожен стикається з новою реальністю. Вона, окрім проблем, пропонує нові та перспективні моделі для власного розвитку. Серед таких виокремимо:

- можливість дослідження нових культур з їх національними рисами та особливостями, перебуваючи безпосередньо у середовищі;
- обмін досвідом через живе спілкування в креативних середовищах, народження полікультурних проєктів, створення творчих спілок, культурних хабів, організація мистецьких заходів;

– популяризація власного творчого доробку митців на нових платформах;
– представлення України як держави з великим культурним потенціалом, її справжньої історії, національного колориту, незламного духу народу.

В умовах міграційних викликів надважливими є такі риси у людей як стійкість, самодисципліна, креативне і нестандартне мислення (Яремчук, 2018).

Отож, міграція – це сучасне міжкультурне явище, що диктує нам свої умови та моделі поведінки. Застосування певних рекомендацій чи порад ще не є запорукою успішного подолання криз, неочікувані зовнішні чинники часто вимагають прийняття індивідуальних рішень. Втім очевидно, що як творча діяльність самих митців-мігрантів, так і глядачів їхньої творчості сприяє у подоланні негативних чинників, спричинених міграцією.

Список використаних джерел:

1. Знанецька О. (2004) Методика дослідження феномена психологічного благополуччя: опис, адаптація, застосування. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка і психологія*. Вип. 7. С. 3–10.

2.Найдьонова. Л. А. (2020). Медіапсихологія карантину і дистанційна психологічна підтримка. *Освіта і суспільство*, № 2–3 (23–24), (лютий–березень).

3.Слюсаревський М.М. (2022). Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді. *Матеріали круглого столу «Психологія російсько-української війни: внутрішній погляд»* 7 квітня 2022 р.

4. Слюсаревський М.М. (2007). Соціальна ситуація в Україні: спроба оцінки з погляду формування та прояву суб'єктного потенціалу особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 16(19), 109–127.

5.Титаренко, Т.М. (2020). Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя: монографія. Кропивницький: Імекс ЛТД.

6. Яремчук О. В. – Стаття (2018) – «Структурно-функціональна модель націєтворчого потенціалу історичної психології Титаренко, Т. М. (2020). Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя: монографія. Кропивницький: Імекс ЛТД. // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки. – 2018. – № 3 (11). – С. 296–319.

МИСТЕЦЬКІ ПРОЄКТИ В ЖИТТІ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ: РОЗВАГА ЧИ ТОЧКА ОПОРИ

Війна росії проти України викликала масову еміграцію: у 2014 році основними місцями переселення мешканців Криму, Донецької та Луганської області стали Київ та Львів, у 2022-му – захід України, Польща, Німеччина та інші країни світу. Існує переконання, що внутрішньо переміщені особи перебувають в кращому становищі, аніж емігранти, проте це не зовсім так. Емігруючи за кордон, люди отримували безпеку, матеріальну допомогу і житло, перспективу роботи, проте опинялися в чужому середовищі, внутрішньо переміщені зустрічалися із проблемами побуту, безпеки, втім, залишалися в своїй країні, нехай не в звичному, проте, зрозумілому соціумі. Незалежно від місця переміщення, одні й другі потребували адаптуватися в місці свого теперішнього перебування. Більшість переміщених це жінки і діти, чоловіки і батьки котрих пішли на фронт, відповідно, до проблем адаптації додавалася постійна тривога за безпеку і життя рідних. Як культурні ініціативи допомагають вимушеним переселенцям адаптуватися до нових умов в цій статті було проаналізовано на прикладі діяльності Громадської організації «Екологія. Культура. Мистецтво» навесні-влітку 2022 року.

Цілком зрозуміло, що з початком великої війни всі мистецькі проєкти «завмерли». Всі долучалися до допомоги фронту: одні пішли воювати, інші – волонтерити, в різний спосіб допомагаючи війську. М. Жовква на Львівщині, котре налічувало менше 14 000 мешканців прийняло більше 4 000 біженців. В місті відчувалася соціальна напруженість, втім вона була скерована саме на відсіч ворогу і допомогу потребуючим. В цей час прийшло розуміння, що війна має декілька фронтів і культурний в тому числі. Адже культура, мистецтво – це теж дуже потужна зброя. На культурному фронті не гинуть фізично, але він надважливий, бо культура властива лише людині. Культура – це те, що робить людину людиною й одночасно вирізняє і поєднує з іншими людьми.

Першим після початку великої війни записом на сторінці ГО ЕКМ в Facebook 26 березня 2022 року стало запрошення внутрішньо переміщених осіб на безкоштовні екскурсії історичним містом Жовквою (ГО «Екологія. Культура. Мистецтво», 2022). Повідомлення отримало 37 поширень, було проведено 12 екскурсій для більш, ніж 70 людей. В межах екскурсій представник ГО не лише знайомили переселенців із містом, але давали розуміння, що вони тут не чужі, розуміння приналежності до однієї великої нації, до культурної спільноти. Спілкування про культуру заспокоювало і відволікало, були випадки, що люди приходили на екскурсії повторно, відтак очевидно, що така форма спілкування була потрібною. Окремі з відвідувачів

екскурів – вимушених переселенців повернулися у визволені зруйновані доми, комусь повертатися не було куди і вони виїхали закордон, а хтось залишився жити в Жовкві, втім проведені екскурсії допомогли їм познайомитися з новим «своїм» містом.

Наступним етапом діяльності ГО «Екологія. Культура. Мистецтво» став інформаційно-мистецький проєкт, що об'єднав жителів українських громад: Харків, Жовкву, Стільсько та польські Ченстохову, Битом, Познань, Кошалін, Катовіце і мав на меті познайомити різні середовища Польщі з творчістю українських митців, розказати про цінності, які ми захищаємо, воюючи з російською навалою, про важливість культури та культурної спадщини в часі війни. Протягом двох тижнів червня 2022 року в рамках проєкту за сприяння різних інституцій та громадських об'єднань в п'яти локаціях різних культурних осередків Польщі відбулися презентації виставок «Вартові Харкова» та «Поміж Жовквою та Стільськом». Основною аудиторією проєкту були громадяни Польщі, проте несподівано проєкт отримав потужну підтримку зі сторони вимушених переселенців, вони не лише стали аудиторією проєкту, але й співтворцями, в різний спосіб долучаючись до проєкту.

«Вартові Харкова» – це 29 портретів, створених Олегом Лазаренком від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, портретів, мальованих в бомбосховищі під час авіаційних нальотів та бомбування Харкова російськими загарбниками, портретів людей, які в мирному житті представляють різні професії, проте з початком війни стали кожен в свій спосіб захисниками Харкова: воїнами, добровольцями територіальної оборони, волонтерами. Живописний ряд доповнив фільм Тетяни Бабіної про художника.

«Поміж Жовквою і Стільськом. Втрачений спокій» – це цикл фотографій, створених в рамках двох резиденцій «В об'єктиві - культурна спадщина» за підтримки Українського культурного фонду та «Пізнаємо країну через об'єктив фотоапарата» за підтримки Міністерства молоді та спорту України, що їх у 2021 р. проводила ГО «Екологія. Культура. Мистецтво». Предмет зображення – культурна спадщина, наголос на її цінності в контексті крихкості і минучості, здавалося б усталеного, мирного життя.

В рамках проєкту було проведено вісім виставок. І скрізь до проєкту долучалися українські біженці.

В Ченстохові, місцем зустрічі став Музей Ченстохови [7]. Численні гості, а це - представники владних структур, громадський сектор, культурне середовище виявили неабияке зацікавлення проєктом, проєкт вражав своєю безпосередністю і спонукав присутніх ділитися своїми історіями підтримки України. Акція відбувалася під музичний акомпанемент Людмили Костерецької, харків'янки, котра знайшла тимчасовий притулок в Ченстохові. Людмила працювала у ДМШ №5 Миколи Римського-Корсакова в Харкові як викладач фортепіано та концертмейстер. Її учні є переможцями регіональних, всеукраїнських та міжнародних конкурсів (зокрема в Нью-Йорку, Парижі, Ізраїлі, Малайзії). Як піаніст та концертмейстер Людмила є учасницею престижних концертів, вистав та конкурсів. Після того, як в Україні почалася

війна, вона вирішила покинути дім, щоб врятувати себе та своїх дітей. Знайшла притулок в Ченстохові. На презентації були присутні інші вимушені переселенці, котрі шукали викладача музики для своїх дітей. Так мистецька акція стала приводом для знайомства і зав'язання контактів, що далі вплинули на життя Людмили та її професійну долю.

Виставки в Битомі [3] відбувалися в рамках XXIII фестивалю Високого мистецтва «Мені наснилося» в міському просторі в поєднанні з виступом танцювального колективу факультету театру танцю в Битомі Академії театрального мистецтва ім. Виспянського в Кракові під музику Даха Браха. Серед танцюристів – молоді українські біженці, втікачі від війни.

В Познані виставку доповнив дует Nata & Evgeny. Колишні львів'яни, попри те, що декілька років живуть в Польщі все таки відчують зв'язок із Україною і зголосилися аранжувати презентацію [2].

В Кошаліні наш інформаційно-мистецький проєкт був доповнений виставкою харківського художника-аквареліста Олександра Бобришева [5]. Олександр пережив російську окупацію на дачі в селі під Харковом, емігрував до Польщі. Центральним твором його виставки був автопортрет, намальований в час окупації. Його особистий досвід біженця, проговорений в рамках проєкту публічно, був важливим для відвідувачів заходу, але також для нього. Несподівано проєкт отримав підтримку у вигляді тістечок від вимушено переселених українців.

Проєкт «Вартові Харкова» логічно вписався в V Міжнародний фестиваль театрального мистецтва «OPEN THE DOOR присвячений виключенню» [4]. Фестиваль відкривала прем'єра вистави «5:00. UA», що була створена в рамках програми резиденції для акторок з України, за підтримки Форуму режисерів театрів Сілезького воєводства. В основі спектаклю - розповіді українських акторок про власний досвід війни. Для акторок вистава стала своєрідною терапією звільнення від тягаря недавно пережитих подій: шоку від обстрілів, втрати, втечі, переживань і фізичних терпінь. Разом з нашим інформаційно-мистецьким проєктом, це було потужне звернення мовою мистецтва до всіх без винятку, це заклик допомогти зупинити злочини проти людяності, дике варварство росіян, що відбувається он-лайн у XXI столітті в центрі Європи.

В усіх локаціях участь емігрантів мала різну форму, спільним було те, що всі вони, вимушені втікачі від війни, потребували утвердження в тому, що належать до певної культурної спільноти.

В липні 2022 року ГО «Екологія. Культура. Мистецтво» продовжила презентацію української культурної спадщини виставкою фотографій «Жовква - ностальгійний краєвид» в польському місті Піш [6]. І знову виставка стала місцем зустрічі для українських емігрантів.

Із наших спостережень можна зробити висновок, що для вимушених переселенців зустрічі в рамках мистецького проєкту мали декілька аспектів, насамперед це:

- розуміння своєї приналежності до державної спільноти українців;

- утвердження в розумінні важливості боротьби з російськими окупантами;
- усвідомлення підтримки зі сторони спільнот, де вони вимушено проживають;
- знайомство за культурними потребами в колі вимушених переселенців;
- зав'язування соціальних контактів всередині спільноти переселенців та зовні;
- боротьба з ностальгією за втраченим.

Таким чином, мистецькі проекти, учасниками яких стають емігранти, допомагають адаптації в соціумі, служать психологічною підтримкою, дають точку опори в новому житті.

Список використаних джерел:

1. ГО «Екологія. Культура. Мистецтво» (2022) *Facebook*. 26.03.2022. URL: <https://www.facebook.com/ngoecocultart/photos/a.195275034570760/1498795354218715>.
2. «Chcą wyrazić wdzięczność Polakom. Po południu niezwykle spotkanie z gośćmi z Ukrainy». Портал Wiadomości Najnowsze wydarzenia z Wielkopolski, 12.06.2022. URL: https://wtk.pl/news/81648-chca-wyrazic-wdzieczosc-polakom-popoludniu-niezwykle-spotkanie-z-gosciami-z-ukrainy?fbclid=IwAR1MAteEun5_8wElJwxN0-dxHzi0z_sXeMukIVBno95c77rwFVZGhQkK6E
3. «Festiwal Sztuki Wysokiej już w sobotę. Strażnicy Charkowa». Bytom, 09.06.2022. URL: https://www.bytom.pl/aktualnosci/index/Festiwal-Sztuki-Wysokiej-juz-w-sobote-/idn:37564?fbclid=IwAR180eMiH5m2sFd84LIR6qlkVuSfyrvszpS7xwjix4jNGcUzui_K0_nhY78.
4. «Katowice. Wkrótce V Międzynarodowy Festiwal OPEN THE DOOR poświęcony wykluczeniu». e-teatr.pl, 17.06.2022. URL: https://e-teatr.pl/katowice-wkrotce-v-miedzynarodowy-festiwal-open-the-door-poswiecony-wykluczeniu-26816?fbclid=IwAR2SpUm8CVQY8RjG_h0WfZ5jtfPLu2Ogdgtmf7zsBX8pFC-2LdTeHOCE_TU.
5. «Projekt «Strażnicy Charkowa» w galerii Amfiteatr». Biuletyn informacji publicznej Koszalin centróm Pomorza, 13.06.2022. URL: https://www.koszalin.pl/pl/news/projekt-straznicy-charkowa-w-galerii-amfiteatr?fbclid=IwAR2wJlka_U0Kr_HV0a807WoeDWj-3KFDOF_Oo5HYOsjFWtBx8HVmN_zimTQ.
6. ATINA galeria & centrum rozwoju. Facebook. 11.08.2022. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid02ce3dR6MiHcBxNe1zEyjXuAeTQxj6F4DShKRjteN3XL4j7puWneYCCsQySN3UDhKLI&id=3221509116096987.
7. Zuzanna Suliga «Strażnicy Charkowa» w Częstochowie. Niezwykły projekt artystyczno-edukacyjny». Gazeta Regionalna, 09.06.2022. URL: <https://gazeta.regionalna.com/straznicy-charkowa-w-czestochowie>.

Адріяна ДОВГА
фотографка, членкиня НСФХУ, викладачка
Львівського фахового коледжу культури і мистецтв,
м. Львів, Україна

ВЗАЄМОДІЯ ФОТОГРАФА З БІЖЕНЦЯМИ: ВАЖЛИВІСТЬ ДОТРИМАННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ В ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПРОЕКТАХ

У всі часи і за всіх обставин була важливою взаємодія фотографа і того, кого фотографують, і про яку фотографію не йшлося б – чи то документальна, чи художній портрет, чи репортаж. Перед фотографом стоїть завжди ряд завдань – донести правдиве зображення, показати своє бачення і залишити теплий спогад про себе в людини, котра була героєм зйомки.

Документальна фотографія, зокрема, вимагає абсолютної чесності і достовірності не тільки у передачі інформації, але й створенні настрою та атмосфери місця, у відображенні емоцій та станів людей. Надважливим є дотримання етичних стандартів, яких мають притримуватись фотографи – про важливість дотримання таких елементарних професійних практик, як:

- важливість перевірки фактів;
- точність цитат;
- цілісність фотографій;
- дотримання конфіденційності джерел за потреби.

Головний обов'язок фотографа у документальному проекті – чесне висвітлення події. Це прагнення має реалізовуватись у достовірній і прозорій подачі інформації та у високій якості відзнятого матеріалу, Наш світ постійно змінюється, іноді дуже швидко. Жоден етичний кодекс чи письмовий документ, котрий регламентує моральні засади для журналістів та фотографів не може передбачити кожну ймовірну ситуацію. Керування здоровим глуздом в поєднанні з дотриманням етики має бути поведінковим орієнтиром. Що з це таке фотографічна етика? Це означає дотримання набору моральних принципів і настанов під час зйомки та публікування фотографій. Це передбачає такі міркування, як повага до приватного життя людей, отримання згоди, коли це необхідно, і відсутність маніпулювання зображеннями з метою обману чи введення глядачів в оману.

Повномасштабне вторгнення росії у нашу країну актуалізувало роботу фотографів не тільки в плані документування історичних подій, військових злочинів, наслідків окупації, численних руйнувань – але й для фіксації емоцій, переживань, передачі психологічних станів тих, хто зіштовхнувся з війною, або став її безпосередньою жертвою. Квітучі міста перетворились

на руїни, щасливі люди стали вигнанцями – хтось мав час спакувати речі і поміркувати, що важливо брати з собою, а комусь довелось втікати під ракетними обстрілами в капцях ... Біля восьми мільйонів українців (дані з різних джерел дуже відрізняються – від 5 до 8 мільйонів) стали біженцями в європейських країнах, а біля п'яти мільйонів – внутрішньо переміщеними особами. З першого дня війни українські фотографи стали документувати не тільки руйнування та смерть, але й величезні потоки втікаючих від війни простих людей – вокзали західноукраїнських міст, а особливо Львова перетворились на величезні людські мурашники. Львівський вокзал був переповнений жінками, дітьми з великими м'якими іграшками, старшими людьми, собаками на повідках, котами в переносках та бігаючими навколо фотографами. На перонах часом було більше фотографів ніж від'їжджаючих (невелика кількість людей на перонах це величезна заслуга львівських волонтерів, котрі зуміли керувати величезними потоками біженців і не допустили нещасних випадків). Абсолютна більшість людей була в такому шоківому стані, що не звертала увагу на приціл камер – всі були стурбовані тим, щоб не загубити з поля зору дітей, пильнували собак та речі, ніхто навіть не старався приховувати біль, лише ховали сльози від дітей. А власне сльози є тим – за чим дуже часто полюють фотографи. Сльози це дуже тонка межа – з одного боку – це спосіб показати світу і розбудити у західного обивателя співчуття, а іншого – фотограф не знає, як через декілька років відреагує жінка, котра плакала, коли побачить своє фото десь на виставці. В людей у стані паніки і страху, неможливо питати про згоду на фотографування, це просто фізично нема, як робити і саме задавання питання може більше нашкодити і роздратувати. Знову ж таки виникає двоакість трактування - бо фотографування у громадському просторі не потребує згоди, але якщо це є портрет крупним планом – то все ж виникає питання приватності. В таких екстремальних умовах фотограф повинен пильнувати лише одну річ – не показувати людину, так щоб принизити її гідність.

Сльози і біль в жодному випадку не принижують, а лише демонструють вразливість. Фото зроблені за таких обставин, як правило легко читаються і зрозумілі без текстів та тлумачень, вони лише вимагають констатації місця. Так, при слові «Маріуполь» усі відразу ж згадують фото Євгена Малолетки після обстрілу міського пологового будинку, адже візуальна мова зрозуміла у всьому світі. Здається, що якби той кадр не було зроблено, то й висвітлення цього військового злочину не було б таким масштабним Хоча у книзі «Дивлячись на біль інших» («Regarding the pain of others») американська письменниця Сьюзан Зонтаг пише: «Фотографії, на яких зображено страждання, зовсім не втрачають здатність шокувати

глядача. Але навряд чи вони допоможуть усвідомити те, що сталося. Зрозуміти допомагає розповідь про подію. А фотографії робляться для того, щоб потім не давати нам спокою».

Зовсім інший підхід має бути при фотографуванні проектів про життя і побут біженців та внутрішньо переміщених осіб в їхніх нових домівках – це величезний пласт особливостей. Ці люди вже врешті живуть у відносно комфортних умовах, облаштовують побут, обростають новими речами, стараються жити нормальним життям. Але ж зрозуміло, що «нормальність» є дуже ілюзорною – бо насправді вони залишаються з тугою за втраченими домівками, болем від образу зруйнованих стін, неможливості відвідати могили рідних, втрати світу, котрого вже ніколи більше не буде. В своїй більшості вимушені переселенці сповнені невіговореності, тригерних асоціацій. Фотографу надважливо розуміти, що ці люди відчули себе уневажливленими через свої травматичні пережиття, тому кожному з цих осіб треба постаратись дати відчуття важливості своєї особи та щире зацікавлення їхніми долями. Згода на зйомку є обов'язковою, треба враховувати їхні побажання щодо показу деталей. Також важливий момент в роботі фотографа – це наперед зібрати хоч трохи інформації про особу, котра буде героєм зйомки, щоб знати, що не можна показувати, якщо не вдасться наперед довідатись - то треба дуже делікатно ставити питання, щоб знати, що людина хоче про себе розказати, а що є дуже болючим. При зйомці для Міжнародного наукового симпозіуму «ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ У ХХІ СТОЛІТТІ: ВИКЛИКИ, ЦІННОСТІ, РЕФЛЕКСІЇ, який відбудеться 1-3 грудня 2023 року у м. Аугсбург (*Geschichten der Flucht und der Ankunft*) я, як фотограф стикнулася з ситуацією - коли кримська татарка попросила не показувати обличчя на фото, так як у неї в окупованому Криму залишилась сестра і вона боїться, що інформація про її перебування у Львові, а зокрема про її волонтерську діяльність, може зашкодити сестрі. Також треба враховувати, що вимушені мігранти дуже часто страждають на посттравматичні синдроми – вони можуть боятись спалаху, звуку спрацювання камери, певних ракурсів і т.д. Тому знову ж таки питати за кожную свою дію, щоб бути певним, що особа, котра фотографується не буде травмована. Наступний важливий пункт – це розставлення акцентів - може передаватись через фіксацію емоцій, душевних переживань – фотограф акцентується на обличчі, або фокусування на речах, котрі допомагають розповісти історії, доповнюють образи. Наприклад фотопроєкт до вище згаданого симпозіуму носить назву «Історія втечі в речах» розповідає про речі, котрі були цінними і їх брали в першу чергу, і про речі, котрі мігранти набули вже в теперішніх своїх локаціях. Всі ці речі є цінними з огляду емоційних прив'язок, дороги, як пам'ять – а не як коштовності, там нема

матеріального виміру. За кожним предметом ціла історія, котра оживає приємні та дорогі спогади.

З початку окупації Криму та проголошення квазі-республік ЛНР та ДНР, а особливо з моменту повномасштабного вторгнення знято дуже багато проєктів про долі вимушених мігрантів. Надзвичайно якісними та емоційними є проєкти зняті власне українськими фотографами. Всі ж, звичайно, неможливо перелічити – але найвідоміші в медійному просторі - це «Місто дітей» проєкт львівської документальної фотографки Катерини Москалюк про модульні містечка для біженців у Львові; проєкт «Перевинайти повсякдення» харківського фотографа Ігора Чекачкова; неймовірно зворушливі і щемливі проєкти Олени Гром – «Між кордонами» відзнятий в Ужгороді про потоки біженців у перші тижні великої війни, та чудові портрети у проєкті «Украдена весна». Цей проєкт отримав дуже престижні нагороди – У Парижі 2023 - INTERNATIONAL WOMEN IN PHOTO AWARD в галереї Magnum. Олена Гром до 2014 жила в Донецьку, потім вимушена була переїхати до Бучі, в лютому 2022 з сім'єю встигла втекти в Ужгород, і вже після деокупації повернулася до Бучі. Особливо хочеться відмітити проєкт Сергія Коровайного «Двічі переміщені» - про тих, кому довелося два рази втікати від рашистської навали. Сам Сергій Коровайний родом із Харцизька Донецької області, і йому також двічі довелося залишати рідні стіни. Також був цікавий проєкт реалізований в Польщі в Ополі Катериною Санченко під назвою «Наші в Польщі». Цікаво поданий проєкт львівської документальної фотографки Іванни Сідаш «Тримаючись надії» про історії, тих хто був змушений залишити свої домівки. В проєкті портрети героїв поєднані з написаними від руки спогадами.

Хоча всі ці проєкти є документальними, але вони мають у собі частку з соціальної та гуманістичної фотографії, несуть в собі не тільки документування наслідків війни, але й представляють мистецьку цінність, добре фото завжди художнє – до якого б жанру воно не відносилось.

Важливо зазначити, що українські фотографи надзвичайно філігранно передають емоційні стани всіх постраждалих від війни, дотримуючись балансу між необхідністю точної фіксації фактів та дотриманням моральних засад, вони об'єднані високохудожньою візуальністю та трепетно переданим співпережиттям. Хотілося б, щоб українські психологічні інституції співпрацювали з фотографічними спільнотами для розробки етичного кодексу фотографа-документаліста наслідків війни.

Список використаних джерел:

1. «Місто дітей» Катерини Москалюк (2022) *Birdinflight* URL: <https://birdinflight.com/reportage-uk/misto-ditej.html?fbclid=IwAR3MuyQHtNdnK3fvCTrFBeZmvED4u9hkR11bcmIkBZ7idM46P2uf6t3jl9Y>.
2. Коровайний, Сергій «Двічі переміщені» URL: <https://reporters.media/dvichi-pereseleni>.
3. Санченко, Катерина «Наші в Польщі» URL: https://uainpl.reporters.media/?fbclid=IwAR1UgvZACADvEpu9cEGmenzLJFSw4P8SnjKKUS61r_A2isOfLx3Ap9F07yk.
4. Чекачков, Ігор (2023) *Birdinflight* URL: <https://birdinflight.com/nathnennyua-2/project-uk/20220927-mi-z-toboyu-odniyeyi-krovi-chekachkov.html>.
5. Chekachkov, Igor (2023) *Daily Lives of the Displaced*. URL: <http://chekachkov.com/series/daily-lives-of-displaced>.
6. ВІЙНА. Перевинайти повсякдення: фотопроєкт Ігоря Чекачкова (2022). *Ukrainer*. 15 вересня 2022. URL: <https://ukrainer.net/fotoproiekt-ihoria-chekachkova>.
7. Журналістська етика під час війни. Як показати реальність у рамках стандартів. URL: <https://detector.media/infospace/article/215507/2023-08-14-zhurnalistska-etyka-pid-chas-viyny-yak-pokazaty-realnist-u-ramkakh-standartiv>.
8. Як фотографія говорить про війну: розмова з Палінчаком, Радченко та Павловим (2023) *ПЕН*. 8 травня 2023. URL: <https://pen.org.ua/yak-fotohrafiya-hovoryt-pro-vijnu-rozmova-z-palinchakom-radchenko-ta-pavlovym?fbclid=IwAR03nIPyQ9x191v4J3CfM6vVdAd2odrJa-SQN35cC2JdGAGYB51WLhd2tUo>.
9. Етичний кодекс Заборони (2023) Збірка цінностей та норм реакції. URL: <https://zaborona.com/etychnyj-kodeks-zaborony>.
10. Як фотографія переселенка розповідає світові про Україну (2023) <https://www.rfi.fr/uk/україна/20230613-війна-в-об-єктиві-як-фотографія-переселенка-росповідає-світові-про-україну>.
11. Сідаш, Іванна (2023) «Тримаючись надії». *Ukrainer*. 7 січня 2023 URL: <https://ukrainer.net/trymaiuchys-nadii>.
12. Sontag, Susan (2003) *Regarding the pain of others*. New York: Picador/Farrar, Straus and Giroux, 2003), 126.

Іван ПОПОВИЧ

Аспірант Львівської національної академії мистецтв,
кафедри образотворчого мистецтва і реставрації,
м. Львів, Україна

ВІДОБРАЖЕННЯ ДОЛІ ЕМІГРАНТІВ У ФОТОГРАФІЇ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ДЕПРЕСІЇ

*«Я побачила голодну і зневірену матір
і підійшла до неї, наче притягнута магнітом...».*

Доротея Ланж

Дослідження сучасних питань еміграції часто посиляються на минуле, особливо на епоху масової міграції (1850-1920 рр.), яка час від часу домінує в сьгоднішніх новинних циклах. Для того, щоб допомогти візуалізувати цю бурхливу епоху і чітко простежити зв'язок із сучасними тенденціями, часто використовується багато з тих самих фотоматеріалів, які були у розпорядженні попередніх поколінь журналістів, істориків, музейних кураторів і художників [1].

Фотографи, які спеціалізуються на зніманні емігрантів, можуть виконувати важливу роль у відображенні історій та досвіду еміграції. Їх робота може бути спрямована на документування життя емігрантів, відображення їхньої культурної спадщини, а також на висвітлення викликів та труднощів, з якими стикаються емігранти у нових країнах. Ці фотографії можуть створювати вражаючі портрети, які виражають емоції, страхи, надії та радощі емігрантів. Вони можуть також фотографувати їхні нові домівки, робочі місця, релігійні заходи, святкування та інші аспекти їхнього повсякденного життя, щоб допомогти глядачам краще зрозуміти їхні переживання та виклики.

Новаторська фотографа-документалістка Доротея Ланж, яка в дитинстві перехворіла на поліомієліт і залишилася без батька, в юному віці вирішила стати фотографом. Після закінчення університету вона отримала роботу в студіях провідних фотографів. Вона стала емпатичним спостерігачем за людьми в контексті їхнього життя, гуляючи багатьма районами Нью-Йорка.

У 1918 році Ланж з другом планували здійснити навколосвітню подорож, але застрягли в Сан-Франциско після того, як втратили свої заощадження під час пограбування. Доротея оселилася в Сан-Франциско, вийшла заміж за художника Мейнарда Діксона і виростила двох синів. Вона створювала комерційно успішні студійні фотографії, але її найвпливовіша робота була зосереджена на візуальному зображенні мінливого життя людей та їх взаємозв'язку, навколишнього середовища та великих історичних подій.

Ланж стала однією з видатних фотодокумента-лісток фермерів і робітників-мігрантів, коли працювала в Адміністрації безпеки фермерських господарств під час Великої депресії. Її знаменита фотографія «Мати-мігрантка» (Nipomo, 1936) була визнана як підсумок швидкозмінних реалій того часу. У 1940 році Ланж стала першою жінкою, нагородженою стипендією Гуггенхайма в галузі фотографії.[2] З 1942 по 1945 рік працювала на уряд США, фотографуючи такі об'єкти, як японсько-американські табори для інтернованих і заснування Організації Об'єднаних Націй у Сан-Франциско. У 1954 році вона приєдналася до штату журналу LIFE, а з 1958 по 1965 рік подорожувала Азією, Південною Америкою та Близьким Сходом як фотограф-фрілансер. У 1965 році, коли у неї діагностували рак на останній стадії, вона присвятила себе підготовці ретроспективної виставки в Музеї сучасного мистецтва, що відбулася по смертю в 1966 році.

Доротей Ланж – одна з найвидатніших фотографів-документалістів країни. Її шанобливе співчуття до людей і гостре вміння передавати основні елементи ситуацій, які вона фотографувала, надають її роботам незабутньої сили. Хоча вона найбільш відома своїми фотографіями для FSA, вона створила й інші роботи, в тому числі знімки домашнього та сімейного життя, опубліковані в журналі «American Country Woman» [3].

У березні 1936 року Д. Ланж поверталася додому із завдання Асоціації переселенців, коли натрапила на вивіску біля Ніпомо, штат Каліфорнія, що змінила її життя: ТАБІР ЗБИРАЧІВ ГОРОХУ. Хоча вона мала всі необхідні фотографії, щось змусило її зупинитися: *«Я слідувала за інстинктом, а не за розумом; я в'їхала у цей мокрий і болотистий табір і припаркувала свою машину. Я побачила голодну і зневірену матір і підійшла до неї, наче притягнута магнітом. Я не пам'ятаю, як пояснила їй свою присутність із фотоапаратом, але пам'ятаю, що вона не ставила мені жодних запитань. Я зробила п'ять експозицій, працюючи все ближче і ближче з одного і того ж напрямку».* – розповідала Доротей.

«Мати-мігрантка, Ніпомо, Каліфорнія» - це чорно-біла фотографія, на якій зображена жінка, що тримає на руках немовля, а двоє старших дітей стоять по обидва боки від неї, притулившись до її плечей і відвернувшись від камери. Фігури зображені зблизька, їхні голови та верхні частини тіл видно приблизно до пояса. Більша частина обстановки вирізана зі світлини, хоча прямо за сидячими можна побачити аркуш грубого матеріалу. Жінка має темне волосся, зачесане назад на голові, і одягнена в потертий кардиган поверх картої сорочки. Її права рука піднята до підборіддя, і це, разом із насупленими бровами та очима, які дивляться вдалину, надає їй задумливого або стурбованого вигляду. Двоє старших дітей також мають пошарпаний одяг і неохайне волосся, а немовля має трохи брудне обличчя і загорнуте у шматок тканини. Праворуч від композиції знаходиться щось схоже на товсту

дерев'яну палицю, яка розфокусована через близькість до камери, а при уважному розгляді можна побачити частково прозорий великий палець, закручений навколо нижньої частини палиці.

На перших двох фотографіях була зображена донька-підліток жінки, якої немає на цій світлині. У 1938 році Ланж відретушував негатив цього зображення, частково видаливши зображення великого пальця жінки на палиці праворуч. Через те, що фотографка працював на RA (Resettlement Administration), негатив належить уряду США і зберігається в Бібліотеці Конгресу, яка відповідає за виготовлення та дозвіл на всі репродукції цієї роботи.

Ланж не запитала ім'я жінки і не дізналася її історію. Вона стверджує, що жінка сказала їй, що їй 32 роки, та що вона і її діти харчуються замороженими овочами і птицею, яку вони вполювали, і що вона щойно продала шини зі своєї машини, щоб купити їжу.

Незабаром після того, як фотографії були опубліковані в «San Francisco News», уряд США оголосив, що відправляє 20 000 фунтів їжі в табір збирачів гороху. Але на той час, коли допомога прибула, жінка, яка досі залишається невідомою, та її сім'я переїхали. Незважаючи на те, що її зображення було широко передруковане і відтворене на всьому, від обкладинок журналів до поштових марок, сама «Мати-мігрантка», здавалося, зникла.

Через сорок років після того, як Ланж зробила свою знамениту фотографію, репортер знайшов жінку, відому як Мати-мігрантка. Вона жила в трейлері в Модесто, штат Каліфорнія. Її звали Флоренс Томпсон. Пані Томпсон сприйняла фотографію Доротеї як своєрідне прокляття. Їй було соромно згадувати про бідність, яку вона пережила десятиліттями раніше, але її діти прийшли до іншого висновку. Вони пишалися жінкою, яка пожертвувала собою заради сім'ї і стала символом жіночої сили в часи випробувань.[4,5,6]

«Мати-мігрантка» – це більше, ніж історія однієї жінки. Натомість зображена на ній мати уособлює долю страждань, бідності та непевності серед сільських робітників під час Великої депресії. Ланж створила цю знакову фотографію, наслідуючи відому християнську іконографію Марії з немовлям Ісусом, намагаючись змусити глядачів 1930-х років проявити релігійне співчуття до сільських родин, що потерпали від голоду. Адміністрація безпеки фермерських господарств замовляла фотографії, подібні до цієї, для просування соціальних програм «Нового курсу», що допомагали постраждалим від «Пилової чаші». Історики нещодавно помітили, що зображення страждань білих мали більше шансів здобути підтримку і отримати широке розповсюдження, ніж зображення чорношкірих сімей у схожих позах і умовах.

Роботи Доротеї Ланж поєднали описовий стиль документальної фотографії з принципом соціальної активності. Це стало орієнтиром для фотографів, які вважають, що їхня робота має не лише фіксувати соціальні умови, а й переконувати людей покращувати їх.

Список використаних джерел:

1. Immigrants' photographic legacy. URL: <https://scalar.usc.edu/works/let-me-get-there/immigrants-photographic-legacy>.
2. Women of the Hall: Dorothea Lange. URL: <https://www.womenofthehall.org/inductee/dorothea-lange/>.
3. The International Center of Photography. Artist Dorothea Lange. URL: <https://www.icp.org/browse/archive/constituents/dorothea-lange?all/all/all/0>.
4. Pruitt, S. (2020) The Real Story Behind the «Migrant Mother» in the Great Depression-Era Photo. *History*. URL: <https://www.history.com/news/migrant-mother-new-deal-great-depression>.
5. Dorothea Lange + Migrant Mother. Meet the master artist through one of her most important works. URL: <https://www.kennedy-center.org/education/resources-for-educators/classroom-resources/media-and-interactives/media/media-arts/dorothea-lange-migrant-mother>.
6. Dorothea Lange. Migrant Mother, Nipomo, California. URL: <https://www.tate.org.uk/art/artworks/lange-migrant-mother-nipomo-california-p13115>.
7. Dorothea Lange, Migrant Mother by DR. KRIS BELDEN-ADAMS. URL: <https://smarthistory.org/dorothea-lange-migrant-mother>.
8. Museum of Modern Art, New York. Dorothea Lange. URL: <https://www.moma.org/collection/works/50989>.

ЗБЕРЕЖЕННЯ СІМЕЙНИХ РЕЛІКВІЙ ПІД ЧАС ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ КРИМСЬКО-ТАТАРСКИХ РОДИН

Для більшості кримських татар півострів Крим пов'язаний передусім зі складною та багатогранною історією кримськотатарського народу. Після вимушеної депортації багато кримських татар чекали 45 років на повернення до рідної землі. У 1944 відбулась трагедія для всього кримськотатарського народу – більшість його представників вимушено переселили до країн середньої Азії та інших держав СРСР. Переселені багато років очікували повернення на свою батьківщину – півострів Крим. І така можливість у них з'явилася після набуття державою Україна незалежності. І багато кримських татар змогли повернутися на батьківщину лише у 1991 році. Декілька років після цього, у 1995 році, до Криму, на свою історичну батьківщину, змогла повернутися родина Беялових, серед яких народна майстриня Ельміра (авторка).

Родина Беялових раділа тому що її діти можуть жити на своїй батьківщині, але реалії життя на півострові були складними: проблеми з житлом, з працевлаштуванням на роботу тощо – причиною якої була дискримінація за національною ознакою. Про ці труднощі кримськотатарського народу також вказано в доповіді комісара з прав людини Томаса Хаммарберга в 2007 році. Втім розвиток демократії в Україні, прискіплива увага міжнародної спільноти сприяла позитивним змінам, права кримських татар почали відновлюватися, і для них з'явилися нові можливості розвитку..

Сім'я Беялових почала будувати власний будинок, посадили власний сад, діти завершили школу здобували вищу освіту. Періодично родина та інші кримські татари зустрічалися з недоброчливим ставленням та зневагою. З Втім наполеглива праця більшості кримсько-татарських родин сприяла тому, що рівень їх забезпечення ставав дедалі вищим. Багато з них будували власні будинки, розвивали бізнес. Почали відмічати національні свята, відкрилися школи де базовою мовою освіти була кримськотатарська мова. Ельміра Беялова почала відроджувати кримськотатарську вишивку, з'явилося багато учнів, які виявляли бажання вивчати техніки національної вишивки, популяризувати національну культуру.

З початку своєї творчої діяльності Ельміра Беялова (авторка) провела та сама брала участь у багатьох виставках, фестивалях, ярмарках- майстрів

в тому числі і міжнародних в Україні та за кордоном, таким чином промотуючи в світі національні надбання кримських татар.

Особливе відношення у кримських татар та джерелом натхнення є культурні цінності, які передаються з покоління до покоління. Для родини Беялових однією з найбільших цінностей, які вони зберегли впродовж багатьох років є елементи національного одягу, зокрема весільне головне покривало – марама прабабусі авторки по батьківській лінії. Це весільне головне покривало пройшло довгий шлях від Криму до місця депортації в Узбекистані та повернулось назад через багато років з родиною Беялових до Криму. Таке відношення до національних та родинних надбань свідчить про стійкі та глибокі традиції цілого кримськотатарського народу та окремих родин, які, незважаючи на труднощі, загрози, зберігали найцінніші і сімейні реліквії.

Іншою сімейною реліквією, збереженою під час виселень та депортацій родини є спеціальна сумка для зберігання священної книги – Корану, яка належала колись прапрабабусі авторки. Цю сумку також вдалося вивезти та зберегти до повернення родини на свою історичну батьківщину в Крим

На даний час родина Беялових не лише зберігає сімейні реліквії, але й популяризує їх, оскільки ці речі є частиною культури кримськотатарського народу, і родина передасть їх своїм нащадкам, як це зробили її кілька поколінь до того.

Коли почався Євромайдан у 2013-2014 рр., уся родина Беялових підтримувала Майдан допомагала всіма можливими способами, збирала необхідну допомогу та відправляла в Київ. Водночас слід зазначити, що на той час серед кримчан багато хто був проти Майдану. Чим далі розгорталися події в Києві, тим гірше значна частина населення Криму їх сприймали. Жити у Криму ставало дедалі небезпечніше, багатьох людей затримували, кидали до в'язниць, виселяли. Родина Беялових почала відчувати небезпеку у рідному місті. Все що відбулося колись із предками під час депортації 1944 року могло трапитись знову.

Після анексії Криму росією, більшість кримських татар продовжували відстоювати проукраїнську позицію. Через яку на них окупаційна влада постійно вчиняла тиск та переслідування в Криму. Про це йдеться у звіті за 2015 рік Управління Верховного комісара ООН з прав людини що різні порушення прав людини зафіксовано в тимчасово окупованому Криму.

Багато кримських татар які проживали в Криму були змушені виїхати на материк після тимчасової окупації Криму.

Відтак родина вдруге вимушено покинула Крим, оскільки залишатися там свідомими та активним кримським татарам було вкрай небезпечно.

Родина виїжджала з окупації частинами – спочатку виїхали діти, а пізніше за ними поїхали батьки в одне із міст Західної України. Покидаючи рідну землю, родина знову взяла найцінніше : кримськотатарський прапор, весільне головне покривало, сумку для Корана, які змогли зберегти їх батьки, деякі саджанці фундука та інжиру зі свого двору. Оскільки ці матеріальні речі, і навіть рослини – це культурний зв'язок з окупованою Батьківщиною.

Таким чином збереження культурних надбань та сімейних реліквій впродовж кількох поколінь кримськими татарами навіть в умовах вимушеного переселення засвідчує про надзвичайно сильний дух та стійкість цього народу, його відданість та патріотизм, який плекається в ролинах. Адже таке сакральне відношення до традицій та звичаїв, культурних цінностей дозволяє передусім зберігати національну ідентичність кримських татар в еміграції.

Тому для більшості вимушено переселених родин кримських татар об'єднання довкола дослідження, фіксації своєї культурної спадщини, її збереження та передачі наступним поколінням, а також популяризації не лише для збереження своєї ідентичності, але й фіксації права як корінного народу Криму, є запорукою збереження кримськотатарського народу та повернення його повноправного корінного народу в український Крим після перемоги над росією.

Список використаних джерел:

1. Бердинських, К. (2014) «Єлюди»: Теплі історії з майдану. *Київ, Брайт Стар Паблішинг.*
2. Доповідь комісара з прав людини Томаса Хаммарберга (2007). *Страсбург, 26 січня 2007 р. URL: <https://rm.coe.int/16806db76f>*
3. Звіт за 2015 рік. (2015) Управління Верховного комісара ООН з прав людини.

ЧАСОПИС «ПОСЕСТРИ. УКРАЇНСЬКА І ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА» ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У НОВЕ СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Початок повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році ознаменував якісно новий етап українсько-польського культурної співпраці. Обидві країни зіштовхнулися з масштабними хвилями біженців та внутрішньо переміщених осіб, реалії воєнного часу породили масштабні економічні соціальні та культурні виклики, відповіді на які слід давати оперативно.

За цих умов чимала кількість культурних інституцій та їхніх співробітників, індивідуальних діячів культури в екстремально важких умовах на території інших держав, була вимушена шукати нові алгоритми взаємодії з аудиторіями всередині країни, а також засоби й канали зовнішньої комунікації стосовно подій в Україні. У ситуації, що склалася, надзвичайно цінною виявилася підтримка урядових та неурядових інституцій Польщі, залучених до процесу культурного співробітництва між двома країнами.

Населення Республіки Польща станом на кінець 2022 року, за даними Центрального статистичного офісу Польщі, становить 37,76 млн осіб (GUS, 2023). За оцінками урядових організацій країни, станом на березень 2023 року в Польщі перебувало 2,2 млн українців (Серадзька М., 2023). Слід зазначити, що станом на початок повномасштабного вторгнення на території Польщі уже перебувало багато українських трудових мігрантів, вимушених мігрантів з 2014 р., а також тих, хто проживає на етнічних територіях українців, які увійшли до складу Польщі внаслідок міждержавних угод у XX столітті, операції «Вісла» тощо.

За даними дослідницької агенції *Info Sapiens*, переважна кількість українців (63%), які зараз перебувають за кордоном, планують повернутися до України. Проте якщо бойові дії затягнуться надовго, значна кількість вихідців з України будуть змушені адаптуватися до нових соціальних умов. Відтак культурна інтеграція біженців у спільноти, що їх прийняли, стала одним з нагальних питань, у тому числі через пошук форми, яка буде доступною навіть для тих українських мігрантів, які не встигли вивчити польську мову (Горбань М., 2023).

Одними з перших на культурно-освітні потреби вимушених мігрантів з України відгукнулися польські заклади вищої освіти. Про заходи з підтримки українських мігрантів оголосили у Варшавському університеті, Університеті Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Університеті імені Адама Міцкевича у Познані, Краківській Політехніці імені Тадеуша Костюшка та інших освітніх закладах (Сівінський В. & Білянов К., 2022). Освіта відіграє значну роль у формуванні культурних потреб представників новітньої хвилі вимушених українських мігрантів у Польщі, вона стала важливим ключем до успішної адаптації мігрантів до життя в новому суспільстві.

Також заклади середньої освіти активно працювали, щоб максимально спростити інтеграцію українських дітей в польські школи.

Водночас важливо, щоб вихідці з України, які опинилися поза межами країни внаслідок повномасштабної військової агресії з боку росії, надалі відчували культурно-історичний зв'язок зі своєю батьківщиною. Цей зв'язок залишається істотною частиною їхньої самоідентифікації, що допомагає формувати нові соціальні зв'язки з українцями, які опинилися у подібній ситуації після лютого 2022 року або проживали за кордоном протягом тривалого часу перед тим і мають відповідний життєвий досвід перебування в іншій країні. Виїхавши з країни часто всупереч власній волі, українські мігранти новітньої хвилі можуть почуватися соціально ізольованими та відірваними від власного коріння, звичного мовно-культурного ландшафту.

У лютому 2019 року в місті Краків (Польща) було засновано Інститут літератури – національну культурну установу, метою діяльності якої є популяризація польської класичної літератури, підтримка сучасних некомерційних авторів, а також реалізація міжнародної співпраці дослідників літератури в країнах Центрально-Східної Європи. Три роки потому, в умовах повномасштабної російської агресії в Україні за підтримки Інституту літератури створено Інтернет-часопис «Посестри. Українська і польська література», який є «некомерційним українськомовним проектом, покликаним знайомити широке коло читачів із найкращими творами української й польської літератури» (Посестри, 2022). З метою реалізації поставленого завдання співробітники та дописувачі «Посестер» надають відкритий доступ до оригінальних літературних творів та перекладів, нариси, есеїв, літературно-критичних текстів і наукових досліджень, присвячених вивченню української та польської літератур. На сторінках видання можна ознайомитися з творчістю українських та польських класичних (Тарас Шевченко, Леся Українка, Богдан-Ігор Антонич, Адам Міцкевич, Юліуш Словацький, Ципріян Каміль Норвід) і сучасних (Сергій Жадан, Галина Крук, Оксана Забужко, Бартоша Сувінський, Патрик Косенда, Барбара Грушка-Зих) письменників, переглянути статті та інтерв'ю, присвячені актуальним процесам в літературному житті двох країн. При цьому тексти польських авторів подаються в українських перекладах, що робить їх доступними для широкого кола читачів з України, які не володіють польською мовою достатньо добре, щоб читати нею літературні тексти.

Отже, часопис «Посестри» є платформою, яка дозволяє в дуже доступній та привабливій формі не лише можливість читати сучасну літературу українською мовою, але і знайомитися з творчими доробками польських письменників та поетів, таким чином пізнаючи та вивчаючи культуру народу, який дуже активно допомагав і допомагає українським біженцям.

Часопис виконує низку важливих функцій у налагодженні міжкультурної комунікації, популяризації української літератури в Польщі, а також польської літератури серед українських читачів. Зокрема, йдеться про:

- інформування поляків та українців, що проживають на території Польщі, стосовно актуальних подій в Україні, реакцію на них з боку представників інтелектуальних та культурних середовищ;

- розвиток спільних культурних практик через публікацію оригінальних та перекладних текстів українською мовою, проведення спільних зустрічей у різних форматах, інтерв'ю;

- забезпечення можливості для українських культурних діячів доносити свою громадянську позицію за кордоном за допомогою засобів культурної дипломатії;

- вивчення культури не лише рідної, але й приймаючого народу у дуже зручному та доступному форматі, без обмежень щодо розміщення, віку, статі або рівня володіння польською мовою;

- задоволення культурних потреб українських біженців та емігрантів у Польщі.

Таким чином, діяльність часопису «Посестри» спрямована на сприяння всебічному культурному діалогові між українцями та поляками. Вона також є складовою частиною зусиль, спрямованих урядовими та неурядовими організаціями Республіки Польща на соціальну адаптацію українських мігрантів у новому середовищі, їхнє ознайомлення з польською історико-культурною спадщиною й актуальними процесами в літературі. Завдяки тому, що тексти на сторінках «Посестер» публікуються українською мовою, читачі з України мають можливість долучитися до культурного життя сусідньої країни, а вимушені мігранти можуть простіше інтегруватися до польського суспільства, не розриваючи мовно-культурних зв'язків з історичною батьківщиною.

Список використаних джерел:

1. Серадзька, М. (2023) Польща: солідарність з біженцями з України, страх перед РФ. *Deutsche Welle*. 28 лютого. URL: <https://www.dw.com/uk/polsa-i-rik-vijni-v-ukraini-solidarnist-z-bizencami-strah-pered-rosieu/a-64845055>

2. Горбань, М. (2023) Життя українських біженців у цифрах: результати дослідження на основі опитування українців у різних країнах. *Radio Свобода*. 19 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zhyttya-bizhentsiv-u-tsyfrakh-doslidzhennya/32599058.html>

3. Посестри (2022) Про нас. Без дати URL: <https://posestry.eu/o-nas>

4. Сівінський, В. & Білянов К. (2022) Польські університети об'єднуються для підтримки біженців з України. 11 березня URL: <https://icd.kpi.ua/?p=11192>.

5. GUS (2023) Ludność. Stan i struktura ludności oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym. Stan w dniu 31 grudnia. 28 kwietnia URL: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stand-i-strukturaludnoscioraz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stand-w-dniu-31-grudnia,6,34.html>.

Марія ГЛУШКО

викладачка кафедри менеджменту мистецтва
Львівської національної академії мистецтв,
м. Львів, Україна

ЖУРНАЛ ДЛЯ ДІТЕЙ «ВЕСЕЛКА» ТА ЙОГО РОЛЬ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Друковані періодичні видання, які виходили друком за межами України за ініціативи та підтримки діаспори, відіграють важливу роль у збереженні національної ідентичності, адже в матеріалах висвітлено, передовсім, особливості становлення і розвитку української культури, всі числа виходили, найчастіше, українською мовою, а обкладинки та сторінки журналів оформляли українські митці-емігранти.

Окремої уваги в контексті розгляду обраної проблематики заслуговують ті випуски, які публікувалися закордоном після 1990 року – напередодні проголошення незалежності України та після, оскільки саме в цей період на сторінках мистецької періодики помітне зростання інтересу до теми суверенітету нашої держави.

Показовим прикладом виступає журнал для дітей кожного віку «Веселка», який засновано у 1954 році. Журнал був щомісячним додатком до першої найстаршої у світі українськомовної газети «Свобода» нашої громади в Америці, яка виходила друком за ініціативи Українського Народного Союзу в США з 1893 р.

Літературна редакторка проекту «Єдині» Олександра Малаш виділяє п'ять причин читати журнал «Веселка»: причина перша – українська мова, друга – ілюстрації, третя – простими словами про важливе, четверта – пізнавально та розважально, п'ята – контакт із читачами [3].

У дослідженні розглянемо діяльність журналу «Веселка» у 1990-1995 рр. у двох аспектах: перший – графіка українських мистців-емігрантів, другий – комунікація читачів з України з читачами в США.

Перші номери журналу були повністю чорно-білими, та в 1957 р. у зображеннях з'являється колір. Редакція на етапі підготовки матеріалів співпрацювала не лише з письменниками, а й ілюстраторами. За період існування журналу обкладинки та графічні зображення до публікацій створювали низка митців, які тривалий час проживали за межами України, але продовжували працювати у царині мистецтва і популяризували українську культуру закордоном.

Варто відзначити, що в числах, виданих за цей час, обкладинки створювали Христина Мізур (1990), Іван Брикович (1991-1993) та Еріка

Слуцька (1993-1995), а на сторінках знаходимо роботи таких відомих графіків українського походження як Яків Гніздовський (еміграція – Нью-Йорк, США), Мирон Левицький (Торонто, Канада), Барагура Володимир (Флорида, США), Любослав Гуцалюк (США, Франція), Михайло Дмитренко (Детройт, США), Богдан Стебельський (Торонто, Канада), Микола Бутович (Нью-Джерсі, США), Магас Всеволод (Оранжвіл, Канада), Христина Мізур (Торонто, Канада), Мудрик-Мриц Ніна (Торонто, Канада), Андрусів Петро (США), Едвард Козак (Детройт, США) і його сини Юрій та Ярема, Олена Вітик-Войтович (Німеччина, США) та інші [1].

Твори згаданих митців, які працювали в еміграції, характеризуються такими ознаками, як висока майстерність виконання, що надавало виданню художньої цінності, а також поширення спадщини українського народу, підтримка культурної ідентичності та зв'язок із сучасністю, адже їх графіка допомагала фіксувати та відображати історію, традиції та мову рідної країни в умовах віддаленості від батьківщини.

Графіка у журналах еміграції не тільки відображала минуле, але також віддзеркалювала сучасні проблеми та питання, які стосувалися української діаспори. Такий діалог між митцем і читачем надавав їм почуття спільноти та належності до української культури.

Другий аспект розгляду журналу «Веселка» – комунікативний. У вступному слові до архіву журналу на сайті газети «Свобода» стверджують, що «Веселка» була і залишається змістовним джерелом матеріалів для виховання національно-свідомої української молоді [1].

Загалом, змістове наповнення журналу включає вірші, оповідання, казки, сценічні картини-п'єси, розповіді і статті, в тому числі про Тараса Шевченка, Лесю Українку, Івана Франка, Миколу Лисенка. Поруч із загадками та дописами про дитяче життя – патріотичні вірші про Україну. Підтвердженням такої позиції є той факт, що у 1954 році, не в Радянському Союзі, а на іншому континенті зі сторінок журналу розповідали читачам іммігрантів-українців про козаків-характерників та про Четвертий універсал Української Центральної Ради.

На формування тісного взаємозв'язку між спільнотами в Україні та США вплинуло те, що у різних числах журналах виходила рубрика «Наша пошта», де опубліковано листи дітей з України до ровесників. Українські діти писали з метою «дізнатися про те, як живуть, працюють, вчаться канадські діти, чим вони займаються в вільний час, які в них проблеми і як їх вирішують?» [4, С. 14].

Особливо вражають слова дівчини-підлітка з України, написані у 1991 році за рік до проголошення незалежності України, які вкрай актуальні в контексті сьогодення: «Пише до Вас дівчина-підліток, яка турбується за долю

своєї неньки-України. Адже мені жити на цій землі даліше. Мене турбує питання, якою наша рідна земля стане в майбутньому. Чи стане щасливою і буде розцвітати в багатстві й добрі, чи вернеться до такого життя, яке було дотепер. Я хочу бачити свою землю щасливою, екологічно чистою. І щоб наші люди-українці не забували своєї рідної мови й культури. Адже ми на цім світі одна нація і в нас є одна мати-земля Україна. Ми повинні зберегти свою мову й культуру. Якщо ми забудемо свою мову й культуру, то втратимо свою землю. Тому я й вирішила до Вас написати.

Мене більш вразило те, що Ви десятки років живете не на Україні, але вивчаєте українську мову й культуру, по краплині збираєте українські пісні в той час, коли половина українців, живучи на своїй рідній землі, не знає ні одного слова по-українськи. Але мені пощастило, що мене батьки віддали в українську школу й я їм за те дуже вдячна. Тепер я можу розмовляти й писати по-українськи».

Сьогодні всі числа журналу «Веселка» за 1954–1995 рр. розміщені у вільному доступі в електронному вигляді на офіційному сайті газети «Свобода» [2, С. 22].

Загалом, журнал «Веселка» за період свого існування вплинув на формування національної ідентичності та підтримував нерозривний зв'язок між українцями, які проживали на Батьківщині, і тими, хто з власної волі чи вимушено перебував в еміграції.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну від 24 лютого 2022 року більше 8 мільйонів українців вимушено переселились за межі нашої держави. Досвід редакції журналу може також слугувати для української діаспори в різних країнах світу прикладом налагодження взаємовідносин, особливо в епоху стрімкого розвитку систем комунікації та вільного доступу до Інтернету.

Список використаних джерел:

1. «Свобода» – газета української громади в Америці (1954-1995) Архів журналу «Веселка». URL: <https://svoboda-news.com/svwp/veselka>.
2. Лист дівчинки з України (1991) Веселка. 7-8 число, 1991, С. 22 URL: <http://www.svoboda-news.com/arxiv/veselka/1991/Veselka-1991-07-08.pdf>.
3. Малаш О. (2023) 5 причин читати журнал «Веселка» URL: <https://yedyni.org/5-prychyn-chytaty-zhurnal-veselka>.
4. Учениця Лілія Романишин із Надвірної (1991) Веселка. 9 число, 1991, С. 14. URL: <http://www.svoboda-news.com/arxiv/veselka/1991/Veselka-1991-09.pdf>.

Вікторія БАК

к.п.н., доцентка кафедри суспільних дисциплін
Дніпровської академії музики,
м. Дніпро, м. Бахмут, Україна

**ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ В МІСТІ БАХМУТ (УКРАЇНА) ПІД ЧАС
ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 2022-2023 рр.
АНАЛІЗ СВДЧЕНЬ ОЧЕВИДЦІВ**

Після закінчення Другої світової війни в Європейському просторі ХХ ст. сформувались *гуманістичні цінності*, які є основою стабільності життя різних держав та націй. Єдність в різноманітті – це здатність національних держав будувати власне життя, яке не входить в конфронтацію з життям сусідів, що можливо лише за умов спільного дотримання правових норм, що ґрунтуються на гуманістичних цінностях, найважливішою серед яких є *цінність людського життя*.

З лютого 2022 року і початку повномасштабної війни росії проти України, гуманістичні надбання людства опинились під загрозою знецінення і підміни. Ця загроза не усвідомлена більшістю населення Європи, бо війна в Україні сприймається як локальна та тимчасова, але вона може розповсюдитись на всю Європу саме тому, що *людське життя вже не є абсолютною цінністю* там, куди прийшов російський солдат, якого все ще не зупинили, і ніхто не може спрогнозувати, де і коли він зупиниться.

Пропоную проаналізувати міграційні процеси, які відбувались в Бахмуті з лютого 2022 року до березня 2023 року для розуміння того, як поступово змінювались ціннісні орієнтації місцевого населення в залежності від поступового просування армії рф на територію суверенної європейської держави, яка сповідувала *європейські цінності і цінність людського життя*.

Загальна кількість населення міста на початок 2022 року – 73 тис. осіб, місто мало розвинену інфраструктуру та вважалось одним з найкращих для життя в Донецькій області. Після початку повномасштабної війни росії проти України з 22 лютого і майже до початку квітня 2022 року в місті розпочалась перша масштабна хвиля міграції. З міста виїжджали, в основному, жінки та діти. Всі підприємства міста продовжували працювати, 17 шкіл одразу перейшли на онлайн викладання та не припиняли своєї роботи до початку весняних, а потім літніх канікул. В такому режимі почали працювати всі заклади освіти міста, не припиняючи роботи. Виїхати залізничним транспортом з Костянтинівки (найближча станція до Бахмуту)

було майже не можливо. Організована евакуація не могла задовольнити потреби всіх, хто хотів виїхати. Їхали на Західну Україну і більшість не знала, що можна очікувати найближчим часом.

Зі свідчення Оксани В. (43 роки) «Ми вивозили доньку з онукою (2,5років), взяли квитки на потяг до Львова. Приїхали на станцію в Костянтинівку, де нам повідомили, що поки потяг не виїхав з Харкова і не відомо, чи він виїде. Ми очікували в будівлі вокзалу, розпочалась комендантська година. Виходити з будівлі не можна було. Двері вокзалу зачинили. На вулиці було темно і моторошно. Було чутно далекі вибухи. Я подумала, що якщо ракета влучить в будівлю, ми всі помремо. Онуку ми прилаштували на валізах, вона заснула, а ми чергували поряд. Вночі повідомили, що потяг прибув, але тільки зранку почнеться посадка. В кожному купе будуть розташовувати по 10-12 людей. Зранку нас випустили з будівлі, але посадка не розпочиналась. Ми вирішили повертатись додому, бо не були впевнені, що зможемо з малою дитиною сісти в потяг. Повернулись додому і на наступний ранок вирішили, що зять повезе доньку з онукою машиною до Львова. Це було теж складно, їхали вони три дні, рухались в величезній черзі з машин повільно, були проблеми з паливом, але світ не без добрих людей. Так вони доїхали до Львова, зупинились у знайомих, а зять пішов до війська. До сих пір у ЗСУ боронить Україну, а донька з онукою у Львові, тепер знімають квартиру».

В першу хвилю міграції виїхало біля 10% населення. В місті продовжували працювати всі підприємства і люди залишались на своїх місцях до початку літа 2022р.

Як стверджують Слюсаревський, М., Блінова, О. (2015) : «Прийняття рішення та здійснення міграції детермінуються віком, статтю, станом фізичного та психічного здоров'я, рівнем освіти, професійною належністю, кваліфікацією, поінформованістю, знанням мови та культури країни в'їзду, рівнем володіння певними знаннями, навичками, вміннями; особистісними рисами». В Бахмуті ці чинники також мали місце, але в значній мірі на мешканців міста впливав міф про те, що «братній народ» не може жорстоко знищувати мирних мешканців, тому великої небезпеки для містян немає і можна буде пересидіти небезпечний час бойових дій в укритті. Бахмутяни вважали росіян близькими за менталітетом та цінностями, а тому вірили, що місто Бахмут не знищать.

Зі свідчення очевидця. Людмила К. (34 роки), вагітна жінка, очікувала на пологи в грудні 2022. Аргументючи, чому не евакуюється, зазначила: «Ми всі залишаємось: я, чоловік, син Богдан, у нас гарний підвал, там можна жити, зв'язок з лікарем маю, зможу повідомити, коли буде потрібно, обіцяли одразу вивезти. У нас немає ані води, ані світла, але ми прилаштувались,

готуємо на вогнищі, дрова є, своя хата, вистачить на довго». На початку жовтня 2022 р. Людмила та чоловік загинули на переправі біля річки Бахмутки від осколкового поранення.

Влітку 2022 з Бахмута була налагоджена постійна евакуація місцевого населення. Від виконкому кожного ранку їхали 2-3 автобуси, але необхідно було попередньо записатись. Місцеві мешканці їхали з міста на 2-3 місяця, всі сподівались, що швидко повернуться. Друга хвиля евакуації продовжувалась до початку осені 2022 року. На той період в місті залишалось понад 40% населення.

Ще одна група містян, яка активно допомагала ЗСУ, місцеві активісти, представники громадських організацій, серед яких «Бахмут Український», також продовжувала залишатись в місті. Зі свідчення очевидиці Вікторії Н. (56 років): «Все літо залишалась в місті. Хотілось чимось допомогти його обороні. Здавалось, що якщо ми всі залишимось, ворог не пройде, почала разом з іншими волонтерами ходити в шпиталь. З нього цивільні лікарі виїхали, але заїхали військові. Ми почали їм допомагати. З під Попасної везли поранених, їх було дуже багато. Ті, з ким ми розмовляли, попереджали, що наступним буде Бахмут, потрібно їхати, *бо росіяни зітруть місто артилерією*, від неї не сховаєшся, але я вірила, що ми врятуємося, що місто буде цілим і неушкодженим. Виїхала лише в серпні, коли обстріли стали нестерпними».

Наталія Р. (61 рік). «Наша волонтерська організація «Бахмут Український» налагодила постійне постачання їжі, речей, ліків для ЗСУ та ТРО. В Бахмуті працював Центр гуманітарної допомоги, який створив «Бахмут Український», а я весь час чергувала на ньому і видавала все необхідне, як військовим, так і цивільним. Виїхала лише на початку березня 2023 року».

До грудня 2022 року між Бахмутом та Дніпром курсував мікроавтобус, можна було за 600 грн. доїхати до міста один раз на добу. Люди їздили постійно. Зі свідчення очевидця. Жовтень 2022 р. Світлана М. (45 років) очікувала на автобус до Бахмуту на вокзалі Дніпра з трьома дітьми, хлопцями 18, 16 та 6 років. «Їдемо додому, у нас свій будинок в захищеному місці, старший син вступив до Краматорського медінституту, навчається на першому курсі онлайн, середній – в Бахмутському індустріальному коледжі, теж онлайн, нам краще триматись родиною, всім разом. Обстрілів не боїмося, є теплий підвал, ось їздили до Дніпра, купили харчів та додому повертаємось, хочеться добратись ще до темноти, але щось запізнюється автобус, кажуть, що на осколок наїхав, поїхав на СТО вулканізацію коліс робити, але все одно до Бахмуту поїде, бо водій з Бахмуту».

Розмова з водієм автобусу Дніпро-Бахмут Миколою С.: «Свою родину вивіз до Дніпра, знімаємо квартиру, а в Бахмуті кішку в квартирі залишили, треба годувати та і гроші заробляю, квартиру знімати потрібно, родину утримувати. До обстрілів звук, ми тепер не рухаємось по місту. Всіх пасажирів висаджуємо недалеко від літачка, вони потім самі добираються до своїх домівок».

В грудні 2022 року в місті залишалось менше 30% населення, серед них були і діти. Свідчення очевидця Юрія Р. (15 років): «Я залишаюсь з дідусем та бабусею, вони старенькі, я їх не кину. Мама моя померла ще коли мені було 10 років, у тата інша родина, а мене бабуся та дідусь ростили, як я їх кину. Ми прилаштувались, готуємо на вулиці. Збираємось всі, хто залишився, і готуємо, допомагаємо один одному, чергуємо, збираємо дрова. Я їм дуже потрібний. Поки буду залишатись».

В місті на сусідів чи на знайомих залишали велику кількість тварин, передавали корм, гроші, а коли стало зрозуміло, що всі виїдуть і ніхто не буде годувати кішок та собак, почали звертатись до волонтерів для того, щоб вивезти тварин. Зі свідчення очевидиці Алли А. (60 років) : «Я годувала три місяці собаку та kota сусідки. Тварини дуже страждали від того, що залишились самі, вони теж бояться вибухів. Собака ще якось тримається, а кіт став худий і майже нічого не їсть. Я вже боюся ходити до них, бо треба йти через вулицю, а там може накрити мінометами, обіцяли волонтери забрати, але хто вже на цей бік річки поїде, коли вагнерівці зовсім поряд?».

На початок січня 2023 р. в місті залишалось лише 10 % населення. Весь час люди перебували в підвалах. Існував «центр незламності», де можна було зарядити телефон і був зв'язок, але добратись більшість населення до нього не могла. Зі свідчення очевидиці Ольги С. (56 років): «Жила одна в підвалі біля музичного коледжу. Це був єдиний вцілілий підвал. Мого чоловіка було поранено, йому надали допомогу та відвезли до Краматорська. Для мене в швидкій місця не знайшлося, тому продовжувала жити в підвалі. Вночі 24 лютого дуже сильно обстрілювали місто, вхід до підвалу загорівся, тушила полум'я сама. Дуже сподівалась, що все закінчиться, тепер розумію, що треба було їхати раніше, але не хотілось залишати квартиру». До березня 2023 року в Бахмуті все ще мешкали діти.

Зі свідчення очевидиці Софії М. (14 років): «Ми з татом, мамою та сестричкою виїхали з Бахмуту до Дніпра в березні 2023 року, бо ми жили на околиці міста, яка була під контролем ЗСУ, більшу частину часу ми сиділи в підвалі, тато все зробив, щоб підвал був зручним для нас. Я вже звикла до обстрілів і не боялась їх. Моя мама медична сестра, вона знала, як нас лікувати, якщо ми хворіли. Нам хотілось бути разом і не їхати в невідоме нове місце».

Станом на листопад 2023 року в місті Бахмуті все ще залишається від 200 до 500 осіб. Інколи вони знаходять можливість відправити машину до Донецька за харчами. В місті суцільні руїни, але можна знайти прихисток у підвалах.

На даний час міська інфраструктура Бахмуту повністю зруйнована, знищені будівлі, мешканці виїхали. Якщо аналізувати спосіб ведення військових дій росіянами, то вони нагадують середньовічні військові дії, при яких ворог, який не здавався, підлягав повному знищенню. Більшість мешканців Бахмуту були впевнені, що росіяни не будуть знищувати місто так безжалісно, як це сталося, *гуманістична цінність людського життя вкоренилася в свідомість бахмутян і саме тому, вони сподівалися на те, що така цінність живе в свідомості росіян*. Саме тому міграційні процеси в Бахмуті так затягнулись, більшість населення сподівалась на людяність завойовників, саме тому і залишалась в місті.

Висновком нашого спостереження є наступне: боротьба України в війні, яку розв'язала росія – це боротьба за цінності. Знищення багатьох міст України, серед яких є і Бахмут, – це жорстке і поступове *знищення гуманістичних цінностей людства, які мають свій матеріальний прояв в долях конкретних людей і міст*. Це є загроза не тільки для України, а і для всього людства. Світ, в якому світить сонце і посміхаються діти, починає поступово марніти та зникати, і поки що зусилля всього демократичного світу не можуть зупинити *гуманістичними засобами негуманістичну війну*.

Список використаних джерел:

1. Слюсаревський, М., Блінова, О. (2015) Міграція як соціально-психологічне явище : види, функції, чинники та закономірності. *Світогляд*. №5 (55). С.54.
2. Битва за Бахмут. Хроніка оборони міста-фортеці (2023). *Радіосвобода. Донбас. Реалії*. 31 жовтня.

Наталія ВИШНЕВЕЦЬКА

підприємиця, волонтерка, членкиня ради
ГО «Бахмут Український»
Бахмут, Україна

Валерій БЄЛЄВИЧ

підприємець, керівник
ГО «Бахмут Український» 2015-2017рр.
Бахмут, Україна

«БАХМУТ УКРАЇНСЬКИЙ» ЯК ФЕНОМЕН САМООРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МАСОВОЇ МІГРАЦІЇ

Громадський рух «Бахмут Український» був заснований групою проукраїнських активістів навесні 2014 р. в окупації і у підпіллі. Це була самоорганізована і безперервно діюча структура, виникла, повторюючи структуру УПА та ОУН: кожен знав, що робить його найближче коло і знав ще одного-двох з іншого маленького кола патріотів. З самого початку ця структура діяла злагоджено і зв'язки, сформовані після «майданівської весни» 2014 р. забезпечили ефективне функціонування громадського руху як для допомоги фронту, протидії агресору, так і під час масової вимушеної міграції після 2022 р. для підтримки бахмутян (Бахмут Український, 2015).

На той час місто вже було окуповане. Підпільна боротьба з російською окупацією почалася з фарбування щоночі стовпів на центральних вулицях міста в жовто-блакитний колір та розклеюванням листівок. Щоранку працівники бюджетних установ зафарбовували вапном кольори українського прапора і зривали листівки. Одночасно жителі Бахмута стихійно почали підтримку українських військових, заблокованих у військовій частині в центрі міста, зокрема передавали гарячі обіди, одяг, засоби зв'язку. На той час це був справжній подвиг, адже виявлення окупантами такої діяльності несло загрозу життю і здоров'ю, за це можна було «потрапити на підвал».

Надихало активістів «Бахмуту Українського» також і те, що над контрольно-пропускним пунктом військової частини впродовж окупації міста 2014 р. майорів єдиний у місті український державний прапор. Існував план, за яким у разі повного вторгнення росіян в місто і загрози заблокованим військовим, місцеві активісти повинні були розібрати по своїх домівках військових і видавати їх за племінників. У багатьох активістів в телефонах з'явилися номери з іменем «племінник».

У той час приїжджі з вираженим російським немісцевим акцентом організували мітинги на підтримку росії. Вони погано орієнтувалися в місті, не знали автентичних місцевих топонімів. Від багатьох тхнуло перегаром і несвіжою білизною. Влада сприяла діям росіян, зокрема для організації штабу їм передали приміщення - перлину старовинної архітектури в центрі Бахмута (Азово-Донського банку), де вони щодня складали списки

добровольців в армію так званої ДНР та відкрито збирали кошти на підтримку «русской весни».

Після деокупації міста у липні 2014 р. з кожним днем кількість членів зростала, бахмутяни доєднувалися до «Бахмуту Українського» цілими сім'ями та робочими колективами. Організація активно включилася в допомогу українській армії, взяла опіку над пораненими в шпиталі. Біля 40 жінок по черзі чергували в лікарні, мили, годували, перевдягали поранених українських військових. Все це – завдяки постійній праці сотень містян (В м. Артемівську відкрито... 2016). Адже більш, ніж півтора року з липня 2014 в Бахмуті забезпечували харчуванням поранених і хворих тільки волонтери. Відповідно до наданих ГО «Бахмут Український» відповідей, з міського бюджету на одного додаткового постояльца лікарні - з бюджету надходило 1 грн.08 коп.

Також активісти «Бахмуту Українського» допомагали облаштовувати блок-пости, плели маскувальні сітки(3), організували збори коштів та закупівлі необхідних засобів, надавали гуманітарну допомогу добровольчим батальйонам «Донбас», «Айдар», «Артемівськ», «Київська Русь», «Свята Марія», «Дніпро» та іншим підрозділам та бригадам ЗСУ, які дислокувалися на Донеччині та Луганщині.

Активісти-медики Бахмута на прохання керівництва військових підрозділів постійно надавали медичну допомогу українським військовим, забезпечували ліками. Діти та працівники окремих навчальних закладів Артемівська (назва Бахмуту до 2016 р.) та району передавали військовим листи та малюнки. Але багато хто продовжував жити звичайним життям і їм здавалося, що хтось інший може припинити жах, який всі тоді боялися називати війною.

Слід зазначити, що крім допомоги військовим, особлива увага у діяльності «Бахмуту Українського» приділялася допомозі внутрішньо-переміщеним особам, значна частина яких прибула в Бахмут після окупації частин Донецької, Луганської областей та Криму у 2014 році..

До повномасштабного вторгнення громадська організація «Бахмут Український» продовжувала працювати в наступних напрямках: організація допомоги внутрішньо переміщеним особам; допомога ЗСУ, допомога пораненим військовим та цивільним у лікарнях та шпиталях міста.

З перших днів існування нашої організації приділялась особлива увага культурно-просвітницькій діяльності. Постійно проводили майстер-класи з народних видів творчості (у русі є народні майстри), лекції у бібліотеках міста та в музеї, організували у своєму приміщенні бібліотеку української історичної та художньої літератури та постійно продовжували її поповнювати, проводили патріотичні акції, займалися встановленням та зміцненням культурних зв'язків із різними творчими групами міст України, залучали своїх друзів, у т.ч. українських воїнів до проведення різноманітних культурно-просвітницьких акцій в навчальних та освітніх закладах міста.

- займалися організацією практичної допомоги в обороні міста спільно з міською владою (участь у будівництві третьої лінії оборонних споруд,

виготовленні маскувальних сіток та «кікімор»), допомогою у ремонті військової та медичної техніки на громадських засадах, тощо.

Усі ці роки наш громадський рух ніким, окрім українських воїнів, не підтримувався. Та не дивлячись на це, члени «Бахмута Українського» приймали активну участь в політичному та суспільному житті міста: були ініціаторами та організаторами повернення місту Артемівськ його історичної назви Бахмут, підтримували переселенців з окупованих територій та надавали підтримку місцевим зооволонтерам. Члени організації увійшли в громадську раду міста Бахмут.

З початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року «Бахмут Український» мобілізував усі сили та ресурси на боротьбу з російською навалою: ще активніше почали збирати кошти для допомоги ЗСУ, донатили самі. В гуманітарному центрі «Бахмута Українського» по вул. Чайковського, 23 акумулювалася та роздавалася гуманітарна допомога, яка надходила з усієї України. Плелися сітки. За цією ж адресою надавали допомогу ВПО та місцевій територіальній обороні. «Бахмут Український» співпрацював з дуже багатьма українськими громадами, і став неформальним центром комунікації для пошуку поранених, загиблих, тому дуже багато волонтерських організацій підтримували діяльність «Бахмута Українського» коштами та інформаційно (5).

Цілий рік з початку повномасштабного вторгнення до 25 лютого 2023 року робота гуманітарного центру, організованого ГО «Бахмут Український» в місті Бахмут не припинялася (6). Останні волонтери були вимушені виїхати в м. Дніпро тільки наприкінці лютого 2023 року, коли бойовики «вагнер» підійшли впритул до мікрорайону, де дислокувався штаб.

Зараз усі члени організації є вимушеними переселенцями. Але завдяки здобутому досвіду само-організації, набутим зв'язкам, усі активісти «Бахмута Українського» оперативно знайшли нові місця проживання і надалі продовжують волонтерити, передають здобутий у прифронтовій і навіть фронтовій зоні досвід. Найбільше активістів організації виїхали в м. Дніпро, де винайняли приміщення і продовжили свою волонтерську діяльність з весни 2023 року, одночасно залишаючи основним діючим складом приміщення в Бахмуті.

Підсумовуючи, можемо засвідчити:

- громадська організація «Бахмут Український» та її волонтерська та гуманітарна діяльність є вагомим і важливим внеском у перемогу України в російсько-українській війні;

- набутий досвід прифронтової діяльності та в зоні бойових дій є унікальним і потребує наукового опрацювання та вивчення як феномену самоорганізації та свідомого спротиву окупантам;

- важливим аспектом діяльності «Бахмута Українського» є й те, що сформований досвід допомоги біженцям від початку російсько-української війни 2014 р, знадобився самим учасникам громадського руху при переселенні у 2023 році;

- діяльність ГО «Бахмут Український» є також свідченням незламності та звитяги українських громадян, які в кризових умовах, умовах воєнних загроз життю і здоров'ю, не втомлюються допомагати іншим. Також приклад того, як ставши внутрішнім мігрантом, не сподіватися на допомогу інших, а далі продовжувати допомагати військовим та тим, хто постраждав внаслідок війни;

- фактично на прикладі ГО «Бахмут Український» можна продемонструвати новий тип системного, всебічного волонтерства та підтримки, сформований в українському суспільстві в умовах війни 2014-2023 років.

Список використаних джерел:

1. Бахмут Український. Про нас. (2015) URL <https://bahmutukr.org/about-us>.

2. В м. Артемівську відкрито передовий Військовий шпиталь (2016) *Бахмут Український*. 15.06.2016. URL: <https://www.facebook.com/bahmutukr/posts/pfbid0wWKuvzPL4oLSeVSJh8nHJ6yBVtppg2vB3s6fFHEoYpRwvkYiXWvYhFueEgSo5PA9l>.

3. Мішки для укріплень та маскувальні сітки відправлено на передову (2020). *Бахмут Український*. 20.04.2020. URL: <https://bahmutukr.org/7016-mishky-dlya-ukriplenn-ta-maskuvalni-sitky-vidpravleno-na-peredovu>.

5. 7 місяців протистояння і захисту від фашистської роззії (2022). *Бахмут Український*. 24.09.2022. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02s8CCgADcKYaubKUqbaNCEFqFuL2jVpk6U8zbSVyKYu4vi39CtYz7urLpcCJrPMuCl&id=1539690846254587&eav=AfaE1QtpucnQfHPWNVcagB7rUrbTctXE65jLXpSInrk6S6MussNWIJfrs6wt1VuvbUE&m_ents_tream_source=permalink&pairv=0.

6. «Бахмут Український» з Дніпра допомагає рідному місту (2022). *Антикризовий медіа-центр*. 08.06.2022. URL: <https://acmc.ua/bahmut-ukrayinskyj-z-dnipra-dopomagaye-ridnomu-mistu/>.

7. Доброго вечора! Ми з України! (2022) *Бахмут Український*. 18.10.2022. URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid02vJYHR2a5ZkXQGPUxcXJeL1sKBJ6MN35JC1781jiDYPzr4nrYwgyHQctgD57KX264l&id=1539690846254587&eav=AfYqUtL_3KPtsZBL9FA4bS1Xfg1z5WCJqS40yK1IVERBIINSkRe2uW4vsCxVrzN2xV8&m_entstream_source=permalink&pairv=0.

8. Гардінг, Е. Зрадники будуть покарані. Як у Бахмуті реагують на проросійські погляди сусідів (2022) *BBC NEWS Україна*. 10.05.22. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61392184>.

Ростислав ДЕРЖИПЛЬСЬКИЙ

народний артист України, лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка, генеральний директор-художній керівник Івано-Франківського національного академічного драматичного театру ім. І. Франка м. Івано-Франківськ, Україна

Олег ПАНАС

актор, Івано-Франківський національний академічний драматичний театр ім. І. Франка, м. Івано-Франківськ, Україна

Леся ЗЬОЛА

Івано-Франківський національний академічний драматичний театр ім. І. Франка м. Івано-Франківськ, Україна

ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ У СЕРЕДОВИЩІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО АКАДЕМІЧНОГО ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ ІМ. І. ФРАНКА (2022-2023 рр.)

Ізраїльський історик Ювал Ной Харарі у своїй праці «21 урок для 21 століття» пише, що перші десятиліття 21-го століття були найбільш мирною епохою в історії людства, і що ведення війни з прагматичної точки зору, більше не має ні економічного, ні геополітичного сенсу (Харарі, 2022). Однак цей популярний серед молоді історик помилився, стверджуючи, що наприкінці 20 і на початку 21 століття саме значення слова «мир» зазнало змін: раніше це означало «тимчасову відсутність війни, тепер – «неможливість війни».

Переосмислення філософами, істориками, політиками та пересічними громадянами в наукових дискурсах і в соцмережах війну відбувається в глобальних масштабах, розглядаючи глобальний вимір повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України, і про її можливі наслідки для всього людства. Людство живе в епоху найбільшої з часів Другої світової війни, яка стосується всіх, навіть тих, хто не перебуває на території безпосередніх бойових дій.

Міста Заходу України стали форпостом для внутрішньо переселених осіб, а населення у них стало соціальним, культурним, економічним буфером запобігання гуманітарній кризі в Україні, серед яких жителі Івано-Франківська.

В перший день повномасштабного вторгнення росії в Україну місто Івано-Франківськ зазнав шести ракетних ударів о 6 ранку 24 лютого 2022 року. Частина військового аеродрому зруйновано, пошкоджено будівлю аеропорту, загинув один військовослужбовець. Івано-Франківськ уже з наступного дня почав приймати внутрішньо переміщених осіб. І це стало одним з найбільших викликів для громади міста, оскільки чисельність його жителів збільшилося вдвічі.

Команда Івано-Франківського національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка однією з перших долучилася до допомоги внутрішньо

переміщеним особам – створила гуманітарний логістичний центр «Рух опору – Рух допомоги». Театр розміщений у середмісті, близько від вокзалу, поруч є готель. А приміщення театру, побудоване 1980 р., коли Івано-Франківськ мав статус закритого військового міста, тому має сертифіковане укриття.

Франківський драмтеатр одразу почав працювати в режимі воєнного стану, практично усі працівники театру стали волонтерами. Частина акторів були залучені до охорони театру в цілодобовому режимі. Так, режисер-постановник театру Назарій Панів очолив штаб і курував доступ до театру. Актори Микола Сливчук, Юрій Вихованець стали охоронцями. Щоб оперативно організувати харчування для внутрішньо переміщених осіб та команди театру, інші актори також працювали на кухні, а шеф-кухарем був актор театру і кіно Андрій Мельник. Всі інші актори долучилися до когорти волонтерів. Жителі міста дуже активно підтримували волонтерський гуманітарний штаб при театрі «Рух опору – Рух допомоги», бо Драмтеатр в Івано-Франківську мав сформований авторитет патріотичної та громадсько активної інституції.

На камерній сцені відкрився пункт прийому одягу, харчів, засобів гігієни і ліків, амуніції та інших потрібних засобів ля допомоги цивільним та військовим. Цілодобово працював логістичний центр, який координував зв'язки із закордоном, волонтерські групи, забезпечував логістику допомоги та людей. Він також акумулював кошти, приймав допомогу від іванофранківців та з інших країн, зокрема, з Польщі, Італії, Франції, Британії. Оскільки камерна сцена має окремий вхід та під'їзд, вона стала дуже зручним логістично місцем для автомобілів і сприяла активній роботі волонтерів.

У перші дні війни актори театру працювали цілодобово. Їм вдалося налаштувати щоденну видачу пакетів допомоги із харчами та гігієною, ліками та одягом для усіх біженців, котрі приходили до театру, а також безкоштовне харчування для тих, кого поселили в акторських гримерках і репетиційних залах. Це зазвичай були люди творчих професій, актори з Києва, з Харкова, але була також і сім'я з Маріуполя. Актори завжди вміють знайти підхід і мають особливе відчуття такту, емпатії, тому вміють вислухати і не заважати тим, хто в прямому сенсі втратив дар мови від пережитого жаху війни – були випадки, коли люди справді не говорили.

У Франківському драмтеатрі вирішили комплексно та професійно потребу психологічної допомоги, в театрі відкрили кабінет психологічного розвантаження, де працювали фахові психологи, а для дітей створили дитячу кімнату, де протягом дня актори і волонтери займалися з дітьми біженців, що стало дуже важливою допомогою для батьків дітей ВПО.

У театрі працювали два психологи-волонтери, котрі надавали дорослим і дітям емоційну психологічну підтримку. Батьки переміщених дітей мали змогу залишити на кілька вирішити свої нагальні справи з оформлення статусу ВПО, пошуку житла, медичного огляду тощо, а в той час молоді актори займалися з дітками, бавилися чи просто грали їм уривки із вистав. І ця психологічна розвантажувальна послуга мала напрочуд великий попит у ВПО.

Системність підтримки акторами і колективом театру біженців під час повномасштабного вторгнення росії в Україну 2023-2023 років полягала не лише у розміщенні для проживання великої кількості людей, організації дозвілля та психологічної підтримки, в театрі для потреб біженців відкрили навіть перукарню, для якої задіяли перукарський цех, де у мирний час роблять зачіски для вистав. У перукарському цеху розпочав роботу актор Віктор Абрамюк, який має додаткову професію перукаря і надавав ці послуги. Відгуки про його перукарську роботу були на найвищому рівні. Така підтримка актором переміщених осіб мала особливий вплив на зміцнення моральної підтримки людей, адже театр відкрив для знедолених переміщених осіб всі свої закутки та задіяв майже всіх акторів, які частково доповнили свої професії обов'язками з побутового обслуговування жильців: варили та розносили їжу, допомагали прибирати, організовували дозвілля.

Волонтерський осередок Івано-Франківського національного академічного драматичного театру ім. І. Франка наслідував тривалу традицію місцевого населення опору окупантам, у тому числі Української Повстанської Армії під час Другої світової війни, коли воїни УПА не лише воювали, але живучи у криївках завжди тримали себе в тонусі, були доглянуті і зібрані.

Перші тижні повномасштабної війни у 2022 році актори працювали на потреби ВПО і на потреби ЗСУ, задіявши театральний кравецький цех. До роботи в ньому долучилися секретар, бухгалтери, волонтери, які мають навички шиття. Усі вони шили необхідні засоби для збройних сил України.

Уже через два тижні роботи волонтерського центру Франківський драмтеатр став для внутрішньо переміщених осіб Івано-Франківська майже домом. Згодом внутрішньо переміщені особи, яким допомагали в театрі, поступово виявляли бажання ставати волонтерами, щоб допомагати іншим ВПО, формуючи ланцюжок людяності. Таке залучення біженців до допомоги іншим, тісна співпраця з колективом театру сприяло їхній інтеграції в середовище театру, допомогло усім втриматися від емоційного вигорання і головне – мати внутрішні сили повернутися до своєї професії. Адже акторство – це емоційно затратна професія, адже віддаючи емоції і душевні сили іншим, тим, хто в біді, актори не завжди мали психологічний ресурс швидко відновитися, наповнитися, щоб віддавати сили сцені та глядачам. Для окремих акторів перехід від абсолютного занурення у волонтерство до повернення на сцену став важким випробуванням. Однак у цьому значно допомогли акторам внутрішньо переселені особи, у тому числі ті, які і знайшли свій прихисток і дім в Івано-Франківську і щодня мали потребу прийти до театру, і навіть ті, хто поїхав до країн Європи підтримували українців як волонтери звідти та стежили за театром в соціальних мережах. Бо саме театр, «відкривши усі свої двері» у найважчі дні початку російського вторгнення створив потужну спільноту взаємодопомоги, яка стала також базою відновлення роботи самого театру і повернення його до театральних постановок.

Новим етапом у роботі Івано-Франківського національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка стало повернення до звичного режиму

роботи – щоденних показів вистав. Однак до цього був знаковий для історії українського театру періоду війни проєкт «Театр в укритті».

Адже уже за перших десяти днів повномасштабного вторгнення до Івано-Франківського національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка приїхало багато творчих людей з цілої України. Саме тут навіть народилася фраза, котра стала крилатою: «Доброго вечора! Ми - з України». У перші дні усім здавалося, що неможливо думати про творчість. Надихнула колектив театру розпочати проєкт «Театр в укритті» жінка, котра прийшла на виставу, які актори спершу грали в підвалі, котрий на час повітряних тривог був бомбосховищем для усіх містян і ВПО. Вона сказала, що «в неї не було сліз, коли вона втікала з окупації, бо знала, що має врятувати дітей. Вона не плакала, коли шукала, як облаштуватися на новому місці. А коли подивилася нашу виставу – прийшли сльози, котрі зцілюють». В той момент директор і художній керівник театру Р. Держипільський прийняв рішення відновити театральну діяльність і продовжувати грати вистави для людей, адже терапія театром сьогодні може є важливим інструментом порятунку і відновлення морально і фізично понижених війною людей.

Згодом у 2022 році в театрі народився проєкт «Вкрадені пісні». Адже війна, яка триває, розпочалася кілька століть тому, коли росія системно знищувала Україну не лише завойовуючи та окупуваючи її території, але і нищачи та привласнюючи культурні надбання, зокрема пісні. Велика кількість українських пісень були вкрадені в українського народу, слова переписані російською мовою і для багатьох людей у світі такі пісні відомі як російські, хоча мають українське походження.

Ідея повернення Україні вкрадених перлин пісенної творчості стала одним із засад культурного фронту Івано-Франківська і цілої України. У проєкті «Вкрадені пісні» з театром співпрацювали відомі письменники, співаки, зокрема письменник Юрій Андрухович, співак Тарас Житинський та ін. Залучення до цього проєкту переселених осіб давало не лише емоційне піднесення, але стало механізмом вивчення через пісенну творчість історії України, яку від жителів Сходу та Півдня України часто приховували, сприяло зміні світоглядних позицій і усвідомленню реальних причин цієї війни між росією та Україною, яка зараз триває (Проєкт «Вкрадені пісні», 2022).

За період функціонування волонтерського центру та шелтеру у приміщенні Франківського драмтеатру було реалізовано низку важливих волонтерських та мистецьких проєктів, орієнтованих на ВПО. Одним із важливих театральних проєктів в час війни став проєкт «Hamlet» як подяка народові Великої Британії за підтримку у боротьбі українського народу. Музична драма «Hamlet» стала відкриттям для більшості ВПО, оскільки експериментальне поєднання авангардної режисури, синтезу музичних стилів та сучасного текстового звучання засвідчило для них не лише новий підхід до театральних постановок, але також змусило переосмислити погляд на міжнародні відносини, усвідомити важливість співпраці та підтримки на міжнародному рівні, причин цієї війни (Hamlet, 2022).

Підсумовуючи тривале функціонування волонтерського центру у Франківському драмтеатрі у 2022-2023 роках під час повномасштабного вторгнення, резюмуючи спілкування акторів, волонтерів, працівників театру та біженців під час функціонування шелтера в театрі, можемо засвідчити, що для більшості з них активна війна відкрила для них самих особливий шлях – шлях до себе справжніх через взаємне спілкування, допомогу іншим, які надихають та підтримують у життєвих починаннях та праці.

Частина ВПО, яким допомагав волонтерський штаб, навіть почала працювати в театрі. Колектив театру усвідомив саме через спілкування з ВПО, що творча діяльність є значно вагомішою за матеріальну підтримку біженців.

З часом люди, котрі приходили за допомогою до театру, самі переконали колектив театру, що наш Театр їм потрібен не лише як гуманітарний центр. Вони почали наголошувати що вистави, які репрезентував та репрезентує Франківський драмтеатр, дають сили не зневіритися.

Тому у 2022 році народилась ідея проекту «Бій за Україну», і вже 6 травня 2022 року разом з найкращими митцями України актори театру створили артпроект «Бій за Україну», щоб підтримати контрнаступ українського війська, зібрати волонтерську допомогу та кошти, у реалізації якого допомагали також ВПО (Бій за Україну, 2022).

Сродна праця колективу Франківського драмтеатру, волонтерів, ВПО стала основою нових відносин та співпраці між людьми для взаємопорятунку та взаємодопомоги, відкрила багатогранні перспективи актуалізації соціальної, політичної, культурної ролі театру в умовах війни.

Частина ВПО, яким допомагав волонтерський штаб, навіть почала працювати в театрі. Колектив театру усвідомив саме через спілкування з ВПО, що творча діяльність є значно вагомішою за матеріальну підтримку біженців. Тому сучасний репертуар Франківського драмтеатру, особливості режисерських постановок та інтерпретацій значною мірою ураховує набутий досвід спілкування з внутрішньо переміщеними особами. Усвідомлюючи багатофункційність театру в умовах війни та багатовимірність впливу на соціальні, суспільно-політичні відносини, на даний час колектив Івано-Франківського національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка працює над концепцією створення креативного хабу в стінах театру, з метою повної актуалізації потенціалу інституцій.

Список використаних джерел:

1. Харарі, Ювал Ной (2022) 21 урок для 21 століття. Харків: «Фабула».
2. Проект «Вкрадені пісні» (2022) *Франківський драмтеатр*. 12 березня 2022 р. URL: <https://www.facebook.com/watch/?v=303344355236875>.
3. Hamlet (2022) *Франківський драмтеатр*. URL: <http://www.dramteatr.if.ua/show/hamlet>.
4. Бій за Україну (2022) *Франківський драмтеатр*. URL: <http://www.dramteatr.if.ua/show/bij-za-ukrayinu>.

Маргарита ПУГАЧЕНКО

Аспірантка, Київський університет імені Бориса Грінченка
кафедра образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації
м. Київ, Україна

ВЕНЕЦІАНСЬКІ НАМИСТИНИ В КОЛЕКЦІЇ МУЗЕЮ ЕТНОГРАФІЇ ТА ХУДОЖНЬОГО ПРОМИСЛУ М. ЛЬВІВ

Для вивчення культурних зв'язків у міграційних процесах та впливів однієї цивілізації на іншу, важливе місце займає інформація щодо визначення походження предметів мистецтва та їх характерних автентичних рис. Це маркери, які є індикаторами ходу розвитку історичних процесів і культурного обміну, а також демонструють рівень опанованої технології, починаючи з античних часів.

Скло було застосовано в виробництві прикрас у добу фінікійців і надалі розвивалося в Єгипті, Греції та Римі. Згідно з археологічними даними, у Північному Причорномор'ї знайдені перші скляні вироби пізньої Трипільської культури [5]. Вважається, що вони були імпортованими, єгипетського походження. Нині ці артефакти зберігаються в Одеському археологічному музеї НАН України, в Державному історико-археологічному музеї-заповіднику «Херсонес» у м. Севастополь та в музеях країни-агресора, включаючи державний Ермітаж у Санкт-Петербурзі [9].

Найдавнішими скляними виробами були намистини, які ще в I-му тисячолітті до н. е. вивозилися з Єгипту до країн Європи, Західної Азії, Далекого Сходу та Африки [11]. Вони можуть слугувати прикладами культурного обміну. Виготовлялися намистини з непрозорого кольорового скла, і з включеннями. До нашого часу збереглося повноцінне намисто блакитного та синього барв з білими вкрапленнями, яке відноситься до XI династії та зберігається в музеї Вікторії та Альберта у Лондоні [3].

Намистини венеціанського походження є найменш дослідженими скляними прикрасами в українському народному костюмі. Вони вироблялися за секретними технологіями і їхня унікальність полягала в розмірах, використанні скло-видувної трубки та художніх особливостях декорування. Ці намистини потрапили до народних костюмів африканців, американських індіанців та в українську традиційну ношу під назвами «пацьорки» або «венеційки» [2].

Починаючи з XIV століття на острові Мурано було відкрите скловаріння, та на його базі стали працювати та розвиватися майстерні скляних намистин. Поєднання якісного виробництва та маркетингу призвели до того, що венеціанські намистини стали дуже цінними на ринках по всьому світі.

Торговці визначили, які намистини користуються більшим попитом в певних регіонах та створили окремі каталоги для різних категорій замовників.

Наприклад, на африканському континенті особливо цінувалися намистини витягнутої форми, іноді вигнутої у вигляді дуги, з різнобарвними комбінаціями кольорів. Для американського континенту везли спеціальні намистини блакитного барви. Існують описи купців, які зазначають, що саме такі намистини користувалися найбільшим попитом серед аборигенів. Навіть збереглися листи агентів торгової компанії Dutch East India, які свідчать, що завдяки цим намистинам був придбаний острів Манхеттен [12].

У Східній Європі також існували свої уподобання. Музей етнографії та художнього промислу у місті Львові володіє найбільшою колекцією різновидів венеціанських намистин в Україні. Важливо відзначити різницю між «писаними пацьорками» і справжніми венеціанськими намистинами, хоча багато авторів використовують ці терміни як синоніми. «Писана пацьорка» - це скляна намистина, виготовлена з будь-якого скла і розписана олійними чи іншими фарбами в холодному стані. Натомість венеціанські намистини з острова Мурано виготовлялися за технологією «лемпворк», при якій нанесення малюнку відбувалося в гарячому стані за допомогою скляної нитки. Завершальним кроком останньої згаданої і обпал у спеціальній печі при температурі 510° [12] Такий малюнок ніколи не змиється та не зітреться, оскільки він стає невід'ємною частиною скляної намистини.

Технологія лемпворку та секрети виготовлення яскравого скла були довгий час великою таємницею. Ці прикраси залишаються дорогоцінними, і на сьогодні більше 20 майстрів в Україні використовують вищеозначену техніку плавлення скла при створенні своїх власних та традиційних виробів [8]. Тому можна зробити висновок, що венеціанські намистини стали ключовим артефактом взаємодії західноєвропейської культури з українською. З мистецтвознавчого погляду ці прикраси є маркерами міграційних процесів в формуванні українського народного костюму.

Список використаних джерел:

1. Врочинська, Г. (2018). Українські народні жіночі прикраси XIX – початку XX століть (108с.). Київ : Родовід
2. Лосик, М.В., & Звір, О.М. (2018). Технологічні та фізико-хімічні властивості скла. Львів.
3. Лукас, А. (1958). Материалы и ремесленное производство Древнего Египта. М.

4. Островерхов, А.С. (1993). Технология античного стеклоделия архаика: по археологическим материалам Северного Причерноморья. Киев : АН Украины
5. Островерхов, А. С. (1985). Фаянсовые и стеклянные бусы в Скифии и Сарматии. Вестник древней истории, 3(174), 92-108. doi: 10.2307/4300464
6. Пугаченко, М. (2021) Еволюція художніх особливостей скляних намистин «з вічками». Дев'яті Платонівські читання. Тези доповідей Міжнародної наукової конференції. Київ. 20 листопада 2021 р., 211-212.
7. Пугаченко, М. (2021). Скляні прикраси Венеціанського походження в провідних музеях Львова. Міжнародна конференція «Міждисциплінарне дослідження: наукові горизонти і перспективи». Тези доповідей. Вільнюс. Березень 2021 р., 12-13.
8. Пугаченко, М. (2022). Скляні прикраси в зразках античного мистецтва Криму з музейних колекцій України та Росії [Glass bijouterie in samples of antique Crimean art from museum collections of Ukraine and Russia]. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 56 т.2, 78 – 86. doi:10.24919/2308-4863/56-2-13 URL: http://www.apnh-journal.in.ua/archive/56_2022/part_2/13.pdf
9. Пугаченко, М. (2022). Традиції муранських майстрів у сучасних українських прикрасах. Всеукраїнська науково-практична конференція. Тези доповідей. 8 грудня 2022 р., 23-24.
10. Рожанківський, В.Ф. (1957). Художнє скло УРСР. Матеріали з етнографії та художнього промислу (вип. 3). К.
11. Румянцева, О. (2022). Стеклянные украшения поздней античности и раннего средневековья: свидетельства производства, этнографические параллели, проблемы интерпретации археологического материала. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2: История, 67(2), 202-216.
12. Шелби, Дж. (1997). Введение в науку и технологию стекла. Американське хімічне товариство, Вашингтон, округ Колумбія.
13. Школьна, О. (2018) Великосвітські мануфактури князів Радзивіллів XVIII–XIX століть на теренах Східної Європи (192 с.). Київ
14. Школьников, Н. (1978) Стеклянные украшения конца I тысячелетия н.э. на территории Поднепровья. Советская археология. 1, 97–104.
15. Шапова, Ю. Из истории древних технологий стекла. Очерки технологии древних производств. Москва, 1975.
16. Шапова, Ю. (1977) О химическом составе древнего стекла. Советская археология. 3, 95-107.

Ніна ПЕТРУК
магістр культурології, член ради спілки
ГО «Німецько-Український діалог»
м. Аугсбург, ФРН

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ФОТОПРОЄКТІВ ПРО ЕМІГРАНТІВ У
САКРАЛЬНИХ ПРОСТОРАХ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
(на прикладі фотопроєкту «Історія в речах. Втечі та прибуття»)**

З початком воєнної агресії росії проти України починаючи з 2014 року, значна кількість українських сімей вимушено змінили місце свого проживання. Повномасштабне вторгнення стало причиною найбільшої міграції у Європі з часів Другої світової війни. Велика кількість емігрантів приїхали до Федеративної республіки Німеччина та інших держав ЄС. Відтак моніторинг та дослідження причин та наслідків міграції стало є предметом особливої уваги Міністерства закордонних справ Німеччини, ЮНЕСКО, мистецький та культурний організацій, у тому числі культурного фонду «Сіменс», ГО «Німецько-український діалог» та ін.

Станом на 1 травня 2023 року українці найактивніше перетинали кордон із Польщею – було зафіксовано близько 20 млн виїздів та в'їздів. Це більше, ніж кількість перетинів кордону з усіма іншими країнами, з якими межує Україна. Саме у Польщі та сусідній із нею Німеччині, за даними МЗС, перебуває найбільше українців (Кількість українців та їх міграція за кордон через війну, 2023).

Ці статистичні дані свідчать, що нині за кордоном через війну перебуває близько 20% наявного населення України до 24 лютого 2022 року.

Так, станом на 6 червня 2023 року кількість активних карток мережі мобільного зв'язку становила трохи більше як 48,3 млн. На «Київстар» припало 24,3 млн карток, «Vodafone» – 15,4 млн, «Lifecell» – 8,6 млн. Найбільше активних карток зафіксовано в Києві – 5,5 млн, на Дніпропетровщині 4,6 млн та Львівщині – 3,65 млн. осіб

Німеччина 25.06.23 зафіксована кількість вимушено переселених осіб з України 1072 705 та у соціальних програмах захисту зареєстровано 958 590 (1)

Чисельність та кількість людей що покинули свої рідні домівки вражає та жахає. Більшість з цих людей це жінки з дітьми.

Тож у 2023 році у місті Аугсбург за фінансування Міністерства закордонних справ Німеччини було розпочато міжнародний культурно - соціальний проєкт «Історії в речах. Втечі та прибуття» (німецькою «Geschichten der Flucht und Ankunft»), метою якого було з'ясувати історії переселення сорока жінок, 20 з яких – внутрішньо переселені особи, а 20 покинули свою країну та опинились далеко за її межами, у Баварському місті Аугсбург.

Робота над проектом тривала одночасно у трьох містах Аугсбург (Німеччина), Львів та Чернівці (Україна). Було проведено 40 інтерв'ю під час яких відбувається фотосесія – 20 у місті Аугсбург, 10 у місті Львів та 10 у місті Чернівці, після опрацювання яких було сформовано 120 текстів українською, німецькою та англійською мовами. Також було отримано 200 фотографій для фотовиставки в межах проєкту.

Результатами проведеної роботи стане каталог фотовиставки, у якому зафіксовано та представлено усі 200 світлин учасниць проєкту та описи історії їх втечі, прибуття та адаптації на новому місці, також описані та представлені ті найдорожчі, найпотрібніші та найнеобхідніші речі котрі наші респондентки встигли взяти з собою у дорогу.

У межах зазначеного проєкту передбачено також проведення міжнародного наукового симпозіуму. А також у трьох вищевказаних містах відкриваються фотовиставки.

Зокрема локацією для експозиції даного фотопроекту у місті Львові було обрано колишній храм Єзуїтів – пам'ятка архітектури початку XVII століття. На даний час це сучасний гарнізонний храм святих верховних апостолів Петра і Павла.

Будівництво даного храму було розпочато у 1610 р., 31 липня цього року було посвячено наріжний камінь майбутньої споруди.

Його розпочав і проводив до 1614 року отець-єзуїт Себастьян Лянхіус (Sebastian Lanichius). Невідомо, чи він був лише керівником будівництва, а чи також і автором проєкту. Архітектура костелу наслідує римський костел Іль Джезу (1570) архітекторів Джакома Бароцці (Giacomo Barozzi) да Віньйоли (Vignola) і Джакома делла Порти (Giacomo della Porta), який став зразком для костелів єзуїтського ордену. Тип костелу Іль Джезу, передусім, виражений у композиції чільного фасаду. Будівельна фабрика львівських єзуїтів відразу залучила різних майстрів, зокрема і для вистрою інтер'єру. Вже у 1612-1613 роках працювали: різьбар Іван Моленда, маляр Матвій Климкович і органний майстер Матвій Крайчинський. Але не обійшлося без проблем, що виникли через правові колізії щодо власності на частину ґрунту, яку вимагав львівський швець Микола Адамович. Від 1615 до 1618 будівництво було призупинене. Відновленим будівництвом у 1618-1621 роках керував архітектор єзуїтського ордену чернець Джакомо Бріано (Giacomo Briano, 1588-1649) з Модени, Італія. Йому допомагав чернець-єзуїт Альберт Рагоніус. Храм свв. апп. Петра і Павла є однією з найбільших культових будівель Львова: його довжина – 41 м, ширина – 22,5 м, висота – 26 м (Гарнізонний храм свв. Апп. Птера і Павла у Львові, 2023).

У наш час Гарнізонним храмом опікуються капелани Центру Військового Капеланства Курії Львівської Архиєпархії Української греко-католицької церкви, він є діючою релігійною спорудою. Двері храму завжди відкриті для відвідувачів тут регулярно проводяться літургії. Крім того, храм є сучасним

культурним простором, тут відбуваються концерти класичної музики, вистави, екскурсії, презентації книжок на військову тематику, інші заходи. Храм є однією із найвідвідуваніших публічних споруд Львова, адже до нього приходять не лише прихожани, алей й туристи, учасники культурних проєктів та похоронів воїнів, які загинули в російсько-українській війні (саме з цієї церкви відбуваються поховання більшості загиблих воїнів міста Львова, яких ховають на Личаківському цвинтарі у Львові).

Такий сучасний креативний підхід дає можливість популяризувати та зберігати релігійні та культурні цінності та традиції України, саме тому репрезентація фотовиставки в межах проєкту «Історії в речах. Втечі та прибуття» у Львові є соціально та культурно значимим.

Настоятель храму отець Тарас Михальчук дав згоду па презентацію фотовиставки «Історії польоту та прибуття» провести у одній з нав храму. Виставка є рефлексією на вимушену міграцію українських жінок у ХХІ столітті та являє собою фінальну частину великого проєкту. Кожна із світлина має на меті донести до глядача глибокий духовний та емоційний посил пережитого, розкриває внутрішній світ, дух та духовність кожної з жінок. Шлях та відчуття, мужність, емоція та переживання, виклики та тепло нових гостинних домівок, все тут і зараз.

Репрезентація проєкту «Історії польоту та прибуття» у Гарнізонному храмі Петра і Павла не лише органічно вписується в ідеологію простору як церкви (християнська ідеологія акцентує на гуманізмі, допомозі, підтримці потребуючих), але дозволить охопити велику цільову аудиторію, що дасть можливість якомога більшого розголосу та привернення уваги до трагедії жіночої та дитячої міграції внаслідок російсько-української війни, яка триває з 2014 року. Україна втрачає свій генофонд, а пережиті трагедії змінити мільйони життів українців. Даний проєкт буде слугувати ґрунтовною основою для подальших досліджень у різних галузях науки. Зібрані матеріали є важливим доказом фактичного геноциду та масового фізичного знищення українського народу у ХХІ ст.

Список використаних джерел:

Кількість українців та їх міграція за кордон через війну (2023) Укрінформ. 06.07.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html>.

Гарнізонний храм свв. Ап. Петра і Павла у Львові (2023) Офіційна сторінка інтернет-сторінка URL: <https://map.ugcc.ua/view/265-garnizonnyu-hram-petra-i-pavla-lviv>.

Ірина ПИЛИПВ
наукова співробітниця
відділу ткацтва і килимарства
КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчого музею»,
м. Глиняни, Україна

Ольга НОВАК
наукова співробітниця
відділу ткацтва і килимарства
КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчого музею»,
м. Глиняни, Україна

РОЛЬ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ «ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ» У ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ МИСТЕЦТВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Місто Глиняни Львівського району Львівської області – одне з найменших міст України, є центром політичного, культурного та волонтерського руху на Західній Україні. З самого початку здобуття Україною Незалежності у 1991 році, зародження протестних рухів у 2000-х роках, глинянська громадськість активно включилася у відновлення держави на платформі патріотизму і активної суспільно-громадської діяльності.

Багато жителів міста і вихідців з Глинян брали участь у Помаранчевій і Революції Гідності, вчителі на чолі з директором місцевої школи Мироном Пелехом виходили разом з учнями на численні мітинги і демонстрації, їхали на Майдани 2004 і 2014 років.

З вторгненням регулярних військ Російської Федерації до Криму і Донбасу, в Глинах зародився потужний волонтерський рух, жителі міста активно долучилося до волонтерської та політично-революційної боротьби проти агресії ворога. У місті при церкві Святого Миколая була створена Спільнота «Жінки Мироносиці», яку організувала вчителька інформатики Глинянського ЗЗСО І-ІІІ ст. Галина Борис. Дирекція та педагоги Глинянського ЗЗСО І-ІІІ ст. беруть активну участь у підтримці військових, створюють чимало акцій та заходів, які засвідчують про великий патріотичний та громадський внесок у боротьбі за національну ідею, цілісність та непорушність кордонів держави. Щороку Спільнота «Жінки Мироносиці», починаючи з 2014 року проводить акції «Миколай для солдата» та «Паска для солдата». У межах цих акцій випікають та готують страви, солодку випічку, формують посилки, які доставляють захисникам на передову. Активну участь у волонтерській діяльності відіграють здобувачі освіти, освітяни, наукові співробітники КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчого

музею» відділу ткацтва та килимарства у м. Глиняни, активні мешканці громади.

У 2017 році КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» відкрив відділ ткацтва та килимарства в місті Глиняни, основною метою якого є не лише збереження, дослідження та популяризація національної спадщини, а й створення потужного осередку мистецького та культурного життя громади.

У 2018 р. освітяни Глинянського ЗЗСО І-ІІІ ст. взяли участь у проєкті «Змінимо країну разом», суть якого полягала в обміні досвідом між освітянами Львівської та Луганської областей. Делегація освітян з Містківської ЗОШ І-ІІІ ст. Сватівського району Луганської області прибула до міста Глиняни. У ході поїздки вони ознайомились з національними звичаями та традиціями Галичини, відвідали КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» - відділ ткацтва та килимарства у м. Глиняни, де зберігаються унікальні килими, виготовлені у місті за зразками відомих художників України та Польщі. Також делегація взяла участь у виготовленні тканих виробів, ознайомившись таким чином з техніками рахункового закладного ткання.

У листопаді 2018 р. делегація педагогів з Львівщини поїхала до колег на Східну Україну. Освітяни, разом з педагогами Містківської ЗОШ І-ІІІ ст. Луганської області відвідали Сватівщину, Святогірський монастир, м. Бахмут та Соледар Донецької області.

КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» відділ ткацтва та килимарства у м. Глиняни посідає важливе місце у формуванні національної свідомості та самоідентифікації. Наукова та виставкова діяльність музею покликана передати українську ідентичність та унікальність через твори мистецтва та численні зустрічі.

Творча майстерня «Оберіг», заснована у 2014 р. в м. Бахмут народною майстринею Світланою Кравченко та її однодумцями, була створена з метою збереження української ідентичності мешканців Донеччини. У травні 2014 році ГО «Бахмут український» в особі Світлани Кавченко та Вікторії Бак запросили «культурний десант» зі Львова, а саме представників науково-мистецької інтелігенції за посередництва доктора історичних наук, професора, завкафедрою історії, проректора з виховної роботи Львівського торговельно-економічного університету Степана Гелея в складі капели бандуристів університету, професорсько-викладацького складу цього закладу (проф. Марія Флейчук), артистів Народної хорової капели університету «Мрія» університету під керівництвом професора Львівської музичної академії ім. М. Лисенка проф. Богдана Дерев'янка, хормейстрів Надії Шумейко, Василя Долішнього, голови ЛОО СПУ Ігоря Гургули, доктора історичних наук, поета, завідувача відділу української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ Петра Шкарб'юка, історика Всеволода Іськіва, лікаря-реабілітолога Львівського обласного

госпітально ветеранів війни і репресованих ім. Ю. Липи Остапа Флейчука та ін. Ця представницька група була запрошена з метою підтримки бійців на передовій та мешканців Бахмута. З того часу зав'язалася тісна співпраця між бахмутянами та львів'янами, постійно відбувається обмін мистецько-культурними проектами, матеріалами наукових досліджень, волонтерська співпраця для допомоги фронту та внутрішньо-переміщеним особам.

Так у 2015 році група представників ГО «Бахмут український» взяла участь у роботі Міжнародного пленеру художнього текстилю, який відбувся в селі Яворів біля Косова у контексті Міжнародного етно-мистецького проекту ЛНАМ «Екологічний ракурс». Під час роботи пленеру Світлана Кравченко і Вікторія Бак показали фотовиставку «Генетичний код Бахмута», яку в 2017 році в розширеному вигляді було відкрито в КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчому музеї» – відділі ткацтва і килимарства в місті Глиняни біля Львова. Під час функціонування виставки Світлана Кравченко провела низку майстер-класів з виготовлення квіти та ляльок з кукурудзиння, а також поділилася секретами виготовлення жіночих головних уборів, зокрема вінків.

У стінах музею особливо щемкою під час функціонування цієї виставки була творча зустріч з Романом Зіненком, ветераном російсько-української війни, учасником боїв за Іловайськ, автором книги «Іловайський щоденник». На зустрічі були присутні учасники майдану 2014 р. Михайло Тимяк, Ігор Шульга, Роман Сиділо, та інші, які також поділилися своїми переживаннями та емоціями. (На Львівщині презентували книгу про Іловайську трагедію).

14 лютого 2018 року у приміщенні осідку Жіночого християнського марійського товариства «Милосердя» (вул. Руська, 10) відкрилася виставка творчої майстерні «Оберіг» під назвою «Генетичний код Бахмута», учасниками якої були представники кафедри історії і політології університету.

Запропонована експозиція містила твори українського мистецтва з музею міста Бахмута на Донеччині, яку представила Світлана Кравченко. Світлана Кравченко очолює українських ентузіастів, які вирішили відродити національну культурну спадщину на Сході України. Дана експозиція – це лише невелика частина зібраних українських вишитих рушників, вишиванок та строїв весільного вбрання даного регіону. До організації виставки долучилися наукові співробітниці КЗ ЛОР «ІКМ» – відділу ткацтва і килимарства у місті Глиняни Зеновія Шульга, Ірина Пилипів і Ольга Новак. (Генетичний код Бахмута, 2018).

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 р. КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» відділ ткацтва та килимарства у м. Глиняни у концепції своєї діяльності зумів так налагодити свою діяльність, щоб відвідувачі переосмислювали події, робили

висновки та виділяли пріоритети. Тематичні виставки та заходи патріотичного спрямування націлені на єдності національної культури та спадщини усього українського народу.

У січні 2023 р. в музеї відбулось відкриття виставки графіки «З Різдом Христовим» відомого українського художника, професора Харківської державної академії дизайну і мистецтв Владислава Христенка. На творчій зустрічі були присутні професори та доктори наук з Львівської національної академії мистецтв – Орест Голубець, Зеновія Шульга, Олеся Дацко та колеги з Харківської державної академії дизайну і мистецтв.

12 листопада 2023 року в Музеї було проведено Урочисту академію, присвячену 85-річчю з дня народження видатної української мисткині-дисидентки Стефанії Шабатури, відкрито її персональну виставку «Українська Кассандра», на якій представлені унікальні роботи художниці, які практично ніде на виставках не виставлялися. Участь у цьому заході брала когорта внутрішньо-переміщених осіб, для яких тема боротьби за незалежність є особливо загостреною і актуальною.

Основним завданням таких зустрічей є застосування мистецтва як надпотужної зброї у боротьбі за волю, дослідження та популяризація національної спадщини, створення потужного осередку мистецького та культурного життя громади.

Такі зустрічі та виставки є дуже важливими, адже вони формують патріотизм та єдність нації, показують підростаючому поколінню важливість усвідомлення своєї ідентичності на національній приналежності.

Список використаних джерел:

1. На Львівщині презентували книгу про Іловайську трагедію (2019) *Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації*. 26.03. 2019 URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=44061>.

2. Генетичний код Бахмута (2018) *Офіційна сторінка Львівського торговельно-економічного університету*. 14.02.2018 URL: <https://www.lute.lviv.ua/akademija/novini/novina-detalnisha/article/genetichnii-kod-bakhmuta>.

Аліна РЕМАРЧУК

здобувачка освітнього рівня «Магістр» освітньої програми
«Менеджмент мистецтва»,
Львівська національна академія мистецтв,
м. Львів, Україна

ВПЛИВ МІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ НА РОЗВИТОК КІНЕМАТОГРАФУ (від початку повномасштабного вторгнення 2022 року)

Кіномистецтво з самого початку свого існування не лише відображало, а й безпосередньо впливало на нашу реальність, зокрема й на історичні перипетії, котрі відбувалися під час його існування, з одного боку рефлексуючи ці події та явища, з іншого боку – часто будучи прогностичним. Адже митці передчували і передчувають у своїх творах важливі світові події, часто керуючись інтуїцією.

Ми неодноразово помічаємо це у німецькому експресіонізмі, котрий був реакцією на прихід до влади Гітлера та передчуття Другої світової війни. Саме тому режисери цього напрямку, котрі переважно мали єврейське походження, обрали як жанр своєї роботи те, що ми зараз називаємо «горор». Відомі і багато разів запозичені експресіоністські викривлені простори, робота зі світлом, яка підкреслювала відчай і часом безвихідь персонажів та їх трагічні історії були всього лише способом передати настрої тогочасного німецького суспільства [1].

Також нове американське кіно шістдесятих і сімдесятих, що порушувало актуальні тоді норми, розкуте і вільне, прийшло на заміну фільмів так званого «старого Голлівуду», скутих кодексом Хайнса [2]. Українське поетичне кіно, назване так через неознайомленість тодішніх українців з поняттям «арт-гаус», діяло на протигагу радянському соцреалістичному кіно, просякнутому нудьгою та знебарвленого суворістю [3].

Після міграційної кризи в Європі, що триває з 2015-ого року, дослідження цієї теми потребує від науковців викличення в міждисциплінарний дискурс, а також вивчення зв'язків поміж міграцією, мистецтвом та культурою. Їхній сукупний аналіз не тільки збагатить ці поля досліджень, але й буде мати практичне застосування: він приверне увагу до умов, у яких знаходяться біженці, допоможе зменшити самоізоляцію у країні-господареві та дозволить через документальні й художні твори відчувати більшу емпатію до мігрантів [4].

Кожен актуальний і не відірваний від суспільства мистецький напрям документує реальність радше з точки зору соціології, ніж мистецтвознавства.

Так сталося і з війною в Україні. Передусім важливу роль у фільмуванні подій відіграло документальне кіно. А потім зафіксовані свідчення і переживання розвиває художнє, ще сповнене болю від гостроти пам'яті про пережиті моменти. Останнім йде переосмислення, іронізування щодо навіть навіть найболючіших ситуацій та фільми, де війна слугує тільки фоном для основного сюжету подій [5].

З 2014 року створено десятки як якісних, так і не надто естетичних, фільмів українського виробництва на тему війни, зокрема: «Кіборги», «Наші котики», «Погані дороги», «Додому» та багато інших, де війна відгукувалась згадкою, вплітаючись історією одного з персонажів у загальну картину, як у «Стоп-землі» Катерини Горностай [6].

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році почалась зйомка фільмів і про цей етап, що став величезною проблемою, яку відчув на собі не тільки наш народ, а й увесь світ: мільйони українців залишилися без домівок та емігрували за кордон або у центральні й західні області країни, де для їх життя загроза є не настільки відчутною. За офіційними даними, на кінець 2022 року в Україні було зареєстровано 4, 87 млн внутрішньо переміщених осіб [7, 8], а за даними 2023 року, тільки в Польщі – 992,7 тис. [9]. Так само, як і з 2014 року, кінематограф почав реагувати і створювати нові й нові стрічки.

У жовтні 2023 р. відбулася прем'єра фільму «Домівка на спині» від телеканалу «Суспільне» про вибір: залишатися в еміграції чи повертатися до України, де не можна відчувати себе повністю в безпеці. Команда пройшла шлях головних героїнь, але навпаки: від німецького міста до прифронтового містечка в Донецькій області [10].

Фільм «Вокзал надії» також є документальною стрічкою, яка містить інтерв'ю з біженцями і німецькими волонтерами [11]. Головне питання фільму – «Чому?» : Чому українці поїхали? Чому волонтери з різних країн вирішили допомогти?

Спільний французько-польсько-український документальний фільм «Звідки куди» – своєрідний роздум про біженців у евакуаційному автобусі, котрі відправляються шукати безпечного місця [12].

Про міграцію в кіно згадують не тільки українські режисери. У новому фільмі польської режисерки Агнешки Холланд «Zielona granica» («Зелений кордон») епілог присвячений українським мігрантам, які перетинали польський кордон після 24 лютого. Як було і показано у фільмі, українців прийняли та допомагали усім можливим: від транспорту до їжі та води для людей, що стояли в чергах на кордоні по кілька діб. Цей епілог виступає порівнянням до основної частини фільму, де біженців з білорусько-польського кордону ставилися зовсім по-іншому.

У США режисери Перрі Пельц та Меттью О'Ніл зняли документальний фільм про родину українських біженців. Стрічка «Одна вагома причина» у відбувається в маленькому американському містечку розповідає про сім'ю, котра намагається побудувати життя на новому місці та переживає про родину, що залишилася в Україні [13].

Як ми бачимо, більшість кінострічок, створених з початку повномасштабної війни є документальними, адже для створення художніх фільмів треба ще багато переосмислити та, найважливіше, прийти до перемоги. Також художні фільми часто потребують значно більших ресурсів на їх зйомку, а в умовах війни протидія ворогу має перший пріоритет.

Безперечно, фільми про війну загалом і конкретно про міграцію будуть залишатися актуальними ще довгий час для усіх українців. Документальних буде ставати тільки більше, а художні будуть знімати згодом, після завершення війни, адже для них потрібні більші бюджети і насамперед уже згаданий раніше час для переосмислення, хоча б мінімальний.

Кіно про біженців та мігрантів з України допоможе сприйняттю війни громадянами, які залишились в Україні. Можна сподіватись, що широкий прокат подібних фільмів заохотить українців за кордоном повертатися додому.

Робота над подібним кіно допоможе ще раз виразити нашу вдячність урядам іноземних держав, волонтерам та звичайним людям за кордоном, котрі допомогли українцям у важкій ситуації, і без яких Україна безперечно стикнулася з б гуманітарною кризою.

Наостанок зазначимо, що подібні кінострічки важливі не тільки для сучасних, але й для прийдешніх поколінь. Для українців це можливість задокументувати жорстокість війни; для наших нащадків – нагадування про кризу, з якою стикнулися люди в Україні; для тих, хто залишився за кордоном – спосіб пов'язати себе з корінням; і, звісно, збагачення українського кіно. Для іноземців подібні фільми будуть нагадуванням про вдячність, про перешкоди, які пройшли українці, та, можливо, стартовою точкою для знайомства з нашою культурою.

Список використаних джерел:

1. Gruber, H. (1967). The Political-Ethical Mission of German Expressionism. *The German Quarterly*, 40 (2), 186-203.
2. Kellner, D., Ryan, M. (1988). *Camera Politica: The Politics and Ideology of Contemporary Hollywood Film*. Indiana University Press.
3. Пашенко, А. (2012). Українське поетичне кіно як зразок національного кінематографа. *Кіно-Темп*, 2012. URL: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=1337.

4. Martiniello, M. (2022). Researching arts, culture, migration and change: a multi (trans)disciplinary challenge for international migration studies. *Comparative Migration Studies*, 10.

5. Підкуймуха, Л. (2018). Образ «друга»/»ворога» в сучасній українській військовій документалістиці. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ : IX Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики*, 2019. Readbox Unipress. 633-644.

6. Цимбал, А. (2023). Війна в українському кіно: репрезентація військових, жіночий досвід та соціальна оптика. *Commons*. URL: <https://commons.com.ua/uk/vijna-v-ukrayinskomu-kino/>

7. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України: підсумки 2022 року. (2023). *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. URL: <https://minre.gov.ua/2023/01/10/minreintegracziyi-zvituye-pro-robotu-u-2022-rozci>.

8. Внутрішньо переміщені особи. (2023). *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>.

9. Ukraine Refugee Situation (2023). *The UN Refugee Agency. Operational Data Portal*. https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413.

10. Суспільне зняло фільм «Домівка на спині» про українських біженок та ексклюзивно покаже стрічку в телефірі. (2023). *Суспільне Культура*. 6 жовтня. URL: https://suspilne.media/588483-suspilne-znalo-film-domivka-na-spini-pro-ukrainskih-bizenciv-ta-ekskluzivno-pokaze-stricku-u-teleefiri_

11. Спалек, М. (2022). «Вокзал надії». Фільм про українських біженців у Німеччині, що дає змогу згадати минуле та подумати про майбутнє.

<https://detector.media/kritika/article/202809/2022-09-15-vokzal-nadii-film-pro-ukrainskykh-bizhentsiv-u-nimechchyni-shcho-daie-zmogu-zghadaty-mynule-ta-podumaty-pro-maybutnie>.

12. Вселюбська, С. (2023). Фільм «Звідки куди» в Каннах: роудмуві маршрутом біженців. URL: https://lb.ua/culture/2023/06/09/559507_film_zvidki_kudi_kannah.html.

13. Ramachandran, N. (2023). Ukrainian Refugee Tribeca Title 'One Good Reason' Unveils Trailer. <https://variety.com/2023/film/global/ukraine-refugee-tribeca-one-good-reason-trailer-1235633032>.

Тетяна ГОРОДНЯ

к.е.н., доцентка кафедри економіки Львівського
торговельно-економічного університету,
м. Львів, Україна

ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ СПОРТСМЕНІВ В УМОВАХ КРИЗИ

Військова агресія сусідньої держави перевернула спортивне життя українських спортсменів, зламавши всі плани в їх подальшій кар'єрі. Майбутні спортивно-тренувальні збори, виступи, спортивні заходи – все це зависло в повітрі і було вже другорядним. Шоковий стан, страх, невизначеність та невпевненість в майбутньому поглинуло кожного.

Під час початку повномасштабного вторгнення, 24 лютого, багато спортсменів перебувало на спортивно-тренувальних зборах в інших містах, областях, далеко від дому. Багато з них були неповнолітніми, і той страх безпечного і швидкого повернення додому, той переломний момент зі спокійного життя до збройної агресії, позначився на їх подальшому спортивному житті. Війна зупинила спортивне життя, поставивши його «на паузу» невизначеного періоду. Всі перебували в очікуванні, оскільки невизначеність – це найгірше в спортивному житті і втрата часу суттєво впливає не тільки на фізичну і спортивну форму, але й на психо-емоційний стан спортсмена.

Але, варто зазначити, що спортивний світ і спортивні федерації інших країн, простягли руку допомоги українським спортсменам і їх почали запрошувати в спортивні клуби Польщі, Німеччини, Чехії, Угорщини, Франції, Естонії і інших країн. Так, скориставшись такою можливістю, відбулася вимушена міграція українських спортсменів в умовах кризового, військового стану.

Перебуваючи за кордоном, під опікою спортивних клубів інших країн, українські спортсмени мали і мають можливість без перерв на повітряні тривоги, без страху за своє життя, відновлювати свою спортивну форму, тренуватися, виступати на міжнародних змаганнях та поступово покращувати свої спортивні досягнення, представляючи Україну на міжнародній спортивній арені.

На нашу думку, вимушена міграція спортсменів передбачає бажання досягти успіху і високого результату в спорті, тренуючись в мирних, спокійних, психологічно-стійких умовах, без паніки, страху і переривання тренувального процесу, з ефективним і повним використанням сучасних тренувальних засобів.

Ця вимушена міграція дала змогу інтегруватися українським спортсменам в спортивне життя інших країн. Але, варто зазначити, що деякі спортивні федерації України майже відразу при виїзді спортсмена за кордон і перебування його в іншому спортивному клубі (при виступі за Україну) викреслили спортсмена і видалили його з основного складу національної збірної, при виконанні їм всіх необхідних для вступу нормативів на міжнародних змаганнях. І ця ситуація стосується не тільки хлопців призовного віку але й дівчат.

Деякі спортивні федерації це пояснюють тим, що як хлопцям, так і дівчатам необхідно бути і тренуватися в Україні, не зважаючи на те, що багато

спортивних об'єктів знищено або пошкоджено і небезпека повторних ударів є високою. Ця ситуація не лишає вибору спортсменам, які тренуються і вимушено мігрували за кордон, як залишитися в приймаючому спортивному клубі, адаптуватися і інтегруватися в іноземне суспільство. Через це, спортсмени основного складу збірних команд, залишили спорт, не відчуваючи підтримки з боку держави і планують залишитися жити і розвиватися в інших країнах, які суттєво допомагають українським спортсменам.

Існує також інша сторона вимушеної міграції українських спортсменів, коли спортивні федерації або головні тренери окремих видів спорту навмисно знищують спортсменів, не даючи їм представляти Україну на міжнародних змаганнях при виконаних спортивних нормативах, мотивуючи тим, що на думку головних тренерів, спортсмен не є перспективним або достатньо підготовленим. Вважаємо, що ці рішення є безпідставними, упередженими, невиправданими і неприпустимими під час війни. Адже це повністю відбиває бажання спортсмена національної збірної надалі тренуватися і виступати за українську збірну, і тим самим, він приймає незворотне рішення вимушено мігрувати в приймаючі європейські спортивні клуби.

До ще однієї, не менш вагової сторони вимушеної міграції українських спортсменів, які ще продовжують навчання в спортивних коледжах і інститутах України є неможливість в низці навчальних закладів продовжувати навчання в режимі online. Керівництво закладів, дізнавшись, що спортсмен виїхав тренуватися за кордон на невизначений час, виключає свого студента, мотивуючи тим, що його явка є обов'язковою. Це спонукає студентів-спортсменів повторно навчатися рік-два в іноземних школах і обирати вже інший шлях для вступу в вищі навчальні заклади Європи. Звичайно, що при такому підході, перспективні спортсмени, які вимушено мігрували за кордон, не матимуть стимулу і бажання повертатися в Україну.

Отже, вимушена міграція українських спортсменів відбувається і надалі, і передбачає не тільки ситуацію щодо введення військового стану і неможливість повноцінно тренуватися для досягнення високих спортивних результатів, але й упередженого ставлення головних тренерів федерацій до низки спортсменів, їх навмисного знищення, даючи поштовх до вимушеної міграції за кордон.

Таким чином, підбиваючи підсумок вищесказаному, вважаємо за першочергову необхідність керуючим ланкам спортивних федерацій України, а також міністерству спорту України звернути увагу на факт присутності даної ситуації в контексті й досі актуальної вимушеної міграції українських спортсменів в радо приймаючі європейські і американські спортивні клуби.

Вважаємо доцільним розроблення і впровадження програми щодо захування спортивних результатів спортсменів на закордонних змаганнях, і, при виконанні поставлених нормативів не виключати з основного складу національних збірних, а мотивувати на подальші спортивні здобутки шляхом підтримки через низку спортивних програм, стипендій, заохочень, навчання на відстані в спортивних коледжах і інститутах, що дасть змогу спортсменам продовжити виступати за Україну на міжнародній арені, тренуючись за кордоном.

Ольга БОЛЮХ
голова ГО «Нові Орбіти»,
студентка Львівської національної академії мистецтв,
м. Львів, Україна

**КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЦЕНТР «СУПУТНИК»
ЯК ОСЕРЕДОК НЕЗЛАМНОСТІ
В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ
В УКРАЇНУ 2022-2023 РР.**

В зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ в Україну багато українців вимушено покинули свої домівки та виїхали в інші міста України або за кордон, щоб зберегти свої життя. Львів став одним з форпостів прийняття та розміщення мігрантів, які масово евакуювалися з окупованих територій та зони бойових дій. Більшість евакуаційних потягів проходили через львівський вокзал. Мігранти зупинялися на кілька днів у Львові, щоб потім їхати далі, або отримати прихисток в місті.

Для розміщення внутрішньо переміщених осіб у Львові задіяли заклади середньої освіти, культури, більшість публічних просторів, які могли прийняти людей і розмістити для тимчасового перебування.

Після кількох обстрілів та бомбардувань Львова у 2022 та 2023 роках, у місті почалися перебої з електропостачанням, що спричинило появу «пунктів незламності» - осередки, де можна отримати допомогу, зарядити телефон, наземне укриття, тощо облаштоване місцевою владою та волонтерами.

Культурно-мистецький центр «Супутник» став одним з таких осередків, який розташований на Левандівці у Львові. В культурно-мистецькому центрі був облаштований шелтер для перебування внутрішньо-переміщених осіб та «пункт незламності».

Щодня, команда закладу культури зустрічали близько сотні людей, які рятувалися від війни, допомагаючи одним зорганізувати виїзд за кордон, іншим - знайти місце перебування та облаштувати тимчасове житло на заході України. В кожній родині була своя історія втечі, тому крім допомоги у розміщенні, харчуванні, одязі, працівники КМЦ «Супутник» та волонтери намагалися відволікти біженців від страшних реалій сьогодення. Тому організували навчання, інтерактивно-розважальні ігри та розваги для дітей, музично-літературні вечори, квести, кінопокази, заходи національно-патріотичного спрямування, літній табір для молоді, майстер-класи, зустрічі.

Особливою подією для закладу в умовах війни стали Щорічний Міжнародний Фестиваль Параджанова на Левандівці, телемости з Антарктидою, зустрічі зі співаками. 10 березня 2022 року до «Супутника»

завітав фронтмен гурту «Скай» Олег Собчук, зустріч з яким сприяла зміцненню духу, піднесенню емоційного настрою мешканців шелтера.

Окремої уваги заслуговує тривала співпраця команди КМЦ «Супутник» з біженцями від російсько-української війни ще з 2014 року. Адже перша хвиля внутрішньої еміграції внаслідок злочинних дій московських загарбників, скоєних проти України, розпочалася ще у 2014 році, мільйони співгромадян зазнали вимушеного переселення як в межах держави, так і за кордон. Саме тому після повномасштабного вторгнення росії в Україну в Культурно-мистецькому центрі «Супутник» у заходах для ВПО брали участь активісти Луганського Євромайдану, які стали біженцями першої хвилі внутрішньої міграції Анастасія та Сергій Глотови, співавтори книги про оборону Луганського аеропорту «У вогняному кільці» (Глотов, Глотова та ін. 2018), активіст луганського Євромайдану. Анастасія є волонтеркою, координаторкою інформаційно-просвітницьких проєктів, Сергій – волонтер, науковець-ентомолог (зараз досліджує фауну в Антарктиді). У рідному Луганську окупанти його засудили до розстрілу за організацію опору в 2014 році.

Активна громадянська позиція Сергія і Анастасії сприяла створенню низки наукових, освітніх проєктів у Львові. Цього року відбулася виставка фоторобіт «Кольори білого континенту». Ми мали можливість побувати на південному полюсі онлайн, та побачити Українську Арктичну Станцію Вернадського.

Під час найбільшої хвилі еміграції ВПО до Львова у Супутнику перебувала пані Зіна, яка за 77 років свого життя стала вигнанкою спочатку з рідної домівки в Донецьку до міста Костянтинівка. А 24 лютого 2022 року, пані вона була змушена покинула щойно відремонтовану квартиру в Костянтинівці і потрапила до КМЦ «Супутник», де пережила ракетний обстріл Львова 18 квітня 2022 року.

З перших днів повномасштабної агресії рф, КМЦ «Супутник» та молодіжний центр «Нові Орбіти» здійснюють цілодобову роботу, забезпечивши допомогу мігрантам, у той же час активно продовжуючи роботу, реалізуючи різноманітні проєкти. 24 лютого 2022 року «Супутник» був відкритий для жителів мікрорайону як об'єкт наземного укриття, у періоді блекаутів (відключення електроенергії) ту діяв «пункт незламності», в якому можна було отримати доступ до зарядних станцій, отримати гарячі напої, харчування. Прихисток запрацював через десять днів після початку повномасштабного вторгнення. В ньому проживали ВПО з міст Суми, Ірпінь, Лисичанськ, Краматорськ, Херсон та ін.

Другий поверх «Супутника» був цілком відданий під потреби внутрішньо переміщених осіб: було створено 47 стаціонарних спальних місць. Гуманітарні конвої італійських громад і муніципалітетів міст Феррара, Авеццано, Салерно,

Фоджа забезпечували підтримку потребувачих. Волонтерський рух, який сформувався навколо «Супутника», допомагає українським військовим, які виборюють незалежність України в боях на передовій у Куп'янську, Бахмуті, на Херсонщині, Запорізькому напрямку, інших гарячих точках, зокрема працівники, волонтери центру, ВПО систематично організують збори на потреби армії

Від початку повномасштабного вторгнення КМЦ «Супутник» прихистив близько 3500 вимушено переміщених осіб. Особливої уваги заслуговує історія вагітної Анни – уже матері п'яťох дітей, яка після народження шостої дитини у Австрії повернулася у Супутник (Бабкова, 2022).

На даний момент, в Супутнику проживають шестеро осіб. Дві дитини розпочали навчання в середній школі на Левандівці, і попри згортання масовості хвиль еміграції зі зони бойових дій велика кількість людей потребує допомоги надалі.

У такий час значення культурно-мистецьких центрів як осередків незламності зростає, вони мають потенціал стати середовищем підтримки людей, які пережили складні випробування у період війни.

Культура має потужний вплив на людський розвиток свідомість. Завдяки культурним практикам в умовах переселення мігрантам легше долати виклики, втрати, самотність. Тому розвиток культурних центрів як центрів незламності має стати складовою культурно-освітньої та соціальної політики держави.

Список використаних джерел:

1. Глотов, С., Глотова А., Воронова, А., Руденко, Ю., Путята, Д. (2018) У вогняному кільці. Оборона Луганського аеропорту. Харків: Фоліо, 540 с.
2. Бабкова, С. (2022) Шестеро дітей не можуть жити в одній кімнаті. Їм потрібен будинок, з подвір'ям. Високий замок. 18 серпня 2022 URL: <https://wz.lviv.ua/life/470827-shestero-ditei-ne-mozhut-zhyty-v-odnii-kimnati-yim-potriben-budynok-z-podviriam>
3. Культурно-мистецький центр «Супутник», м. Львів (2022). Офіційна сторінка в Інстаграм. URL: https://www.instagram.com/suputnyk_official.

ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ УЧАСНИКІВ У ПРОЦЕСИ ЕКОНОМІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Проблеми міжнародної трудової міграції тривалий час досліджуються в Україні та світі. Серед наслідків міжнародної трудової міграції значна увага приділяється такому важливому аспекту як вплив цього явища на країни-експортери робочої сили. В даному дослідженні ми розглядаємо частку трудових ресурсів певної країни, яка вимушено знаходиться за кордоном і яка повернеться в Україну і прийматиме участь у розбудові економіки. Питанням рееміграції загалом приділяється мало уваги у вітчизняних дослідженнях.

Перед економікою України на даний час гостро стоять ще такі проблеми як відбудова зруйнованих війною регіонів і розвиток економіки тих, що мало постраждали від військових дій. Ще в довоєнний період в Україні розпочалася робота щодо стимулювання регіонального розвитку на засадах Смарт-спеціалізації з метою забезпечення інноваційності та конкурентоспроможності економіки. При цьому Україна спирається на досвід країн ЄС. Ключовими принципами чинних стратегій регіонального розвитку в Україні став індивідуалізований підхід до визначення та використання унікального потенціалу розвитку, заснованого на специфічних конкурентних перевагах кожного регіону.

Об'єктивними соціально-економічними чинниками визначення регіональної смарт-спеціалізації є природно-ресурсний потенціал, демографічні, макроекономічні умови, усталена галузева структура промисловості, якість науково-технічного розвитку та суспільного поділу праці. Саме вони враховуються у стратегічному смарт-плануванні регіонального розвитку.

Повернення емігрантів є важливим завданням, а для України особливо. Для відбудови і розвитку економіки важливо ефективно використати такий ресурс як повернення осіб з вимушеної міграції. Особливістю ситуації в Україні є те, що вимушені мігранти є категорією найбільш зацікавленою в поверненні. Дослідження показують, що більше половини вимушених мігрантів (62%), готові повернутися додому за першої можливості, зменшується частка тих, хто хоче залишитись на новому місці проживання (з 27% до 10%). І це при тому, що мігранти відзначають про наявність у них можливості залишатися проживати за кордоном (69% мають таку можливість) [1].

Наприклад, впровадження 5G-технологій у Карпатському регіоні може сприяти розвитку мобільного інтернету, що може призвести до зростання популярності цифрових послуг у регіоні, розвиток гідроенергетики в Карпатському регіоні України може сприяти диверсифікації енергетичного

сектору та зменшенню залежності від викопних джерел енергії, створення технопарків та інноваційних кластерів у Карпатському регіоні спонукатиме розвиток малого і середнього бізнесу, що може спеціалізуватися на розробці та впровадженні нових технологій.

Отже, дотримуючись розробленої методології, уточнені пріоритети інноваційно-технологічного розвитку повинні бути такими, які б сприяли розвитку конкурентоспроможних галузей економіки регіону, мали високий інноваційний потенціал і забезпечували ефективне використання ресурсів.

Таблиця 1

Кластерні галузі смарт-спеціалізації Карпатського регіону України

<i>Перелік кластерів</i>	<i>Очікувані результати</i>
Агропромисловий	Розвиток тваринництва та рослинництва з подальшою переробкою сільськогосподарської продукції до кінцевого споживання, розширення внутрішніх ринків збуту та виходом на європейські ринки
Промисловий	Модернізація та оновлення технічної та технологічної бази виробництва в промисловому секторі, розширення асортименту продукції, яка відповідає вимогам ЄС
Транспортний	Забезпечення сприятливих умов, які дозволять учасникам надавати комплексні транспортно логістичні послуги для досягнення успіху на місцевому, регіональному, національному і міжнародному рівнях.
Креативні індустрії	Підтримка створення креативних хабів, бізнес-інкубаторів, творчих просторів і платформ, громадських просторів, освітніх і креативних кластерів.
Фармацевтична промисловість	Гарантувати функціонування виробництва, розробку та впровадження конкурентних лікарських препаратів на внутрішньому та міжнародному ринках через механізми співпраці між державним та приватним секторами, а також забезпечення населення якісними медичними засобами за доступними цінами.
Деревообробна промисловість	Налагодження взаємодії між самими виробниками та між ними і низкою інших суб'єктів господарювання із суміжних галузей, у поєднанні із потенційними можливостями що створить реальні передумови для зменшення загроз зовнішнього середовища та часткової або повної нейтралізації слабких позицій галузі.

Еко-енергетичний	Пропагування енергоощадності та розвиток відновлювальної енергетики, сприяння впровадженню енергоефективних рішень та стартапів
Біоекономіка	Сприяння зростанню попиту на біотехнологічну продукцію (зокрема органічного сільського господарства), харчової промисловості, підняти якість продукції, виробленої у нашому регіоні, на рівень міжнародних стандартів індустрії та підвищення енергоефективності виробництва
ІТ-індустрія	Перехід від традиційної до нової цифрової конфігурації, сприяння впровадженню багатьох нових технічно розвинених продуктів та послуг на рівні регіонів, запровадження нових інструментів цифрової трансформації

Для ефективної діяльності кожної кластерної галузі необхідна тісна співпраця між державою, навчальними закладами, науковими і дослідницькими установами та підприємствами.

Потенціал рееміграції може бути використаний для розвитку економіки обох країн.

Для соціально-економічного розвитку регіону такі особи крім просто збільшення чисельності населення і трудових ресурсів, за умов тривалого перебування за кордоном набувають таких додаткових навиків, як:

- знання іноземної мови країни перебування;
- досвід роботи і проживання в країнах ЄС (у випадку Німеччини – країни з найвищим рівнем економічного розвитку регіону);
- знайомство з менталітетом, законодавчими засадами та підходами до ділової етики країни перебування;
- наявність певної мережі контактів у країні еміграції;
- діти та молодь що навчається, знайомляться з освітньою системою країни, системою цінностей європейської молоді та теж налагоджують мережу знайомств;
- як показує практика, в Україні особи з міграційним досвідом в 1,5 рази активніші в сфері самозайнятості, а частка роботодавців серед них є на третину більшою, ніж серед зайнятого населення загалом [2].

Обом країнам доцільно вже вживати заходів для ефективного залучення вимушених мігрантів в процеси соціально-економічного розвитку територій.

Так українській стороні доцільно:

- в процесі відбудови і розбудови територій враховувати можливості якісного проживання осіб що повернуться з міграції з метою забезпечення умов проживання не гірших ніж в країнах перебування та залучати до робіт для їх налагодження;

- з огляду на стратегії розвитку територій сформувати перелік професій, що потенційно можуть отримати місце роботи (що дасть можливість залучити мешканців інших регіонів які втратили житло);

- створити центри в місцях масового перебування вимушених переселенців за кордоном, де можна було б:

а) ознайомитися в запитамі регіонів України в робочій силі з метою отримання (вдосконалення) навиків в країні перебування, для подальшого працевлаштування на батьківщині;

б) при цьому через центри доцільно запровадити послугу можливості вибору регіонів майбутнього проживання, особливо для осіб, що втратили житло;

в) для осіб, що планують навчатися за кордоном, центр міг би зорієнтувати з вибором професії, яка зможе бути затребувана на батьківщині.

Приймаюча сторона може використати час перебування вимушених мігрантів, які планують повернутися в Україну для:

1. Знайомства з місцевим бізнесом, його правовими засадами та залучення в бізнес-процеси для налагодження співробітництва в майбутньому;

2. Намагатися запропонувати роботу по спеціальності для налагодження безпосередніх професійних контактів, можливо і після попереднього стажування (навчання) для освоєння (знайомства) зі умовами праці по цій спеціалізації в приймаючій країні;

3. Поряд з курсами з іноземної мови громадянам України працездатного віку запропонувати курси з правової системи ЄС, про суть і наслідки євроінтеграційних процесів, адже після повернення ці громадяни можуть займатись відбудовою економіки України, сприяти процесам євроінтеграції, використовуючи знання та досвід, отримані в країні перебування

Як відомо в психології – за кожною травмою є ресурс і ми маємо шанс і зобов'язані використати ресурс вимушеної міграції для стимулювання та розвитку економічного співробітництва між країнами у повоєнний період.

Список використаних джерел:

1. Migrants and socio-political attitudes during Russia's full-scale war against Ukraine - the ninth wave of research (2022). URL: https://gradus.app/documents/295/Gradus_EU_wave_9_UA.pdf (accessed 16 October 2023).

2. Potapenko V., Holovka A. (2023) Vplyv mihratsii na sotsialno-ekonomichnu sytuatsiiu v Ukraini [The impact of migration on the socio-economic situation in Ukraine]. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-01/ad_mihratsia_gotove_03_01_2023.pdf (accessed 16 October 2023).

3. Ukrainians in wartime (2022). URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf> (accessed 16 October 2023).

SCHOLARLY EDITION

INTERNATIONAL SCIENTIFIC SYMPOSIUM

**FORCED MIGRATION IN THE XXI CENTURY:
CHALLENGES, VALUES, REFLECTIONS**

1-3 December 2023, Augsburg, Germany

PROCEEDINGS

Signed for publishing 01.12.2023
Format 70x100/16. Offset paper. Digital printing.
The visible sheets area 29,25. Author's sheets 23,16.
Circulation 100 copies.

LLC "Rastr-7" the publisher
79005, 9/1 Kniazia Romana Str., L'viv, Ukraine
+38 (032) 235 72 13. rastr.sim@gmail.com.
www.rastr-7.com.ua

The subject of publishing certificate
LV №22 since 19.11.2002

Scientific redactor of the proceedings: Olesya Datsko
Corrector: Kvitoslava Sekunda
Design of the cover: Popovych Ivan, Anna Stjopina

2023, Augsburg

Info about the project:

INTERNATIONAL SCIENTIFIC SYMPOSIUM FORCED MIGRATION IN THE XXI CENTURY: CHALLENGES, VALUES, REFLECTIONS

1-3 December 2023, Augsburg, Germany

Forced mass migration is one of the biggest challenges of the world democratic community in the 21st century, which requires urgent study and, accordingly, the search for ways to preserve the stability of states.

Currently, the world is facing an acute challenge of mass emigration, while Ukraine deals with mass internal migration, both due to the escalation of the Russian war against Ukraine in 2022-2023. According to the International Organization for Migration, as a result of the escalation of aggression by the Russian Federation, more than 13 million people in Ukraine were forced to leave their homes and move to another place of residence. More than 5 million of them went abroad. In this situation, many states and local communities are dealing with profound changes in their social, cultural, and economic landscape, and thus need to find new development models.

The problems brought by such relocations (psychological trauma of people due to the loss of homes, disruption of the traditional way of life, loss of loved ones, etc.) have, in the case of migration of Ukrainians in 2022-2023, been concentrated on the women and children who comprise the vast majority of emigrants.

Taking into account the fact that one of the states that accepted the most Ukrainian refugees in 2022-2023 is the Federal Republic of Germany, scientists and cultural activists of Germany and Ukraine united to implement the project "History in Things. Escape and Arrival" (in German - "Geschichten der Flucht und Ankunft"), within the framework of which the scientific symposium "Forced migration in the 21st century: challenges, values, reflections" was initiated. The purposes of this scientific symposium are the reflection of unique historical phenomena, the scientific multidisciplinary study of modern migration, the analysis of the influence of values on migration processes, the study of educational and transformative needs of society in the context of migration, and the development of recommendations for reducing threats and risks.

Previously unknown tasks and challenges arise for the citizens of Ukraine, as well as for the international communities who receive migrants, for scientific teams, and for representatives of state authorities. There is much from this experience that we need to investigate, learn, and better understand – from the study and analysis of diverse data and from multiple perspectives. The articulation of newly arisen problems, their scientific study, discussion and detailed consideration to develop acceptable solutions, are all urgent tasks at this moment. A comprehensive qualitative analysis contributes to the identification of ways and mechanisms of conflict resolution and the creation of common platforms for migrants and the local population, based on common socio-cultural practices. Implementation of innovative models of development of local communities and states is also an important task in the context of changes resulting from migration processes.

This symposium is a reflection on the forced migration and emigration of Ukrainians due to the escalation of Russian aggression in Ukraine in the 21st century. The symposium together with the photo exhibition will be the final part of this important project.

We invite scientists, public and cultural activists, representatives of state authorities, and all those interested in the study of the modern phenomenon of migration to participate in the symposium. Participants can present their work at the symposium and publish scientific theses in the collection of materials of the symposium.

Supported by German Federal Foreign Office

